

ANALİZ

ARALIK 2014 SAYI:113

SETA 2014 YILI ANALİZİ

2014'TE TÜRKİYE

SİYASET • HUKUK VE İNSAN HAKLARI • DIŞ POLİTİKA • EKONOMİ • EĞİTİM • MEDYA

2014'TE TÜRKİYE

Bölüm Editörleri

Nebi Miş • Yılmaz Ensaroğlu • Ufuk Ulutaş • Sadık Ünay • Zafer Çelik • İsmail Çağlar

Yazarlar

Afra Abdelhalim • Fatma Abushanab • Can Acun • Yunus Akbaba • İsmail Akdoğan • Ali Aslan • Muhittin Ataman • Hilal Barın • Enes Bayraklı • İpek Coşkun • İsmail Çağlar • Zafer Çelik • Galip Dalay • Hazal Duran • Nur Banu Dursun • Mehmet Uğur Ekinci • Yılmaz Ensaroğlu • Emre Erşen • Müberra Görmez • Yavuz Güçtürk • Nurullah Gür • Kemal İnat • Kılıç Buğra Kanat • Erdal Tanas Karagöl • Hatice Karahan • Salihe Kaya • Veysel Kurt • Nebi Miş • Selman Öğüt • Mehmet Özkan • Yusuf Özkır • Furkan Şenay • İsmail Numan Telci • Ali Rıza Tezcan • Ufuk Ulutaş • Cem Duran Uzun • Sadık Ünay • Abdullah Yegin • Murat Yeşiltaş • Sümeyra Yıldız

COPYRIGHT © 2014

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Uygulama : Ümare Yazar
Redaksiyon : Mehmet Akif Memmi
Kapak : Ahmet Özil
Kapak Fotoğrafları : EPA, AA
Baskı : Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	5
BİRİNCİ BÖLÜM: 2014’TE SİYASET	11
Giriş	13
Ak Parti ve Restorasyon Siyaseti	15
“Eski” ile “Yeni” Arasında Cumhuriyet Halk Partisi	23
Milliyetçi Hareket Partisi	36
Halkların Demokratik Partisi	48
2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri	57
Çözüm Süreci	67
17 Aralık’tan 14 Aralık’a: Gülen Hareketi	77
Genel Değerlendirme	88
İKİNCİ BÖLÜM: 2014’TE HUKUK VE İNSAN HAKLARI	91
Yasama Faaliyetleri	93
Yargı	101
İnsan Hakları Açısından 2014	112
Sonuç	141
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: 2014’TE DIŞ POLİTİKA	143
Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci	145
Türkiye-Almanya, İngiltere ve Fransa İlişkileri	151
Kıbrıs Sorunu	159
Türk-Amerikan İlişkileri	162
Balkanlarla İlişkiler	167
Türkiye-Ukrayna İlişkileri	175
Türkiye-Mısır İlişkileri	179
Türkiye-İsrail İlişkileri	184
Türkiye-Filistin İlişkileri	188
Türkiye-İran İlişkileri	190

Türkiye-Körfez Ülkeleri İlişkileri	194
Türkiye-İrak İlişkileri	198
Türkiye-Suriye İlişkileri	203
Türkiye-Libya, Cezayir ve Fas İlişkileri	209
Afrika ile İlişkiler	216
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: 2014'TE EKONOMİ	221
Ekonomik Büyüme ve İstihdam	223
Dış Ticaret ve Cari Açık	226
Para Politikası	230
Kamu Maliyesi	233
BEŞİNCİ BÖLÜM: 2014'TE EĞİTİM	237
Milli Eğitim	239
Yükseköğretim	250
ALTINCI BÖLÜM: 2014'TE MEDYA	263
Giriş	264
Medyada Türkiye Gündemi	265
Medyada Yapısal Değişiklikler	278

GİRİŞ

2014 YILI Türkiye siyasetine kalıcı etkiler bırakmıştır. Türkiye siyasetinin analizinde bu “kalıcı etkiler” çoğu zaman negatif değerlendirmeler üzerine odaklansa da, aslında olumlu kalıcı etkileri daha ağır basmaktadır. Bir önceki yılın son ayında siyasete yönelik yargı darbesi, siyaset kurumunun etkili bir mücadelesi neticesinde başarısızlığa mahkum edilmiştir. Bu anlamda, Türkiye siyasetinde yeni biçim ve formlara bürünerek kendisini sürekli yenileyen vesayet yapılarına karşı, siyaset etkili mücadele yöntemlerini devreye sokabildiği net olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, yıl içinde gerçekleştirilen yerel ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin tüm krizlere rağmen başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi de önemlidir. İlk defa halkın seçmesiyle cumhurbaşkanlığı makamı demokratikleşmiş ve yeni bir kurucu misyonla, aktörlere bağlı olarak eski vesayet düzenine dönme ihtimali tamamen ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca, siyaset kurumlarında liderlik değişimlerinin krizsiz bir şekilde gerçekleştirilebileceği ortaya çıkmış, bu anlamda, siyasetin güç kaybetmesine ve kırılganlığına yatırım yapan vesayetçi aktörlerin beklentileri boşa çıkarılmıştır. Dolayısıyla, hem bölgesel hem küresel kırılganlıkların arttığı bir dönemde, Türkiye siyasetindeki kriz ve vesayet girişimlerine rağmen, geride kalan yıl, 2015’e istikrarlı bir yapı bırakmıştır.

17-25 Aralık ile başlayan 2014 yılı, 14 Aralık’ta Gülen Hareketi’ne düzenlenen operasyonla sona erdi. Böylece 2014 yılının iç politik alanda ana gündem maddesini, devlet içerisinde “paralel yapı” olarak adlandırılan otonom oluşumlarla “siyasetin” mücadelesi oluşturdu. Bu mücadelenin hükümet açısından testi, yıl içinde siyaseti doğrudan şekillendirebilecek gelişmelere nasıl cevap verdiği ile doğrudan ilgiliydi. Hükümet açısından, 2014 yılında kazanılan, 30 Mart yerel seçimleri ve 10 Ağustos cumhurbaşkanlığı seçimleri bu testin ilk başarısıydı. 17-25 Aralık darbe girişimlerinin ardından hükümete yönelik benzer yıpratma kampanyalarının bertaraf edilmesi, Çözüm Sürecinin yaşanan dönemsel tikanmalara rağmen ileri boyutlara taşınması,

dış politikada ciddi daralmalara rağmen sürecin fazla hasar alınmadan atlatılması ve ekonomi alanında dünya ekonomilerindeki daralmalara ve bölgesel krizlere rağmen büyümenin devam etmesi AK Parti iktidarının hükümet etmede dinamizminin devam ettiğinin açık göstergesiydi. Ayrıca, kriz beklentilerine rağmen partide yaşanan genel başkanlık değişiminin sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi sadece AK Parti için değil, Türkiye’de siyasal yapıların kurumsallaşmasına da örnek teşkil etmesi bakımından önemliydi. Bu başarıların toplamı AK Parti’nin gerçekleştirmek istediği “yeni Türkiye” hedefine bu yoldaki en kritik ve belki de son dönemeç olan 2015 genel seçimleri öncesinde bir adım daha yaklaşması demektir.

AK Parti’nin başarı kriterinde, karşılaşılan dönemsel sorunların aşılması ve çözümlenmesinde, kriz yönetme kabiliyetin büyük bir payı vardır. Ancak, AK Parti’nin başarısının temel kriteri yeni bir siyasi gerçekliğin üretilmesi, yeni kurum ve yapıların tesis edilmesini kapsayan bir siyasi-toplumsal dönüşümün kurumsallaşmasıdır. Bu bağlamda, 2015 genel seçimleri, muhalefet partilerinin olduğu kadar AK Parti’nin de kaderini belirleyecektir. Bu seçimlerde alınacak bir galibiyet AK Parti’nin misyonunu, yani “yeni Türkiye”nin kurumsallaşmasının önünü açacaktır. Bu kritik dönemece doğru yol alırken AK Parti’nin en büyük sınavı dışarıdan gelecek meydan okumaların önünü almak olduğu kadar, kendi iç birlik ve bütünlüğünü muhafaza etmek de olacaktır. Bu durum özellikle, yarı-başkanlık özellikleri gösteren yürütme erkinde uyum ve işbirliğinin korunmasını ön plana çıkarmaktadır. Halkın doğrudan oylarıyla seçilen Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve kabinesi arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, içinde bulunduğumuz kritik seçim sürecinde büyük önem arz etmektedir.

2014 yılı muhalefet partileri açısından önemli bir başarıdan daha çok, Türkiye siyasetinde var olma mücadelelerini AK Parti karşıtlığı üzerine bina edildiği bir sürece sahne oldu. CHP Mayıs 2010’dan itibaren yürürlüğe koyduğu “yeni CHP” sloganıyla söylemini yenileme ve seçmen tabanını genişletme çalışmalarına devam etti. Sağa açılımın istenen sonuçları vermemesi, yıl içerisindeki seçimlerde yaşanan büyük yenilgiler ve bu yenilgilerin doğurmuş olduğu parti-içi ulusalcı-sosyal demokrat çekişmesi, CHP’nin 2014 yılını kayıplarla kapamasına sebep oldu. CHP siyaset arayışında, Türkiye toplumu ve siyasetinde karşılık bulabileceği bir yer inşa etmekten daha çok, bizatihi arayış siyasetinin anlamlı olduğuna yönelik bir duruş sergiledi. MHP ise bir taraftan Çözüm Süreci karşıtlığı üzerinden kurduğu AK Parti-karşıtı siyasetini devam ettirirken, diğer taraftan da CHP’nin kısmen boşalttığı “rejim bekçiliği” konumuna yönelik hamleler yaptı. Partinin ideolojik-söylemsel olarak devamlılık göstermesi ve 2014 yılı içerisindeki seçimlerde, özellikle 30 Mart seçimlerinde oylarını koruması MHP’de parti-içi çekişmeleri önledi.

17-25 Aralık operasyonları Çözüm Sürecini olumsuz etkilemesine rağmen, Çözüm Sürecini devam ettiren tarafların kararlı tutumları bu alanda ortaya çıkan kırılmalar bertaraf edildi. Silopi’de heykel gösterileri sırasında yaşanan kriz hali ve daha

sonraki süreçte 6-7 Ekim olaylarında yaşanan şiddet gösterileri gibi olaylar sürecin test edildiği kritik anlardı. Bu testlerin hasarsız atlatılması ve sürecin yasal güvence altına alınması, Çözüm Sürecinin krizlere rağmen devam ettirilmesine yönelik kararlılığın bir sonucuydu. Kürt siyasi hareketi ise, süreçte yaşanan dalgalanmalara paralel olarak “Türkiyelilik” ile “Kürdistanlılaşma” arasında gel-git ve kafa karışıklığı yaşadı. Dolayısıyla, meşru siyasetin sınırları dâhilinde 30 Mart ve 10 Ağustos seçimlerinde yakalanan başarıya, Çözüm Sürecini sabote etmeye yönelik siyaset-karşıtı şiddet eylemlere destek verilmesi eşlik etti. Önümüzdeki dönemde de, Türkiye’deki normalleşmeden ve yaşanan değişimden rahatsız olan ulusal ve uluslararası güçlerin Süreci sabote etmeye yönelik girişimlerde bulunacağı kuşkusuzdur. 2015 seçimleri sonrasında Sürec, “değişim” taraftarlarının kazanması halinde, nihai noktasına bir adım daha yaklaşacaktır.

2014 Türk dış politikası açısından oldukça uzun bir yıl olarak adlandırılabilir. Zira Kuzey komşusu Ukrayna üzerinden Batı ile Rusya arasında ortaya çıkan gerginlik Türkiye’nin kuzeyindeki jeopolitik hatta yeni bir kriz kuşağının oluşmasına neden olurken, güneyindeki Suriye iç savaşının giderek derinleşmesi iç politikasını da doğrudan etkileyen kırılğan bir jeopolitik çatışmanın ortaya çıkmasına neden oldu. Aynı zamanda IŞİD’in Suriye krizinin bir parçası olarak giderek bölgesel ölçekte istikrarsızlığın kaynağı haline dönüşmesi, Türk dış politikasını hissedilir bir şekilde 2014 yılında baskı altında tuttu. Özellikle Musul’daki Türkiye konsolosluk çalışanlarının IŞİD tarafından 101 gün boyunca rehin olarak tutulması, Ankara’nın manevra alanını önemli ölçüde daralttı. Bu durum Suriye iç savaşına yeni bir boyut kazandırırken IŞİD’in Irak eksenli ilerleyişi de Arap Baharı’na da daha fazla uluslararası bir boyut kazandırdı. Bütün bunların yanında İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırısı da Türkiye İsrail ilişkilerindeki iyileşmeye dönük beklentiyi de ortadan kaldırmış oldu. Dolayısıyla 2014 yılında Türk dış politikası bir dizi meydan okumayla aynı anda ilgilenmek zorunda kaldı.

2014, bir yandan hükümetin hukuk ve insan hakları alanında yapısal sorunlara kalıcı çözüm bulmak amacıyla kapsamlı düzenlemeler yaptığı bir yandan da yargının siyasal alanda yoğun biçimde tartışıldığı bir yıl oldu. Türkiye gibi genç bir demokrasiye sahip ve son yarım asırda askeri müdahalelerin sık sık yaşandığı bir ülkede sivil siyasetin, demokrasi kültürünün kökleşmesi pek kolay olmamaktadır. Bu nedenle, Türkiye’nin tam anlamıyla bir demokrasinin ve hukuk devletinin kökleşmesi için hukuk ve insan hakları alanındaki kat edilen yolun kurumsallaşması önem arz etmektedir.

2013 yılında, Anayasa Uzlaşma Komisyonu, çalışmalarını sona erdirmişti. 2014 yılında yeni anayasa çalışmalarının tekrar başlaması gerektiği gerek iktidar, gerekse de muhalefet tarafından sık sık dile getirilse de, somut bir adım atılmadı. 2015 yılında yapılacak genel seçimlerin ardından katılımcı yöntemlerle, toplumun her kesiminin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan yeni bir anayasa yapılmasına yönelik çalışmaların tekrar başlatılması gerekmektedir. 2014 yılında Ergenekon, Balyoz, 12 Ey-

lül ve 28 Şubat gibi davalar Türkiye'nin geçmişinde yaşadığı darbelerle yüzleşilmesi ve gelecekte bu tür askeri müdahalelerin tekrarlanmasının önlenmesi adına büyük bir fırsat olmasına rağmen, yargılama süreçleri büyük bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda işlenen faili meçhul cinayet, işkence sonucu ölüm, gözaltında kayıp, zorla kaybetmeler ve benzeri suçlarla ilgili soruşturma ve davalar, geçmişle yüzleşme adına önemli adımlardır. Ancak, davaların mahiyeti itibarıyla yavaş yürüdüğü de altı çizilmesi gereken bir unsurdur.

2014 yılı, siyasi ve sosyal alanlarda yaşanan önemli gelişmelere koşturucu olarak Türkiye ekonomisinde birçok kritik dönüm noktasının başarıyla aşılmasına şahitlik etmiştir. Öncelikle yılın hemen başında 17 ve 25 Aralık 2013 operasyonlarını izleyen sürecin tetiklediği istikrarsızlık algısı, enflasyon ve faiz cephesinde ani artışlara yol açmış ve makroekonomik parametrelerde ciddi bir bozulma eğilimi oluşturmuştur. Ancak izleyen aylarda ekonomik dengeler hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Küresel finansal piyasalarda Amerikan Merkez Bankası'nın sıkı para politikasına yönelme belirtilerinin doğurduğu likidite daralması sürerken, Türkiye'de 30 Mart yerel seçimleri ile 10 Ağustos cumhurbaşkanlığı seçimleri ve 6-8 Ekim Kobani provokasyonları gibi bir dizi siyasi ve sosyal eşik atlatılmıştır. Bu kritik süreçte Türkiye'de son on yılda kurumsallaşan güçlü makroekonomik yönetim mimarisi ülkenin bir kriz girdabına girmesini engellerken, ekonomik büyüme ivmesinden fedakarlık yapılmak durumunda kalmıştır.

2014 yılında eğitim alanında önemli çalışmalar yapılmış, ancak diğer taraftan da yapılan çalışmaların uygulanmasında ortaya çıkan bir takım aksaklıklardan dolayı tartışmalar da yaşanmıştır. Ortaöğretime yerleştirilme sistemindeki değişiklikler, dershanelerin özel okula dönüşüm süreçlerindeki düzenlemeler, özel okul teşvik programlarının uygulanması, eğitimin demokratikleşmesi ve temel hak ve özgürlüklerin sağlanması noktasında ortaokul ve ortaöğretim kademelerinde başörtüsünün serbest kılınması gibi pek çok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna ilaveten, 2014 yılında öğretim programları ve haftalık ders çizelgeleri, öğretmen niteliğinin artırılması, eğitim yöneticilerinin niteliğinin artırılması ve okul güvenliği temalarının tartışıldığı 19. Milli Eğitim Şurası düzenlenmiştir. Şura'da alınan birçok karar uzun süre kamuoyunda tartışılmıştır. Eğitimde tartışılan en önemli hususlardan biri de Mili Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) tüm merkez ve taşra yöneticilerinin –okul yöneticileri de dâhil olmak üzere– kanun marifetiyle görevden alınmasıdır.

Türkiye'de 2014, iç ve dış politikada, ekonomide ve toplumsal alanda önemli yapısal değişikliklerin yaşandığı bir yıl olarak, bu gelişmelerin medya da verilme biçiminin de yoğun bir şekilde tartışıldığı bir dönemdi. Çözüm Sürecinden vesayetle mücadeleye, ekonomideki yapısal reformlardan uluslararası ilişkilerde sürekli değişen bölgesel ve küresel dengelere kadar geniş bir alana yayılan bir dizi hareketlilik, yoğun bir gündemi de beraberinde getirdi. Bu bağlamda, gündemin çerçevesinin çizilmesinde ve konuların ele alınışında ve kamuoyuna sunulmasında medya, bir anlamda

“gerçekliği” kendi baktığı yerden yeniden inşa etmeye çalıştı. Bu anlamda, medyanın ürettiği haber içerikleri, yıl boyunca yoğun bir eleştiriye tabi tutuldu, habercilik dilinin yarattığı yanlış yönlendirmeler sorunsallaştırıldı. Medyada üzerinde yapılan tartışmalarda, medyaların ideolojik kökenleri, motivasyonları ve medya profesyonellerinin ait olduğu toplumsal ve siyasal pozisyonlar üne çıkarıldı. Bu bağlamda, medya kendisini eleştiri makamı olarak sunsa da, kendisine yönelik yapılan eleştirileri ise, dördüncü kuvvet olduğunu, hakikati temsil ettiğini ve açık siyaseti mümkün kıldığını öne çıkararak savundu.

Türkiye medyası geçmiş dönemlerde birtakım yanlış alışkanlıklar edindiği için bunu sürekli kılmanın yol ve yöntemlerini dönem dönem yeniden icat etmeye çalıştı. Geçmiş dönemde medya düzeni, tekeli bir özellik gösterdiği için belirli çevreler, özellikle kendi çıkar alanlarına tehdit oluşturduğunu düşündüğü siyasal yapılara ve onların değerlerine yönelik çeşitli operasyon haberlerini devreye sokarak sonuç alma yoluna giderlerdi. Ancak Türkiye’de medyanın çoğullaşması ile birlikte sorunlu olarak üretilen haber ve yorumların sorunlu yönleri basit bir araştırmanın neticesinde kolaylıkla ifşa edilmeye başlandı. Ancak, böyle bir sonuç, söz konusu medya düzenini yeni bir yola sevk etti. İçeride üretilen haberlerden sonuç alınmayınca artık operasyon haberleri çeşitli ağlar üzerinden uluslararası medyada üzerinden dolaşıma sokulmaya başlandı. Bu bağlamda, 2014 yılı içerisinde, Türkiye’de üretilen birçok haber, uluslararası medyaya yönelik olarak dizayn edildiğinden tartışma gündemini de oluşturdu.

Burada özetlenen çerçevede yıl içinde dikkate değer gelişmeler belirli konular etrafında ele alınarak “2014’te Türkiye” başlığıyla SETA yıllığında analize tabi tutulmuştur. Bu analiz, iç siyaset, dış politika, ekonomi, hukuk ve insan hakları, eğitim ve medya ana başlıklarını içermektedir. Türkiye’nin bu alanlarda bir portresinin ortaya çıkarıldığı analiz, sahasının yetkin uzmanları ve araştırmacıları tarafından kaleme alınmıştır. “2014’te Türkiye” analizi, hem geçmişin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmakta, hem de geleceğe yönelik bir perspektifin ortaya konulmasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu anlamda, daha önceki yıllarda olduğu gibi, *SETA 2014 Türkiye Yıllığı*, Türkiye siyasetini, bir arada anlamak isteyenler için önemli bir referans kaynağı olma özelliğini sürdürecektir.

2014'TE

SIYASET

NEBİ MİŞ • ALİ ASLAN • GALİP DALAY • YUNUS AKBABA • HAZAL DURAN • NURBANU
DURSUN • ALİ RIZA TEZCAN • FATMA ABUSHANAB

GİRİŞ

17-25 ARALIK ile başlayan 2014 yılı, 14 Aralık'ta Gülen Hareketi'ne düzenlenen operasyonla sona erdi. 2014 yılında Gülen Hareketi, AK Parti hükümetine karşı açıktan meydan okudu. Geride kalan 30 Mart yerel seçimlerinde ve 10 Ağustos cumhurbaşkanlığı seçiminde muhalefet partileriyle kurduğu ittifaklarla siyaset kurumu içerisinde varlık gösterdi. Aynı zamanda siyaset kurumunu hedef alan gayrimeşru siyasi mühendisliğe ve algı operasyonlarına başvurdu. Ancak bu girişimler Hareket açısından istenilen sonuçları doğurmadı.

2014 yılı muhalefet partilerinin seçim ittifakları ve münferit olarak, AK Parti hükümetinin hayata geçirmeye çalıştığı kapsamlı dönüşüm hamlesini durdurma mücadelesine tanıklık etti. CHP Mayıs 2010'dan itibaren yürürlüğe koyduğu "yeni CHP" sloganıyla söylemini yenileme ve seçmen tabanını genişletme çalışmalarına devam etti. Sağa açılımın istenen sonuçları vermemesi, yıl içerisindeki seçimlerde yaşanan büyük yenilgiler ve bu yenilgilerin doğurmuş olduğu parti-içi ulusalcı-sosyal demokrat çekişmesi CHP'nin 2014 yılını kayıplarla kapamasına sebep oldu. MHP ise bir taraftan Çözüm Süreci karşıtlığı üzerinden kurduğu AK Parti-karşıtı siyasetini devam ettirirken, diğer taraftan da CHP'nin kısmen boşalttığı "rejim bekçiliği" konumuna yönelik hamleler yaptı. Partinin ideolojik-söylemsel olarak devamlılık göstermesi ve 2014 yılı içerisindeki seçimlerde, özellikle 30 Mart seçimlerinde oylarını koruması MHP'de parti-içi çekişmeleri önleyen faktör olarak karşımızda durmaktadır.

17-25 Aralık, Çözüm Sürecini olumsuz etkilemesine rağmen süreci rayından çıkaramadı. Aynı zamanda, Silopi'de heykel gösterileri ve bu gösterilerde yaşanan can kayıpları ve daha sonraki süreçte dış politikaya bağlı olarak ülke genelinde gerçekleştirilen Kobani şiddet gösterileri sürecin test edildiği en kritik anlar oldu. Bu testlerin hasarsız atlatılması ve sürecin yasal güvence altına alınması sürecin tüm kararlılığıyla devam etmesi demektir. Kürt siyasi hareketi ise, süreçte yaşanan dalgalanmalara paralel olarak "Türkiyelilik" ile "Kürdistanlılaşma" arasında gel-git ve kafa karışıklığı yaşadı. Dolayısıyla, meşru siyasetin sınırları dâhilinde 30 Mart ve 10 Ağustos seçimlerinde yakalanan başarıya, Çözüm Sürecini sabote etmeye yönelik siyaset-karşıtı şiddet eylemlere destek verilmesi eşlik etti. Ancak bu süreçlerden sonra gelinen noktada, "Türkiyelilik" eğiliminin Kürt siyasi hareketinde çok daha ağır bastığını söylemek mümkündür.

AK Parti hükümeti açısından 2014 yılı başarılı bir yıl oldu. Yıl içerisinde gerçekleştirilen 30 Mart ve 10 Ağustos seçimlerinde istenilen sonuçlar elde edildi. Gülen Hareketi'nin 17-15 Aralık darbe girişimleri büyük oranda bertaraf edildi. Çözüm Süreci yaşanan dönemsel tıkanmalara rağmen ileri boyutlara taşındı. Dış politikada ciddi daralmalar yaşanmasına rağmen bunlar fazla hasar alınmadan atlatıldı. Kriz beklentilerine rağmen partide yaşanan genel başkanlık değişimi sorunsuz bir şekilde gerçekleştirildi. Bu başarıların toplamı AK Parti'nin gerçekleştirmek istediği “yeni Türkiye” hedefine bu yoldaki en kritik ve belki de son dönemeç olan 2015 genel seçimleri öncesinde bir adım daha yaklaşması demektir.

AK PARTİ VE RESTORASYON SİYASETİ

2013'ün ortalarından başlamak üzere AK Parti'nin ve Türkiye'nin gündemi "dizayn siyaseti" diyebileceğimiz bir siyaset tarafından şekillendi. Bu dizayn siyasetlerini üç başlık altında değerlendirmek mümkün. Birincisi, mahiyet itibarıyla farklı olsalar dahi, yeni Türkiye'nin AK Parti öncülüğünde ve Erdoğan'ın liderliğinde inşa edilmesini engellemeye matuf Gezi Eylemleri ile 17-25 Aralık operasyonlarıdır.¹ Bu her iki operasyon vesayet siyasetinin farklı veçhelerini temsil etmelerinin yanında, AK Parti'nin içine yönelik bir siyasal mühendisliği de hedeflemekteydi. AK Parti'nin 30 Mart yerel seçimlerinde elde ettiği başarılı sonuç ile Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turunu yaklaşık % 52 oranında oy alarak kazanmasının da ortaya koyduğu gibi toplum bu dizayn siyasetini tasvip etmedi ve onu mahkum etti.²

Bu siyasete karşın, AK Parti yeni vesayet türüne rıza göstermeyeceğini, siyaset kurumunun dışında hazırlanmış dizayn siyasetlerine kendisinin ve ülkenin kaderini teslim etmeyeceğini göstermek adına kendi siyasal projesinden taviz vermedi. Bu projenin en önemli ve en sembolik adımını Erdoğan'dan boşalan Başbakanlık ve AK Parti Genel Başkanlığı koltuğuna AK Parti'nin ana damarının benimsediği siyasal vizyonu temsil eden Davutoğlu'nun gelmesi oluşturmaktadır. AK Parti ve Türkiye siyasetinin bundan sonra yüzleşecekleri asıl ve en önemli soru ise seçilmiş bir Cumhurbaşkanı ile seçilmiş bir parlamento ve Başbakan arasındaki güç paylaşımı ile kurumsal dizaynın ne şekilde gerçekleşeceği.

1. 17-25 Aralık Operasyonlarının siyasal mahiyetine dair kapsamlı bir analiz için bkz. Burhanettin Duran, "Gülen Cemaati ve Sunni Kodların Kaybı", *Star Açık Görüş*, 28 Aralık 2013; Fahrettin Altun, "Gülen Hareketi'nin Değişen Algısı", *Sabah Perspektif*, 11 Ocak 2014; Hatem Ete, "17 Aralık: Kriz ve İmkanlar", *Sabah*, 4 Ocak 2014; Taha Özhan, "17 Aralık'tan ne öğrendik", *Sabah*, 4 Ocak 2014; Galip Dalay, "AK Parti ve Siyasi Meşruiyete Operasyon", *Star Açık Görüş*, 28 Aralık 2013.

2. Fahrettin Altun, Türkiye Siyasetinde Yeni Sayfa, *Akşam*, 31 Mart 2014.

Vesayetın yıkılışını temsil eden 2010 referandumundan beri, yeni Türkiye'nin inşasındaki en güçlü aktör olan AK Parti ile Türkiye'nin AK Parti öncülüğünde inşa edilmesine karşı çıkan kamp arasında başlayan mücadele ivme kazanarak devam etmektedir. Yeni Türkiye'nin sahici bir şekilde inşasını başlatacağı varsayılan 2014 yılındaki yerel ve cumhurbaşkanlığı seçimleri ile 2015 genel seçimleri bu manada önem kazanmaktadır. Bu algılama biçimi söz konusu tarih aralığında siyasal mücadeleyi keskinleştiren bir işlev görmektedir. Bu minvalde, 2014 yılı, bu mücadelenin sert geçtiği ve AK Parti eleştirilerinin, AK Parti'nin meşruiyet kodlarına yönelik bir operasyona dönüştüğü bir yıl oldu. Bu dönemde AK Parti'ye karşı önce algı mühendisliği düzeyinde girilen operasyonda üç mesaj işlendi: İslamcılaşıma, ara dönem-hibrit rejim partisi olma ve irrasyonel, otoriter ve radikal bir liderin yönetiminde olma. Bu faktörler üzerinden AK Parti'nin meşruiyet kodları sorunsallaştırılıp yeni Türkiye'nin inşa sürecine aktörlük yapacak bir potansiyelden uzak olduğu vurgulandı. Başlarda, entelektüel bir çabayla algı mühendisliği üzerinden yol alan bu strateji, Gezi eylemlerinden başlayarak operasyonel siyaset mühendisliğine yöneldi. Bu sürecin en keskin örneğini 17-25 Aralık operasyonları oluşturmaktadır.³ Gülen Hareketi tarafından başlatılan ve 17-25 Aralık süreciyle zirve noktasına çıkan, 2014 yılında farklı enstrümanlar ve siyasal projeksiyonlar ile işleme sokulan bu operasyonlar, hem nitelik hem de kullandığı yöntemler açısından önceki algı mühendisliği girişimlerinden farklıdır.

Başka bir ifadeyle daha önce algı mühendisliğiyle AK Parti'nin yeni Türkiye'yi yönetmeye ehil olmadığı tezi 17-25 Aralık operasyonlarından sonra Gülen Hareketi tarafından operasyonel mühendislik ile başarılmaya çalışıldı. Bu operasyonel mühendisliği veya vesayetçi dizayn siyaseti hem aktörleri hem de mantığı ve hedefi bağlamında Türkiye siyasetinde özel bir konuma sahip olup, kapsamlı bir değerlendirmeyi hakketmektedir.

OPERASYONEL MÜHENDİSLİK İLE SİYASETİ TERBİYE ETME GİRİŞİMLERİ

Hükümetin dershanelere yönelik düzenleme tasarrufunu gerekçe kılan, bugün artık varlığı herkese aşikâr olan devletin içerisinde Gülen Hareketi bağlantılı otonom bir yapı, MGK belgelerini bahane ederek fişleme iddiaları üzerinden iktidara karşı medya yoluyla yıpratma ve boyun eğdirme operasyonu başlattı. Hükümetin siyaset ısmarlamalarına direnmesi üzerine 17 ve 25 Aralık operasyonlarını gerçekleştirdi. Bu operasyonların hemen akabinde ise AK Parti hükümetine karşı Cumhuriyet tarihinin en sistematik yıpratma, yıldırma siyaseti işleme sokuldu. Bu operasyonlarda, yolsuzluk iddiaları siyasal mühendisliğe kılıf olarak sunuldu. Ardından da Kemalist vesayetten aşına olduğumuz bir bürokratik vesayet teşebbüsü tedavüle sokuldu.

3. Bkz. Hatem Ete, "17 Aralık Süreci", *Sabah Perspektif*, 21 Aralık 2013 ;Burhanettin Duran, "Gülen Hareketi ve 17 Aralık Muhasebesi", *Star Açık Görüş*, 22 Mart 2014.

Ancak, siyasal mühendislik boyutu ve hükümetin-devletin bu operasyona karşılık verme kararlılığı, 2013'ün son dönemleri ile 2014 yılına damgasına vurmuş ve 2015 yılına da ciddi bir siyasal miras devredecek bir süreci başlattı. 17-25 Aralık operasyonlarının cereyan ettiği bağlam, öncesinde girilen algı mühendisliği, hem yurt içine hem de yurt dışına yönelik hazırlanmış mesajlar, bu operasyonun medya ayağının profesyonel bir şekilde önceden tasarlanması, operasyonun devletteki stratejik kurumlarda yuvalanmış, grup aidiyetiyle hareket eden otonom bir yapının küresel akılla da uyumlu bir siyasal mühendislik çalışması olduğunu ortaya koymaktadır. Bu operasyonun hedefi yerel seçimlerde AK Parti'nin darbe alması ve hemen sonrasında gerçekleşen cumhurbaşkanlığı ve 2015 yılında gerçekleşecek olan genel seçimlere de yolsuzluk söylemleri gölgesinde, demoralize bir şekilde girmesini sağlamaktı.

Gülen Hareketi'nin AK Parti'yi terbiye etmeyi amaçlayan bu operasyonlar silsilesinin, AK Parti'ye belli bir maliyet çıkardığı yadsınamaz. Yolsuzluk iddiaları, MİT tırlarına yapılan operasyonlara gerekçe kılınan terörizm desteği suçlamaları,⁴ medya baskısı iddiaları ve benzeri konular hem içeride ama özellikle de dışarıda AK Parti algısını bozmaya yönelikti.⁵ Gülen Hareketi'nin bu iddialarının Batı başkentlerinde dış siyasette iddialı bir Türkiye'yi terbiye etme arzularına kullanışlı malzeme sunmasının, bu grubun mevzubahis küresel aktörlerin ajandalarına eklenilebileceklerini ortaya koymasının, olumsuz AK Parti imajının oluşumunda başlıca rolü oynadığı inkar edilemez. Yine de, bir siyasal parti için bu senaryoların hiçbirisi telafisi mümkün olmayan senaryolar değildi.

Buna karşın, Gülen Hareketi giriştiği bu operasyon ile kendisini varoluşsal bir krize sürüklemiş bulunmaktadır.⁶ Cemaatlerin gücü ve meşruiyeti toplumla kurdukları ilişkiden, bu ilişkinin niteliğinden beslenir; devlette ele geçirdikleri mevziler ile harekete geçirebilecekleri operasyonel güçten değil. Nasıl ki siyasetin gücü seçmen desteği, meşruiyeti ise demokratik siyasal kanallara riayetinden kaynaklanıyorsa, cemaatlerin gücü de “toplumsal algı”daki konumlarından, meşruiyetleri ise topluma hizmetten kaynaklanır.

30 Mart yerel seçimlerinde AK Parti'nin 2009 yerel seçimlerinde aldığı oy oranının çok üzerinde oy alması⁷ ve Erdoğan'ın 10 Ağustos 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda yaklaşık yüzde 52 oy alarak seçilmesi, siyaset kurumunun dışında hazırlanan “dizayn siyaseti”nin veya operasyonlarının toplumda hüsn-ü kabul görmediğini ortaya koydu. Bu da AK Parti'ye yöneltilen dizayn siyasetinin en azından an itibarıyla başarısızlığa uğradığını ortaya koymaktadır. Buna mukabil, AK Parti, cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Erdoğan'dan boşalan Başbakanlık ve parti genel başkanlığı koltuklarına Davutoğlu'nu getirerek kendisine rota çizdirme-

4. Bkz. “Adana'da durdurulan 3 TIR'da silah araması yapıldı, yine MİT krizi yaşandı”, *T24*, 19 Ocak 2014.

5. Medaim Yanık, “Algı Operasyonu”, *Star Açık Görüş*, 28 Aralık 2013.

6. Bkz. Taha Özhan, “Post-Kemalist Türkiye ve Gülen Cemaati”, *Sabah Perspektif*, 7 Aralık 2013.

7. Etyen Mahçupyan, “AK Parti neden hep kazanıyor”, *Milliyet*, 30 Nisan 2014.

yeceğini, kendi siyasal vizyonundan taviz vermeyeceği deklare etti. Bu süreçte, dikkat çeken önemli bir nokta ise hâkim parti hüviyetini pekiştiren AK Parti'nin, bu siyasetinin bir sonucu ve yansıması olarak kendi gündemini ülkenin gündemi haline getirmeyi başardığına şahit olduk.

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ VE ERDOĞAN SİYASETİ

Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçları önceden belli olduğu için hem kampanya süreci hem de ortaya çıkan sonuç toplumda pek bir heyecan uyandırmadı. AK Parti açısından kanıksanmış bir galibiyet, muhalefet için ise kanıksanmış bir mağlubiyet fotoğrafı bir kez daha ortaya çıktı.⁸ Bu durum Türkiye'nin yaklaşık son 12 yılına damga vuran baskın resme uyan, onu pekiştiren bir görüntü olduğu için de sıradanlaştı. Hatta bu, Türkiye'nin yeni normu olarak kabul gördü. Buna karşın, AK Parti içinde yaşanan ve yaşanacak olan yeniden yapılanma, siyasette asıl merak edilen konuyu oluşturuyordu. AK Parti'nin gündemi Türkiye'nin gündemi haline gelmişti.⁹ Türkiye'de siyasal parametreler farklı partiler arasındaki rekabetten ziyade AK Parti içi değişimlere ve yaşananlara endekslenmiş durumdaydı. AK Parti içinde genel başkanlık için ismi telaffuz edilen her bir kişiye adeta başka bir partinin genel başkanı veya "Erdoğan iktidarının muhtemel muarızı" muamelesi yapıldı.

Buna ilaveten, AK Parti'nin genişleyen sosyal tabanı dinamik olup, Türkiye'nin sosyo-ekonomik dönüşümünün başat aktörü olmaya devam etmektedir. Parti de tabanıyla organik bir ilişki kurduğu için daha uzun süre Türkiye'yi yönetmeye namzet görünüyor. Muhalefet açısından çaresizliğin, Türkiye açısından alternatif siyasetin ortaya konulmamasının resmi olan bu durum, AK Parti için ise yeni bir duruma işaret etmektedir. Aslında bu 2011 yılından itibaren yaşanan bir durum. AK Parti, hâkim partidir; Türkiye, hâkim parti siyasetini deneyimlemektedir. Bu siyaset siyasal alanı kuşatıyor. Bu nedenle, bu parti içerisinde yaşanan hiçbir şey sadece parti siyaseti nezdinde değerlendirilemez; AK Parti'nin Erdoğan sonrası genel başkanının seçimi de buna dahildi.

HÂKİM PARTİLERİN TARİHSEL MİSYONU

Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında AK Parti'de yaşanan görev değişiminin doğru anlaşılması ancak dünyadaki farklı hâkim parti deneyimlerinin mahiyetinin bilinmesiyle mümkün olabilir. Hâkim partiler belli bir toplumsal dönem ile şartların ürünü olup tarihsel bir misyona sahiptirler. Partinin yaşam döngüsü de önemli ölçüde bu misyonun ne ölçüde gerçekleştirilip, gerçekleştirilmemesi ile yakından ilişkilidir. Yine

8. Bkz, Nebi Miş, Ali Aslan, "Erdoğan Siyaseti ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu", *SETA Analiz*, 9 Eylül 2014; Nebi Miş, Cumhurbaşkanlığı Kurumunun Demokratikleşmesi, *Sabah Perspektif*, 28 Haziran 2014

9. Burhanettin Duran "Bir Siyasal Hareket Olarak AK Parti ve Erdoğan", *Sabah*, 4 Temmuz 2014.

Hâkim partiler yapısı itibariyle çok geniş bir toplumsal tabana dayanması, farklı siyasal, sınıfsal ve sosyal arka planlardan gelen seçmen kümelerini içermesi onları tek gündemli kimlik partilerinden ayırmaktadır. Birbirinden farklı talep, hedef ve gündemler aynı partinin çatısı altında yer alıp, kendilerini gerçekleştirme uğraşısı verirler. Hâkim partinin mahareti bu farklı arzuları daha büyük bir resmin parçası kılıp, onun o şekilde hayata geçmesine imkan vermesinde yatar. Malezya'da UMNO, Japonya'da Liberal Demokrat Parti, Meksika'da Kurumsal Devrim Partisi ile İsveç'te Sosyal Demokrat Parti'nin yapısı ve siyaseti incelendiğinde bu durum açık bir şekilde görülecektir. Örneğin, Malezya'da UMNO, Malezya'nın İngiliz sömürgeciliği sonrası yeniden kurgulanmasına sadece öncülük etmekle kalmayıp, ekonomide daha baskın sınıfa temsil eden Çinliler ile Malezya'nın ekonomik ve kültürel hayatında yeteri temsiliyete sahip olmayan Müslüman Malayları aynı siyasal parti içerisinde toparlayabiliyor ve butik talepleri daha büyük bir siyasetin parçası haline getirebiliyor. Fakat, bunu söylerken, bütün hâkim partilerin dayandıkları, ana omurgayı oluşturan bir toplumsal taban ile siyasal misyon varlığını da unutmamak gerekir. Siyasal çeşitlilik ve kapsayıcılık bu gerçeği gölgeleyemez. Hâkim partiler kendisini var eden sosyoloji ile siyasal ve tarihsel misyona sırtını çevirerek hâkim parti olma statüsünü sürdüremezler.

YENİ DÖNEM VE AK PARTİ'NİN TARİHSEL MİSYONU

Buradan Türkiye deneyimine dönecek olursak, en kaba şekliyle, AK Parti'nin sosyolojik tabanını Kemalist (vesayet) sistemin mağdurları oluşturuyor; tarihsel misyonu ise en kestirme ifadesini "yeni Türkiye'nin inşası" kavramında buluyor. AK Parti birçok farklı toplumsal kesimin farklı gerekçelerden kaynaklanan sorun ve taleplerini "yeni Türkiye'nin inşası" söylem ve siyaseti etrafında toparlayabilme maharetini ortaya koydu.¹⁰ AK Parti, dindarların militan laiklikten, Kürtlerin Kemalist ulusalcılıktan/milliyetçilikten, orta ve alt sınıfların çöken bir ekonomiden kaynaklanan mağduriyetlerini yeni Türkiye siyaseti ile gidermeye çalıştı. Dolayısıyla yeni Türkiye'nin inşası misyonu, ki bu misyonun henüz tamamlanmadığı herkesin malumu, bir hâkim parti olan AK Parti'nin tarihsel misyonu ile onun kendi toplumsal tabanını temsil edebilme iddiasını sembolize ediyor. Erdoğan'dan sonra yeni genel başkan ile başlayan ikinci AK Parti döneminin temel misyonunu bu teşkil ediyor. Bu minvalde, AK Parti genel başkanlığına seçilen Ahmet Davutoğlu'nun kimliği ve temsil ettiği siyaset önemli ölçüde bu misyon ile ilişkilendirilerek anlam kazanmaktadır. Çünkü AK Parti genel başkanlığı için ismi telaffuz edilenlerin rıza ve iradesinden bağımsız olarak her bir isme farklı bir tarz siyaset ve misyon iliştilendiği için bu konu etrafında hem AK Parti dışı cephede hararetli tartışmalar yaşandı hem de bu konu dış dünyasının ilgisine bu kadar mazhar oldu.

10. Burhanettin Duran, "Yeni Türkiye Söyleminin Büyüsü", *Sabah*, 2 Eylül 2014.

AK Parti'nin Erdoğan sonrası genel başkanının seçiminde teknik ve siyasal kriterler olmak üzere iki farklı kriterler setinin işletildiği anlaşılmaktadır. İlki, artık herkesin malumu olan teknik kriterlerdi. Seçilecek genel başkanın üç dönem kuralına takılmaması, milletvekili olması ve benzeri kriterler bu bağlamda yer alanlardı. Buna karşın, siyasal kriterler ise somut olarak tanımlanması daha güç kriterler olmasına rağmen, daha esaslı olanlardı. Güçlü bir genel başkan olmaya namzet olma, Erdoğan ile uyum içerisinde çalışma, AK Parti'yi oluşturan siyasal gelenekten gelme, bu geleneği yeni dönemde temsil etme kabiliyetine sahip olma, yeni söylem geliştirebilme ve kurucu bir akıl ve vizyona sahip olma ve benzeri kriterlerde siyasal kriterleri teşkil ediyordu. Buna ilaveten, Erdoğan'ın yeni genel başkanın takdimi konuşmasında Davutoğlu isminin seçilmesinde onun paralel yapı ile mücadelede ortaya koyduğu kararlılık ile bu kararlılığı sürdüreceğine dair inancın önemli bir rol oynadığını ifade etti.¹¹ Yine Çözüm Sürecinin sürdürülmesi ve tamama erdirilmesi konusunda da Davutoğlu ile aynı inanç ve vizyonu paylaştığı teması da bu siyasal kriterlerden başka bir tanesini oluşturmaktadır. Aktif dış politika ile Ortadoğu ve İslam aleminin meseleleriyle hemhal olmak da hem Davutoğlu'nun hem de Erdoğan'ın ortak paylaştığı bir siyaset olduğu herkesin malumu. Medeniyetçi perspektif her ikisinin siyasetinde siyasal doğruculuğa kurban edilmeyecek kadar güçlü olduğu da aşikar.¹² Dolayısıyla Davutoğlu, AK Parti genel başkanlığı ile başbakanlık için aranan hem teknik kriterler hem de siyasal kriterleri karşıladığı için bu göreve getirildi. Bu esaslar, AK Parti'nin genel başkan ve başbakanlık için Davutoğlu isminde karar kılmadan önce yaşanan isim siyasetinin niteliğine de ışık tutmaktadır.

DEĞİŞİM SİYASETİ

AK Parti genel başkanlığı için yapılan isim tartışmaları sırasında her muhtemel isim etiketinin yanına fırsatlar ve tehditler analizi de iliştiliriyordu. Kimi adayların geliş Türkiye'nin uluslararası sistem ile uyumlu bir görüntü arz etmesi, içerideki kutuplaşmanın bitirilmesi gibi gerekçelerle desteklenmekteydi. Buna karşın, başka adayların isimlerine ise benzer saiklerle itiraz edilmekteydi. Kamuoyunun burada yaptığı temel hata isimler üzerinden konuşurken, siyasetleri ve(ya) siyasal vizyonları göz ardı etmesiydi. Daha açık ifade etmek gerekirse, kamuoyu, AK Parti'yi dış dünya ile uyumlu kılacağı gerekçesiyle genel başkanlık için ismi zikredilen adayların (fakat asıl bu adayların isimlerini dolaşıma sokanların) bu uyumluluğu nasıl sağlayacakları konusunu yeteri kadar irdelemedi. Herhangi bir aday, nev-i şahsına münhasır özellikleri nedeniyle mi AK Parti'yi dış dünya ile uyumlu kılacaktı? Yoksa, mevzu bahis adayın izleyeceği varsayılan siyaset aracılığıyla mı bu yaklaşmanın gerçekleşeceği varsayılmaktaydı? Burada öne çıkanın aslında isimlerden ziyade siyaset olduğu aşikardır.

11. Bkz. "Erdoğan'ın Davutoğlu'nu seçme nedeni", *Milliyet*, 21 Ağustos 2014.

12. Bkz. Galip Dalay, "Rota aynı Başbakan farklı", *Star Açık Görüş*, 23 Ağustos 2014.

Uluslararası çevrelerin tercihi olarak sunulan bazı isimler, kişisel özelliklerinden dolayı değil izleyecekleri varsayılan siyaset nedeniyle bu kesimlerin sempatisine sahiptiler.

Bu isimlerin kendisinin böyle niyetleri olmazsa dahi, AK Parti'nin içerisini dizayn etmek isteyen birçok aktör, bu isimleri AK Parti'nin bugüne kadar izlediği siyasete bir format çekeceği, yörüngesini değiştireceği ve ehlileştireceği inanç ve ümidiyle desteklemekteydi. Bu da AK Parti'nin hem Türkiye hem de uluslararası siyasette sahip olduğu tarihsel misyona sırt çevirmesi manasına gelecekti. Başka bir ifadeyle, böylesi bir rota değişimi, AK Parti'nin sosyolojik tabanının istek ve taleplerini, içeride yıkılmaya yüz tutan eski müesses nizam ile baskın uluslararası sistem ve paradigmanın arzu ve kaygılarına ikincil kılmasını ifade edecekti.

Buna karşın, aynı çevrelerde Davutoğlu ismine karşı olumsuz bir kampanya yürütülmekteydi. Suriye politikasından, “dış politika siyasetine”, “hayalperestlikten”, “romantik İslamcılığa” kadar çeşitli ithamlarla Davutoğlu'nun genel başkan olmasının önü kapatılmaya çalışılıyordu. Onun başbakan olması halinde Türkiye'yi bekleyen kara bulutlardan dem vurulup bir korku havası pompalanmaktaydı. Aslında bu yeni bir şey de değildi. Erdoğan, Davutoğlu ve Fidan son birkaç yıldır hem içeride hem de dışarıda AK Parti karşıtı cephenin en fazla hedef tahtasına oturduğu isimlerdi. Aslında bu isimler üzerinden bir siyaset anlayışı hedef alındı. Bu isimlerin hem iç hem de dış siyasette aynı vizyon, Türkiye ve bölge tahayyülünü benimsedikleri varsayılıyor veya biliniyor. Bu çerçevede, Davutoğlu ismine itiraz aslında bu siyasete itiraz manasına gelmekteydi. İçeride yeni Türkiye mefhumunun muhtevisiyatı; dışarıda ise aktif, İslam dünyasının meseleleriyle iştigal eden, uluslararası alanda revizyonist bir söylem ve siyasetin reddedilmemeseydi Davutoğlu şahsında karşı çıkılan. Bu minvalde, genel başkanlık ve başbakanlık için Davutoğlu isminde karar kılınmasıyla, AK Parti, hem parti içerisine yönelik dizaynlara kapalı olduğunu hem de bugüne kadar izlediği siyasetin temel çizgisi ile felsefesine sadık kalacağı mesajını verdi.¹³

Ezcümle, Davutoğlu kararı ile hâkim parti kaptan değişimiyle rota değişimine gitmeyeceğini ilan etti. Davutoğlu'nun kabul konuşmasında vurguladığı “ihya”, “inşa” ve “restorasyon” teması yeni dönemde hâkim partinin sosyolojik tabanının talepleri ile tarihsel misyonunu referans olarak siyaset izleyeceğini ifade etmekteydi. Başka bir ifadeyle, AK Parti kendisine karşı geliştirilen dizayn siyasetini cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra ortaya koyduğu dizayn siyasetiyle bertaraf etmeye çalıştı. Bu noktada, yeni dönemin asıl sorusunu seçilmiş bir cumhurbaşkanı ile seçilmiş bir başbakana sahip, dolayısıyla demokratik meşruiyete sahip bu iki organ arasındaki kurumsal denge nasıl kurulacağı oluşturacaktır. Önümüzdeki dönem bu minvalde atılacak veya atılmayacak adımlar Türkiye siyasetini etkileyecek ana gündem olacaktır.

13. Fahrettin Altun, Davutoğlu Tercihinin Siyasal Anlamı, *Akşam*, 24 Ağustos 2014

KRONOLOJİ - AK PARTİ

30 Mart	AK Parti yerel seçimlerden birinci parti olarak çıktı.
01 Haziran	Ankara'da ATO Kongre Merkezi'nde düzenlenen toplantıda AK Parti Siyasi ve Hukuk İşlerinden Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin, partilerinin Cumhurbaşkanı adayının AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan olduğunu açıkladı.
10 Ağustos	Türkiye tarihinde ilk defa halkın oy kullandığı Cumhurbaşkanlığı seçimini Recep Tayyip Erdoğan ilk turda oyların yaklaşık yüzde 51.8'ni alarak kazandı.
27 Ağustos	Ankara Arena Spor Salonu'nda yapılan AK Parti I. Olağanüstü Kongresi'nde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Başbakan Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden dolayı boşalan AK Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlık makamlarına seçildi.
6 Eylül 2014	AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun kurduğu 62. Hükümet güvenoyu aldı ve resmen göreve başladı.

“ESKİ” İLE “YENİ” ARASINDA CUMHURİYET HALK PARTİSİ

Son on yılda askeri-bürokratik vesayetın gerileyerek siyaset alanının genişlemesi, toplumsal taleplerin çeşitlenmesi ve daha güçlü bir şekilde duyulması sonucunu doğurdu. Dolayısıyla değişen siyasi-toplumsal şartlar altında siyasi partiler kendilerini yeniden tanımlamak ve konumlandırmak zorunda kaldı. Bu kapsamlı değişim karşısında Kemal Kılıçdaroğlu liderliğindeki CHP, zorunlu olarak Deniz Baykal döneminin laikçi siyasi söylemini ve siyaset-dışı unsurları hazır-kıta yedeğinde tutan “muktedir” siyaset tarzını dönüştürme sürecine girdi. CHP, yaslandığı vesayet rejiminin çökmesi ve elitler düzeyinde ilk defa muhalefet pozisyonuna gerilemesiyle, iktidar eleştirisini merkeze alan “otoriterleşme” ve “kutuplaşma” söylemleri üzerinden siyaset yapmaya başladı. Kılıçdaroğlu bu değişimin en net işaretlerinden birini 15. CHP Kurultayı’nda “Cumhuriyet Halk Partisi bürokratik devlet solculuğu yapan bir parti değildir. Cumhuriyet Halk Partisi halkın partisidir” sözleriyle veriyordu.¹⁴ Ancak CHP’nin siyasetinin ne derece halka dayandığı ve demokratikleştiği halen muğlâklığını korumaktadır. Keza yeni dönemi kuşatan bu “muhalif” siyasetin özünü, AK Parti iktidarını siyasi yollarla olduğu kadar siyaset-dışı yollarla da engelleme amacı oluşturmaktadır.

Bu değişim sürecinin diğer boyutunu ise parti-içi ideolojik çekişmeler oluşturmaktadır. Büyük kısmı Baykal döneminin bakayası olan parti içindeki ulusalcı kanat Kılıçdaroğlu’nun değişim söylemine şiddetli bir şekilde direnç göstermektedir. Parti içindeki iki grup arasındaki görüş ayrılıkları özellikle seçim sonrası dönemlerde liderlik mücadelesine dönüşmektedir. Bu nedenledir ki CHP’de Kılıçdaroğlu’nun

14. “Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu’nun 15. Olağanüstü Kurultayda Yaptığı Konuşma 18 Aralık 2010”, www.chp.org.tr, Erişim: 27 Aralık 2014.

genel başkanlığa geldiği Mayıs 2010'dan günümüze kadar toplam beş kez kurultaya gidilmiştir.¹⁵ Ulusalçı kanadın şiddetli muhalefeti yalnızca parti yönetimi konusunda kendini göstermekle kalmamakta, “Çözüm Süreci” gibi Türkiye'nin kaderini yakından ilgilendiren konularda CHP'nin tutarlı bir politika izlemesini engellemektedir. Parti yönetimindeki “sosyal demokrat” kadro açısından bakıldığında hem parti içindeki muhalefeti teskin etmek hem de Baykal döneminin laikçi-muktedir siyasetiyle pekiştirilmiş olan sınırlı sayıdaki seçmen kitlesini kaybetmemek için verilen çelişkili mesajlar CHP'nin yeni toplumsal dinamikleri takip etme konusunda yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bir yanda vesayet sonrası dönemde partinin seçmen kitlesini genişletmek için zorunlu hale gelen değişim, diğer yanda partinin geleneklerinden koparak bölüneceği korkusu ve bu ikilemin yol açtığı söylem karmaşası giderek kronikleşmekte ve Yeni CHP'nin karakterini oluşturmaktadır.

CHP, 2014 boyunca Türkiye'nin başlıca gündem maddeleri olan Çözüm Süreci, 30 Mart yerel seçimleri, cumhurbaşkanlığı seçimi ve Suriye iç savaşı gibi konularda ikilemler yaşayarak “yeni” ile “eski” arasındaki sarkacına devam etmektedir. Bu bağlamda CHP'nin 2014 karnesinin belirleyici unsuru olan yeni siyaset arayışı, her iki seçimde de aday belirleme süreçlerinde “büyük” ittifaklar doğurdu. Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından yaşanan tartışmalar parti içi fay hatlarını derinleştirerek 18. Olağanüstü Kurultay'a taşıdı. CHP Çözüm Süreci konusunda ise parti içindeki ve siyasetteki güç dengelerini gözetererek net bir tavır almaktan özellikle kaçındı. Bu esasında açık bir şekilde çözüm karşıtı bir tavır alamamak anlamı taşıyordu. CHP'nin ana muhalefet partisi olarak siyasi söylem üretmedeki başarısızlığı, dış politikanın iç politikada polemik malzemesi olarak araçsallaştırılmasına yol açtı. Bu bağlamda, hükümete alternatif dış politika arayışları 2014'te de devam etti.

SAĞA AÇILMA SİYASETİ VE 30 MART YEREL SEÇİMLERİ

30 Mart yerel seçimleri, 17 Aralık operasyonlarıyla birlikte ortaya atılan yolsuzluk iddiaları nedeniyle yerel seçimden çok genel seçim havasında geçti. Partilerin adayları ve projeleri geri planda kalırken, seçmenin 12 yıllık iktidar partisine olan güveni test edilir hale gelmişti. Siyasetin değişen dengeleri muhalif siyasi-toplumsal unsurlar arasında ittifakları beraberinde getirdi. Yerel seçim stratejisini yolsuzluk iddiaları üzerine kuran CHP ve iddiaların sahibi Gülen Hareketi arasında bir işbirliği ortamı oluştu. Görevde olduğu süre boyunca CHP'nin “cumhuriyetin son kalesi” olduğu söylemiyle seçmenlerden oy talep eden eski Genel Başkan Deniz Baykal, Cemaat ve CHP arasındaki yakınlaşmayı konjonktürel bir işbirliği olduğunu açıkça dile ge-

15. Kılıçdaroğlu'nun CHP Genel Başkanlığına seçildiği 33. Kurultay: 22-23 Mayıs 2010, 15. Olağanüstü Kurultay: 18-19 Aralık 2010, 16. Olağanüstü Kurultay: 26 Şubat 2012, 17. Olağanüstü Kurultay: 27 Şubat 2012, 34. Kurultay: 17-18 Temmuz 2012, 18. Olağanüstü Kurultay 5-6 Eylül 2014. Kaynak: www.chp.org.tr, Erişim: 27 Aralık 2014.

tiriyordu. Baykal'ın seçime on beş gün kala yaptığı “Seçim şartları içinde, güncel siyasetin yol açtığı çatışmalar, gerginlikler siyasi partilere çeşitli hareket olanakları sunar ve o hareket olanaklarını siyasi partiler değerlendirirler. Atatürk ve laikliğe şimdi her zamankinden çok ihtiyaç var. İşbirliği yapıyor dediğimiz insanlar da ‘laiklik Türkiye'nin temel şemsiyesiymiş’ diyorlar” açıklaması bu durumun en belirgin işaretlerinden biriydi.¹⁶ CHP lideri Kılıçdaroğlu ise yakınlaşmanın asıl mimarlarından-
 dı. Kılıçdaroğlu 2013'ün son günlerinde düzenlediği Washington ziyaretinde Gülen Hareketi'nin Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki en etkin kuruluşlarından biri olan “*Turkic American Alliance (TAA)*”ı ziyaret etti.¹⁷ Kılıçdaroğlu ayrıca dersane tartışmalarında da Gülen Hareketi'nden yana tavır aldı. Konu ile ilgili yaptığı açıklamada “Bugünkü koşullarda dersanelerin kapatılması pek akıllı bir politika değil” diyen Kılıçdaroğlu, Gülen Hareketi'ne bir anlamda ileriye yönelik güvence verdi.¹⁸ Kılıçdaroğlu bir başka açıklamasında ise Gülen Hareketi'nin kendilerine oy vermesi halinde bu durumdan mutluluk duyacaklarını ifade ediyordu.¹⁹ Gülen Hareketi kanadından ise bu yakınlaşmanın 30 Mart seçimlerinde işbirliğine dönüşeceğinin işareti en açık şekilde verilmekteydi. *Zaman* gazetesi yazarı Şahin Alpay seçimle ilgili kararını çoktan verdiğini ve oyunu CHP'ye vereceğini belirtirken, bütün seçmenleri aynı şeyi yapmaya davet ediyordu.²⁰

CHP'nin Gülen Hareketi ile olan yakınlaşması genel itibariyle partinin üst kadroları tarafından yürütülen bir stratejinin ürünüydü. Parti içinden ise bu işbirliğine oldukça sert tepkiler geldi. CHP milletvekili Birgül Ayman Güler, Gülen Hareketi'ni, Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) ile ilişkilendirerek “Türkiye'yi soluyla sağıyla dizayn etme cüreti bulmuş emperyalizmin ajanı” olarak nitelendiriyordu.²¹ Güler, Gülen Hareketi'yle işbirliği yapılmasına “Şantaj yapanlara yasadışı dinlemelerle kimi esir alırlarsa alsınlar bunlara onay vermeyelim. Gerçekten bunlar yeni Gladyo olarak çalışıyorlar” sözleriyle karşı çıkıyordu.²² Seçim sonuçlarının açıklanmasının ardından kriz yeni bir boyuta ulaştı. CHP oylarının belediye başkanlığı seçimlerinde yüzde 26,45,²³ il genel meclisi seçimlerinde yüzde 16,87'de²⁴ kalması partinin ulusalcı kanadında, Gülen Hareketi ile yapılan işbirliğinin parti tabanını küstürmesinin sonucu olarak yorumlandı. Güler seçim sonuçlarını “Cemaatle işbirliği, ateş denizinden çıkmak için mumdan gemiye binmekti; mumdan gemilere ateş

16. “CHP Cemaat ile yakınlaştı’ iddialarına yanıt”, *NTVMSNBC*, 14 Mart 2014.

17. “Chairman Kılıçdaroğlu Visits TAA”, *turkicamericanalliance.org*, 3 Aralık 2013.

18. “Kılıçdaroğlu'ndan dersane çıkışı”, *CNN TÜRK* 16 Kasım 2013.

19. “Cemaat oy verirse mutlu oluruz”, *NTVMSNBC*, 4 Aralık 2013.

20. Şahin Alpay, “Bu seçimde oyum CHP'ye”, *Zaman*, 8 Mart 2014.

21. “CHP'li Birgül Ayman Güler: Cemaat iktidar yolunu açmaz”, *Aydınlık*, 5 Mart 2014.

22. “CHP'li Birgül Ayman Güler: Cemaat iktidar yolunu açmaz”, *Aydınlık*, 5 Mart 2014.

23. “30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimleri Sonucu”, *ysk.gov.tr*

24. “30 Mart 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimi Belediye Başkanlığı Seçimi Sonucu”, *ysk.gov.tr*

denizinde ne olursa, seçim sonucu da o oldu”²⁵ sözleriyle ifade ediyordu. Parti Meclisi üyesi Ekrem Kerem Oktay’ın, “Birgöl Hanım; kimseyle işbirliği yapmadık, öyle bir kanaatiniz varsa istifa edin partimizden. Ne duruyorsunuz?” sözleri ise yaşanan görüş ayrılıklarının ne denli derin olduğunu göstermekteydi.

CHP ve Gülen Hareketi’nin işbirliği 17 Aralık iddialarının ardından oluşan kaotik ortamda AK Parti iktidarı karşıtlığı üzerinden şekillenen bir durumdu. İki tarafın toplumsal tabanlarının birbirine zıt oluşu, hem CHP’nin hem de Gülen Hareketi’nin içinde büyük çatlakların oluşmasına neden oldu. CHP ve Gülen Hareketi kendi tabanlarını işbirliğine ikna edemedi. Özellikle Baykal dönemi politikalarının özeti olan 367 krizi, başörtüsü yasağının savunulması ve irtica söylemleri üzerine kurulu laikçi siyaset iki taraf arasındaki uçurumun kapanmasını engelliyordu. Öte yandan CHP lideri Kılıçdaroğlu, seçim sonrası dönemde parti içinden yükselen şiddetli itirazlar ve istifa çağrıları karşısında Gülen Hareketi ile işbirliği yapmadığını “Tamamen AKP’nin uydurması bir şey. Nereyle işbirliği yaptık. Elleri bilgisi, belge, doküman varsa çıkarınsınlar” sözleriyle kanıtlamaya çalışmak zorunda kalıyordu.²⁶ Seçim sonuçlarının açıklanmasıyla beraber her iki tarafında istediğini elde edemeyeceği gerçeği gün yüzüne çıkıyordu. Ancak AK Parti karşıtlığına dayanan CHP ve Gülen Hareketi ittifakı 10 Ağustos’taki cumhurbaşkanlığı seçimlerine taşınacaktı.

CHP’nin 30 Mart seçimlerine hazırlanırken yaşadığı bir diğer önemli kriz aday belirleme sürecinde baş gösterdi. 2005’te CHP’nin 13. Olağanüstü Kurultayı’nda Baykal’a karşı giriştiği liderlik mücadelesini kaybetmesinin ardından partiden ihraç edilen Mustafa Sarıgül’ün İstanbul aday olarak belirlenmesi parti içinde son derece sert tartışmaların yaşanmasına neden oldu. Sarıgül isminin gündeme gelmesinden önce İstanbul için aday aday olduğunu açıklayan CHP İstanbul İl Başkanı Gürsel Tekin, Sarıgül’e karşı çıkan isimlerin başında geliyordu.²⁷ Enver Aysever’in programına konuk olan Gürsel Tekin, Sarıgül’ün “Başbakan dünya lideridir” sözlerine karşı “aklına peynir ekmekle yemiş” sözleriyle cevap vermekteydi.²⁸ Aynı programda, bir dönem CHP parti meclisi üyesi olan Enver Aysever yaşananları “Sanki Sarıgül CHP’ye değil, CHP Sarıgül’e katıldı” sözleriyle özetliyordu.²⁹

Benzer bir durum Ankara adayının belirlenmesi sürecinde de yaşandı. Adaylık için ön plana çıkan ilk isim, bölge milletvekillerinin desteğini aldığı iddia edilen CHP Milletvekili Muharrem İnce’ydi.³⁰ Ancak parti içi muhalefetin önde gelen isimlerinden biri olan İnce, genel merkezce kabul görmedi. CHP uzun süren görüşmeler ardından tercihini bir önceki yerel seçimlerde Milliyetçi Hareket Partisi’nin Ankara aday

25. “CHP’de ‘Cemaat’ Tartışması İstifa Çağrısı Getirdi”, *Milliyet*, 7 Nisan 2014.

26. “Ne istifası”, *Hürriyet*, 1 Nisan 2014.

27. “Gürsel Tekin: İstanbul’dan aday adayım”, *NTVMSNBC*, 6 Ekim 2013.

28. “Gürsel Tekin Sarıgül’ü bombaladı: Aklını peynir ekmekle yemiş!”, *Radikal*, 12 Kasım 2013.

29. “Sarıgül’e eleştiri!”, *Vatan*, 12 Kasım 2013.

30. “CHP’nin Ankara adayını netleştiriyor”, *Radikal*, 2 Aralık 2013.

olan Mansur Yavaş'tan yana kullandı. Mansur Yavaş CHP'nin sağa açılma politikasının en önemli adımlarından birini oluşturuyordu. Parti içinden tepkilerin gelmesi fazla uzun sürmedi. Sabahat Akkiraz "Partimizde aday olmak için ilk kıstas sağcı olmak. Düne kadar bize küfredenler için oy istediğimiz tabanımız ne der acaba?" sözleriyle açılımı eleştiriyordu.³¹ Muharrem İnce de "Kendi partisinden, başka partilerden aday olamayanı aday yapmakla olmaz bu işler" sözleriyle Yavaş'ın adaylığına karşı çıkıyordu. Kılıçdaroğlu'nun Ankara mitinginde Mansur Yavaş'la birlikte bozkurt işareti yapması ise tartışmaları daha da alevlendirmişti. Bahçeli ise Kılıçdaroğlu'nun bu hareketini "Yeri geldiğinde zafer işareti yapanlar, ülkücüler gördükleri yerde bozkurt işareti yaparak sizi aldatabileceklerini mi zannediyorlar?" sözleriyle eleştirmektedir.³² Öte yandan MHP'nin Ankara'da düşük profilli bir aday göstermesi ise iki parti arasında bir tür gizli ittifakın olduğu şeklinde yorumlandı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde iki partinin "çatı aday" göstermesi bu yorumları doğrular niteliktedir.

CHP'nin yerel seçim sürecinde Gülen Hareketi ile yakınlaşarak söylemlerini sahiplenmesi, İstanbul ve Ankara adaylarını son dakika transferleriyle belirlemesi ve eski MHP'li Mansur Yavaş'ı aday göstermesi partinin kendi siyasetini ve söylemini üretme kapasitesini sorgulanır hale getirmektedir. CHP'nin ideolojik tutarlılık yerine seçim pragmatizmine öncelik vermesi, ileriye yönelik hesaplarını yalnızca bir sonraki seçime kadar yaptığı imajını oluşturmaktadır.³³ Öte yandan seçmen tabanını genişletme hedefine deneme yanılma metoduyla yol alan CHP'de parti içi görüş ayrılıkları derinleştirmekte ve periyodik meydan okumalara dönüşmektedir. 30 Mart seçimlerinde de beklenen olmuş, sonuçlarının açıklanmasıyla birlikte CHP'nin siyaset arayışı yerini liderlik arayışına bırakmıştır. Parti içinden yükselen kurultay talepleri ise cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasına ertelenmekteydi.

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ VE "BÜYÜK" KOALİSYON

CHP'nin 2014'teki yeni siyaset arayışının bir diğer durağı cumhurbaşkanlığı seçimleri oldu. 30 Mart yerel seçimlerinde MHP ile ittifak görüntüsü çizen CHP, MHP'nin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ortak aday gösterme davetini kabul ederek bir anlamda söz konusu iddiaları doğruladı.³⁴ Cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaşırken CHP'den gelen ilk açıklama Kılıçdaroğlu'nun aday olmayacağı, yerel seçimleri az farkla kaybeden CHP'nin Ankara adayını Mansur Yavaş'ın aday gösterilebileceğini işaret ediyordu.³⁵ Çatı aday tartışmaları ise MHP lideri Devlet Bahçeli'nin açıklamasıyla başladı. Cumhurba-

31. "CHP 'sağ'a mı açılıyor?", *Vatan*, 5 Şubat 2014.

32. "Kılıçdaroğlu'nun 'Bozkurt' işaretine Bahçeli'den yanıt", *Cumhuriyet*, 20 Mart 2014.

33. Tanju Tosun, "30 Mart'ta kerhen CHP'li olmak", *Al Jazeera Türk*, 28 Mart 2014.

34. Bkz. Burhanettin Duran, "Çatı Adayı ve Soğuk Kutuplaşma", *Sabah*, 20 Haziran 2014.

35. "CHP lideri Kılıçdaroğlu Cumhurbaşkanı adayını olacak mı?", *Akşam*, 7 Mayıs 2014.

kanının “kim olacağı değil, nasıl biri olacağı” sorusundan yola çıkan Bahçeli, “üçgen metaforu” yoluyla toplumu birleştirecek olan çatı adayın milliyetçi, muhafazakar, manevi değerleri taşıyan, aynı zamanda laik, demokrat ve “yıpranmamış” bir isim olması gerektiğini dile getiriyordu.³⁶ MHP’nin henüz isimlendirilmemiş çatı adayında sıraladığı nitelikler çağrının asıl muhatabının CHP olduğunu açıkça gösteriyordu. Milliyetçilik, muhafazakarlık ve laiklik kriterleri Kemalizm’in sağ ve sol yorumları olarak MHP ve CHP’yi hali hazırda ortak bir paydada buluşturuyordu.³⁷ Demokratlık ve manevi değerlere sahip olmak ise toplumsal dinamikler dikkate alındığında Türkiye siyasetinde ciddi bir aktör olmak isteyen her siyasi oluşumun gönüllü ya da gönülsüz olarak sahip- lenmesi gereken değerler olarak öne çıkıyordu.

8 Mayıs’ta gerçekleşen Bahçeli ve Kılıçdaroğlu arasındaki ilk görüşme her iki lider açısından olumlu geçmiş, fakat henüz ismin belirlenmesi için müzakerelere başlanmamıştı.³⁸ İlk etapta, ana muhalefet konumunda olması dolayısıyla CHP’li ya da CHP’ye yakın birçok isim çatı aday olarak anılmaya başlanmıştı.³⁹ CHP’nin parti içinde yaptığı ankette ise milletvekillerinin çatı adayı fikrine sıcak bakmadığı ortaya çıkıyordu.⁴⁰ Buna rağmen 16 Haziran’da Bahçeli ve Kılıçdaroğlu ortak düzenledikleri ortak basın toplantısında çatı adayın İslam İşbirliği Teşkilatı eski Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu olduğunu açıkladılar.

CHP’nin ulusalcı kanadındaki birçok milletvekili İhsanoğlu’nun aday gösterilmesine karşı çıktı. Aralarında Süheyl Batum, Birgül Ayman Güler, Dilek Akagün Yılmaz ve Emine Ülker Tarhan’ın da bulunduğu 20’ye yakın milletvekili siyasal İslamcı olmakla suçladıkları İhsanoğlu’nun adaylık dilekçesine imza atmayı reddettiler.⁴¹ Öte yandan geçmiş dönemlerde CHP’de milletvekilli ve bakanlık görevlerinde bulunmuş Kemal Anadol ve Canan Arıtmn gibi isimlerin bulunduğu 42 kişi ortak bir bildiriyle İhsanoğlu’nun adaylığına karşı çıktılar. Bildiride yer alan “Vakit varken hatadan dönülmeli, Cumhuriyetten, laiklikten, Atatürk devrimlerinden, demokrasiden yana, hukuk devleti ilkelerine, milli ve manevi değerlere bağlı, ülkemizin çıkarlarını kararlılıkla savunacak bir Cumhurbaşkanı adayı belirlenmelidir” ifadeleri CHP’nin ulusalcı kadrosunun endişelerini gözler önüne seriyordu. İlerleyen günlerde gerilim daha da tırmandı ve ulusalcıların ikinci bir adayla Cumhurbaşkanlığı seçimlerine girmesi gündeme geldi. Medyada anılan isimlerin başında Emine Ülker Tarhan geliyordu. Ancak aday göstermek için gereken 20 imzaya ulaşamadığı için alternatif aday arayışları başarısızlıkla sonuçlandı.⁴² CHP lideri Kılıçdaroğlu ise parti-

36. “MHP’den çatı aday”, *Hürriyet*, 7 Mayıs 2014.

37. Bkz. Nebi Miş, “Muhalefetin Cumhurbaşkanlığı Seçim Stratejisi”, *Sabah Perspektif*, 12 Nisan 2014.

38. “Kılıçdaroğlu ve Bahçeli’den ‘çatı aday’ görüşmesi”, *Anadolu Ajansı*, 30 Mayıs 2014.”

39. “Baykal’dan Köşk’e MHP ve HDP’nin oy verebileceği ortak aday önerisi”, *Taraf*, 6 Mayıs 2014.

40. “Çatı adaya ret!”, *Sözcü*, 21 Mayıs 2014.

41. “CHP’de İhsanoğlu krizi”, *Vatan*, 21 Haziran 2014.

42. “CHP’de alternatif Köşk adayı Baykal’a takıldı” *T24*, 30 Haziran 2014.

sinden ikinci bir aday çıkmasına izin vermeyeceğini belirtirken, İhsanoğlu'nun adaylığını MHP'ye kendisinin teklif ettiğini özellikle vurgulayarak partisini ortak adaya oy vermeleri için ikna etmeye çalışıyordu.⁴³ CHP'nin İhsanoğlu'nu aday göstermesi seçmenler için de büyük bir sürpriz olmuştu. Kamuoyu tarafından tanınmayan bir ismin adaylığı, seçimin tatil sezonunda yapılıyor oluşuyla birleşince birçok CHP'li seçmenin sandığa gitmeyeceği tartışılmaya başlandı. Kılıçdaroğlu ise "Adam gibi tıptış tıptış sandığa gideceksiniz, demokrasinin gereğini yapacaksınız" sözleriyle tabanını oy vermeye çağırarak zorunda kaldı.⁴⁴

DERİNLEŞEN İDEOLOJİK KRİZ

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde çatı aday Ekmeleddin İhsanoğlu'nun oy oranı yüzde 38,44'te kaldı. Bu oran 30 Mart seçimlerinde CHP'nin ve MHP'nin aldığı oy oranının toplamından daha azdı. Alınan sonuç aslında her iki partinin de başarısız olduğunu gösteriyordu. Öncelikle MHP, kendi tabanından AK Parti'ye oy kaymasını önleyememişti. Öte yandan CHP de, sol eksenindeki seçmenlerinin bir kısmını Halkların Demokratik Partisi'nin adayı Selahattin Demirtaş'a kaptırmıştı. Ancak başarısızlığın faturasını daha çok ödeyen taraf CHP oldu. Emine Ülker Tarhan'ın sözcülüğünü yaptığı bir grup milletvekili düzenledikleri basın toplantısında Kılıçdaroğlu'nu istifaya çağırdı. Tarhan'ın "Girdiğimiz her kabın şeklini alacağız derken bir bakarsınız ki o kaba hapsolmuşsunuz. Oysa biz yıllardır bütün birikimimizle Recep Tayyip Erdoğan ve O'nun zihniyetiyle mücadele ediyoruz, O'nun gibi olmak, O'na benzeyerek oy almak istemiyoruz" sözleri CHP'nin siyaset arayışının parti içinde yarattığı huzursuzluğu gösteriyordu.⁴⁵ Muharrem İnce ise "Ortada büyük bir hezimet var, hala susmak ve başarılıyız demek yakışmıyor. Bu durumu kabullenemeyiz, geçiştiremeyiz, Atatürk'ü terk eden, emeği önemsemeyen, kuruluş felsefesinden uzaklaşan, solu yok sayıp çareyi sağda arayanlar CHP'de başarılı olamaz." sözleriyle Kılıçdaroğlu'na meydan okuyordu.⁴⁶

30 Mart seçimlerinin ardından başlayan gerilim, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde İhsanoğlu'nun aday gösterilmesiyle giderek tırmanmıştı. Her iki seçimde de istediği sonuca ulaşamayan CHP'de parti içi muhalefetin baskısı sonucunda kurultaya gidildi. 5-6 Eylül 2014'te yapılan CHP'nin 18. Olağanüstü Kurultayı'nda Kılıçdaroğlu'nun rakibi Muharrem İnce oldu. İnce'nin kurultayda yaptığı konuşma parti içindeki yenilikçi ve gelenekçilerin hangi noktada ayrıştıklarını gözler önüne seriyordu. İnce'nin en çok eleştirdiği konu partinin sağa açılma politikası ve bu bağlamda 30 Mart seçimlerinde Mansur Yavaş'ın, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de

43. "Kılıçdaroğlu: CHP'de ikinci adaya izin vermem", *Hürriyet*, 20 Haziran 2014.

44. "Kılıçdaroğlu: Tıptış tıptış gideceksiniz", *Hürriyet*, 14 Temmuz 2014.

45. "CHP'li Emine Ülker Tarhan: Kemal Kılıçdaroğlu istifa etmeli", *Hürriyet*, 12 Ağustos 2014.

46. "Muharrem İnce'den CHP'ye şok sözler!", *Aksam*, 11 Ağustos 2014.

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun aday gösterilmesi olmuştu.⁴⁷ Kılıçdaroğlu ise konuşmasında ağırlıklı olarak yoksulluk, sigortasız işçiler ve Soma faciası üzerinden sosyal demokrasi mesajı veriyordu. Ancak konuşmasının en ilginç kısmını Kürt Meselesini ilgilendiren açıklamalar oluşturdu. Kılıçdaroğlu'nun, Kürt Meselesini ülkenin en büyük sorunundan biri olarak gördüğünü ifade etmesi, ekonomi bağlamında da olsa "CHP iktidarında yerel yönetimde özerklik şartını mutlaka getireceğiz" sözleri, gelenekçilerle yenilikçiler arasındaki en önemli ayrım noktasını oluşturuyordu.⁴⁸ Kılıçdaroğlu aynı zamanda değişime direnenlere karşı parti içi disiplin mekanizmasını işleteceğinin sinyallerini veriyordu.⁴⁹

Oylama sonucunda Kemal Kılıçdaroğlu 740, Muharrem İnce ise 415 oy aldı. Ancak kurultay öncesinde Kemal Kılıçdaroğlu genel başkanlık yarışına 944, Muharrem İnce 177 imza ile katılmıştı. Bu durum CHP'de değişim sancısının tahmin edilenden daha büyük olduğunu, partinin bir bakıma disiplin mekanizmasıyla bir arada tutulduğunun işaretiydi. Parti yönetimi yıllarca söylem alanını daraltmış ve pekiştirmiş olan "ulusalci geleneği" aşmada ciddi sorunlar yaşıyordu. Öte yandan Kılıçdaroğlu'nun müphem değişim söylemi bir yandan parti içinde sorunlara yol açarken bir yandan da partiyi sıkıştırdığı sahil kentlerinin dışına taşıyamıyordu. Olağanüstü kurultay görüş ayrılıklarını dindirmekte yetersiz kaldı. Kasım'da parti içi muhalefetin önde gelen isimlerinden Emine Ülker Tarhan "CHP'de artık umut ışığı göremediği"ni söyleyerek partisinden istifa etti ve Anadolu Partisi'ni kurdu.⁵⁰ CHP milletvekili Süheyl Batum, Tarhan'ın istifasının ardından başka istifaların geleceğini söylediği gerekçesiyle ihraç istemiyle disiplin kuruluna sevk edildi. Disiplin Kurulu Batum'un ihracına karar verdi. CHP'nin sağa açılma politikaları sonucunda partiye katılan eski Fazilet Partisi Milletvekili (FP) ve Halkın Sesi Partisi (HAS Parti) Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Bekaroğlu'nun "Ulusalcılar giderse parti güçlenir" sözleri tartışmaları daha da alevlendirdi.⁵¹ İlerleyen günlerde Cemaat ile partisinin ittifak yaptığı tartışmasını başlatan CHP İzmir milletvekili Birgül Ayman Güler de kınama cezası istemiyle Disiplin Kurulu'na sevk edildi.

ÇÖZÜM SÜRECİ VE "BELİRSİZLİK" SİYASETİ

Cumhuriyetin ulus yaratma projesinde kritik öneme sahip olan CHP'nin toplumsal farklılıklarla ilişkisi her zaman sorunlu olmuştur. Günümüzde ise bu mirasa paralel olarak tek parti döneminin politikalarını ister istemez yüklenmek zorunda kalan CHP'nin siyaset üretme konusunda en çok zorlandığı konuların başında hiç şüphesiz Çözüm Süreci gelmektedir. Partinin yenilenme çabası içinde olduğu dö-

47. "Muharrem İnce, Tarihi CHP Kurultayı'nda Sert Mesajlar Verdi", *haberler.com*, 5 Eylül 2014.

48. "Kemal Kılıçdaroğlu'nun Kurultay konuşması", *Aydınlık*, 5 Eylül 2014.

49. "Kemal Kılıçdaroğlu'nun Kurultay konuşması", *Aydınlık*, 5 Eylül 2014.

50. "Emine Ülker Tarhan'dan istifa açıklaması", *Milliyet*, 3 Kasım 2014.

51. "Birgül Ayman Güler'den Mehmet Bekaroğlu'na: Hile ile seçildi", *Radikal*, 13 Kasım 2014.

nemde başlayan Çözüm Süreci, CHP'nin cumhuriyetin kuruluş dönemindeki değerlerine ricat etmesini savunan ulusalcılarla, yenilikten yana olan parti yönetimi arasında gerilimlere neden oldu. CHP'nin Süreçle ilgili çekimser kalmasının bir diğer nedeni de olası bir irade beyanı karşısında seçmen tabanının vereceği tepkinin net olmamasıdır. CHP, Çözüm Sürecine destek vermesi halinde Baykal döneminin “son kale” söylemiyle pekiştirilmiş ulusalcı seçmenin oylarını kaybetme, Sürecin karşısında durması halinde ise sol eksenindeki nispeten liberal-özgürlükçü değerlere sahip seçmen kitlesini, Türkiyelileşmekte olan HDP'ye kaptırma ihtimaliyle karşı karşıyadır. Öte yandan Sürecin tıkanması halinde, Süreci destekleyen partilerin tabandan göreceği tepkilerin hali hazırda gerilim içinde olan CHP'de çok daha yıkıcı sonuçlar doğurması söz konusudur. Bu şartlar 2014 boyunca CHP'nin Kürt Meselesi politikasını etkilerken, Kılıçdaroğlu geçmiş yıllarda olduğu gibi “belirsizlik siyaseti” ile manevra alanını genişletmeye çalışmıştır. Öte yandan ulusalcıların parti üzerindeki etkinliğinin giderek azalmasıyla beraber önümüzdeki dönemde CHP'nin sürece dâhil olma yönünde adımlar atması muhtemeldir. Yılsonuna doğru CHP'den gelen Çözüm Sürecine karşı olmadıkları yönündeki mesajlar bu durumun bir göstergesi olabilir.⁵² Ancak partinin geçmiş yıllardaki yenilik karnesi hatırlanırsa, atılacak adımların parti içi dengeler ve seçmen tabanından gelebilecek tepkiler nedeniyle sınırlı kalacağı öngörülebilir.

CHP Haziran 2013'te Kürt Meselesiyle ilgili kendi çözüm önerilerini içeren bir rapor hazırladı. Raporunda seçim barajının düşürülmesi, parti çalışmalarında Kürtçenin kullanılabilmesi, köy koruculuğu sisteminin kaldırılması, yerleşim yerlerine eski isimlerinin verilmesi, Diyarbakır Cezaevi'nin müzeye dönüştürülmesi ve Dersim arşivlerinin açılması gibi maddeler yer alıyordu.⁵³ Bu durum yakın zamana kadar Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin 1989'da hazırladığı rapor dışında hiçbir çalışması olmayan CHP açısından büyük bir yenilikti. CHP kendi çözüm önerilerini sıralarken AK Parti hükümeti tarafından yürütülen Çözüm Sürecine karşı net bir tavır takınmıyor, yer yer karşı çıkıyordu. CHP Şubat 2014'te İmralı görüşmelerini yasal zemine taşıması amacıyla MİT kanununda yapılan düzenlemeye karşı çıkmaktaydı. Haziran'da ise kanunun iptali için Anayasa Mahkemesi'ne dava açtı.⁵⁴ Öte yandan CHP Çözüm Sürecinin tamamını yasal zemine taşıması amacıyla meclise sunulan yasaya oldukça düşük katılım göstererek, tasarı ile ilgili belirttiği bazı sakıncaların giderilmesinin ardından olumlu yönde oy kullanıyordu.⁵⁵

Çözüm Sürecini ilgilendiren yasalara destek verme konusunda net bir politika belirlemeyen CHP parti içi ayrılıkları bir ölçüde engellemiştir. Ancak CHP Genel

52. “Kılıçdaroğlu Diyarbakır'da konuştu: Kabahat bizim”, *Al Jazeera Türk*, 29 Kasım 2014.

53. “CHP'den Kürt raporu: Siyasette baraj düşsün, dil yasağı kalksın”, *Radikal*, 6 Temmuz 2013.

54. “MİT Yasası AYM'de”, *Al Jazeera Türk*, 23 Haziran 2014.

55. “Çözüm Süreci ile ilgili kanun tasarısı kabul edildi”, *Hürriyet*, 11 Temmuz 2014. Bu kanunun tam ismi Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun Tasarısı'dır

Başkan Yardımcısı Sezgin Tanrıkulu'nun konuk olduğu televizyon programında 1937-1938 Dersim olaylarına ilişkin olarak partisi adına özür dilemesi tartışmaları beraberinde getirdi. Birgül Ayman Güler “Dersim olayı, aşiret ağalığının gerici ayaklanması idi. Aşiret düzeninin yönetim, vergi, yargı, askerlik ayrıcalıklarını sürdürme amaçlı saldırganlığıydı. Beylik, ağalık, şeyhlik sistemine karşı verilen Cumhuriyetçi cevap, aşiretçi düzenin yerine insan ve yurttaş haklarını inşa etti” sözleriyle tartışmaya katıldı. Tanrıkulu'nun özrünün geçersiz olduğunu, partiden istifa etmesi gerektiğini savundu.⁵⁶ CHP Grup Başkanvekili Engin Altay “Özür dilemek CHP'nin işi değildir. CHP'ye özür dilemek düşmez. Özür dileyenlerse Türkiye Cumhuriyeti devleti dileyebilir” sözleriyle Tanrıkulu'na karşı çıktı.⁵⁷ Parti içinden Tanrıkulu'na destek veren tek açıklama “Sezgin Tanrıkulu'nun ‘CHP adına bin defa özür dilerim’ lafı, içten ve çağımıza yakışan bir Dersim özrünün parlamentoda gerçekleşecek bir ‘devlet özrü’ olması ihtiyacını yeniden ortaya koydu...” sözleriyle Tunceli Milletvekili Hüseyin Aygün'den geldi.⁵⁸ Kılıçdaroğlu ise tartışmalar karşısında sessiz kalarak görüş ayrılıklarının daha fazla derinleşmesini engellemeye çalıştı.⁵⁹

Öte yandan CHP Çözüm Sürecini aksatabilecek kısıktıcı eylemlerin yaşandığı durumlarda hükümete sert tepkiler göstererek bir anlamda Çözüm Sürecini hedef almış oldu. Kılıçdaroğlu'nun Lice'de yaşanan bayrak indirme olayında dönemin başbakanı Erdoğan'a yönelik “O bayrağı sen indirdin” sözleri ve olay esnasında göstericiye ateş açılmamasından dolayı askeri yetkililere sitem etmesi Kılıçdaroğlu'nun Çözüm Sürecinde yaşanan aksamaları kendi lehine çevirmeye çalıştığına göstergesidir.⁶⁰ CHP benzer bir stratejiyi Kobani protestolarının yaşandığı günlerde de uyguladı. CHP İstanbul teşkilatı 8 Ekim'de Kobani'ye destek yürüyüşü düzenleyeceklerini duyurdu. Ancak bu durum seçmen tabanının sosyal medya üzerinden şiddetli tepkiler göstermesine neden oldu. CHP İstanbul teşkilatı protestoların ülke genelinde şiddet eylemine dönüşmeye başladığı gerekçesiyle yürüyüşü iptal etti.⁶¹ 9 Ekim'de ise Kemal Kılıçdaroğlu yaptığı açıklamada “Her siyasi düşünce ve inançtan vatandaşımız büyük bir infial içindedir. Hükümet ise bütün bu sorunları başımıza açan kendisi değilmiş gibi şimdi de misliyle vereceği cezalarla halkı sindirmeye çalışmaktadır” sözleriyle yaşananlardan hükümeti sorumlu tutuyordu. Gelişmelerin gidişatına göre pozisyon almaya çalışan CHP kısa zaman dilimi içinde birbiriyle çelişkili açıklamalar yapma pahasına da olsa siyasi manevra alanını geniş tutmaya özen göstermiştir. Bu durum ise CHP'nin Çözüm Süreci konusunda tutarlı bir politika izlemesini engellemiştir.

56. “CHP'de ‘Dersim’ bölünmesi”, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 2014.

57. “CHP'de ‘Dersim’ bölünmesi”, *Cumhuriyet*, 14 Kasım 2014.

58. “CHP'de ‘Dersim özrü’ tartışması”, *Hürriyet*, 14 Kasım 2014.

59. “Kılıçdaroğlu CHP grup toplantısında ‘Dersim özrü’ krizine değinmedi”, *T24*, 18 Kasım 2014.

60. “O bayrağı sen indirdin”, *Milliyet*, 11 Haziran 2014.

“Kılıçdaroğlu askere sitem etti”, *Haber7*, 11 Haziran 2014.

61. “CHP Kobani yürüyüşünü iptal etti!”, *Cumhuriyet*, 8 Ekim 2014.

CHP son olarak 29 Kasım 2014'te kendi çözüm önerilerini kamuoyuyla paylaştı. 12 maddelik pakette faili meçhul cinayetlerin aydınlatılması, mayınlı arazilerin temizlenerek topraksız köylülere verilmesi, koruculuk sisteminin kaldırılması, Avrupa Birliği yerel yönetimler özerklik şartının uygulanması, Uludere operasyonunun aydınlatılması ve Diyarbakır Cezaevi'nin müze haline getirilmesi gibi öneriler yer aldı.⁶² Bu maddelerin birçoğu partinin 2013 yılında gündeme getirdiği önerilerin tekrarı olma niteliği taşımakla birlikte, hali hazırda devam etmekte olan Çözüm Süreci çerçevesinde tartışılan konulardır. Kürt Meselesi konusunda AK Parti'ye alternatif oluşturma amacıyla hazırlanan bu ve benzeri açılım paketleri CHP için büyük bir yenilik niteliği taşımasına rağmen içerikleri itibarıyla CHP tarafından ulaştırılması zor hedeflerdir. Çünkü CHP yönetimi ile değişime direnen seçmen kitlesi arasındaki görüş ayrılığı Çözüm Süreci konusunda derinleşmekte ve CHP'yi daha cesur adımlar atma konusunda engellemektedir.

DIŞ POLİTİKADA “ESKİ” CHP’NİN AĞIRLIĞI

2014 boyunca siyaset dış politikada yaşanan gelişmeler çoğu kez iç siyasetin de gündemini belirledi. Özellikle Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adlı örgütün güçlenerek Türkiye sınırındaki birçok bölgeyi ele geçirmesi, Kürt nüfusun yoğunlukta olduğu Kobani'yi kuşatması, Musul'daki Türkiye Başkonsolosluğu'nu ele geçirerek personelini rehin alması başlıca gündem maddeleriydi. Bu gelişmeler CHP'de parti içi ayrılıkların büyük oranda giderilerek eleştiri oklarının hükümete yönelmesini sağladı. Öte yandan CHP'nin siyaset arayışı dış politikada da devam etti. Geçtiğimiz sene muhalefet rolünü uluslararası arenaya taşıyan CHP, bu bağlamda Beşar Esed'la yakınlaşmıştı. 2014 genelinde benzer bir stratejiyi sürdüren CHP, hükümetin İŞİD'e silah yardımı yaptığı ve “Türkiye'yi Ortadoğu bataklığına sürüklediği” söylemi üzerine yoğunlaştı.

CHP, 2013 boyunca uluslararası arenada giderek yalnızlaşan Esed rejiminin sesini dünyaya duyurarak, Esed'e meşruiyet zemini hazırlamaya çalışırken bir yandan da iktidardaki rakibi hakkında aleyhte propaganda yapmaya çalıştı. Bu tutum yalnızca Türkiye'nin izlediği Suriye politikasına zarar vermekle kalmadı, CHP'nin uluslararası arenadaki imajını da olumsuz yönde etkiledi. CHP ve Esed yönetimi arasındaki yakınlaşma 2013 senesinde Portekiz'de yapılan Sosyalist Enternasyonal toplantısında görünür hale gelmişti. Toplantının sonuç bildirgesinde katılımcıların Esed'in olası bir geçiş hükümetinde yer almasına karşı olduklarını ilan etmesi CHP tarafından engellenmeye çalışılmıştı.⁶³ Mart'ta ise CHP milletvekilleri Şafak Pavey, Ayтуğ Atıcı, Hasan Akgöl ve Mevlüt Dudu'dan oluşan heyetin Esed'i ziyaret etmesiyle taraflar arasındaki yakınlaşma resmiyet kazanmıştı.⁶⁴ Ayrıca Mayıs'ta CHP Genel Başkanı

62. “Kılıçdaroğlu'ndan 12 maddelik Çözüm Süreci önerisi”, *chp.org.tr*, 29 Kasım 2014.

63. “CHP'den Sosyalist Enternasyonel'e Beşar Esad uyarı”, *Hürriyet*, 6 Şubat 2013.

64. “CHP heyeti Esad'ı ziyaret etti”, *Milliyet*, 8 Mart 2013.

Kemal Kılıçdaroğlu'nun Brüksel ziyareti sırasında “Esed ile Erdoğan arasında ton farkı var” ifadelerini kullanması üzerine taraflar arasında kriz yaşanmış ve Avrupa Parlamentosu'nun Sosyalist Grup Başkanı Hannes Swoboda yazılı bir açıklamayla Kılıçdaroğlu'nun sözlerini düzeltmesini istemişti.⁶⁵

2014'te IŞİD terör örgütünün bölgedeki dengeleri değiştirmesi CHP'nin de söylemlerinde değişikliğe gitmesine neden oldu. CHP, AK Parti hükümetinin IŞİD'e yardım ettiği söylemiyle hem siyasi rakibini köktencilikle ilişkilendirerek gayri meşru ilan ediyor hem de dolaylı olarak geçmiş yıllarda olduğu gibi Esed yönetiminin söylemlerine destek oluyordu. Adana'da durdurulan MİT tırlarının IŞİD'e silah taşıdığı iddiası CHP'nin temel argümanlarından. Musul Konsolosluğu'nun IŞİD tarafından ele geçirilmesi ve diplomatların rehin alınması bu iddiaları büyük oranda boşa çıkardı. CHP Kasım'da Türk Silahlı Kuvvetlerine sınır ötesi operasyon yetkisi veren Irak ve Suriye tezkerelerine “IŞİD tezkeresi değil savaş tezkeresi” olduğu gerekçesiyle karşı çıktı.⁶⁶ CHP, iki hafta sonra IŞİD'in Kobani'yi kuşatmasıyla bölgede yaşanan insani krizin derinleşmesi üzerine sadece “Kobani'nin kurtarılması ve IŞİD'ten temizlenmesi” amacıyla yeni bir tezkere önerisi getirdi.⁶⁷ Öte yandan Kılıçdaroğlu'nun aynı günlerde yaptığı başka bir açıklamada “Türkiye'nin yönü Ortadoğu bataklığı değildir, çağdaş uygarlıktır” dedik, biz yönümüzü yüzyıllardır Batıya döndüren bir toplumuz. Neden bizi Ortadoğu bataklığının içine sürüklediniz” ifadelerini kullanması CHP'nin dış politikada da net bir tavır takınmaktan kaçınarak konjonktüre göre hareket ettiğinin göstergesidir.

SONUÇ

2014 CHP açısından, Kılıçdaroğlu dönemiyle başlayan yeni siyaset arayışının devam ettiği bir yıl oldu. Partinin 30 Mart seçimlerinde cemaatle yakınlaşması, MHP ile birlikte girilen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ekmeleddin İhsanoğlu'nun ortak aday olarak belirlenmesi yenilikçiler ile ulusalcılar arasındaki fikir ayrılıklarını derinleştiren gelişmelerdi. Bu ayrışma seçimlerden istenen sonuçların elde edilememesi üzerine liderlik tartışmasına dönüştü. Muharrem İnce'nin Kılıçdaroğlu'na rakip olduğu olağanüstü kurultaydan Kılıçdaroğlu galip çıktı. Öte yandan ulusalcı kanadın önde gelen isimlerinden Emine Ülker Tarhan'ın istifa ederek kendi partisini kurması diğer ulusalcı milletvekilleri üzerinde gerekli etkiyi yaratmadı.

Son yıllarda hükümete alternatif bir dış politika oluşturmaya çalışan CHP, 2013'te Suriye yönetimiyle yakın ilişkiler kurarak Beşar Esed'e uluslararası alanda meşruiyet kazandırmaya çalışmıştı. 2014'ün teması ise hükümetin köktenci örgütlere silah yardımı yaptığı ve Türkiye'yi Ortadoğu bataklığına sürüklediği oldu. Bu söylem büyük ölçüde parti içi tartışmaları ötelirken partide Kılıçdaroğlu'na söylem

65. “Kılıçdaroğlu'nun Brüksel çıkarmasında Esad krizi”, *Milliyet*, 16 Mayıs 2013.

66. “Irak ve Suriye tezkeresi kabul edildi”, *CNN TÜRK*, 2 Kasım 2014.

67. “CHP'den tezkere çağrısı”, *Al Jazeera Türk*, 9 Ekim 2014.

üstünlüğü kazandırdı. Ancak Suriye-Irak teskerelerinde görüldüğü gibi zaman zaman tutarsız hamleler partinin net bir dış politika izlemekten uzak olduğunu, iktidara karşı muhalefetini dış politika eksenine taşımaktan öteye gidemediğini gösterdi.

Değişim sancısının en net şekilde görüldüğü alanlardan biri de Çözüm Süreci oldu. Parti içi dengeler CHP'nin bu konuda adım atmasını zorlaştırırken, eski seçmen tabanı ile potansiyel seçmen tabanı arasında seçim yapmak durumunda kalan partinin her iki tarafı da elinde tutabilmek için net bir politika izlemekten imtina etmesi dikkat çekiciydi. Öte yandan kurultay sonrası ulusalcıların güç kaybetmesiyle birlikte CHP'nin Çözüm Süreci konusunda nispeten daha cesur adımlar atması beklenebilir. Ancak ulusalcıların tamamen tasfiye olması halinde bile "Yeni CHP" içinde şiddetli görüş ayrılıkları yaşanması söz konusu olabilir. CHP'nin Avrupalı sosyal demokrat partiler çizgisinde olmasını temenni eden, bireysel özgürlüklerden yana olup Kemalizm ile ciddi bir hesaplaşmadan kaçınan kadro ile partinin sosyalist çizgide olması gerektiğini savunan, Kürt Meselesi konusunda partisinden daha cesur adımlar bekleyen, Kemalizm ile hesaplaşma talep edebilecek sol-liberal kadrosu arasında gerilim yaşanabilir. Şüphesiz bu iki farklı görüş bir anlamda CHP'nin mevcut seçmen tabanının izdüşümüdür. Bu bağlamda CHP Kürt Meselesi konusunda doğru hamleleri yapmadığı takdirde seçmenlerinin bir kısmını hâlihazırda Türkiyelileşmekte olan HDP'ye kaptırabilir. Özellikle 2015 seçim takviminin işlemeye başlamasıyla birlikte partinin söylemi konjonktüre paralel olarak belirlenecek, seçim sonuçlarının beklenebilir verememesi halinde tekrar liderlik tartışmaları yaşanacaktır. Öte yandan Çözüm Sürecinin sekteye uğraması halinde CHP'de ulusalcı kanat tekrar güçlenebilir. Bütün bu ihtimaller 2015'te yaşanacak gelişmelere bağlı olarak şekillenecektir.

KRONOLOJİ - CHP

16 Aralık 2013	CHP'nin sağa açılma politikasının bir sonucu olarak 30 Mart Yerel Seçimlerinde eski MHP'li Mansur Yavaş Ankara adayı olarak belirlendi
16 Haziran 2014	Partideki dönüşümün bir diğer göstergesi olan çatı aday projesinde Ekmeleddin İhsanoğlu ismi üzerinde ittifak sağlandı.
14 Temmuz 2014	CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oy vermeyi düşünmeyen kitleye "Tıpış tıpış sandığa gideceksiniz" diye seslendi.
12 Ağustos 2014	Cumhurbaşkanlığı seçiminin sonuçlarının açıklanmasının ardından Emine Ülker Tarhan, Süheyl Batur, Nur Serter öncülüğündeki bir grup milletvekili Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu'nu istifaya çağırdı.
5-6 Eylül 2014	30 Mart ve 10 Ağustos seçimlerinde istenen sonuca ulaşamayan CHP'de muhalefetin baskısıyla kurultaya gidildi. 18. Olağanüstü Kurultay'da yapılan oylamada Kemal Kılıçdaroğlu tekrar genel başkanlığa seçilirken, rakibi Muharrem İnce'nin beklenenden fazla oy alması dikkat çekti.
31 Ekim 2014	Emine Ülker Tarhan partisinden istifa etti.
12 Kasım 2014	Sezgin Tanrıkulu'nun konuk olduğu televizyon programında "Dersim için" partisi adına özür dilemesi parti içi görüş ayrılıklarını derinleştirdi.

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

Siyaset kurumunun başat aktörleri olan siyasi partiler, toplumsal alandaki siyasi farklılıkları ve rakip konumları temsil ederler. Bu farklılık ve konumlar, toplumsalın ortak etik-politik değerler etrafında teşekkül ettiği görece durağan ve istikrarlı dönemlerde çok daha az dışlayıcıyken, ortak etik-siyasi zeminin zayıfladığı kapsamlı toplumsal dönüşüm ve değişim dönemlerinde olabildiğince sert ve dışlayıcıdır. “Eski”nin yıkıldığı ama “yeni”nin tam olarak teşekkül etmediği Türkiye’de siyasi partiler bu ikinci tür davranış kodlarıyla hareket etmektedirler. Bu durum özellikle siyasetinin eksenini “eski”nin muhafazası ve “yeni” etrafında ortak bir zeminin kurulmasını engelleme üzerine kuran muhalefet partiler için geçerlidir. Türkiye’de muhalefet partilerinin en belirleyici özelliği yeni değerler önererek muhalefet etmek yerine sürdürülebilirliğini yitirmiş “eski”yi muhafaza etmeye çalışmak ve ortak bir etik-siyasi zemin kurma kaygısına sahip olmamalarıdır.

2014’teki performansı ile MHP, bu “gerici” tarihi bloğun önemli bir unsuru durumundadır. Bu blok genel hatlarıyla “otoriterleşme,” “kutuplaşma,” “yolsuzluk” ve “teslimiyetçilik” gibi negatif siyasi söylemler etrafında şekillenmektedir. Diğer taraftan MHP, CHP’nin kısmen boşalttığı, daha doğrusu eskisi kadar gönüllü olmadığı “rejim bekçiliği” rolüne de soyunmaktadır. Bu durum özellikle Çözüm Süreci noktasında açık bir şekilde belirginleşmektedir. MHP “çözülme” söylemi üzerinden geçmiş vesayet rejiminin güvenlikçi ve tektipleştirici kimlik politikaları etrafında bir siyasi söylem ve konum üretme gayreti içerisinde. Ancak Çözüm Sürecinde sürekli bir şekilde genişleyen toplumsal mutabakat MHP’yi köşeye sıkıştırmakta ve giderek marjinalleştirmektedir.

30 MART SEÇİMLERİ: “ESKİ” TÜRKİYE İTTİFAKI

30 Mart yerel seçimleri, 10 Ağustos cumhurbaşkanlığı seçimi ve 2015 yılı içerisinde düzenlenecek genel seçimler ülkenin kaderini belirleyecek bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Bu seçimlerden geride kalanlar, AK Parti iktidarının hayata geçirmeye çalıştığı “yeni Türkiye” projesine karşı oluşturulan muhalif tarihi bloğun billurlaştığı

anlar olarak karşımıza çıktı. Bunlardan 2014 yılı içerisinde gerçekleştirilen 30 Mart yerel seçimlerine, AK Parti iktidarına karşı CHP, MHP ve Gülen Hareketi'nin ittifak kurma çabaları damgasını vurdu. Partilerin birbiri lehine yarıştan çekilmeleri, tek bir partinin adayının ittifakın tüm unsurlarınca desteklenmesi ve koalisyon içerisindeki partilerin kendi aralarında aday transferi yapmaları gibi yollara başvuruldu. Gülen Hareketi de medya-yayın organlarıyla ve insan kaynağıyla ittifaka gereken desteği verdi.⁶⁸ Aynı zamanda, Gülen Hareketi seçime gidilirken koalisyon adaylarının önünü açacak AK Parti karşıtı algı operasyonlarına da başvurdu.⁶⁹

MHP bu ittifakın aktif bir unsuru oldu. İlk olarak, MHP sembolik öneme sahip İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı için düşük profilli adaylar göstererek MHP'li seçmenleri CHP'ye yönlendirme siyaseti güttü. 2009 yerel seçimlerinde Ankara Büyükşehir Belediye Başkan adayı Mansur Yavaş yüzde 27,37 oy oranı almıştı. 30 Mart seçimlerinde Mevlüt Karakaya'nın adaylığı MHP'ye yüzde 7,77 oy oranı getirdi. Aynı şekilde, İstanbul'da MHP çok da popüler olmayan Rasim Acar'ı aday gösterdi ve Acar yüzde 3,97 oy oranıyla HDP'nin adayının dahi gerisinde kalması, MHP'nin seçimlere yönelik stratejisini gözler önüne seriyordu.

İkinci olarak, koalisyon içerisindeki partiler kendi aralarında aday transferi gerçekleştirdiler. Bu taktik en açık şekilde, MHP'li Mansur Yavaş'ın CHP tarafından Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı adayı olarak gösterilmesinde gözlemlendi.⁷⁰ CHP 2009'daki seçimlerde Murat Karaya'ın'ı aday göstermiş ve yüzde 31,30 oy oranı almıştı. 2014'te Mansur Yavaş ile CHP yüzde 43,8 oy oranı aldı. MHP'nin oy oranının 2009'dan 2014'e yaklaşık 20 puan düzeyinde düşüş göstermesi, MHP'li oyların önemli bir kısmının CHP'ye yöneldiğini göstermekteydi. MHP'li Mansur Yavaş'ın CHP'den olası belediye başkanı seçilmesi her iki partinin aynı anda kazanması anlamına gelecekti.

Son olarak, koalisyon içerisindeki partiler AK Parti adayına karşı ortak bir aday desteklediler.⁷¹ Yalova Belediye Başkanlığı seçimleri bunu açıkça ortaya koymaktaydı. 30 Mart'taki sonuçlara yapılan itirazlar sonucunda 1 Haziran'da tekrarlanan seçimlerde MHP'nin oy oranı yüzde 5'ten yüzde 1'e düştü. HDP'nin oy oranı ise yüzde 3,4'ten 1,4'e geriledi. Böylece, 30 Mart'tan 1 Haziran'a oy oranlarındaki bu kaymalar neticesinde belediye başkanlığı kıl payı (AK Parti yüzde 7,6, CHP yüzde 48) AK Parti'den CHP'ye geçti.

Ayrıca, MHP, Gülen Hareketi'nin 17 ve 25 Aralık'ta AK Parti hükümetine karşı giriştiği kalkışmayı bir "darbe girişimi" olarak değil, "yolsuzluk operasyonu" olarak görmekteydi. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli, 17-25 Aralık'tan itibaren çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarda bu süreci yolsuzluk iddiaları üzerinden inşa ediyor-

68. "CHP'li vekil: Partim Cemaatle ittifak yaptı," *Sabah*, 14 Aralık 2014.

69. "AKP ve Erdoğan'a şok Zaman anketi," *Sözcü*, 3 Şubat 2014.

70. "Mansur Yavaş, CHP, MHP ve AK Parti bayraklarıyla karşılandı," *Zaman*, 21 Mart 2014.

71. "Yalova'da 4 partili ittifak kazandı," *Yeni Şafak*, 2 Haziran 2014.

du.⁷² Bahçeli seçim sürecinde Gülen Hareketi'nin işlediği “yargı bağımsızlığının ihlal edilmesi” tezine destek çıkararak “yolsuzluk operasyonu” üzerinden yargıya müdahalede bulunduğu iddialarını dile getirmekteydi. Aynı şekilde, Gülen Hareketi ile MHP yakınlaşması MHP'lilerin AK Parti'nin bundan sonra yer tesis etmeyeceğini belirttiği Türkçe Olimpiyatları için her türlü desteği sunacaklarını ifade etmeleriyle bir kez daha somutluk kazanıyordu.⁷³ MHP'nin Gülen Hareketi'ne desteği KCK konusunda da kendisini gösterdi. MHP'li Özcan Yeniçeri TBMM'de düzenlediği basın toplantısında “gerçek paralel devlet”in Cemaat değil, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da özerklik ilan etmeye hazırlanan ve “paralel bir devlet” oluşumu içerisinde olan Kürt siyasi hareketi olduğunu iddia ediyordu.⁷⁴ MHP bir yandan da CHP'li ve sol-liberal seçmene yönelik söylemleri kullanmaktan geri kalmadı. Örneğin, MHP genel Başkan Yardımcısı Tuğrul Türkeş Gezi eylemlerinde hayatını kaybeden Ali İsmail Korkmaz'a ve Berkin Elvan'a sahip çıkmaktaydı.⁷⁵

Sonuç olarak, 30 Mart yerel seçimleri muhalefet partileri ve Gülen Hareketi arasında kurulan koalisyonun beklentilerinin altında kaldı. Koalisyon en azından Ankara'nın AK Parti'den alınabileceğinin hesaplarını yapmıştı.⁷⁶ MHP seçimlerde Manisa büyükşehir ile birlikte Bartın, Karabük, Osmaniye, Isparta il belediyelerini korurken; Balıkesir, Uşak, Gümüşhane ve Kastamonu il belediyelerini ise kaybetti. Kars ile birlikte Mersin ve Adana büyükşehir belediyelerini kazanması ise başarı hanesine yazıldı. Özetle, 3 büyükşehir, 8 il ve 111 ilçe belediyesi MHP'nin oldu. MHP'nin oy oranını yüzde 15 taşıdığı seçimler parti açısından tatmin edici bir başarı olarak görüldü.

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ: İTTİFAKA DEVAM

Gülen Hareketi'nin oluşumunda önemli rol oynadığı AK Parti-karşıtı ittifakın, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yeniden canlandırılması görevi⁷⁷ daha muhafazakar bir görüntü çizmesi dolayısıyla MHP'ye düştü. Cumhurbaşkanlığı seçiminde önemli olan muhafazakar oyların ittifakın tarafına çekilmesi, bunun için de buna uygun bir aday tanımının yapılmasıydı. Dolayısıyla, MHP ilk olarak, ümitsizce de olsa, Erdoğan'ın AK Parti tarafından aday gösterilmesini engellemeye çalıştı. Bunun için Erdoğan'ın ülkenin “kutuplaşması”ndan sorumlu olduğunu ve cumhurbaşkanlığı için doğru kişi olmadığını vurguladı. Cumhurbaşkanı olacak kişinin toplumu birleştirici birisi, “çatı aday” olması gerektiği dillendirildi. “Çatı aday” fikri kamu-

72. “5 Soru: 17 Aralık Süreci'ni MHP Nasıl Okuyor?,” *SETA*, 13 Şubat 2014.

73. “MHP'den Türkçe Olimpiyatları'na destek,” *Zaman*, 26 Mart 2014.

74. “Gerçek paralel devletin KCK'dır,” *Cumhuriyet*, 8 Ocak 2014.

75. “Tuğrul Türkeş: Berkin, anneciğın bize emanet,” *Hürriyet*, 12 Mart 2014.

76. “İttifak ona karşı yapıldı,” *Hürriyet*, 16 Nisan 2014.

77. Bkz. Burhanettin Duran, Çatı Adayı ve Soğuk Kutuplaşma, *Sabah*, 20 Haziran 2014; Nebi Miş, “Muhalefetin Cumhurbaşkanlığı Seçim Stratejisi”, *Sabah Perspektif*, 12 Nisan 2014.

yunda yeterince işlendikten ve psikolojik zemin oluşturulduktan sonra CHP başta olmak üzere AK Parti dışındaki siyasi partilerin ve toplumsal grupların bir araya getirilmesine sıra geliyordu. İzlenen strateji gereği AK Parti'ye karşı bir ittifakın gerekli olduğu fikrinin MHP'den gelmesi hiç şaşırtıcı değildi. MHP'nin bu adımının CHP kanadında hemen sıcak bir karşılık bulması da aynı ölçüde şaşırtıcı değildi. Üçüncü adımda ise MHP, zorunlu olarak, Erdoğan'ın adaylığı açıklandıktan sonra Erdoğan'ın Çankaya'ya çıkmaması için mücadele etme yoluna gitti. Ancak MHP, "çatı adayı" olarak gösterilen İhsanoğlu'na kamuoyunun olumsuz reaksiyon göstermesi nedeniyle yaşanması kaçınılmaz hale gelen yenilginin kendi üzerine kalmaması için kampanya sürecinde arka planda kalmaya özen gösterdi. Oysa hem partinin ideolojisiyle uyumsuz muhafazakar bir adayı desteklemesi hem de MHP'ye oranla seçim sürecinde çok daha ön planda yer alması sonucu Kılıçdaroğlu liderliğindeki CHP kurultaya gitmek zorunda kalıyordu. MHP ise yenilgiyi hafif zararla atlatarak, CHP'nin yaşadığı parti-içi krizi yaşamadı.

İlk olarak, MHP 30 Mart seçimlerinin hemen ertesinde girilen cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Erdoğan'ın adaylığını engellemeye yönelik bir strateji geliştirdi. MHP bu bağlamda bir yandan "kutuplaşma" söylemine yaslanarak Erdoğan'ın uygun aday olmadığı tezini işliyor, diğer yandan da her halükarda Erdoğan'ın aday gösterileceği düşüncesine dayanarak AK Parti-karşıtı ittifakın tohumlarını atıyordu. Bahçeli "kutuplaştırıcı" olduğu tezini işlediği Erdoğan'ın karşısına, Türkiye'nin ihtiyacı olduğunu düşündüğü kucaklayıcı, birleştirici ve toplumun üzerinde mutabık kalacağı "çatı adayın" temel özelliklerini sıralıyordu. Düzenlediği bir basın toplantısında, "üçgen" metaforuyla ortaya koyduğu cumhurbaşkanı adayının milliyetçi, muhafazakar ve manevi değerleri taşıyan birisi olması gerektiğini, aynı zamanda laikliğe ve demokratik değerlere de saygılı olması gerektiğini dile getirdi. Bahçeli aynı toplantıda, "biz kutuplaşma istemiyoruz, onun için de kutuplaşmayı yaratan birinin cumhurbaşkanı olmasını istemiyoruz" ifadeleriyle Erdoğan'a yükleniyordu.⁷⁸ Bahçeli ittifakın netleştiği fakat aday belirleme sürecinin devam ettiği dönemde de "kutuplaşma" tezini işlemeye devam etti. Çankırı'da yaptığı bir konuşmada Erdoğan karşıtlığı üzerine kurduğu seçim kampanyasının ana sloganını tekrar etmekteydi: "Türkiye'de cepheleşme, kutuplaşma, kamplaşma gittikçe tırmanmaktadır. Türkiye hem etnik temelde, hem mezhep temelinde önemli bir ayrışmaya ve çatışmaya doğru hızla sürüklenmektedir. Cumhurbaşkanı olmaya da heveslenme."⁷⁹

İkinci olarak, "çatı aday" düşüncesi Erdoğan'ın adaylığını engellemeyi amaçladığı kadar Erdoğan-karşıtı ittifaka zemin hazırlamayı da hedefliyordu. Bahçeli'nin çatı aday açıklaması yaptığı 7 Mayıs tarihli toplantının hemen ertesi günü, Kılıçdaroğlu çatı aday fikrine yeşil ışık yaktı: "MHP ile görüşebiliriz. Bu bizim de daha önce dile getirdiğimiz

78. "MHP'den çatı aday," *Hürriyet*, 7 Mayıs 2014.

79. "Türkiye'de kutuplaşma tırmanıyor," *Habertürk*, 26 Mayıs 2014.

formül. MHP'den randevu talebi olursa sıcak bakarız.”⁸⁰ Karşılıklı sıcak mesajların ardından Mayıs ayının sonuna doğru iki lider çatı aday için buluştu. Görüşmede karşılıklı görüş alışverişinin gerçekleştiği ancak herhangi somut bir ismin dile getirilmediği açıklandı.⁸¹ Ancak her iki lider de ittifak tartışmalarının en başında, çatı adayın kim olacağına dair genel bir resim çizmenin ötesine geçen açıklamalar yapıyorlardı. Örneğin, Kılıçdaroğlu çatı adaylığı için düşünülen ismin siyaset dışından olacağını sinyallerini veriyordu.⁸² Bahçeli ise çatı adayın isminin açıklandığında kamuoyunun “bunu nereden bulmuşlar” diyerek şaşıracağını dile getiriyordu.⁸³ Gerçekten de kamuoyunu şaşırtan Ekmeleddin İhsanoğlu isminin açıklandığı 16 Haziran günü, iki lider ittifak çalışmalarının başladığı günden itibaren ikinci kez bir araya geldiler. Bahçeli, İhsanoğlu'nun CHP tarafından kendilerine önerildiğini söylüyordu.⁸⁴ Lakin hem Kılıçdaroğlu⁸⁵ hem de Bahçeli'nin⁸⁶ İhsanoğlu'nun ismini telaffuz ederken yaşadıkları dil sürçmeleri, acaba İhsanoğlu başka bir mercinin, bir “üst aklın” aday mı olduğu sorularını gündeme getirmekteydi.⁸⁷ Ayrıca, ittifakın asıl tercihinin İhsanoğlu olmadığı ve ittifakın mecburen bir başka isme yöneldiği de kulislere dillendirildi.⁸⁸

Son olarak, İhsanoğlu'nun ismi açıklandıktan sonra MHP, adayı tanıtıcı çalışmalarda bulundu. Ancak MHP seçim sürecinde ortağı CHP'ye kıyasla çok aktif rol almadı. Örneğin, Bahçeli cumhurbaşkanlığı seçimlerine dair il ve ilçe yöneticilerine gönderilmek üzere düzenlenen ve adayın tanıtılmasını ve anlatılmasını isteyen genelgeyi, İhsanoğlu'nun isminin açıklanmasından yaklaşık bir ay sonra gönderiyordu.⁸⁹ Yine, 12 Temmuz'da CHP'de seçim süresince yapılacak miting programı belirlenmişken, MHP henüz programını netleştirememişti.⁹⁰ MHP'nin geri planda kalma tutumunun stratejik ve ideolojik nedenleri vardı. Stratejik düzlemde parti olarak MHP'nin, adayların belirlenmesinden sonraki psikolojik ortamın açık ettiği, kaybedilmesi kaçınılmaz olan bir seçimin sorumluluğunu almama düşüncesi vardı. Partinin lideri Bahçeli açısından bakıldığında da benzer bir durum söz konusuydu. Bahçeli'nin, partisinin cumhurbaşkanı adayı olarak seçime girmek yerine Erdoğan gibi güçlü bir rakibin karşısına dışarıdan bir “çatı aday” gösterme yönünde hareket etmesi, parti liderliği konumunu sorguya

80. “Bahçeli'nin önerisine CHP'den olumlu yanıt,” *Habertürk*, 8 Mayıs 2014.

81. “Bahçeli, Kılıçdaroğlu ile ‘çatı aday’ için buluştu,” *Zaman*, 30 Mayıs 2014.

82. “Kılıçdaroğlu'ndan Bahçeli'ye yeşil ışık,” *Yeni Şafak*, 8 Mayıs 2014.

83. “MHP'den çatı aday,” *Hürriyet*, 7 Mayıs 2014.

84. “Çatı aday Ekmeleddin İhsanoğlu,” *CNN TÜRK*, 16 Haziran 2014.

85. “Emsaloğlu gafı,” *Yenişafak*, 28 Haziran 2014.

86. “Bahçeli'den bir gaf daha: Emsalet Bey...!,” *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 2014.

87. “Ekmeleddin İhsanoğlu'nu Fethullah Gülen mi önerdi,” *En Son Haber*, 16 Haziran 2014.

88. “Bahçeli ana muhalefetten rol alıyor,” *Milliyet*, 5 Haziran 2014.

89. “Devlet Bahçeli'den Ekmeleddin İhsanoğlu genelgesi,” *Radikal*, 10 Temmuz 2014.

90. “Kılıçdaroğlu ve Bahçeli cumhurbaşkanlığı seçimi mitinglerine başlıyor,” *CNN TÜRK*, 12 Temmuz 2014.

açmama ve koruma refleksini gözler önüne sermekteydi.⁹¹ İdeolojik açıdan da MHP ile İhsanoğlu arasında zamanla belirgin görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştı. Örneğin, İhsanoğlu MHP'nin Çözüm Sürecine karşı toptan reddiyeci duruşunu ve Selahattin Demirtaş'ın cumhurbaşkanlığı adayını devlete bir tehdit olarak sunan görüşünü desteklemiyordu. Bu farklılıklar süreçte MHP'nin İhsanoğlu'nun kampanyasına daha sınırlı bir düzeyde destek vermesine neden olmaktaydı.⁹²

Bahçeli'nin seçim sonuçlarına yönelik yaptığı açıklama da MHP'nin hem parti hem de lider olarak sorumluluktan kaçan tavrını teyit etmekteydi. Bahçeli şu sözlerle seçmeni suçluyordu: “Şayet demokratik iradesini sandığa yansıtamayanlar zahmet edip oylarını kullanmış olsalardı Türkiye'nin çok farklı bir seçim sonucuyla karşılaşması kaçınılmazdı. Üzülerek söylemeliyim ki vatan için bayrak için ülke için devlet için gelecek için sandığa gitmekte ayak sürüyenler bundan sonraki olumsuzluklarda pay sahibi olacaklardır.”⁹³ Ancak Bahçeli'ye cevap gecikmedi. 30 Mart'ta Ankara'da MHP'nin “dolaylı” destek verdiği büyükşehir belediye başkan adayı olan Mansur Yavaş, Bahçeli'nin seçmeni eleştiren tavrını reddediyor ve bir siyasi partinin ne tür sorumluluklara sahip olması gerektiğini hatırlatıyordu.⁹⁴

ÇÖZÜM SÜRECİ VE MHP

Çözüm Sürecinin MHP açısından iki boyutundan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki, MHP'nin Çözüm Sürecine ulus-devletçi bir yaklaşımla “eski”yi koruma refleksi göstermesidir. Hâlihazırda siyaset alanında anaakım partiler arasında MHP dışında Çözüm Sürecine doğrudan karşı çıkan bir parti yoktur.⁹⁵ Burada MHP'nin hedefinde, post-ulusalçı “yeni”yi inşa etme mücadelesi veren AK Parti iktidarının olduğu şüphesiz. MHP söylemsel olarak toplumu birbirini dışlayan iki parçaya bölerek AK Parti'nin hedeflediği daha kapsayıcı ve geniş katılımlı bir toplumun inşasını engellemeyi hedeflemektedir. Bu oldukça anlaşılır bir siyasi pozisyonudur, çünkü böyle bir toplumun inşası kaçınılmaz olarak MHP'nin “çözülme” sürecini başlatacaktır. İkinci boyut ise, CHP'nin Çözüm Süreci bağlamında kısmen boşalttığı “rejim bekçiliği” konumunu ele geçirme ve böylece siyasi-toplumsal alanda “eski” ile “yeni” arasında kurulacak bir antagonizma ile ana muhalefet konumuna yerleşmektedir. MHP böylece kendisini merkeze oturtacak bir siyasi-toplumsal kutuplaşmanın ve parçalanmış bir toplumsal yapının oluşumunu hedeflemektedir. İronik bir şekilde Kürt Meselesi, MHP için kurucu bir rol oynamaktadır.

Gerçekten de MHP son on yıldır siyasi konumunu Kürt sorununun çözümüne muhalefet ederek kurdu. Ancak Kürt Meselesinde toplumsal mutabakat sürekli bir

91. Bkz. Fahrettin Atun, “MHP'lilere Birkaç Soru”, *Akşam*, 22 Haziran 2014.

92. “Bahçeli ‘Çatı Aday’la ters düştü”, *A Haber*, 8 Temmuz 2014.

93. “Devlet Bahçeli'den sert sözler”, *Hürriyet*, 10 Ağustos 2014.

94. “Mansur Yavaş'tan Bahçeli'ye: Seçmen sandığa gitmezse sorumlu sizsiniz”, *T24*, 11 Ağustos 2014.

95. Hamit Emrah Beriş, “Çözüm Süreci karşıtlarının ittifakı”, *Star Açık Görüş*, 29 Mart 2014.

şekilde genişleyerek MHP'nin muhalif pozisyonu siyasi-toplumsal alanda marjinalleşti. Bu sürecin başlangıcını, 12 Ağustos 2005'te Erdoğan'ın Diyarbakır'da yaptığı konuşmada Kürt sorununa ithafen “sorun bu milletin bir parçasının değil hepsinin sorunudur, benim sorunumdur” açıklamasına götürmek mümkün.⁹⁶ Süreçte ikinci dönüm noktası ise Temmuz 2009'da Beşir Atalay'ın açıkladığı “demokratik açılım” hamlesiydi.⁹⁷ Bunu, Aralık 2012'de Başbakan Erdoğan'ın bir televizyon programında Abdullah Öcalan'la görüşmelerin yapıldığı ve devam ettiği yönünde yaptığı açıklama⁹⁸ ve üç ay sonra Mart 2013'te Nevruz etkinliklerinde Öcalan'ın mektubunun hem Türkçe hem de Kürtçe okunması takip etti.⁹⁹ En son olarak, 2014 yılı içerisinde ise Çözüm Sürecini anayasal güvence altına alan “Çerçeve Yasa”nın 4 Temmuz'da TBMM İçişleri Komisyonu'ndan geçmesi ve 11 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından onaylanarak yasallaşmasıyla çözüme bir adım daha yaklaşıyordu.¹⁰⁰

Peyderpey olgunlaşan ve genişleyen toplumsal mutabakat karşısında marjinalleşen MHP'nin imdadına, Gülen Hareketi'nin 17-25 Aralık darbe girişimiyle açık bir siyasi aktör haline gelmesi ve bu durumun yarattığı söylemsel ortam yetişti. Bu yeni şartlar altında MHP, Cemaat'ın söylemleriyle kendi talep ve söylemlerini ilişti ve birleştirme yoluna gitti. Bu bağlamda, Bahçeli 30 Mart seçimleri öncesi Osmaniye'de düzenlediği miting öncesi kendisine yöneltilen “paralel devlet” sorusuna, “Başbakan'ın söylediği manada paralel devlet olduğuna inanmıyorum. KCK, PKK paralel devleti olduğuna inanıyorum” şeklinde cevap veriyordu.¹⁰¹ Yine 18 Şubat'ta gerçekleştirdiği grup toplantısında Bahçeli, “Bu Başbakan ki paralel yapılanma ezberleriyle milletin aklını karıştırırken, Türkiye çatır çatır bölünmektedir. Özerklik provalarına her gün yenisi eklenirken, Başbakan hala ona buna hain demektedir” şeklinde bir açıklamada bulunuyordu.¹⁰² Ayrıca, 14 Aralık 2014'te Gülen Hareketi'ne yönelik gerçekleşen operasyondan sonra yaptığı açıklamada da Bahçeli, operasyonu “17-25 Aralık'a misilleme yapmak için icat edilmiş” şeklinde nitelerek hükümete karşı Gülen Hareketi'nin yanında saf tutmaya devam etti.¹⁰³

MHP Çözüm Sürecine yönelik eleştirilerini Diyarbakır'da yapılan Çözüm Süreci Çalıştayı dolayısıyla bir kez daha dile getirdi. Bahçeli Çalıştayı, “PKK çalıştayı” olarak nitelendirerek AK Parti'yi ülkeyi bölmekle ve bölücülerle işbirliği yapmakla suçlamaktaydı.¹⁰⁴ MHP'li Özcan Yeniçeri ise, bölgede kamu güvenliğinin hiçe sayıl-

96. “Erdoğan'ın Diyarbakır Gezisi,” *NTVMSNBC*, 12 Ağustos 2005.

97. “Bakan, Kürt açılımı hakkında bilgi verdi,” *Hürriyet*, 29 Temmuz 2014.

98. “Erdoğan: İmralı ile görüşmeler devam ediyor,” *AktifHaber*, 28 Aralık 2012.

99. “İşte Öcalan'ın Nevruz mesajı,” *Sabah*, 21 Mart 2013.

100. “Çözüm Süreci tasarısı yasaladı,” *Bianet*, 11 Temmuz 2014.

101. “Bahçeli: ‘Paralel devlet’ iddiasına inanmıyorum,” *Zaman*, 27 Mart 2014.

102. “Bahçeli: Başbakan özür dileyecek mi?,” *NTVMSNBC*, 18 Şubat 2014.

103. “Bahçeli'den 14 Aralık operasyonu açıklaması,” *Hürriyet*, 16 Aralık 2014.

104. “Bahçeli'den Çözüm Süreci Çalıştayı eleştirisi,” *Radikal*, 6 Haziran 2014.

diğını ve Çözüm Sürecinin bir “teslimiyet süreci” olduğunu iddia etti.¹⁰⁵ Aynı şekilde, Çözüm Sürecine yasal güvence sağlayan yasa tasarısına en sert muhalefeti MHP yapmaktaydı. Meclis İçişleri Komisyonu'ndaki görüşmelerde MHP, yasa tasarısının anayasaya aykırı olduğunu ve hükümete iade edilmesi gerektiğini sert bir şekilde dile getiriyordu.¹⁰⁶ Tasarının Meclis Genel Kurulu'ndaki görüşmelerinde ise MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural, tasarının gerçek adının, “terörün siyasi amaçlarına ulaştırılması yasası ve toplumsal bölünmenin derinleştirilmesi kanun tasarısı” olduğunu ileri sürdü.¹⁰⁷ Ancak MHP'nin tüm ayak diremelerine ve “hayır” oyu kullanmasına rağmen altı maddelik çerçeve yasa tasarısı 237 oyla kabul edildi.

MHP Çözüm Sürecine ve bunun “yeni Türkiye” ile ilişkisine yönelik eleştirilerine yılın geri kalan döneminde de devam etti. Bahçeli, düzenlediği bir basın toplantısında “Doğu ve Güneydoğu'da devletin kalmadığı” ve “yeni Türkiye”nin “büyümüş, kalkınmış ve güçlü bir Türkiye” değil, “küçülmüş, sinmiş, silinmiş, sömürülmüş, zayıf bir ülke” olduğunu iddia etti.¹⁰⁸ Çözüm Sürecinin yara aldığı 6-7 Ekim Kobani eylemleri sonrasında ise Bahçeli, AK Parti'yi ülkenin milli ve stratejik hedeflerine duyarsız kalmakla suçluyor ve Çözüm Sürecinin bittiğini ancak AK Parti'nin sürece oksijen vermekte nafîle ısrar ettiğini iddia ediyordu.¹⁰⁹

MHP'NİN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI: ESKİ DEVLETİN YANINDA, HÜKÜMETİN KARŞISINDA

İç ve dış politika arasındaki yakın ilişki göz önüne alındığında, MHP'nin dış politikası iç politikadaki hedeflerinden ayrı düşünülemez. MHP lideri Bahçeli de bir konuşmasında bu duruma parmak basıyordu: “İç ve dış politika birleşik kaplar gibidir.”¹¹⁰ MHP genel olarak Türkiye'nin Ortadoğu'ya müdahil olmasına hem ulus-devletin altını oyduğu hem de AK Parti'nin iç politikadaki iktidar alanını genişlettiği gerekçesiyle karşı çıkmaktadır. Geçtiğimiz dönemde Türkiye devletinin Türk kimliği dışında İslam ve Osmanlı ortak kimliğiyle bir milli çıkar tanımlaması yapması, MHP'nin milliyetçi ve ulus-devletçi hassasiyetlerini kaşdı. Ancak Kürt grupların bölgede etkinlik kazanması ve sınır dışındaki Türkmen nüfusun güvenliği söz konusu olursa, MHP Türkiye'nin bölgeye müdahil olmasını destekledi. Bu politikalar MHP'nin iç politikada tuttuğu iktidar alanını muhafaza etmekte ve genişletmektedir. Özetle, MHP'nin dış politikası, teritoryal ulus-devlet ve etnik Türk kimliklerinin süzgecinden geçerek ve iç politikadaki iktidar mücadelesince belirlenmektedir.

105. “Yeniçeri: Orada Çözüm Süreci yok ahmaklık süreci var,” *En Son Haber*, 11 Haziran 2014.

106. “MHP: Tasarayı geri gönderelim,” *Al Jazeera Türk*, 3 Temmuz 2014.

107. “Çözüm Süreci tasarısı Meclis'te,” *Hürriyet*, 8 Temmuz 2014.

108. “Bahçeli'den Çözüm Süreci eleştirisi,” *CNN TÜRK*, 6 Eylül 2014.

109. “Bahçeli'den Kobani açıklaması: Çok açık uyarıyorum,” *CNN TÜRK*, 9 Ekim 2014.

110. “Bahçeli'den dış politika eleştirisi,” *Milliyet*, 26 Kasım 2013.

Bu bağlamda geçmiş dönemde MHP'nin AK Parti dış politikasına yönelik temel eleştirisi, hükümetin dış politika tercihlerinin “milli” olmamasıydı. Bu eleştiri üç koldan yürüdü. İlk olarak MHP'ye göre, AK Parti'nin Ortadoğu açılımı Türkiye'nin “milli” politikası değil, Batılı güçler tarafından dayatılan bir politikaydı. Buna dayanarak MHP, AK Parti iktidarının “Büyük Ortadoğu Projesi”nin eşbaşkanlığını yaptığını ileri sürdü.¹¹¹ İkinci olarak MHP, AK Parti hükümetini Türkiye'nin “düşman”larıyla (Kuzey Irak Kürt yönetimi kastediliyor) iş tutmakla suçlamaktaydı.¹¹² Son olarak, MHP, hükümetin “Ankara vizyonu”nu dış politikada bir kenara bırakıp komşu ülkelerin egemenliğine saygı göstermeyerek ülkeyi “yalnızlığa” mahkûm etmekle eleştirdi.¹¹³

2014 yılı MHP ve diğer muhalefet grupların AK Parti hükümetine dış politikada eleştirilerini artırdığı bir yıl oldu. Bu dönemde, “Arap Baharı”nda rüzgârın terse dönmesiyle birlikte Türkiye'nin bölgedeki hareket alanının daralması devam etti. Bu daralmanın ülke sınırları içerisine kadar sızdığı 17-25 Aralık darbe girişimiyle gözler önüne seriliyordu. Gülen Hareketi'nin ve muhalefet partilerinin bu dönemde en önemli stratejisi bölgedeki “radikal İslamcı” terörist gruplarla AK Parti hükümeti arasında bir ilişkinin olduğunu iddia ederek hükümeti yıpratma ve daha da ötesi alaşağı etmektir. Bu strateji, 1 Ocak'ta İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı'nın (İHH) insani yardım taşıyan tırlarının durdurulmasında ve 19 Ocak'ta Adana'da MİT tırlarına jandarma tarafından operasyon düzenlenmesinde somutluk kazandı. CHP ve Gülen Hareketi'ne nazaran daha ihtiyatlı bir dil kullanan MHP lideri Bahçeli, partisinin grup toplantısında hükümetin el altından Esed muhaliflerine silah gönderip göndermediğini sormaktaydı.¹¹⁴

İlerleyen aylarda bir başka önemli gelişme ise, IŞİD'in Irak ve Suriye'de kontrol ettiği alanları genişleterek Türkiye sınırlarına kadar dayanmasıydı. Bu süreçte şüphesiz en önemli gelişmelerin başında IŞİD'in 11 Haziran'da Musul'u işgal etmesi ve Türkiye'nin Musul Başkonsolosu da dâhil 49 konsolosluk çalışanını rehin almasıydı.¹¹⁵ Baskın Meclis'te muhalefet tarafından sert bir şekilde eleştirildi. MHP'li Oktay Vural, “Bu olayda Esad'a karşı terör örgütünü destekleyenlerin büyük sorumluluğu vardır” sözleriyle hükümetin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını suçluyordu.¹¹⁶ Bahçeli ise, rehinelere biran önce kurtarılması için acilen kara gücü kullanmak da dâhil her türlü adımın atılması gerektiğini vurgulayarak hükümete baskı yapmaktaydı.¹¹⁷

20 Eylül'de rehinelere kurtarılmasından sonra eli rahatlayan AK Parti hükümeti, 3 Ekim'de Türkiye'ye yönelebilecek saldırıların bertaraf edilmesi için hükümete

111. “Bahçeli: Büyük Ortadoğu Projesi'nin Türkiye cuntası kurulmuştur,” *T24*, 21 Ağustos 2014.

112. Bahçeli'den Erdoğan'a: Barzani Emmioğlun olmuş!,” *Cumhuriyet*, 1 Şubat 2014.

113. “Bahçeli'den dış politika eleştirisi,” *Milliyet*, 26 Kasım 2013.

114. “Bahçeli: MİT tırları kime sevk yapıyor?,” *Gerçek Gündem*, 21 Ocak 2014.

115. “IŞİD'den Türk Konsolosluk'na baskın,” *Sabah*, 11 Haziran 2014.

116. “Partilerden Musul tepkileri,” *Hürriyet*, 11 Haziran 2014.

117. “Bahçeli'den Başbakan'a çağrı,” *Cumhuriyet*, 13 Haziran 2014.

Irak ve Suriye’de sınırötesi askeri operasyon yetkisi veren tezkereyi Meclis’e getirdi. Tezkereye CHP’li ve HDP’li milletvekilleri ret oyu verirken, AK Parti ve MHP’li milletvekilleri tezkereye evet oyu verdi. Tezkere 298 oyla Meclisten geçti. Partisi adına söz alan MHP Mersin Milletvekili Mehmet Şandır tezkereyi desteklemelerinin sebebini şu şekilde ifade ediyordu: “MHP’nin hükümet tezkerelerine verdiği destek milli hassasiyetlerimizden kaynaklanmaktadır. Devletimizin egemenliği, milletimizin geleceği tehdit ve tehlike altında ise buna hiç kimsenin bigâne kalmaması gerekir. Bize göre dış politika ve milli güvenlik bir hükümet politikası olmaktan daha çok bir devlet politikasıdır.”¹¹⁸ Ancak MHP tezkereyi desteklemesine rağmen hükümetin dış politikasını eleştiriyor ve hükümet ile arasındaki mesafeyi koruyordu. Şandır konuşmasında hükümetin dış politika öngörülerinin hep yanlış çıktığını ifade ederken, bu tezkereyle “Haçlı ordusunu bölgemize yeniden davet etmek mecburiyetinde kaldınız” şeklinde eleştirmektedir.¹¹⁹

Tezkerenin kabul edildiği hafta Türkiye, 6 Ekim’de başlayan Kobani gösterilerine şahit oldu. HDP’nin çağrısıyla IŞİD’in Türkiye-Suriye sınırındaki Kobani şehrine saldırılarını ve katliamlarını protesto edenler birçok şehirde sokaklara döküldü. Linç, infaz, kundaklama gibi insanlık dışı şiddet eylemlerine sahne olan ve 50’ye yakın insanın hayatını kaybettiği gösteriler, hükümete yönelik darbe girişimine dönüştürülmeye çalışıldı. “Darbe koalisyonu” nun içerisinde Kürt siyasi hareketi, Türk solu ve uluslararası güçlerin yer almasının planlandığı ama sonuç vermediği sonradan netleşiyordu.¹²⁰ Kamu düzenini sarsarak hükümeti devirmeyi amaçlayan ancak başarısız olan bu darbe girişiminden, hedefteki AK Parti hükümeti ve Çözüm Süreci ciddi yara almadan çıkarken, Kürt siyasi hareketi ciddi biçimde itibar kaybına uğramaktaydı.

Kobani eylemlerine MHP’nin tepkisi iki şekilde oldu. Öncelikle, olayların hala sıcaklığını koruduğu 9 Ekim’de Bahçeli, “sağduyu” çağrısı yaptı. Diğer taraftan, “ihanet” süreci olarak tanımlandığı Çözüm Sürecinin bu eylemlerle birlikte “çoktan bitmiş ve gömülmüş” olduğunu ileri sürdü. Ayrıca, olayların başlıca sorumlusunun AK Parti hükümetinin tehditlere boyun eğmesi ve tavizkâr “gayrı milli” politikaları olduğunu iddia etti.¹²¹ Ekim ayı sonunda, Erbil’den Kobani’ye peşmergenin Türkiye toprakları üzerinden geçişi için koridor oluşturulması izni verilmesi de MHP tarafından sert bir şekilde eleştirildi.¹²² Bahçeli, hükümetin almış olduğu kararı tarihi bir hata olarak değerlendirirken,¹²³ MHP Grup Başkanvekili Yusuf Halaçoğlu ise Anayasa’nın çiğnendiğini iddia etmekteydi.¹²⁴

118. “MHP: ‘Tezkereye evet diyoruz çünkü,’” *Gerçek Gündem*, 2 Ekim 2014.

119. “Tezkere, AKP ve MHP’nin oylarıyla geçti,” *Zaman*, 3 Ekim 2014.

120. Aysel Tuğluk, “Kobani’den sonra Çözüm Süreci ve AKP’nin tükenişi,” *T24*, 29 Ekim 2014.

121. “Bahçeli’den sağduyu çağrısı,” *Anadolu Ajansı*, 9 Ekim 2014.

122. “Peşmerge’nin Kobani’ye geçişi başladı,” *Sabah*, 1 Kasım 2014.

123. “Bahçeli: Peşmergenin geçişi tarihi hata,” *Al Jazeera Türk*, 25 Ekim 2014.

124. “MHP: Peşmergenin Türkiye’den geçişi anayasal suç,” *Haber7*, 24 Ekim 2014.

AK Parti hükümeti ile MHP arasında gerilime neden olan bir başka konu ise Türkmenler meselesiydi. MHP lideri Bahçeli, hükümetin Araplara ve Kürtlere karşı yoğun bir muhabbeti olduğunu ancak IŞİD'in Türkmenlere karşı katliamlarına sessiz kaldığını, hatta "onlar Şii" diyerek mezhepçi bir tavır sergilediğini ileri sürmekteydi.¹²⁵ Ayrıca, 4 Ağustos'ta Genel Kurul'da MHP'nin "sınır komşularındaki çatışmalara Türkiye'den katılımın araştırılması" önergesi tartışılırken, AK Partili milletvekilleri ile MHP'li milletvekilleri arasında "Türkmenlere sahip çıkma" meselesi yüzünden yumruklu kavgaya varan tartışmalar yaşandı.¹²⁶

SONUÇ: 2015 GENEL SEÇİMLERİNE DOĞRU MHP'NİN TERCİHLERİ

17-25 Aralık darbesinin gölgesinde girilen 2014 yılı boyunca MHP, AK Parti iktidarı karşısı bloğun bir parçası oldu. CHP ve Gülen Hareketi ile ittifaklara sahne olan 30 Mart yerel seçimlerinde oylarını korurken, 10 Ağustos cumhurbaşkanlığı seçiminde büyük bir yenilgi aldı. Ancak bu yenilgiye rağmen Bahçeli'ye karşı parti-içi ciddi bir muhalefet oluşumuna da rastlanmadı. Çözüm Sürecinde ise, Sürecin anayasal güvence altına alınmasını engelleyemedi, ancak HDP'nin körüklediği Kobani şiddet eylemlerinin Çözüm Sürecine verdiği zarar MHP'ye Süreç karşısı söylemlerini çok daha yüksek sesle dillendirme olanağı sundu. Dış politikada ise her ne kadar AK Parti'nin Ortadoğu politikalarına sert bir şekilde karşı çıkılsa da, kritik dönüm noktalarında devletçi tutumuyla CHP ve Gülen Hareketi'ne kıyasla çok daha uzlaşmacı ve yerli bir siyaset güttü.

Önümüzdeki süreçte MHP için kritik önem arz eden meselelerden birisi, hükümet-Gülen Hareketi çatışmasında nasıl bir tavır takınacağıdır. MHP'nin Gülen Hareketi ile ilişkisinin mahiyetinin ilkesel değil stratejik olduğu, hükümet karşısı üzerinden kurulduğu tespitini yapmak gerekir. Keza MHP Genel Başkan Yardımcısı Tuğrul Türkeş Gülen Hareketi'nin partiye sızmaya çalıştığı ancak buna izin vermediklerini belirtiyordu.¹²⁷ Gülen Hareketi'nin önümüzdeki süreçte devletin güvenliğini tehdit eden uluslararası bağlantılarının açıklık kazanması, kamuoyunda Hareket'in milliliği ve yerliliğinin daha fazla sorgulanmasına neden olabilir. Bu da MHP'yi Gülen Hareketi ile arasına daha fazla mesafe koymak zorunda bırakır ve olası bir seçim ittifakını tehlikeye düşürebilir. Lakin 2015 genel seçimlerine gidilen süreçte, Çözüm Sürecindeki mevcut olumlu havanın devam etme ihtimalinin yüksek olduğunu da hesaba katarsak, MHP'nin elinin çok da güçlü olmayacağı ortadır. Bu şartlar altında her halükarda seçimlerde MHP-Gülen Hareketi ittifakını beklemek gerekir.

125. "Bahçeli: Türkmenler için ne yapmıştır," *Milliyet*, 31 Temmuz 2014.

126. "TBMM Genel Kurulu'nda yumruklu kavgaya," *Anadolu Ajansı*, 4 Ağustos 2014.

127. "Tuğrul Türkeş, sınırları enerji lobisi çiziyor," *Hürriyet*, 20 Ekim 2014.

CHP ile ilişkisi açısından ise, MHP'nin CHP ile birlikte "eski" Türkiye partisi özelliği gösterdiğini belirtmek gerekir. Ancak Kılıçdaroğlu'nun CHP genel başkanlık koltuğuna oturduğu Mayıs 2010'dan itibaren, CHP'nin "yenilenme" çabası içerisinde olduğunu da kabul etmeliyiz. Bu "yenilenme" çabası gerektiğinde siyaset kurumunu hedef alan siyaset-dışı oluşumları destekleme ve hükümete karşı kirli ittifaklar içerisinde bulunmak gibi "eski" eğilimleri bünyesinde barındırır da, CHP siyaset dilini ve tarzını değiştirmekte kararlı gözükmektedir. Parti içerisinde "eski" siyaset diline sarılan "ulusalci" kadroların tasfiye edilmesi, CHP'nin seçmen tabanını yeniden şekillendirme ve genişletme hamlesi olarak okunmak gerekir.

Bu noktada, CHP'nin boşalttığı vesayetçi "rejim bekçiliği" pozisyonuna MHP'nin daha kararlı bir şekilde yönelmesini bekleyebiliriz. Bunun en temel sebebi, tüm siyasetini Çözüm Süreci karşıtlığı üzerinden kuran MHP'nin, Süreç olumlu bir şekilde ilerledikçe iktidar daralmasına maruz kalacağı ve bu daralmayı aşmak için de daha da "eski" merkeze doğru kaymak zorunda olacağıdır. Post-milliyetçi bir ortak toplumsal zemin öngören "Yeni Türkiye'de MHP'nin daha da marjinalleşip küçülmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla MHP, 2015 genel seçimlerine gidilen yolda, geçiş sürecine direnen veya değişim dalgasından endişeye kapılan CHP'li seçmen kitlesi de dâhil tüm seçmenleri mobilize etme ve kendi çatısı altında toplama uğraşı içerisinde olacaktır. Böylece, toplumu ikiye bölüp kutuplaştırarak değişimi engelleme mücadelesini vermeye, somut olarak yeni anayasanın yapılmasını bloke etmeye çalışacaktır.

KRONOLOJİ - MHP

30 Mart	Milliyetçi Hareket Partisi yapılan yerel seçimde belediye başkanlığında %17.76, oy oranıyla 166 belediye başkanlığı kazandı.
7 Mayıs	MHP Lideri Devlet Bahçeli Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday gösterecekleri kişide milliyetçi, muhafazakar, manevi değerleri taşıyan, aynı zamanda laik, demokrat ve "yıpranmamış" bir isim olması şartlarını arayacaklarını ve bu hususu diğer partilerle görüşeceklerini açıkladı.
30 Mayıs	Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ortak aday çıkarma hususunu görüşmek üzere MHP lideri Bahçeli CHP lideri Kılıçdaroğlu ile bir araya geldi.
16 Haziran	Devlet Bahçeli, Kemal Kılıçdaroğlu ile yaptığı ortak basın açıklamasında ortak Cumhurbaşkanı adayı olarak Ekmeleddin İhsanoğlu ismini belirlediklerini duyurdu.
8 Temmuz	Çözüm Sürecinin yasalaşmasına olanak sağlayacak tasarının Meclis'te görüşülmesine MHP'liler sert tepki verdi.
10 Ağustos	Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turundan AK Parti'nin adayı Recep Tayyip Erdoğan zaferle çıktı. MHP lideri Devlet Bahçeli seçim sonuçlarının ardından düzenlediği basın toplantısında oy vermek için sandığa gitmeyenleri sert bir şekilde eleştirdi.
3 Ekim	Hükümete Irak ve Suriye'de sınırötesi askeri operasyon yetkisi veren tezkere için MHP'liler evet oyu kullandı.

HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ

HDP'nin ilk kongresi Kasım 2013'te gerçekleştirildi. BDP çizgisindeki Kürt siyasal hareketi 30 Mart yerel seçimlerine doğu illerinde BDP, batı illerinde ise HDP çatısı altında girme kararı aldı.¹²⁸ Bu süreçte Cumhurbaşkanlığı seçiminde Selahattin Demirtaş'ın bizatihi adaylığı ve kampanya performansı HDP'yi daha görünür kıldı. Diğer taraftan IŞİD'in Kobani'yi kuşatmasıyla başlayan gerilimin Türkiye'ye taşınması ve 6-7 Ekim olayları, HDP'nin 2014 yılı içerisinde sergilediği performansı doğrudan etkileyen makro gelişmelerdi. 2014 yılında HDP siyasetinin diğer parametrelerini şöyle sıralamak mümkündür: Partinin Çözüm Sürecindeki rolü ve sokağı bir siyaset aracı olarak kullanması, Demokratik İslam Kongresi ile yaşanan İslam açılımı, bölgede yaşanan Lice eylemleri, PKK'ya isyan eden anneler tartışması, heykel krizi, Kürtçe okul gerginliği.

Çözüm Sürecinde, 2014 yılı hiç olmadığı kadar barışa yaklaşılan ama bir o kadar da büyük çaplı bir krizi yaşayabilme potansiyelini içinde barındıran bir yıl olarak kayıtlara geçti. Aynı gerilimin HDP tarafındaki yansıması ise “Türkiyelileşme” ve “Kürdistanlılaşma” tartışmaları etrafında şekillenmiştir. HDP 30 Mart yerel seçimlerinde ilk defa geniş anlamda tüm Türkiye'yi kapsayan bir seçim kampanyası yürüttüğü için bu siyaset biçimi milliyetçi Kürt siyasetin “Türkiyelileşme”si olarak değerlendirildi.¹²⁹ Bu süreç cumhurbaşkanlığı seçimlerinde devam etse de, Kobani olaylarının ardından HDP çizgisindeki Kürt siyasetinin tekrar eski reflekslerine dönmesi “Kürdistanlılaşma” parantezini yeniden gündeme getirdi.

128. “Önen: Doğuda BDP batıda HDP ile seçim”, *BBC Türkçe*, 19 Ağustos 2013.

129. “HEP'ten HDP'ye Türkiyelileşme”, *Radikal*, 11 Mart 2014.

BİTMEYEN TÜRKİYELİLEŞME TARTIŞMALARI

Çözüm Süreci ile birlikte daha da çok gündeme gelen, Kürt siyasal hareketinin etnik-bölgesel-seküler çerçeveden çıkıp, toplumun bütün kesimlerini kucaklayabilecek bir görünüm kazanmasına yönelik ihtiyaç, 2014 yılında kendisini oldukça güçlü bir şekilde hissettirdi. İçinde yer alan bileşenleri yansıtacak bir şekilde, demokratik özerkliği savunan, özgürlükçü, barışçı, çevreci, cinsel haklara duyarlı ve emekçi gibi sıfatlarla tanımlayan bu yeni oluşum, 2014 yılında gerçekleşen iki seçimle test edildi. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın da bir çok demecinde üzerinde durduğu "Türkiyelileşme" çabası, Kürt hareketini Türkiye'deki sol hareketlerle birleştirip siyasette yeni bir ivme kazanmayı hedeflemekteydi. HDP çizgisindeki Kürt siyasal hareketinin, "Türkiyelileşme" bağlamında yeni bir siyaset arayışına girmesi Çözüm Sürecinin de getirmiş olduğu politik alandaki rahatlamının da bir yansımasıydı. Türkiye'nin geneline hitap etme üzerine dizayn edilen bu siyaset arayışı etno-seküler bir ön kabul ile icra edilen sol bir siyasal tercihi öncelemekteydi. Parti çevrelerinde ilkesel olarak, bu temeldeki bir siyaset arayışı eleştirilmese de, itirazlar çoğunlukla bu stratejinin yürütüldüğü aktörlere yönelikti. Diğer taraftan Türkiyelileşmenin hangi toplumsal kesimleri hedeflediği de tartışmanın başka bir boyutunu oluşturmaktaydı.

Kürt siyasal hareketinin Türkiyelileşmesinde iki temel referans noktası olan etnik ve seküler tutum, Türkiye'nin batısında Kürt olmayanlardan, Türkiye'nin doğusunda ise muhafazakar kesimden destek alamamasında önemli bir etken olarak görülmekteydi. Bu referans noktalarından ilkinin üstesinden gelebilmek için HDP formülü devreye sokuldu. Özellikle Gezi eylemlerinden sonra ortaya çıkan enerjinin taşıyıcılığını üstlenebilecek bir yapı olarak medyada da yankı uyandırmıştı. Hatta 2013 yılında gerçekleştirilen HDP'nin kuruluş kongresinde, bu iddiayı destekler nitelikte Gezi eylemlerinde kullanılan sloganlar çokça yer bulmuştu.

2014 yılının Nisan ayında, BDP'li 19 milletvekilinin, Ankara'da düzenlenen törenle HDP'ye katılmasıyla, iki farklı yapıda siyaset yapan Kürt siyasal hareketi bu anlamda yeni bir çatı etrafında toplandı. Toplantının açılışında konuşan dönemin HDP Eşbaşkanı Ertuğrul Kürkçü, siyasette yeni bir stratejiyi hayata geçirdiklerini belirterek, "biz sadece bir partiden ötekine geçmiyoruz. Sadece yer değiştirmiyoruz. Aynı zamanda yeni bir stratejiyi Türkiye siyasetine taşıyoruz" açıklamasını yaptı.¹³⁰ Yine dönemin BDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş ise "Türkiye'nin bütün farklı seslerini daha güçlü bir şekilde Parlamentoda temsil ettirebilmek için HDP Grubu öncülük yapacak. 2015 seçiminde de hedefimiz ana muhalefet partisi olarak Türkiye'nin gerçek bir muhalefetini oluşturmak" değerlendirmesinde bulunarak, söz konusu partinin bölgesel kodlardan çıkacağına yönelik bir beklenti oluşturdu.

Fakat 30 Mart yerel seçimlerinin de gösterdiği gibi Kürt hareketinin sol-sosyalist gruplarla yaptığı ittifak hiç de beklendiği gibi bir sonuç vermedi. Bu anlamda, tem-

130. "BDP milletvekilleri HDP'ye geçti", *NTV*, 28 Nisan 2014.

sil imkânı bulamayan grupları ve farklı inanç/kültürel kimlikleri ortak bir paydada buluşturma hedefi tam gerçekleşmedi. Kürt siyasal hareketinin 30 Mart seçimlerine doğuda BDP, batıda HDP formülüyle girilmiş olması, HDP projesinin BDP tabanında içselleştirilmemesinden kaynaklandı. HDP ve Türkiyelileşme tartışmaları yapıldığı günlerde, BDP Diyarbakır Milletvekili Altan Tan'ın Türkiyelileşme hedefini doğru bulduğunu, ama HDP uygulamasının bu perspektife aykırı bir şekilde yol aldığını belirtmesi bu durumun en net ifadesiydi.¹³¹ Tan'ın kastettiği unsur, bu projenin sadece sol grupları kapsamı alanına alması, ancak diğer toplumsal kimliklere yönelik bir siyaset geliştirmemiş olmasıydı. Bu bağlamda, Öcalan'ın isteği ve Altan Tan gibi aktörlerin eleştirileri sonucunda Diyarbakır'da yoğun katılımı Demokratik İslam Kongresi düzenlendi. Bu kongreyle, Türkiyelileşme mefhumunun yanına, kuruluşundan bu yana seküler tonlarda siyaset yapan PKK merkezli Kürt hareketinin, İslamlaşması tartışmaları da devreye sokulmuş oldu.

Bu girişimin ilk emarelerini Öcalan, 2013 Nevruz'undaki konuşmasında vermişti. İslam kardeşliğini en önemli ortak payda olarak tanımlayan Öcalan, Çözüm Süreci kapsamında yapılan İmralı görüşmelerinde Diyarbakır'da Demokratik İslam Kongresi başlığı altında bir toplantının yapılmasını istedi. 10-12 Mayıs 2014'te Diyarbakır'da toplanan Demokratik İslam Kongresi'yle seküler bir yapı olarak faaliyet gösteren Kürt hareketi, küstürdüğü ya da kuşatamadığı kesimlere ulaşmayı hedefledi.¹³² Bu hedef aynı zamanda bölgedeki en büyük rakibi AK Parti ve yeni kurulan HÜDA-PAR'a karşı girilmiş siyasi bir hamle olarak kodlandı. HDP, yıl içerisinde gerek söylem gerekse de pratik olarak bu mefhumun içini dolduran birçok gelişmeye imza attı. Özellikle Demirtaş'ın cumhurbaşkanlığı adaylığı sürecinde sergilediği performans Türkiyelileşmenin büyük ölçüde sağlandığı yönünde yorumların yapılmasını sağladı. 2014 yılında HDP ile Türkiyelileşme, Demokratik İslam Kongresi ile İslamlaşma olgusunu siyaseten yeni bir dinamik olarak sunan Kürt hareketi, bu kazanımların etkisini 2014 yılının son aylarında gerçekleşen Kobani eylemleri olarak da anılan 6-7 Ekim olaylarında heba etti.¹³³

30 MART YEREL SEÇİMLERİ

30 Mart yerel seçimlerine Çözüm Sürecinin getirdiği normalleşme havasında giren Kürt hareketi, doğu ve güneydoğuda kendi adaylarıyla, batıda ise HDP ile girerek yeni bir strateji denedi. HDP ile ilgili uzun vadeli bir yol haritasının bir parçası olarak aynı anda Türkiyelileşme mefhumunun dolaşıma girmesini sağladı. Daha öncede Kürt siyasal hareketi birçok seçimde değişik sol gruplarla ittifak yapmıştı. HDP hamlesi sadece seçimlerde yapılan ittifakı bu sefer uzun vadeli bir planın önemli bir parçası olarak devreye soktu.

131. "Tan: BDP bocalıyor", *Al Jazeera Türk*, 14 Nisan 2014.

132. "Demokratik İslam Kongresi'nden 'destek' çağrısı", *BBC Türkçe*, 12 Mayıs 2014.

133. Bkz. Nebi Miş, Çözüm Süreci ve HDP'nin Siyaset Üretme Krizi, *Sabah Perspektif*, 4 Ekim 2014.

Yine bu kapsamda, HDP'nin 30 Mart yerel seçimlerinde İstanbul'da göstereceği aday uzun bir süre tartışma konusu oldu. Sırrı Süreyya Önder'in adının İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı adaylığı için gündeme gelmesi, CHP ile HDP ve dolayısıyla Kürt siyasi hareketi arasında tartışmalara yol açtı. CHP çevreleri, Gezi olayları sırasında adı öne çıkan ve sol seçmen arasında ilgi gören Önder'in adaylığının, CHP adayı Mustafa Sarıgül'ün oylarını etkileyeceği endişesi taşıdı ve minvalde HDP'li aktörlerle birtakım görüşmeler yürüttü.¹³⁴ Ancak bu çabalar sonuç vermedi ve HDP, Önder'i aday göstererek tartışmalara son verdi. Seçimlere Diyarbakır'da Gülten Kışanak, Mardin'de Ahmet Türk ve Ağrı'da Sırrı Sakık gibi partide önemli görevler üstlenen isimlerle girmesi, Kürt hareketinin yerel seçimlere verdiği önemin bir göstergesi olarak yorumlandı.

30 Mart yerel seçimlerinde Kürt hareketi Çözüm Sürecinin oluşturduğu ılımlı siyasi havayı iki şekilde kullandı. İlki, sürecin bölgeye getirdiği dinamikleri ve yaşanan rahatlamayı sadece kendi başarıları olarak sunmasıydı. Diğer taraftan ikinci olarak, Rojava merkezli yaşanan gelişmeleri sert siyasal mücadelesinin bir başarısı olarak gösterdi. Rojava olarak adlandırılan Kürt bölgesinin KCK şemsiyesi altında faaliyet gösteren PYD tarafından özerk bir yönetime kavuşturulması ve PKK ile BDP'nin de bu gelişmeyi öne çıkarması bölgedeki havayı belirleyen önemli bir gelişme oldu. Seçim şarkısı olarak Rojava bölgesinin silahlı savunma örgütü olan YPG'nin resmi marşını seçen BDP, seçim sloganını da "öz yönetimle özgür kimliğe" olarak belirledi.¹³⁵

23 Ocak 2014 tarihinde seçim beyannamesini açıklayan BDP, en önemli seçim kozu olarak Kürt sorununun çözümü için "demokratik özerklik" vaadini öne çıkardı. Bu kavram BDP'nin seçim kampanyasının da esasını oluşturdu. BDP'nin 49 sayfalık seçim beyannamesinin büyük bir bölümü, "demokratik özerklik" vaadine göre düzenlendi. Beynamede yer alan "Demokratik özerklikte Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın 'Kürdistan' olarak kabulü önemlidir. Demokratik özerklik kabul edilirse, ulus devlet ile uzlaşma zemini ve temeli doğar. Demokratik özerklik, hakim ulus devlet ile ortak çatı altında yaşamının asgari koşuludur" ibaresi konulan hedefin de sınırlarını gösterdi.¹³⁶

BDP, parti yönetiminde uyguladığı eşbaşkanlık modelini yerel yönetimlerde de hayata geçirecek bir mekanizma geliştirdi. Her belediye başkanının yanında bir de eşbaşkan adayı gösterilmesi, BDP'nin seçim çalışmalarını daha medyatik hale getirdi. Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na Gülten Kışanak'ı aday gösteren BDP, eşbaşkanlıkla kadınlara eşit temsil şansı tanıyarak, Türkiye'de bir süreci de başlatmış oldu.¹³⁷

30 Mart seçim sonuçları medya tarafından Çözüm Sürecini yürüten iki partinin zaferi ile sonuçlandırıldığı şeklinde bir okuma üzerinden değerlendirildi. BDP, 2009 se-

134. "CHP ile HDP arasında İstanbul pazarlığı", *Radikal*, 21 Kasım 2013.

135. "Kışanak'tan çok tartışılacak sözler", *Milliyet*, 5 Şubat 2014.

136. "BDP'den Kürdistan çıkışı", *Milliyet*, 23 Ocak 2014.

137. "BDP'de eşbaşkanlık nasıl uygulanacak?", *Al Jazeera Türk*, 8 Nisan 2014.

çimlerinde aldığı oyun üzerine çıkararak yüzde 6'lık bir artış gerçekleştirdi. BDP, üçü büyükşehir olmak üzere on kenti kazandı. 2009'da sekiz olan il belediye başkanlığı sayısını ona yükseltirken, Mardin ve Bitlis gibi iki önemli ili de AK Parti'den aldı. BDP'nin doğu illerindeki bu performansına karşı, HDP batı illerinde hiçbir varlık gösteremedi. Büyük umutlarla İstanbul'dan aday gösterilen Sırrı Süreyya Önder, BDP'nin 2009'da aldığı oy oranına ancak ulaşabildi. Bu sonuçların gösterdiği en önemli husus, BDP'nin hala bir bölge partisi olduğu gerçeğiydi. Ancak AK Parti ile birlikte oyunu artıran iki önemli partiden biri olması ayrıca önemli bir husustu.

DEMİRTAŞ'IN CUMHURBAŞKANLIĞI ADAYLIĞI

30 Mart yerel seçimlerinde bölgede istediğini alan fakat Türkiye genelinde devreye soktuğu HDP formülünü kabul ettirememenin sıkıntılarını çeken hareket, BDP'nin HDP'ye bağlanmasıyla bu projedeki kararlılığını göstermiş oldu. Nisan ayında yapılan kongrede BDP vekilleri HDP'ye transfer oldu ve Eşbaşkanlık koltuğuna uzun süren bir tartışmadan sonra 22 Haziran tarihinde düzenlenen 2. Olağanüstü Kongre'de Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ getirildi.¹³⁸ Başlarda HDP projesine soğuk bakan Demirtaş, bir müddet sessiz kalmayı tercih etmişti. Parti tabanından gelen baskı ve isteklere Öcalan'ın da vize vermesiyle birlikte Demirtaş tekrardan hareketin siyasi kanalının liderlik koltuğuna oturmayı kabul etti. Kongrenin yapıldığı salona "Demokratik Cumhuriyet, Ortak Vatan, Demokratik Ulus" yazılı pankartlar HDP'nin yeni siyasi yönelimini ortaya koyar nitelikteydi. Kongreden yaklaşık bir hafta sonra da 30 Haziran 2014 tarihinde Demirtaş'ın HDP'nin cumhurbaşkanı adayı olduğu kesinleşti. Her ne kadar HDP adayların belirlenme sürecinde CHP ile bir dizi görüşmeler yapıp, CHP İzmir Milletvekili Rıza Türmen'i aday olarak önerse de CHP, bu teklife sıcak bakmayarak MHP ile birlikte Ekmeleddin İhsanoğlu ismini tercih etti.

Demirtaş'ın adaylığı Kürt Meselesi tarihi içinde önemli bir kırılmayı işaret ediyordu. Çözüm Süreci ile birlikte gelen normalleşme Demirtaş'ın adaylığına da yansdı. Ayrıca, Kürt siyasi hareketi için Demirtaş'ın adaylığı, HDP ile amaçlanan Türkiyelileşme, etnik-bölgesel bir parti olmaktan çıkma, Kürt olmayan seçmenlere ulaşma çabasına/hedeflerine hizmet etti. Bunun yanı sıra, Kürt siyasi hareketine, seçim barajı dolayısıyla ulaşamadığını düşündüğü "gerçek" oy oranını yakalama, AK Parti ve karşıtları arasındaki cepheleşmede anahtar bir partiye dönüşme, Çözüm Sürecinde "pazarlık payını artırma" gibi imkânlar da sundu.

Kampanyasında kabaca BDP seçmenini, AK Parti'ye oy veren Kürt seçmeni, Sol-liberal kitleyi ve İhsanoğlu'nun adaylığıyla hayal kırıklığına uğrayan CHP seçmenini hedefleyen Demirtaş, seçime bir takım avantaj ve dezavantajlarla girdi. İhsanoğlu'nun AK Parti karşıtı kitlenin beklentilerinin altında bir profilde olması, Çözüm Sürecinin siyasi ortamı normalleştirilmesi ve Kürt hareketini siyasete yöneltmesiyle

138. "İşte HDP'nin eş genel başkanları", *Vatan*, 22 Haziran 2014.

Demirtaş'ın makul bir algıya oturmaya başlaması ilk önemli avantajıydı. Ayrıca, çok güçlü ve coşkulu bir medya desteğine sahip olması ve medyadaki etkili kalemlerin, Demirtaş'ı İhsanoğlu'na küsen kitlelere ve AK Parti'ye yönelebilecek kitlelere alternatif bir aday olarak ve siyasetin yeni soluğu olarak sunması Demirtaş'ın sahip olduğu diğer önemli bir avantajdı. Öte taraftan, Kürtlerin Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığını Çözüm Sürecinin devamı için gerekli görmesi, HDP projesinin ve sol-sosyalist kesimlerle ittifakın Kürtler nezdinde soru işaretleri üretmesi, sol ve Kürt kitlenin siyasal beklenti ve hedeflerinin farklı olması da Demirtaş'ın kampanya boyunca sahip olduğu dezavantajlar olarak öne çıktı.

Temel stratejisi yüzde 10 psikolojik barajına ulaşmak olan Demirtaş'ın kampanyası ayrıca uzun vadede CHP'ye alternatif sol bir siyasi partinin temellerini atma gibi bir hedefe sahipti. Demirtaş bu hedefleri hayata geçirmek için biri Kürt ve Türk seçmene yönelik iki farklı söylem geliştirdi. Doğu coğrafyasında, BDP'nin kendi oyunu koruyarak AK Parti'den mümkün mertebe oy devşirmeye yönelik olarak "Demirtaş'a verilecek her oy Kürt kimliğine verilen oydur" gibi bir slogan kullanıldı. Batı Türk seçmene, HDP kimliğini önceleyen bir kampanya yürüten Demirtaş, Kürt kimliğini ve Kürt siyasetinin önceliklerini arka planda tutarak özgürlükleri, halkların-ezilmişlerin haklarını ön plana çıkaran bir strateji izledi.¹³⁹ Özellikle İhsanoğlu'nun aday gösterilmesiyle hayal kırıklığına uğrayan CHP seçmenini "boykot" tercihinden vazgeçirerek kendi lehine sandığa gitmeye ikna etmeyi hedefledi. Bu kapsamda, CHP'nin Alevi ve sol-sosyalist kesimlerinin desteğine göz diken Demirtaş, Gezi enerjisini de kendi kampanyasına kanalize etmek için yoğun bir uğraş verdi.

10 Ağustos cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Demirtaş'ın elde ettiği oy oranı 30 Mart'ta hayal kırıklığı yaratan HDP için umut kapılarının tekrardan açılmasını sağladı. Yarışan adaylar içerisinde mütevazı şartlara sahip Demirtaş, 10 Ağustos seçimlerinde aldığı yüzde 9,76'lık oy oranıyla, aslında Kürt hareketinin her seçimde peyderpey yükselen oylarını, tek bir seçimde yüzde 50 arttırarak üzerinde düşünülmesi gereken bir başarıya imza attı. Demirtaş, 30 Mart seçimleriyle kıyaslandığında oylarını bir milyona yakın arttırdı. Bu artışın ana omurgasını metropoller ve doğuda Kürt hareketinin daha önce giremediği Malatya ve Adıyaman gibi şehirler oluşturdu. Türkiye genel siyasetinin çeperinde dolaşan Kürt siyasal hareketinin bu başarısı, HDP projesinin bu söylemler üzerinden devam ettiği takdirde partiyi merkeze taşıyacak bir potansiyeli de üretebilme ihtimali belirdi. Farklı etnik, dini, mezhepsel ve kültürel gruplarla temas imkânını yakalayan hareket, sahici bir oya dönüşmese de, en azından farklı bir söylemin Türkiye siyasetinde sınırlı da olsa bir karşılığının olabileceğini gördü. Bu bağlamda, uzun süredir ideolojik müphemliğin içinde patinaj yapan hareket, topluma farklı bir siyaset sunarak ivme kazanabileceğini de görmüş oldu.

139. "Selahattin Demirtaş Seçim Vizyonunu Açıkladı", *Milliyet*, 15 Temmuz 2014.

HDP için Türkiyelileşme olarak okunabilecek bu gelişmeler dizisi Cumhurbaşkanlığı seçiminin akabinde başlayan Lice'deki protesto eylemleri ile zedelenmeye başladı. Diyarbakır'ın Lice ilçesindeki Mahzun Korkmaz'a ait heykelin kaldırılması sırasında çıkan, bir kişinin öldüğü, iki kişinin yaralandığı olaylarda HDP sokakların sözcülüğünü üstlenmek yerine, yeniden sokağın bir parçası haline gelmeyi tercih eden bir görüntü verdi.¹⁴⁰ Benzer bir tavır 15 Eylül tarihinde Diyarbakır'da açılan Kürtçe eğitim kurumları mevzuata uygun olmaması sebebiyle kapatılmasında da yaşandı. Bu gelişmeler üzerine sokak eylemleri ve çatışmalar yaşandı. 3 gün süren bu çatışma ortamında birçok okul ateşe verildi ve HDP kendi tabanını haklarını siyasal yollardan arama konusunda ikna edemedi.¹⁴¹ Bu sıralarda alttan altta Suriye'deki gerilimin tırmanması HDP'yi Türkiyelileşme perspektifinden çıkıp "Kürdistanlılaşma" girdabına sürükledi.

6-7 EKİM OLAYLARI

İŞİD'in Kobani kuşatmasının vahim boyutlara ulaşması Türkiye'de başka bir dinamizi tetikledi. KCK'nın ve HDP'nin "süresiz eylem çağrısı" ile birlikte insanların sokaklara dökülmesinden sonra 40'a yakın ilde yaşanan olaylar neticesinde 50'ye yakın insan hayatını kaybetti. Bu olayların ardından uzun bir süreden sonra tekrar birçok ilde sokağa çıkma yasağı ilan edildi.¹⁴² HDP'nin siyasi direktif vermeden ve sorumluluk almadan insanları sokağa davet etmesi, eylemleri farklı bir boyuta taşıdı. Birçok grup (doğuda HDP-HÜDAPAR tabanı, batıda ise HDP tabanı ile milliyetçi gruplar) karşı karşıya geldi. Yüzlerce yaralının da olduğu çatışmalarda şehir merkezlerinde bulunan birçok iş yeri, kamu binası, parti merkezleri ve belediye binaları ateşe verildi. Bingöl Emniyet Müdürü'ne yönelik saldırıda iki polis, Diyarbakır ve Yüksekova'da sivil haldeki askerlere yönelik saldırıların sonucunda 3 asker şehit edildi.¹⁴³ Tunceli'de karakola saldırıldı. Bu gelişmelerde HDP'nin etkili bir siyaset üretmemesi ve sokağa teslim olması, 2014 yılında inşa etmeye çalıştığı Türkiyelileşme söylemini boşa çıkardı.¹⁴⁴

HDP sokaktaki şiddet eylemine ancak üçüncü günden itibaren tepki verebildi ve dolayısıyla zamanında müdahale edemedi. Demirtaş eylemlerindeki şiddetten hükümeti sorumlu tutarak, kendi tabanının hiçbir şiddet eylemine başvurmadığını iddia etti.¹⁴⁵ Öcalan'ın herkese "diyalog ve müzakereyi hızlandırmayı tavsiye ettiğini" açıklamasının ardından ve olayların durdurulmasına yönelik çağrısının ardından çatışmalar durdu. Öcalan'ın açıklamasının ardından, HDP-DBP-DTK ortak bildir-

140. "O heykel indirildi", *Hürriyet*, 20 Ağustos 2014.

141. "Kürtçe okul gerginliği", *Star*, 17 Eylül 2014.

142. "Altı ilde sokağa çıkma yasağı", *Sabah*, 7 Ekim 2014.

143. "Bingöl'de Emniyet Müdürü'ne saldırı: 2 şehit", *Hürriyet*, 10 Ekim 2014.

144. Nebi Miş, Milliyetçi Kürt Siyaseti ve Toplumsal Güvenlik İkilemine Derinleştirmek, *Sabah Perspektif*, 18 Ekim 2014.

145. "Demirtaş: Kobani'yi birlikte kurtaralım ki...", *Radikal*, 9 Ekim 2014.

gesinde sokak gösterilerinde şiddetten ve kışkırtmalardan uzak durulması çağrısında bulunuldu. Ortak açıklamada ayrıca, “KCK yönetiminin de sürecin önünü açacak tedbirleri alarak, gösteri yapan grupların şiddet kullanmamaları çağrısını tekrar yapmalarını, silahlı eylemleri ciddiyetle soruşturmalarını ve önüne geçecek tedbirleri almalarını, tansiyonu düşürecek şekilde bir gayret içinde olmalarını diliyoruz” denilerek siyasilerin kitle üzerinde bir yaptırımı kalmadığı, KCK'dan tansiyonu düşürmesi için inisiyatif alması talep edildi.

Kobani eylemleri olarak adlandırılan olayların aldığı boyut itibariyle HDP halkı sokağa davet ederken, 1990'ların PKK-Devlet ya da PKK-Hizbullah çatışmalarını andıran bir döneme girilebileceğini öngöremedi. Çünkü HDP'den hemen önce KCK eylem çağrısında bulunmuştu. HDP de siyasi bir parti olarak boşta kalmamak için aynı çağrıyla tekrarladı ama tabanına ne bir adres, ne bir siyasi vizyon ne de direktif vermeden yaptığı bu davet, HDP'ye ağır bir fatura çıkardı.

Kürt siyasal hareketi IŞİD'in Kobani'ye saldırıya geçmesinden itibaren iç ve dış siyaset olmak üzere ikili bir strateji takip etmeye başladı. Öncelikle, iç politikada söylemini Türkiye IŞİD'e yardım ediyor gibi bir argümanla en uç yerden kuran HDP, hükümeti zor durumda bırakmak için taktiksel bir siyaset izledi. En kötü ihtimalle Türkiye'nin, PYD'nin askeri kanadı olan YPG güçlerine silah yardımıyla bulunmasını, en iyi ihtimalle de Türkiye'nin Rojava kantonlarını resmi olarak kabul etmesini ve tanımalarını amaçladı. PYD'nin 2012 yılından beri fiili olarak kontrol ettiği alanları “Rojava Devrimi” adı altında bir kazanç olarak gören PKK ve HDP, herhangi bir askeri müdahale yerine silah yardımı seçeneğini öncelikle. Yani her halükarda, HDP, Türkiye'nin Rojava'ya müdahalesini istemedi. HDP'nin yayın organları dış politikada ise yoğun bir şekilde Türkiye'nin IŞİD'e destek sunduğunu belirterek, Türkiye'yi mahkum eden bir dil kullanırken, kendilerini ise “radikal İslamcı teröristlere” karşı savaşıyor taraf olarak kodlamaya çalıştı. Bunun sonucunda, kısa vadede Batı'nın PKK-YPG'ye silah yardımı yapmasını; orta vadede, PKK'nın terör listesinden çıkarılmasını; uzun vadede ise PKK'nın PYD'nin bölgede meşru birer aktör olarak tanınmasını hedefledi. Ayrıca, sokağa çıkma yasağına varan sokak eylemleri ile hükümetin yönetemez hale geldiği minvalinde açıklamalar yapan Kürt siyasal hareketi, uluslararası arenada Türkiye'ye rağmen stratejik bir alan açmanın hesaplarını yaptı.

SONUÇ

Son kertede, HDP 2014 yılında büyüme ve etkisini artırma anlamına gelebilecek Türkiyelileşme mefhumu ile girip Kobani eylemlerinde kendisini Kürdistan parantezine hapseden bir gelişmeyle seneyi sonlandırdı. 2015 Haziran'ında yapılacak genel seçimler öncesinde ise tekrardan Türkiye gündemine dönüşünün sinyallerini veren HDP, CHP ile ittifakın imkanlarını arayan açıklamalarda bulundu. Bu açıklamalarla HDP'nin, CHP'den koparmayı düşündüğü Alevi ve liberal kitleye mesajlar verdiğini de belirtmek gerekir.

2014 yılı sonlanmadan HDP 2015 yılındaki seçimlere parti olarak katılacağını duyurarak başka bir tartışma zemini oluştursa da, seçim sathına girildiğinde HDP'nin bu kararını gözden geçireceği öngörülebilir. HDP'yi merkeze taşınmanın yegane anahtarını seçimlere parti olarak girip yüzde 10 barajını aşmakta gören HDP kurmayları, Demirtaş'ın cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aldığı oya güvenmekte. Rakiplerinin yıprandığını ama kendilerinin yenilerek güçlendiği savunan HDP'liler 2014 yılı itibarıyla seçimlere parti olarak gireceklerini her mecrada bağlayıcı bir şekilde tekrarladılar.

KRONOLOJİ - HDP	
17 Ocak	30 Mart yerel seçimlerinde batıda HDP, doğuda BDP adı altında yarışacak İstanbul Büyükşehir Belediye Eşbaşkanı adayları Sırrı Süreyye Önder ve Pınar Aydınlar, Ankara Büyükşehir Belediye Eşbaşkanı adayları ise Salman Kaya ve Songül Erol Abdil olarak belirlendi.
23 Ocak	BDP seçim beyannameğinde Kürt sorununun çözümü için "demokratik özerklik" konusunu gündeme getirdi.
31 Mart	30 Mart yerel seçimlerinde partisinin aldığı oy oranını başarılı bulan BDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş, partisinin olağanüstü kongre kararı alacağını duyurdu.
28 Nisan	BDP Genel Başkanı Demirtaş ile milletvekili Sırrı Sakık dışındaki BDP milletvekilleri, düzenlenen törenle HDP'ye katıldı.
10 Ağustos	HDP'nin Cumhurbaşkanlığı seçimleri için aday gösterdiği HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş Türkiye genelinde %9,76 oy oranı alarak 30 Mart yerel seçimlerindeki oy oranını yüzde elli arttırdı.
6 Ekim	IŞİD'in Kobani'yi kuşatması sebebiyle HDP tarafından yapılan "Kobani'de yaşanan katliam girişimine karşı 7'den 70'e bütün halklarımızı sokağa, alan tutmaya ve harekete geçmeye çağırıyoruz. Bundan böyle her yer Kobani'dir" açıklamasıyla sokak çatışmaları başladı. Olaylar neticesinde 50'ye yakın kişi hayatını kaybetti.
10 Ekim	6-7 Ekim sokak olayları sonrasında açıklama yapan HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, şiddet çağrısında bulunmadıklarını, provokatörlerin devreye girdiğini öne sürdü.
11 Kasım	HDP'liler devlet ve hükümet yetkililerinden oluşan Çözüm Süreci Kurulu'yla yaptığı görüşmeler sonucunda, 6-7 Ekim olaylarıyla çıkmaza giren sürecin kaldığı yerden devamı yönünde açıklama yaptı.
22 Aralık	Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ile görüşen HDP heyeti, müzakerelerin olumlu geçtiğini, sorunun çözümü için iyimser bir havanın hakim olduğunu açıkladı.

2014 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

CUMHURBAŞKANLIĞI MAKAMININ DEMOKRATİKLEŞMESİ

Türkiye siyasal tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimi, “cumhurun” başkanının seçilmesinden daha çok, devleti temsil eden bir siyasal tasavvur üzerine bina edildiğinden cumhurbaşkanının seçimi de vesayet düzeninin bir parçası olarak kurgulanmıştı.¹⁴⁶ Dolayısıyla da siyasal sistemdeki konumu ve fonksiyonu dikkate alındığında, cumhurbaşkanlığı makamı “vesayet düzenleri”nin devam ettirilmesinde önemli bir “siyasal” işlevselliğe sahipti. Bu anlamda cumhurbaşkanlığı makamı, yaygın kanat olarak dile getirilen ve daha çok görevleri üzerinden değerlendirilen “sembolik” olma yönünün ötesinde anlamlar taşımaktaydı. Diğer taraftan tam da seçimin vesayet düzenine uyumlu bir şekilde gerçekleştiği dikkate alındığında “sembolik” yönü daha ağır basar.¹⁴⁷ Bu minvalden adayın “Kemalist devlet” ile “ideolojik uyumu”nun tam olması esastı. Örneğin 1973 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde cumhurbaşkanı olacak kişinin vasıfları sayılırken “27 Mayıs’a” karşı olmaması gerektiği tartışmaların merkezini oluşturmaktaydı. Ya da “ordunun beklentilerinin karşılanması” gibi söylemler her seçim döneminde geniş bir yelpazede dile getirildi.

“İdeolojik uyum”un sağlanması için “geniş bir uzlaşma” bağlamında cumhurbaşkanının Meclis tarafından seçilmesi şarttı.¹⁴⁸ Ancak burada “uzlaşma” söyleminin siyaseten karşılığı ise, seçimlerin sürekli kriz hali üzerinden “ideolojik uyum” a sahip

146. Nebi Miş ve Ali Aslan, *Erdoğan Siyaseti ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu*, SETA Analiz, no. 109, Eylül 2014.

147. Ali Aslan, Nebi Miş ve Abdullah Eren, *Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı’nın Demokratikleşmesi*, SETA Analiz, no. 103, Ağustos 2014.

148. Miş ve Aslan, *Erdoğan Siyaseti ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu*.

adayların dayatılmasının bir pazarlık unsuru haline getirilmesiydi. 2007 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde “367 krizi” üzerinden bir tıkanmanın yaşanması, “ideolojik uyum” da bir kırılmanın yolunu açtı. Bu krizin aşılabilmesinin yolu cumhurbaşkanını halkın seçmesinin önünün açılmasıydı. Bu amaçla, 21 Ekim 2007 tarihinde bir referandum gerçekleştirildi. Referandum sonucunda seçime katılanların yüzde 68,95’lik bir kesimi referandumun öngördüğü değişikliklerin gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna vardı. Referandumun ardından Cumhurbaşkanı’nın görev süresi beş yıla indirildi ve iki dönem Cumhurbaşkanlığı yapılabilmesine olanak sağlandı.¹⁴⁹ Bu değişikliklerle birlikte geçmişte cumhurbaşkanlığı seçimleri temelinde ortaya çıkan “istikrarsızlık” nedenleri de rafa kaldırılmış oldu.

2014 cumhurbaşkanlığı seçim süreci, 2007 yılında gerçekleştirilen değişikliklerin uygulandığı ilk cumhurbaşkanlığı seçimi olması dolayısıyla Türkiye siyasi hayatı açısından önem arz etmekteydi. Daha önce yalnızca, 1982 referandumuna eklenen maddeyle referanduma evet diyenlerin Devlet Başkanı Kenan Evren’in yedi yıllık sürecek cumhurbaşkanlığını onaylaması durumu gerçekleşmişti. Ancak 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin halk tarafından doğrudan gerçekleştirilmesi, cumhurbaşkanlığı makamının vesayeti koruyan bir makam olmaktan çıkıp demokratik bir yöne evrilmesi sürecini de başlatmaktaydı.

SEÇİMLERDE ADAY BELİRLEME SÜRECİ

Cumhurbaşkanlığı seçimi tartışmaları, tıpkı daha önceki seçimlerde olduğu gibi çok uzun süre öncesinden tartışılmaya başlandı. 2013 yılından itibaren, cumhurbaşkanlığı seçimleri Türkiye’nin gündemine yerleşti. Üstelik, 30 Mart’ta gerçekleştirilecek yerel seçimlerle birlikte Türkiye 2014 yılında iki önemli seçim süreci yaşayacaktı. Dolayısıyla bir taraftan yerel seçim gündemi ve sonuçları üzerinde tartışmalar sürerken, diğer taraftan Cumhurbaşkanı aday olacak isimlerin kimler olacağına yönelik yorumlar seçim süreçlerini domine etti. Yerel seçimlerin sonucu sadece yerel yönetimlerin değil, 5 ay sonra gerçekleşecek cumhurbaşkanlığı seçimlerinin de sonucuna yönelik bir işaret verecekti. Bu bağlamda, AK Parti karşıtı muhalefet, sadece yerel seçimlere yönelik değil, cumhurbaşkanlığı seçimlerini de hedefleyen bir siyasi strateji uygulamaya çalıştılar. Bunlardan en önemlisi 17-25 Aralık süreciyle birlikte hükümete yönelik bir “yolsuzluk” söylemi üzerinden AK Parti’nin yıpratılarak her iki seçimde de oylarının düşmesinin hedeflenmesiydi. Ancak 30 Mart yerel seçimlerinde AK Parti’nin bir önceki seçimlere göre oylarını 6 puan artırması cumhurbaşkanının hangi partiden olacağının da güçlü bir işaretini verdi.

Bu bağlamda, yerel seçim sonrası kamuoyunda konuşulan, diğer partilerin adaylarının kim olacağından daha çok AK Parti’nin kimi aday göstereceğiydi. Aynı zamanda, Erdoğan’ın aday olması durumunda seçimleri kazanacağı, bu şekilde de başkanlık sisteminin de gündeme geleceği diğer önemli bir tartışmaydı. Ancak Baş-

149. “Referandumdan ‘Evet çıktı’”, *Sabah*, 21 Ekim 2007.

bakan Erdoğan, son ana kadar, kendisinin aday olacağına yönelik tartışmalardan uzak durdu. Erdoğan, adaylığı üzerinden yürütülen tartışmalara, “Siyasi hayatımda hep basamak basamak yürüdüm. Biz isteyen olmayız. Bizde istemek yanlış anlaşılır. Partim ne karar verirse ben onu yaparım”¹⁵⁰ diyerek kamuoyunda adaylığının erkenden tartışılarak yıpratılmasını önledi. Diğer taraftan adaylık konusunda “her an ters köşe yapabiliriz” açıklamasıyla toplumdaki beklentiyi canlı tuttu.

AK Parti açısından adaylık tartışması, mevcut Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün devam edip etmeyeceği ya da Erdoğan’ın adaylığı bağlamında tartışıldığı için iki aktörün her açıklaması önem arz etmekteydi. Yerel seçimlerden sadece dört gün sonra Gül’ün 3 Nisan’da Kuveyt’e gerçekleştirdiği gezi sırasında “köşk adaylığına birlikte karar vereceğiz” açıklaması AK Parti açısından da sürecin ilk adımıydı. Erken adaylık açıklaması muhalefetin kendi pozisyonunu revize edebileceği için adayın açıklanacağı 1 Temmuz’a kadar Erdoğan süreci bir strateji temelinde kendi lehine yönetti. Erdoğan kendi adaylığını açıklamadan önce parti teşkilatının, STK’ların ve kanat önderlerinin fikrini alarak geniş istişarelerde bulundu.

CHP, aday belirleme sürecini Erdoğan eleştirisini merkeze koyarak başlattı. Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu, adayların açıklanmasından aylar evvel Erdoğan’ın aday olmayacağını zira aday olduğu takdirde seçilemeyeceğini iddia etti.¹⁵¹ Aday isimlerin belirlenmesi sürecinin sona ermesine kadar CHP’nin söylemini belirleyen temel argüman bu oldu. Cumhurbaşkanlığı adayının sivil ve tarafsız birisi olması gerektiğini birçok kez ifade eden Kılıçdaroğlu, ideal cumhurbaşkanı adayının “dünya dengelerini iyi okuyan”, “iyi eğitim almış”, “iyi dil bilen” ve “herhangi bir parti ile bağı olmayan” birisi olması gerektiğinde ısrarcı oldu. Kılıçdaroğlu, 2013 yılının Eylül ayında partisinin ideal cumhurbaşkanı adayının kadın olacağını belirtse de cumhurbaşkanlığı adaylarının açıklanacağı son ana kadar herhangi bir isim üzerinde parti ittifak edemedi. Kılıçdaroğlu’nun “CHP’nin Cumhurbaşkanı adayını kadın olacak. Bu isim bizim partimizin içinden değil. Fakat düşündüğümüz birden fazla kadın isim var, yıpratmak istemem”¹⁵² gibi açıklamaları da parti içinde bazı milletvekillerinin tepkisini de çekti.¹⁵³ Parti içinde tartışmalar devam ederken CHP’nin muhtemel adaylarının kim olacağı ile ilgili, Metin Feyzioğlu, Emine Ülker Tarhan, Şafak Pavey, Ümit Boyner, Gülsün Bilgehan ve Yılmaz Büyükerşen gibi isimler zaman zaman dile getirildi.

30 Mart yerel seçimlerinin ardından CHP lideri Kılıçdaroğlu MHP ile seçim ittifakına yeşil ışık yakan açıklamaları da oldu. Kamuoyunda CHP’nin ve MHP’nin muhtemel adaylarının kim olacağına yönelik tartışmalarda MHP lideri Devlet Bahçeli’nin üçgen metaforu üzerinden kendi aday profilini 7 Mayıs’ta açıklaması ittifak beklentilerinin de somutlaşmasının başlangıcıydı. Bahçeli’ye göre seçilecek cumhur-

150. “Başbakan Erdoğan Canlı Yayında”, *Sabah*, 3 Ekim 2013.

151. “Erdoğan seçilemez”, *Hürriyet*, 4 Nisan 2014.

152. “CHP’nin Kadın Cumhurbaşkanı Adayı Kim?”, *Radikal*, 10 Eylül 2013.

153. “Kılıçdaroğlu’nu Yadırgadım”, *Vatan*, 14 Ekim 2013.

başkanı milliyetçi, muhafazakar, maneviyatçı değerleri taşıyan laik bir aday olmalıydı. Eğer çatı adayından bahsedilecekse bu özellikler üzerinden bir arayış gerçekleştirilebilirdi. Bahçeli'nin bu açıklamasının ardından 8 Mayıs'ta Kılıçdaroğlu, MHP'nin çatı aday konusundaki yaklaşımını değerlendirme kararı aldı. 30 Mayıs'ta ise iki lider bir araya gelerek ortak aday konusunda mutabakat yapabileceklerini açıkladılar. Çatı aday formülü üzerine tartışmalar sürerken; BTP, DP, DSP, BBP, LDP, TSİP, DHP ve DYP de çatı aday konusunda destekte bulunabileceklerini açıkladılar.¹⁵⁴ Çatı aday çıkarma konusunda mutabakata varan CHP ve MHP, diğer partilerin de desteğini almak için harekete geçti. HDP heyeti kendileriyle bu hususta görüşen Kılıçdaroğlu'na MHP'yle işbirliği yapılması halinde çatı adaya destek vermeyeceklerini ifade etti.¹⁵⁵ 16 Haziran'da ise Kılıçdaroğlu ve Bahçeli kameraların karşısına geçerek ortak adaylarının İKT eski Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu olduğunu açıkladılar.¹⁵⁶

30 Mart yerel seçimlerinde Türkiyelileşme projesine ağırlık veren HDP, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de bu tavrı sürdüreceğini dile getirdi. Bir taraftan partide Sabahat Tuncel ismi ön plana çıkmaya başlarken, diğer yandan Selahattin Demirtaş ismi de yüksek sesle dile getirildi.¹⁵⁷ Dolayısıyla partinin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde genel stratejisinin ne olacağı ve hangi kavramlar üzerinde duracağı son ana kadar belirsizdi.¹⁵⁸

RECEP TAYYİP ERDOĞAN: “CUMHURBAŞKANLIĞI VİZYON BELGESİ”

Erdoğan, adaylığının açıklandığı toplantıda, cumhurbaşkanlığı makamının demokratik dönüşümünü öneleyen bir konuşma yaptı. 1960 sonrası vesayet rejiminin koruyucusu rolüne büründürülen cumhurbaşkanlığı makamı, 2007'de başlayan demokratik dönüşümünü halkın cumhurbaşkanını doğrudan seçmesi süreciyle tamamlamış olacaktı. Bu, Türkiye siyasetinde bir dönemin sonlanmasına işaret etmekteydi. Erdoğan bu değişimi “10 Ağustos'ta sadece 12. Cumhurbaşkanı seçilmeyecek, cumhurbaşkanın halk tarafından seçilmesiyle aynı zamanda kara bir dönem, vesayetler dönemi de kapanmış olacak. Siyasi iktidarın karşısında duracak, halka karşı devleti temsil edecek bir cumhurbaşkanı seçmiyoruz, halkın seçtiği, halktan bir cumhurbaşkanı göreve gelecek, fark bu” sözleriyle vurguladı.¹⁵⁹ Erdoğan, gerek seçim söyleminde gerekse de kampanyanın her alanında “Devlet'e karşı Millet”, “Statükoya karşı Değişim” ve “Eski Türkiye'ye karşı Yeni Türkiye” sloganları ile yeni cumhurbaşkanlığı misyonunun da çerçevesini çizdi.¹⁶⁰

154. “Köşk turunda son dönemeç”, *Al Jazeera Türk*, 11 Haziran 2014.

155. “HDP ile ikinci tur görüşüldü”, *Al Jazeera Türk*, 12 Haziran 2014.

156. Bkz. Burhanettin Duran, “Çatı Adayın Getirdiği Fırsatlar”, *Sabah*, 24 Haziran 2014.

157. “Birleşme HDP Çatısı Altında Olacak”, *Milliyet*, 13 Nisan 2014.

158. “Kürdistan sorusuna ne dedi”, *Hürriyet*, 30 Nisan 2014.

159. “AK Parti'nin Köşk Adayı Açıklandı”, *Trthaber*, 1 Temmuz 2014.

160. Ali Bayramoğlu, “Erdoğan'ın Yeni Türkiye Planı”, *Yeni Şafak*, 12 Temmuz 2014.

Erdoğan, cumhurbaşkanlığı adaylığını açıkladıktan sonra çok yoğun geçen bir miting programı gerçekleştirdi. Türkiye'nin yedi bölgesinde de gerçekleştirilen miting serisini Milli Mücadele'nin başlamasında etkili olan iki şehirde, Samsun ve Erzurum'da mitingler yaparak başlattı.¹⁶¹ Erdoğan, cumhurbaşkanı seçildiği taktirde millete hizmet etmeye devam edeceğini, bu makamı dinlenme makamı olarak görmediğini ifade etti. 2023 hedeflerinin kesintisiz bir biçimde devam ettirileceğini de, hem Samsun mitinginde hem de seçim süreci boyunca her platformda vurguladı. Ekmeleddin İhsanoğlu projesinin tutmayacağını vurgularken, CHP ve MHP'nin kendi seçmenleri tarafından da yalnız bırakıldığını vurguladı.

Erdoğan'ın İhsanoğlu ile karşı karşıya gelmesi ise özellikle İhsanoğlu'nun geçmişte ve o dönemde Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmelere verdiği tepkilerde gerçekleşti. İhsanoğlu'nun 2013 yılında Mısır'da gerçekleşen askeri darbeye karşı sessiz kalması o dönemde sıklıkla eleştirildi. Bu durum seçim sürecinde de gündeme geldi. Ayrıca Suriyeli mülteciler konusunda, "Türkiye'nin buna kapı açmaması lazımdı. Ama kapıyı açanlar, herkes gelsin diyenler nerede" açıklaması da Erdoğan'ın tepki göstermesine neden oldu.¹⁶²

Erdoğan'ın seçim kampanyasının asıl ilkeleri 11 Temmuz'da "Yeni Türkiye Yolunda-Demokratik-Müreffeh-Öncü Ülke- Cumhurbaşkanlığı Seçimi Vizyon Belgesi"nin açıklanmasıyla şekillendi. Erdoğan Vizyon Belgesi'ni açıklarken yaptığı konuşmada Türkiye'de uzun dönemler boyunca yaşanan antidemokratik uygulamaların her kesimden insana zarar verdiğini belirtti ve artık yeni bir döneme girileceğini vurguladı. "Eski Türkiye'nin kapıları kapanmıştır" diyerek halkın seçtiği cumhurbaşkanı ile beraber demokratikleşme yolunda önemli bir adımın daha atılacağını ifade etti. Vizyon belgesi, Erdoğan'ın süreçte de sık sık vurguladığı üç ilkeye dayanıyordu: "Demokratik Yönetim, Refah Toplumu, Öncü Ülke". 12 yıllık AK Parti iktidarı döneminde demokratikleşme, refah, şehirleşme ve uluslararası ilişkiler alanlarında kat edilen yolun 2023 vizyonu uyarınca nasıl daha da ileri götürülebileceğine dair bilgileri ihtiva eden önemli bir manifesto niteliğindedeydi.

EKMELEDDİN İHSANOĞLU: "EKMEK İÇİN EKMELEDDİN"

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun çatı aday olarak gösterilmesi, kuşkusuz 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en şaşırtıcı gelişmelerinden birisi oldu. Daha önce pek çok isim gündeme gelmesine rağmen adaylığının açıklandığı güne kadar İhsanoğlu'nun isminin telaffuz edilmemesi en başta CHP yöneticilerinin ve seçmenin tepkisine sebep oldu. Gökhan Günaydın, Nur Serter, Melda Onur gibi isimler tepkilerini sosyal medya üzerinden gösterirken, Tunceli Milletvekili Hüseyin Aygün İhsanoğlu'nun adaylığı

161. "Erdoğan'ın ilk mitingi Samsun'da", *Milliyet*, 5 Temmuz 2014.

162. "Vekil değil asıl seçecek", *AA*, 6 Temmuz 2014.

ile beraber daha önce sağa açılan partinin “siyasal İslam” a açılma sırasının geldiğini söyledi. Bu eleştiriler özellikle ulusalcı olduğu bilinen ve Baykal’a yakın olan isimler tarafından dile getirildi. Hatta çoğunluğu Kılıçdaroğlu döneminde partiden tasfiye edilen CHP’li eski 42 vekil İhsanoğlu’nun adaylıktan çekilmesi yönünde bir bildiri yayımladılar.¹⁶³ Kılıçdaroğlu ise partide gittikçe yükselen İhsanoğlu karşıtı açıklamalara, İhsanoğlu’nun Türkiye’nin tüm değerlerini barındıran bir isim olarak seçtiklerini belirterek cevap verdi: “Cumhurbaşkanı adayını belirlerken, bir partinin çıkarlarını ya da kendi partimin, benim çıkarlarımı öne alıp, aday belirlersem bu doğru olmaz. Ülkenin çıkarları her şeyin üstündedir. Benim çıkarlarımın da üstündedir.”¹⁶⁴ İhsanoğlu adaylığının açıklanmasının ardından yaptığı basın açıklamasında kendisinin Türk siyasetinin önemli iki partisinin uzlaşması ile seçilmiş olmasının cumhurbaşkanlığı makamı açısından son derece olumlu bir gelişme olduğunu dile getirdi.¹⁶⁵

İhsanoğlu’nun kamuoyu tarafından tanınmamasının dezavantajları çok kısa bir süre içerisinde giderilebilecek durumda değildi. İhsanoğlu da bu sebeple farklı bir seçim kampanyası yürüteceğini, miting yapmak yerine halkla birebir temas metodunu seçeceğini ve basın yoluyla kendisini tanıttığını söyledi.¹⁶⁶ Aktif bir siyasi geçmiş bulunmayan ve miting tecrübesi olmayan İhsanoğlu seçime çok az bir süre kala yerelde miting yaparak harcayacağı enerjini basın aracılığıyla bir propaganda süreci yürütmeye harcadı. Onun miting yapmamasının boşluğunu ise CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu ve MHP lideri Devlet Bahçeli Türkiye’nin bazı büyük illerinde mitingler gerçekleştirerek kapatmaya çalıştı.¹⁶⁷ Bu sebeple Erdoğan seçim meydanlarında ve sürecin diğer alanlarında Ekmeleddin İhsanoğlu’ndan çok Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli’ye karşı bir seçim kampanyası yürüttü.

Kılıçdaroğlu’nun söylemlerinde cumhurbaşkanlığı makamının “saygın”, “devletin sigortası”, “uzlaşmanın göstergesi” olarak tanımlanması, eski ideolojinin devamına bir referans olarak “rejimin bekçisi” rolüne bir gönderme olarak okumak mümkündü.¹⁶⁸ İhsanoğlu, cumhurbaşkanlığının aktif fakat icra yetkisi olmayan bir makam olarak bir nevi temsili bir görev olduğunu savundu. Bu savunma refleksi, Erdoğan’ın, cumhurbaşkanının icra yetkisinin bulunduğunu dolayısıyla yalnız sembolik bir makam olarak görülmemesi gerektiğini belirtmesine bir cevap niteliğindedir.¹⁶⁹ Bu sebeple, mitingler boyunca Erdoğan “koşan, terleyen Cumhurbaşkanı” vurgusunu sık sık tekrarlar ve cumhurbaşkanı seçildiği takdirde yapacağı icraatları

163. “42 CHP’li İhsanoğlu’nun adaylığına itiraz etti”, *Yeni Şafak*, 23 Haziran 2014.

164. “Kılıçdaroğlu’ndan en ayrıntılı İhsanoğlu açıklaması”, *ensonhaber.com*, 20 Haziran 2014.

165. “Ekmeleddin İhsanoğlu: O kitapta fikirlerimi söylüyorum”, *Radikal*, 18 Haziran 2014.

166. “Ekmeleddin İhsanoğlu Habertürk’e Konuştu”, *Habertürk*, 7 Temmuz 2014.

167. “Kılıçdaroğlu ve Bahçeli, cumhurbaşkanlığı seçimi mitinglerine başlıyor”, *CNN Türk*, 12 Temmuz 2014.

168. Nebi Miş ve Medaim Yanık, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Adaylar: Ekmeleddin İhsanoğlu’nun Siyasal Anneleri, *SETA Analiz*, (2014).

169. “Başbakan Erdoğan Ekmeleddin İhsanoğlu’u eleştirdi”, *Radikal*, 10 Temmuz 2014.

vurgularken, İhsanoğlu daha çok geçmiş kariyerini ve özgeçmişini ön plana çıkardı. Ayrıca İhsanoğlu'nun seçilmesi basında sık sık devletin bekası için elzem bir durum olarak ön plana çıkarıldı.

İhsanoğlu'nun seçim kampanyası için seçtiği slogan ve vurgular, kendi sözleriyle de çelişen bir durumdaydı. “Ekmek İçin Ekmeleddin”¹⁷⁰ sloganıyla propaganda sürecini başlatan İhsanoğlu, bu sloganla aslında icrayı doğrudan ilgilendiren bir alana atıf yapmaktaydı.¹⁷¹ Seçim kampanyasında yaptığı bir diğer vurgu, çatı aday olarak her kesimden oy alma potansiyelinde olduğu üzerinedir. Süreç boyunca da her kesimi kucaklama iddiasını kanıtlamak için zaman zaman kendi içerisinde çelişkiler de barındıran hareketler yaptı. Bir tarafta laiklik ve Atatürk vurgusu yaparken CHP'nin İhsanoğlu'nun adaylığından şüphe duyan isimlerine, diğer taraftan Gezi Parkı'nı ziyaret ederek AK Parti karşıtı bloga, ulusalcı *Türk Solu* dergisini eline alarak ulusalcılara ve Mehmet Akif'in mezarını ziyaret ederek muhafazakarlara seslenmeye ve onların desteğini almaya çalıştı. Fakat bu tavrı İhsanoğlu'nun geçmiş söylemleri gündeme geldiğinde oldukça eleştirildi. Örneğin Gezi Parkı olayları sonrasında “Şahsen ağaçların kesilmesine karşıyım ama tarihi binaların yeniden inşa edilmesine taraftarım” açıklaması özellikle CHP'li seçimde tepkiye neden oldu.

SELAHATTİN DEMİRTAŞ'IN “YENİ YAŞAM ÇAĞRISI”

2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri HDP çizgisindeki Kürt siyasal hareketinin ülke genelinde alacağı oy oranını gösterecek olması bakımından bir önem arz etmekteydi. Bu sebeple BDP ve HDP, 22 Haziran'da gerçekleşen HDP kongresinde “Halkların Demokratik Kongresi” adı altında birleşti. Abdullah Öcalan kongreye gönderdiği mesajda bu birleşmeyle birlikte Kürt siyasetinin ve özellikle HDP'nin kendisine yeni bir alan bulduğunu ifade etti.¹⁷² Öcalan'ın yeni alan olarak nitelendirdiği olgu, HDP'nin yalnızca Kürtlerin değil, farklı etnisiteye mensup bireylerin de temsilcisi olabilmesi anlamına geliyordu. Demirtaş da adaylığını açıkladığı 30 Haziran tarihinden itibaren her konuşmasında sıklıkla bu vurguyu yaptı ve seçim söylemini Türkiyelileşme kavramını öne çıkararak sürdürdü.

Demirtaş adaylığının açıklanmasının hemen ardından yaptığı açıklamada “İki çizgi olacaktır. Birincisi demokrasiyi, özgürlüğü, barışı temsil eden biz, diğeri merkezi elit geleneklerle kendilerini üstün zannedenlerin çizgisi olacaktır” sözleriyle bir anlamda kampanyasının ipuçlarını da verdi.¹⁷³ Bu söylem, hem Demirtaş'ın kendisini diğer adaylardan farklı bir yerde konumlandırma çabasının, hem de partinin yeni bir

170. Fahrettin Altun, Ekmek, Beyin ve Makarna: Siyasal İletişimin Çaresizliği, *Akşam*, 13 Temmuz 2014.

171. “Ekmek için Ekmeleddin' sloganı twitter'ı salladı”, *Sabah*, 10 Temmuz 2014.

172. “Öcalan'dan HDP Kongresi'ne mesaj”, *Etha.com.tr*, 22 Haziran 2014.

173. “HDP'nin adayı Demirtaş oldu”, *Yeni Şafak*, 30 Haziran 2014.

alana açılırken kitleleri etkileme propagandasının yansımasıydı. Ayrıca bu şekilde, HDP'nin, "çatı aday"ını en azından seçimler ikinci tura kaldığı taktirde destekleyeceğine dair spekülasyonların da önüne set çekilme amacına matuftu. Partili isimler Demirtaş'ın ikinci tura kalmasının kesin olduğunu öne sürerken, aksi bir ihtimali konuşmadıklarını dile getirdiler.¹⁷⁴ HDP'nin aday Selahattin Demirtaş seçim vizyonunu içeren "Yeni Yaşam Çağrısı" belgesini 15 Temmuz'da açıkladı. Demirtaş'ın "yeni yaşam çağrısı"nın içerisinde daha çok Türkiye toplumunun çok kültürlü ve çok etnikli yapısına bir vurgu yapılarak, tüm bu toplumsal kesimlere eşit mesafede olduğunun altı çizilmekteydi.

Gerek Demirtaş'ın vizyon belgesinde gerekse de açıklamalarında diğer adayları eleştirirken kullandığı dil, seçimde elde edeceği oyu maksimum orana taşıma çabasının da göstergesiydi. Gerek Erdoğan'a gerekse de İhsanoğlu'na aynı mesafede durduğunu dile getiren Demirtaş, bu söylemiyle İhsanoğlu'nun aday gösterilmesinden memnun olmayan AK Parti karşıtı kitlenin desteğini almaya çalıştı. Özellikle Alevi toplumu temsilcileriyle bir araya gelmesi ve Alevi sorununun çözümünün kendisi için öncelikli konulardan birisi olacağına değinmesi, Demirtaş'ın Aleviler tarafından dikkate alınmasını sağladı.¹⁷⁵ Zira İhsanoğlu'nun adaylığının açıklanmasından itibaren başta Alevi Bektaşî Federasyonu olmak üzere Alevi toplumunun temsilcileri bu adaylığa tepki gösterdi.¹⁷⁶ Demirtaş Alevilerin desteğini kazandığı taktirde seçimlerde elini çok güçlendirmiş olacaktı. Bu sebeple Demirtaş, kendisini hareketinin temsilcisi olmaktan çıkarıp, kendi deyimiyle "halkın içinden çıkmış ve tüm ezilen kesimleri temsil eden" bir aday olarak sunmaya çalıştı.

SEÇİM SONUÇLARI VE KURUCU CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİ¹⁷⁷

10 Ağustos'ta gerçekleştirilen seçimde yurt içinde ve yurt dışında Türk vatandaşlarının kullandıkları oy sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı belirlendi. Kayıtlı 55.719.707 seçmenden 41.283.627'si oy kullanırken Recep Tayyip Erdoğan'ın 21.000.260 oyla seçmenlerin yüzde 51,79'unun oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçildi. Çatı aday Ekmeleddin İhsanoğlu 15.587.132 oyla, oyların yüzde 38,44'ünü alırken, HDP aday Selahattin Demirtaş ise 3.958.510 oyla, oyların yüzde 9,76'sını aldı.¹⁷⁸ Katılım oranının yüzde 74'te kaldığı seçimde, Erdoğan, AK Parti'nin 30 Mart seçimlerinde aldığı 19,5 milyon oyu da arttırmış oldu.

174. "Demirtaş AK Parti'yi Destekleyecek Mi?", *Star*, 9 Temmuz 2014.

175. "Kazanan Biz Olacağız", *Özgür Gündem*, 12 Temmuz 2014.

176. "Aleviler'den 'çatı adayına' tepki! Olamaz", *Vatan*, 29 Aralık 2014.

177. Bkz. Nebi Miş ve Ali Aslan, Erdoğan Siyaseti ve Kurucu Cumhurbaşkanlığı Misyonu, *SETA Analiz*, no. 109, Eylül

178. "10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçim Sonuçları", http://www.ysk.gov.tr/ysk/content/conn/YSKUCM/path/Contribution%20Folders/HaberDosya/2014CB-Gecici-416_d_Genel.pdf.

Türkiye’de cumhurbaşkanlığı, çok uzun yıllar boyunca halkın seçtiği iktidarlarla çatışma halinde olan ve yargı-asker-bürokrasi vesayetinin etkisinde kalan bir makamdı. 2007’de Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı adaylığı sürecinde yaşanan 367 krizi ve e-muhtıralar da bunun bir göstergesiydi. Gül’ün göreve seçilmesiyle, Çankaya Köşkü’nün yolları da bir nevi halka açılmış oldu. Erdoğan’ın halk tarafından cumhurbaşkanlığı makamına seçilmesi, buna ek olarak halkın iradesini o makama doğrudan yansıtması açısından da büyük önem ihtiva etti. Başbakan Erdoğan, seçim sonrası yaptığı balkın konuşmasında da bu gerçeği sık sık vurguladı. “Çankaya artık vesayet aracı olmaktan çıkmış, milli iradenin tam egemenliği altına girmiştir”, cümlelerinin dikkat çektiği konuşmasında; Vizyon Belgesi’nde de bahsettiği yeni Türkiye’yi bütün toplumun desteğiyle kurmak istediklerini belirtti.¹⁷⁹

Çatı aday projesinin başarısız olması, CHP’de üst yönetim arasındaki kavgayı daha da belirgin hale getirdi. Emine Ülker Tarhan, Süheyl Batum, Nur Serter gibi milletvekilleri sonuçların ardından açıklama yaparak aday belirleme sürecinde genel başkanın tutumunu eleştirdi ve onu istifaya çağırdı.¹⁸⁰ Özellikle Ekmeleddin İhsanoğlu ismi belirlendikten sonra CHP Parti Meclisi’nden bazı isimler isme yönelik itirazlarını belirtse de bütünlüğün bozulmaması için sessiz kalacaklarını dile getirmişlerdi.¹⁸¹ Fakat sonuçlarla beraber gelen başarısızlık, bu durumu su yüzüne çıkardı. Bu da özellikle CHP açısından daha sancılı bir dönemin başladığının işareti oldu. Zira seçimin ardından Muharrem İnce’nin olağanüstü kurultayda Kılıçdaroğlu karşısında hatırı sayılır oy alması krizin göstergelerindendi.

Kürt siyasi hareketinin HDP ile başlattığı Türkiyelileşme projesinin, cumhurbaşkanlığı seçiminde alınan yüzde 9,7’lik oy oranıyla toplumda karşılık bulduğu çokça dile getirildi. Selahattin Demirtaş da seçim sonrası yaptığı açıklamada partinin aldığı oy oranının gelecek açısından çok önemli olduğunu ve kendilerini heyecanlandırdığını belirtti.¹⁸²

Aday	Yurt İçi Seçim Sonucu	Yurt Dışı Sandık Seçim Sonucu	Gümrük Kapıları Sandık Seçim Sonucu	Türkiye Geneli Toplam	Oran (%)
Recep Tayyip Erdoğan	20.670.826	143.873	185.444	21.000.143	51,79
Ekmeleddin Mehmet İhsanoğlu	15.434.167	64.483	89.070	15.587.720	38,44
Selahattin Demirtaş	3.914.359	22.582	21.107	3.958.048	9,76
Genel Toplam	40.019.352	230.938	295.621	40.545.911	100

179.“Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Balkon Konuşması”, *Star*, 10 Ağustos 2014.

180.“Emine Ülker Tarhan’dan Kılıçdaroğlu’na Çekil Çağırısı”, *Sabah*, 12 Ağustos 2014.

181.“Umut Oran’dan İhsanoğlu’na şartlı destek”, *Hürriyet*, 27 Haziran 2014.

182. “Selahattin Demirtaş’tan İlk Açıklama”, *Sabah*, 10 Ağustos 2014.

KRONOLOJİ - 2014 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ

13 Mart	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanlığı seçimleri kapsamında AK Parti tüzüğünde 3 dönem kuralı ile ilgili bir değişiklik yapılmayacağını ifade etti.
5 Nisan	CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tarafsız bir ismi aday göstereceklerini ilan etti.
7 Mayıs	MHP lideri Devlet Bahçeli, Cumhurbaşkanı adayının milliyetçi, muhafazakar, manevi değerleri taşıyan, laik ve demokratik bir isim olması gerektiğini belirterek bu özelliklere sahip bir çatı isminin aday gösterilmesi için diğer partilerle de görüşeceğini dile getirdi.
16 Haziran	Kemal Kılıçdaroğlu ve Devlet Bahçeli, muhalefetin çatı adayının İslam İşbirliği Teşkilatı eski Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu olduğunu kamuoyuna duyurdu.
30 Haziran	Halkların Demokratik Partisi (HDP), düzenlenen basın toplantısı ile Cumhurbaşkanı adayını açıkladı. HDP'nin adayı Selahattin Demirtaş oldu.
1 Temmuz	ATO Kongre Merkezi'nde yapılan bir törenle AK Parti'nin Cumhurbaşkanı adayının Başbakan Recep Tayyip Erdoğan olduğu kamuoyuna duyuruldu.
10 Temmuz	Çatı aday Ekmeleddin İhsanoğlu "Ekmek İçin Ekmeleddin" sloganıyla propaganda sürecinin detaylarını paylaştı.
11 Temmuz	AK Parti'nin Cumhurbaşkanı adayı Recep Tayyip Erdoğan, "Demokratik Yönetim, Refah Toplumu, Öncü Ülke" olmak üzere üç bölümden oluşan Vizyon Belgesi'ni açıkladı.
10 Ağustos	Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarına göre ilk turda oyların 51,79'unu alan Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı oldu.

ÇÖZÜM SÜRECİ

Çözüm Sürecinin ikinci senesini doldurduğu 2014 yılı, hem umutların hem de karamsarlığın zirve yaptığı bir yıl olarak kayıtlara geçti. 2013 yılından miras kalan Gezi eylemleri ve 17-25 Aralık operasyonlarının ülkenin siyasal hayatında oluşturduğu tahribata rağmen, Çözüm Süreci krizler yaşasa da sekteye uğramadı. 2014 yılında gerçekleşen iki seçim dönemi de süreçte bir zafiyet yaşanmasının önüne geçecek şekilde sonuçlandı. Genelde Cumhurbaşkanı'nın ve Başbakan'ın değişmesi, özelde ise Kobani kuşatması sonrası yaşanan 6-7 Ekim sokak olayları gibi, süreci etkileyebilecek siyasi gelişmelere rağmen, tarafların Çözüm Sürecine yüklediği anlamda ve verdiği ağırlıkta bir zaaf oluşmadı. Aksine 2014'ün son aylarında yaşanan gelişmeler ve müzakere ortamına erişilmiş olması, sürecin Haziran 2015 seçimlerinden önce sonlandırılabilmesi yönündeki umutları diri tuttu.

Kürt Meselesinin çözüm odaklı en kritik yılları, şüphesiz 2008-2014 arasında gerçekleşti. Bu yıllar aynı zamanda yapısal demokratikleşme adımlarının da atıldığı bir dönemdi. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2005 Diyarbakır mitinginde Başbakan sıfatıyla Kürt Meselesini kendi meselesi olarak kodlamasından sonra, Çözüm Sürecine yönelik çalışmalara hız verildi. 2009 yılından itibaren Çözüm Sürecinin toplumsallaşmasına yönelik tartışmalar ve açılımlar, Oslo süreciyle birlikte daha ileri bir boyuta taşındı. 2005'ten bu yana peyderpey atılan adımlar ve açılım süreci ile dönüşen toplumsal algı, Çözüm Sürecinin zeminini hazırladı. Bu öğrenme süreci aynı zamanda devam eden Çözüm Sürecini, provokasyonlara karşı dirençli bir hale getirdi. Yine de, Çözüm Süreci, 2013 yılı içinde gerçekleşen Paris suikastları, İmralı zabıtlarının sızdırılması, yaşanan çeşitli provokasyon girişimleri, Türkiye siyasal hayatında Gezi eylemleri ve 17-25 Aralık girişimleri gibi kırılmalardan dolayı 2014 yılına belirsiz bir durumda girdi. Gezi eylemlerinin hemen akabinde, geri çekilmenin durdurulmuş olmasıyla yaşanan karşılıklı güvensizlik ve belirsizlik hali, 17-25 Aralık'ta siyasete yönelik vesayet girişimlerinin ardından doruk noktasına ulaştı. Bu gelişmelere bir de Rojava'da yükselen gerilim eklenince süreç kamuoyuna yansıdığı kadarıyla biçim olarak sonlandırılmayan fakat içeriğinde de fazla yol kat edilemeyen bir görünüme büründü.

Çözüm Sürecinin başladığı ilk dönemin temel tartışma maddeleri daha çok PKK'nın geleceği, siyasi bir aktöre dönüşme sürecinde yaşayacağı sancılar ve silahlara

veda etme gibi başlıklardı. Ancak, 2014 yılında Rojava'da ortaya çıkan yeni durum, PKK'nın silahlı varlığını devam ettirmesine ve bölgedeki etkinliğini arttırmasına yönelik çabaları beraberinde getirdi. Bu gelişmelerle birlikte PKK aktörleri sadece Türkiye'de değil bölgenin siyasetinde hesaba katılan bir aktöre dönüşmek için Çözüm Sürecine yönelik söylemlerini sertleştirdiler. Böylece 2014 yılına damgasını vuran Rojava eksenli gelişmeler, Çözüm Sürecini başlatan saiklere birebir ters düşen bir gündemin oluşmasını da sağladı. Ancak tüm bunlara rağmen, Abdullah Öcalan'ın PKK'yı kendi çözüm çerçevesine çekmesi ve örgütü kontrol altında tutma çabası, çözüme yönelik görüşmelerin sürdürülmesine de imkan sağladı.

2014 yılı içerisinde Çözüm Sürecine damga vuran gelişmeler şunlardır: 30 Mart yerel seçimleri, cumhurbaşkanlığı seçiminde Selahattin Demirtaş'ın adaylığı, süreci yasal zemine kavuşturan adımların atılması, çocukları dağda olan annelerin PKK'ya karşı sivil bir inisiyatif başlatmaları, Rojava tartışmaları ile başlayan Kobani eylemlerinde doruk noktasına ulaşan 6-7 Ekim olayları ve sürecin müzakere evresine geçişi için yapılan tartışmalar.

2014 NEVRUZ KUTLAMALARI VE 30 MART SEÇİMLERİ

Çözüm Süreci, 2013 Nevruz'undaki mesajın sürece verdiği dinamizmi hesaba katarak 2014 Nevruz'unu bekledi. Nevruz'dan bir hafta önce 15 Mart 2014'te KCK yönetimi, hükümeti bir kez daha adım atmamakla eleştirdi. "Artık AKP hükümeti yaptığımız çağrıların muhatabı değildir" açıklamasını yapan KCK yönetimi, bir anlamda Öcalan'ın Nevruz mesajını tahkim altına almaya çalıştı.¹⁸³ Oysa ki, 6 Mart 2014'te yürürlüğe giren demokratikleşme paketi ile tutukluluk süresi toplamda beş yıla indirilmiş, bu hamle ile Hatip Dicle dâhil KCK ana davasında tutuklu bulunanların serbest kalacağı bir formül devreye sokulmuştu. Ayrıca, hem yerel hem de genel seçimlerde her türlü propagandanın farklı dil ve lehçelerde yapılmasının da yasal bir şekilde önü açılmıştı.¹⁸⁴ Fiili olarak BDP'nin kullandığı, ikiden fazla olmamak koşuluyla, partilerde eş genel başkanlık sistemi de yasal hale getirilmişti. Atılan bu adımlarla birlikte, PKK tarafından oluşturulan karamsar havaya rağmen, 2014 Nevruz'unda Öcalan'ın tarafların iyi niyetinin anlaşıldığını vurgulaması, sürecin yükselen tansiyonunu bir nebze de olsa yumuşattı.¹⁸⁵

30 Mart yerel seçimleri genel seçim havasında gerçekleşti. Bunun en temel nedeni 30 Mart seçimlerinin, 17-25 Aralık'ta yaşanan tartışmaların halk tarafından nasıl değerlendirileceğinin ilk test imkanı olmasıydı. Çözüm Sürecinin siyasi riskini üstlenen hükümet, Gülen Hareketi'nin gerçekleştirdiği operasyonların sadece hükümeti

183. "Kandil-İmralı çatlağı", *Milliyet*, 15 Mart 2014.

184. "Demokratikleşme paketi yasalaştı", *NTV*, 2 Mart 2014.

185. "Öcalan'ın mektubu okundu", *Sabah*, 21 Mart 2014.

değil, aynı zamanda Çözüm Sürecini de hedefine aldığını, seçim kampanyası süresince sıklıkla dile getirdi. Gülen Hareketi'nin Kürt Meselesine yaklaşımındaki güvenlikçi bakış açısı, hükümetin bu çerçevedeki söylemlerinin meşruiyetini artırdı. Gülen Hareketi'nin güvenlikçi bakış açısının en somut yansıması, 17 Aralık krizi patlamadan evvel Çözüm Sürecinin en önemli aktörlerinden biri olan MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın tutuklanmasına yönelik girişimlerdi. 17 Aralık operasyonundan ancak bir ay sonra İmralı'ya gidebilen heyetin, Öcalan'ın, "ülkeyi darbe ateşiyle yeniden yangın yerine çevirmek isteyenler bizim bu ateşe benzin taşımayacağımızı bilmelidir. Her darbe teşebbüsü, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da karşısında bizi bulacaktır"¹⁸⁶ mesajı ile dönmesi Çözüm Süreci açısından önemliydi. Bu anlamda BDP çizgisindeki Kürt siyasal hareketi, 17-25 Aralık sürecini siyasetin kırılğanlığının arttırılmasına yönelik bir araç olarak kullanmaktan kaçındı.

30 Mart seçimlerini, Çözüm Süreci açısından etkisi altına alan diğer bir konu ise "demokratik özerklik" tartışmalarıydı. Demokratik özerklik, BDP çizgisindeki Kürt siyasal hareketinin bağımsızlık amacından vazgeçmesiyle benimsediği yeni siyasal stratejinin bir parçasıydı. Selahattin Demirtaş'ın, yerel seçimlerden sonra demokratik özerklik inşa edeceklerini söylemesine müteakip başlayan tartışmalar, seçimlerden sonra da devam etti. Demirtaş Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin gerçekleştirdiği toplu açılış töreninde "seçimden sonra sadece fuar ya da kültür merkezi inşa etmeyeceğiz. Asıl inşa edilecek şey demokratik özerkliktir. Bu halk artık kendisini yönetme aşamasına geldi"¹⁸⁷ söylemi, Çözüm Süreci açısından kritik bir öneme sahipti. Çünkü AK Parti hükümetine karşı bu söylemler diğer siyasal partiler tarafından 30 Mart yerel seçimleri için kullanışlı bir araca dönüştürüldü.

Ancak bu olumsuz etkenlere rağmen 30 Mart yerel seçimlerinin en önemli sonucu, Çözüm Sürecinin normalleştiği anlamına gelecek bir seçmen tercihinin ortaya çıkmasıydı. BDP, Doğu ve Güneydoğu'da kendi adaylarıyla, batıda ise HDP adayları ile seçime girdi. BDP'nin batı illerinde HDP çatısı altında seçime girmesi, "Türkiyelileşme" bağlamında Türk seçmenlere de ulaşmak için uyguladığı bir stratejiydi. HDP, Batı illerinde beklediği ilgiyi görmezken, BDP bölgede ciddi bir oy elde etti. 30 Mart seçimleri sonucunda Çözüm Sürecinin tarafları olan AK Parti ve BDP'nin oylarını arttırması, Kürt Meselesinin çözüme kavuşturulması yönünde umutları yeniledi. Çünkü bu sonuçlar, Çözüm Sürecine halkın verdiği desteğin bir anlamda sandığa yansımasıydı. Dolayısıyla da sandıktan çıkan bu sonuçla, sürecin önünde herhangi bir engelin kalmadığı ve süreci güçlendirecek fiili ve yasal düzenlemelerin bir an önce gerçekleşmesi yönündeki algı ve beklentiler güçlendi. 30 Mart seçimlerinin Çözüm Süreci kapsamında gösterdiği bir diğer gelişme de demokratik

186. "Öcalan: Süreci hedefleyen bir darbe", *Star*, 11 Ocak 2014.

187. "Demirtaş: Seçimden sonra özerklik ilan edeceğiz", *Hürriyet*, 12 Şubat 2014.

siyaset alanının sınırlarının genişlemesi oldu.¹⁸⁸ Doğu ve Güneydoğu illerindeki siyasi gruplar daha görünür bir hal aldı. Çatışmalı dönemde, siyasi zemin sadece iki aktör (BDP ile AK Parti) tarafından domine edilirken; Kürt kimliğini de siyaset sahnesinde merkeze alan, Hür Dava Partisi (HÜDA-PAR) ve Hak ve Özgürlükler Partisi (HAK-PAR) 30 Mart yerel seçimlerinde kayda değer bir oy oranına ulaştılar. Bu anlamda bölgede siyasetin ve toplumsal hayatın normalleşmesiyle, yeni siyasi yapıların BDP'ye rakip olarak sahneye çıkabilecekleri de anlaşıldı.

SÜRECİN YASALLAŞMASI

Kürt siyasi hareketinin Çözüm Sürecindeki yerinde sayma hali bir tarafa, 2014 yılının ortalarında süreç için yasal adımlar gelmeye başladı. İlk önce hükümet tarafından önerilen MİT Yasası değişikliği teklifi, sürecin yasallaşması konusundaki niyeti ortaya koyan güçlü bir girişimdi.¹⁸⁹ Çözüm Süreci açısından temel olarak MİT'in devlet dışı aktörler, örgütler ve gruplar ile toplumsal huzur ve barış adına görüşmeler yapmasına kanuni bir zırh getirildi. Bu değişiklik sadece Çözüm Sürecinde yaşanacak önemli gelişmelerin habercisi değil, aynı zamanda 7 Şubat MİT Krizi'nde yaşanan benzer bir gelişmenin önünü almayı da hedefleyen kapsamlı bir yasal çerçeve olarak tasarlanmıştı.

Bu gelişmenin hemen akabinde, HDP'li siyasetçiler İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştü. Görüşmenin ardından, Öcalan'ın "her an derinlikli çözüm imkânları da, çatışma olasılıkları da devrededir. Özellikle hükümetin atacağı adımlar çatışma olasılığını ortadan kaldıracığı gibi çözümü de yeni formatta derinleştirerek geliştirebilir. Çok zorlanmama rağmen süreci bugüne taşımaktan pişman değilim. Tüm tarafları bu temelde üzerlerine düşeni yapmaya davet ediyorum"¹⁹⁰ mesajı her iki tarafın Çözüm Sürecinde kararlılığının bir devamı olarak yorumlandı. Bu açıklamaya müteakip hükümet cephesinden Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay'ın konu ile ilgili olarak, hükümetin somut bir yol haritası üzerinde çalıştığını belirtmesi de iyimserliği artıran diğer bir unsurdu.

Çözüm Süreci ile ilgili somut yol haritası 10 Temmuz 2014 tarihinde yasalaşarak kamuoyuna açıklandı. Bu minvalde, "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesi"¹⁹¹ başlığını taşıyan yasa, sürecin, hukuki, sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel, insan hakları, güvenlik ve silahsızlandırma gibi konularda atılması gereken adımların belirlenmesini ve gerekli mevzuat çalışmalarının yapılmasını düzenlemekteydi. Aynı zamanda yasa Bakanlar Kurulu'nu sürece ilişkin gerekli kararları almaya da yetkili kılmaktaydı. Ayrıca kanun, terörün sona erdirilmesi ve toplumsal

188. Bkz. Ali Balcı, İbrahim Efe, "The 2014 Local Elections: Reflections on the Kurdish Question", *SETA Analiz*, 6 Mayıs 2014.

189. "MİT yasasında değişiklik teklifi Meclis'e sunuldu.", *Milliyet*, 19 Şubat 2014.

190. "Adım atılmazsa çatışma olasılığı var", *Milliyet*, 27 Nisan 2014.

191. "Yeni Çözüm Paketi TBMM'ye sunuldu", *Sabah*, 26 Haziran 2014.

bütünleşmenin güçlendirilmesine yönelik konularda atılacak adımları belirleyenlerin; temas, diyalog, görüşme ve benzeri çalışmaları gerçekleştirecek kişi, kurum ya da kuruluşlarla, silah bırakan örgüt mensuplarının eve dönüşleriyle ilgili görev alanların hukuki, idari ve cezai sorumluluğunun olmayacağını garanti etmekteydi. Ekim ayına gelindiğinde, bu kanunun en somut çıktılarında biri olarak, “Çözüm Süreci Kurulu ve Kurumlararası İzleme ve Koordinasyon Komisyonu” nun kurulması kararlaştırıldı.¹⁹²

Yıl içinde Çözüm Sürecini doğrudan ilgilendiren konulardan birisi de Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı olmasının ardından, yeni hükümetin Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından kurulmasıydı. Cumhuriyet tarihinde Kürt Meselesinin barışçıl yollardan sonlandırılmasını hedefleyen Çözüm Süreci ilk defa bir hükümet programında yer aldı. Başbakan Davutoğlu, süreci uhdesine alarak, bu meseleye verdiği önemi bizzat ortaya koydu. Bu gelişmelerin dışında, sürecin artık yasal dayanağa oturuyor oluşu ve devletin en üst düzeyinde 15 günde bir düzenli toplantılarla süreci takip edecek Çözüm Süreci Kurulu'nun oluşturulması da ayrı bir önem taşımaktaydı.¹⁹³

ANNELER PKK'YA İSYAN ETTİ

2014 yılı, Çözüm Süreci kapsamında normalleşme emarelerinin yaşandığı bir yıl olarak kayıtlara geçti. Bunun en çok hissedildiği olaylardan bir tanesi de çocukları PKK tarafından kaçırılan ailelerin Diyarbakır'da başlattıkları eylem oldu. 23 Nisan pikniği için Lice kırsalına götürülen bir grup Kürt çocuğun, PKK'ya katılmaları için kaçırılmasının ardından tek bir ailenin başlattığı çadır eylemi kısa bir zaman zarfında 70 ailenin kolektif eylemine dönüştü.¹⁹⁴ Bu vesileyle, PKK'nın çocuklara yönelik girişimleri medyada büyük bir yankı buldu. Kaçırılan 15 çocuğun ailesi hem devlete hem de PKK-BDP çizgisine seslenerek çocuklarının bir an önce serbest bırakılmasını istediler. Bu gelişme hem Kürt toplumu hem de Kürt siyaseti için beklenmedik bir gelişme oldu. Eylemin ilk günlerinde BDP'nin Diyarbakır il binasına yürüyen gruba BDP'liler müdahale etti. Kendi tabanında ilk defa demokratik muhalif bir eylemle karşılaşan Kürt siyasal hareketi, annelerin tepkisine müdahale ederek iyi bir sınav veremedi. Yaşanan gerilimin ardından Selahattin Demirtaş ailelerle görüşüp ortamın yumuşaması için çaba sarf etse de, eylemler devam etti.¹⁹⁵ Bu gelişme, ayrıca Çözüm Sürecinin oluşturduğu güven ortamında demokratik mekanizmaların kullanılabilirliğinin de açık göstergesiydi. Barışın konuşulduğu bir ortamda çok da haklı bir şekilde aileler çocuklarının dağdaki varlığını açık kanalları kullanarak dillendirmeye başladılar. Bu olay neticesinde PKK üzerinde ilk defa demokratik bir baskı oluşturuldu.

192. “Çözüm Sürecine özel kurul geliyor”, *Al Jazeera Türk*, 1 Ekim 2014.

193. “İşte 12 kişilik Çözüm Süreci Kurulu”, *Sabah*, 10 Ekim 2014.

194. “İsyan büyüyor: 68'e çıktı”, *Sabah*, 30 Mayıs 2014.

195. “Demirtaş'tan ailelere söz”, *Habertürk*, 29 Mayıs 2014

KOBANİ KUŞATMASI VE 6-7 EKİM OLAYLARI

IŞİD'in Musul'u işgal etmesinden kısa bir süre sonra, bölgedeki yerleşik düzeni tamamen altüst eden gelişmeler dizisi yaşandı. Önce yönünü Bağdat'a çeviren IŞİD güçleri daha sonra yoğun bir şekilde IKBY'ye karşı saldırıya geçti. Şengal gibi Ezidi Kürt nüfusun yoğun yaşadığı bölgeleri işgal eden IŞİD güçleri, Erbil'e 20 km mesafe kala ABD önderliğindeki koalisyonun yoğun bombardımanından sonra, yönünü Kobani'ye çevirdi. 2014 yılının son günlerinde hala belirsizliğini koruyan Kobani kuşatmasının geleceği ve Kobani'den Türkiye'ye sığınan 200 bin civarındaki mülteci akını, Türkiye'deki Çözüm Süreci üzerinde büyük tartışmaların yaşanmasına sebebiyet verdi. Daha geniş bir perspektifle bakıldığında, bölgede son dört yıl içerisinde vuku bulan olaylar genelde Kürt Meselesi, özelde ise bu meselenin demokratik yollardan çözümünü baltalayan bir işlev gördü. Öncelikle, 2009'da Arap Baharı'nın estirdiği havayı arkasına almaya çalışarak demokratik açılım fırsatını geri tepen PKK, 2013'ün yaz aylarında PYD'nin Suriye'deki güç vakumundan faydalanıp diğer siyasi Kürt yapılanmalarını elimine etti. Ardından da müzakere sürecine geçişle ilgili gecikmeyi bahane ederek geri çekilmeyi durdurdu. 2014 yılında ise Kobani ve çevresinde yaşanan şiddetli çatışmaların, Kürt siyasal hareketi tarafından iç siyasete yanlış bir yöntemle taşınması Çözüm Sürecinin toplumsal dayanağını baltalayan bir işlev gördü.

IŞİD'in ilerleyişi devam ettikçe, KCK yetkilileri art arda sürecin kendileri için bittiğini ilan ettiler.¹⁹⁶ Buradaki temel saik Suriye krizini Çözüm Süreci için bir pazarlık unsuruna dönüştürme çabası idi. PKK kısa bir süre içerisinde Çözüm Sürecini rahatlıkla sonlandırılabilir gibi bir seçeneğin siyaseten mümkün olmadığını kavradı. Bu noktada, ağırlığını uluslararası alana veren PKK, IŞİD'e karşı verdiği mücadele ile kendisine stratejik bir alan açarak uluslararası alanda prestij kazanıp, orta vadede terör listesinden çıkma uzun vadede ise meşru bölgesel bir aktör olma hedefini gözettiler.

IŞİD'in Kobani kuşatması Türkiye'de gün gün takip edildi. Türkiye'nin IŞİD terörüne kayıtsız kaldığı söylemi, PKK'ya yakın medya tarafından propaganda neticesinde bir algıya dönüştürülerek, HDP ve PKK'ya yakın gruplar mobilize edildi. IŞİD'in Kobani kuşatmasının vahim boyutlara ulaşmasının ardından, önce KCK'nın, sonra da HDP'nin süresiz eylem çağrısıyla insanlar sokaklara döküldü. Eylemlerin kontrolden çıkmasıyla 50'nin üzerinde insan yaşamını yitirdi ve yüzlerce insan da yaralandı. Dolayısıyla bu olaylar siyasal açıdan da önemli bir maliyet üretti. "6-7 Ekim olayları" olarak adlandırılan söz konusu eylemler Başbakan Davutoğlu'nun ilk ciddi sınavıydı. Davutoğlu söz konusu sokak olaylarını Çözüm Süreci parantezinden çıkararak sürecin zarar görmemesini öncelleyen bir tutum sergiledi.¹⁹⁷

Kürt hareketinin insanları sokağa davet etmesindeki akıl, Rojava meselesi özelinde

196. "Kararılan: Süreç bitti", *Milliyet*, 23 Eylül 2014.

197. Yunus Akbaba, "6-7 Ekim Olayları" ve Çözüm Süreci" *SETA Perspektif*, Ekim 2014.

izlenen yol haritasıyla örtüşen bir gelişmeydi. HDP, IŞİD'in Kobani'ye saldırıya geçmesinden itibaren iç ve dış siyaset bağlamında ikili bir tutum geliştirdi. Öncelikle, iç politikada, "Türkiye IŞİD'e yardım ediyor" gibi kurgusal bir argümanla tabanını mobilize eden HDP, hükümeti zor durumda bırakabilecek bir stratejiyle hareket etti. Bu stratejiyle, en kötü ihtimalle Türkiye'nin PYD'nin askeri kolu olan YPG güçlerine silah yardımında bulunmasını ya da silah yardımı için koridor açmasını; en iyi ihtimalle de Türkiye'nin Rojava kantonlarını resmi olarak tanımalarını amaçladı. Halkı sokağa davet ederken, 1990'ların PKK-Devlet ya da PKK-Hizbullah çatışmalarını andıran bir döneme girilebileceğini öngöremeyen HDP, Çözüm Süreci kapsamında daha önceden çerçevesi çizilen birçok başlığı erkene çekmeyi hedefledi. Sokaktan güç devşirmek üzerine kurulan siyasi planlar, önüne geçilemeyen asayiş problemleri nedeniyle HDP'yi bir kez daha sokağa mahkum etti. Sokak, siyaseti ele geçirdi ve HDP'nin sokaktaki insanlar üzerinde herhangi bir yaptırımını kalmadı. Demirtaş'ın Diyarbakır'da yaptığı açıklamada herhangi bir sorumluluk ve inisiyatif almadan, Öcalan'ın diyalog çağrısını aktarması HDP'nin içine sıkıştığı çaresizliği özetler nitelikteydi.¹⁹⁸

Post-Kobani eylemleri olarak adlandırılacak dönemde Çözüm Süreci, fiili olarak askıya alındı. Bölgede bir müddettir devam eden PKK'nın başat aktörü olduğu gelişmeler daha fazla görünürlük kazandı. Bunların başında yol kesmeler, illegal vergi toplama girişimleri, işadamlarını tehdit ve demokratik özerklik şemsiyesi altında yerel yönetimleri aşan otorite kurma girişimleri sayılabilir. Bu gelişmeler, PKK'nın barış ve silahtan arınma gibi varoluşsal sorunlar yerine, bölgedeki gücünü garantiye alma ve Suriye'deki gelişmelere odaklanmasının, sürecin devamını zora sokan bir yaklaşım olduğu Hükümet yetkililerince dillendirildi. Bütün bunlara, IŞİD karşıtlığı ile oluşan Kürt birlikteliği ve uluslararası koalisyon ile yaşanan flört de eklenince, PKK'nın "Türkiye'de barış" temalı konseptten uzaklaşıp, Batı'nın desteğini almış yarını kestirilemeyen yeni bir Ortadoğu modeli arayışına yönelişi, sürecin önünde en önemli engeli oluşturdu. Bu süre zarfında Öcalan devreye girdi ve Kandil'i Türkiye ile barışma sürecinin sonlandırılmasının, bütün bu kazanımları yok edecek bir nitelik taşıdığına ikna etti.

Hükümet bu dönemde Çözüm Süreci ilgili ilkelerde herhangi bir sapma istemedi. Odağında PKK'nın silah bırakması olan sürecin sonuçlanmasıyla birlikte, bütün vatandaşları memnun edecek bir formülle, Kürt Meselesinin çözüleceğini merkeze alan bir söylemde ısrarcı oldu. 6-7 Ekim olayları sürecin kırılma noktasını ve taraflar arasında çözüme ilişkin farklı tasavvurların ortaya çıktığını gözler önüne serdi. Sürecin başında ortaklaştırılmayan çıkarların, süreç içerisinde tarafların çatışmasına neden olabilecek unsurlara dönüşme riski geç fark edildi. Bu durum, süreç içerisinde zamanında atılması gereken adımların gecikmesine ve olası hamlelerin de atılamaz hale gelmesine neden oldu. Kobani kuşatmasının Türkiye'deki yansıması, PKK-HDP güdümündeki medyanın çatışmalı dönemin dünyasından kopamamış olduğunu

198. "Öcalan'dan diyalog çağırısı", *NTV*, 9 Ekim 2014.

gösterdi. Özellikle AK Parti ve IŞİD ortaklığı üzerinden manşetlerini “soykırım” ve “imha” gibi kavramlarla süsleyen bu medya, sürecinin gerektirdiği terminolojik dönüşüme hazır olmadığını da açık etti.

MÜZAKERE TASLAĞI VE SÜRECİN RAYINA GİRMESİ

Kobani travmasını kısa bir sürede atlatan süreç, İmralı-HDP hattının kamu düzeni konusunda verdiği taahhütlerle tekrar eski rayına oturdu. Hükümet yetkilileri, Öcalan ile yapılan görüşmeler neticesinde süreci daha yapısal adımlarla sürdürme kararı aldı. Bu minvalde, sürecin aksayan yönleri analiz edilerek, süreci tekrardan canlandırarak girişimlere odaklanıldı. Dolayısıyla da sürecin yapısal ve teknik boyutlarında, güncel gelişmelerin sürece eklemlenmesi sebebiyle oluşan dağınıklığın toparlanması için harekete geçildi.

Öcalan ile yapılan müzakereler neticesinde, süreç önceki haliyle çok genel bir zaman çizelgesi ile başlamış olsa da, bundan sonra sürecin karşılıklı atılacak adımlarla ilerleyeceği yönünde açıklamalar yapıldı. Güven artırıcı bu adımlar sıkça zikredilen ama 2014 itibari ile sonuçlandırılmayan “İzleme Komisyonu” ve “İmralı’da sekreteryaya oluşturma” başlıklarını dolaşıma soktu.¹⁹⁹ Öcalan’la görüşme sistematığı içerisinde, müzakere heyetine kimlerin katılacağı, heyetin kaç kişiden oluşacağı ve ne zaman İmralı’ya gideceği, bu müzakerelerin nasıl bir sekreteryaya ile işletileceği, görüşmelerin yasal meşruiyeti ve bağlayıcılığı gibi başlıklar tartışıldı.

Yumuşayan hava ve yapılan görüşmeler neticesinde İmralı-Kandil trafiği hareketlendi ve sürecin ikinci yılını doldurduğu bir dönemde yola nasıl devam edileceğine dair İmralı’nın bakış açısını yansıtan ilk somut taslak ortaya çıktı. Öcalan’ın hazırlayıp HDP heyeti eliyle Kandil’e ulaştırdığı tasarıya Kandil’den de “olur” geldi.²⁰⁰ Diğer taraftan devletin sorumlu birimleri de kendi taslaklarını oluşturarak müzakere ortamı için gereken hazırlıkları tamamladı. Yaşanan provokasyon ve gerilimlerden sonra özellikle hükümet kanadı kamu düzeninin sağlanması ve sürecin bölgedeki aktörleri kuşatacak bir şekilde yola devam edeceği yönünde sinyaller verdi. Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç’ın Aralık ayının ikinci yarısında gerçekleştirdiği HAK-PAR ve HÜDA-PAR ziyaretleri bu minvalde değerlendirilmelidir. Görüşmeler sonrasında hem Öcalan hem de İmralı heyetine sonradan dahil edilen DTK Eşbaşkanı Hatip Dicle, PKK’nın silah bırakması ve ardından demokratik siyasete geçmesinin nasıl olacağını konuşularak planlanacağını ve bir takvime bağlanacağını açıkladı. Ayrıca sürecin Haziran 2015 seçimlerinden önce sonlandırılmasının planlandığını da belirten açıklamalar yaptı.

199. “Süreçte adımlar hızlanıyor”, *Al Jazeera Türk*, 20 Kasım 2014.

200. “KCK çözüm taslağını kabul etti”, *Türkiye*, 10 Aralık 2014.

SONUÇ

Türkiye 2014 yılında 30 yıllık çatışmalı dönemin ardından Kürt Meselesinde silahlara veda anlamına gelen gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmasına rağmen; sokağın siyaseti esir almasıyla yaşanan gergin anlarla anılan bir yıl olarak kayıtlara geçti. Bir yandan sürecin başarılı yönleri konuşulurken, diğer taraftan karamsarlık ve taraflar arasındaki farklılaşan söylemler 2014 yılının son aylarında yaşanan gerilimi özetler niteliktedir. PKK ve paralelinde faaliyet gösteren birimler süreç ile birlikte gelen barış havasını içselleştiremedi. “Siyasallaşma ve silahsızlanma” sürecini içselleştiremeyen PKK, sadece eylem yapmamasının büyük bir adım olduğunu her fırsatta dillendirmektedir. Ancak, süreci sonlandıracak hamleleri dillendirmekten ısrarla kaçınmaktadır. Bu durumun 2015 yılında da sürecin önündeki en önemli bariyerlerden biri olacağı beklenmektedir.

Çözüm Süreci kapsamında yaşanan gerilimin ikinci kaynağı ise PKK-HDP'nin tabanını sürecin gerektirdiği barış havasına sokamamış olmasıdır. Kitesini sert bir siyasal söylem üzerinden diri tutmayı hedefleyen hareket, sürecin her kırılma anını krize dönüştürmektedir. Ayrıca hükümetin süreci ağırdan aldığına dair söylemler, özellikle Kürt mahallesinde dillendirilerek bir pazarlık unsuruna dönüştürülmektedir. Son kertede, 2015 yılına meseleyi çözme şiarıyla giren aktörleri bekleyen temel yapısal sorunlar bulunmaktadır. Müzakere taslağında uzlaşa sağlandıktan sonra Rojava'nın konumu başta olmak üzere, süreci milli ve güvenilir bir şekilde sürdürmenin yolları, süreci kurumsallaştıracak mekanizmaların bulunması, Kürt grupları arasındaki gelişmeler ve sürtüşmelerin geleceği, sürece sivil aktörlerin katılımı, PKK'nın bölgedeki yasa-dışı faaliyetleri ile birlikte örgütün siyasallaşma sıkıntısı, Öcalan'ın hapis hane şartları ve konumu, anadilde eğitim ve yerleşmenin güçlendirilmesi, ve yeni anayasa kapsamında tartışılacak temel hak ve özgürlükler gibi başlıklar sürecin kaderini doğrudan etkileyecek gelişmeler olarak 2015 yılında karşımıza çıkacaktır.

KRONOLOJİ - ÇÖZÜM SÜRECİ

26 Nisan	Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Resmi Gazete'de yayınlandı. Bu kanun Çözüm Sürecinde görev alan kamu görevlilerini korumaya yönelikti.
16 Temmuz	11 Temmuz'da TBMM'den Cumhurbaşkanı onayına gönderilen Çözüm Süreci ile ilgili kanun 15 Temmuz'da Abdullah Gül tarafından onaylanarak, "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun" Resmî Gazete'de yayınlandı.
18 Ağustos	Diyarbakır Lice'de PKK'nın ilk kurucularından Mahsum Korkmaz adına dikilen heykel mahkeme kararıyla yıkıldı.
20 Ağustos	MİT Müsteşarı Hakan Fidan İmralı'ya giderek Abdullah Öcalan ile görüştü.
30 Eylül	Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç sürecin başarıya ulaşması için Çözüm Süreci Kurulu oluşturulacağını açıkladı.
1 Ekim	Resmi Gazete'de "Çözüm Süreci Kurulu ile Kurumlar arası izleme ve koordinasyon komisyonlarının kurulması"na ilişkin bakanlar kurulu kararı yayımlandı.
2 Ekim	HDP heyeti, Öcalan ile görüşme sonrası, "Kobani ile süreç ayrılmaz bir bütün" olduğunu açıkladılar. Aynı açıklamada Öcalan'ın, "Zaman kaybetmeden müzakereler başlasın" dediği kamuoyuna duyuruldu.
6 Ekim	Öcalan'ın Çözüm Sürecinde yeni adımlar atılması için hükümete 15 Ekim 2014'e kadar süre verdiğini açıklamasının ardından sokak olayları başladı.
7 Ekim	HDP, IŞİD tarafından kuşatılan Suriye'deki Kuzeyinde bulunan "Kobani'nin düşmesi durumunda çözüm sürecinin biteceğini" belirtti.
9 Ekim	Öcalan'ın bir mektup gönderdiğini, düzenlediği basın toplantısında HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş açıkladı. El yazısıyla yazdığı tek sayfalık mektupta Öcalan, Hükümet ile diyalog kurulması çağrısı yaptı.
9 Ekim	Kobanê olayları devam ederken, Bingöl'deki bir saldırıda Bingöl Emniyet Müdür Yardımcısı Atrif Şahin ve komiser Hüseyin Hatipoğlu hayatını kaybetti.
6-12 Ekim	IŞİD'in Kobani saldırılarını ve hükümetin IŞİD'i destekler politikalarını protesto eden gösterilerde 50'nin üzerinde insan hayatını kaybetti.
19 Ekim	Başbakan Ahmet Davutoğlu Akil İnsanlar Heyeti'yle bir toplantı yaptı.
21 Kasım	Selahattin Demirtaş CHP'nin de sürecin içerisinde yer alması gerektiğini dile getirdi.
22 Aralık	HDP İmralı heyeti Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ile Başbakanlık'ta görüştü. Görüşme sonrası Yalçın Akdoğan "Süreç güçlü bir siyasi irade ve kararlılıkla sürüyor. Nihai sonuca ulaşmak için güven ve iyiniyet temelinde görüşmeler hız kazanmış durumda" dedi.

17 ARALIK'TAN 14 ARALIK'A: GÜLEN HAREKETİ

Sosyal hareketlerin evrimleşerek farklı formlara bürünmesi, amaçlarında ve hareket tarzlarında kayma olması sosyal bilimler açısından pek de şaşılacak bir durum değil. Bu durumu çarpıcı kılan, bir sosyal hareketin çok hızlı ve radikal bir şekilde form ve misyon değişimi gerçekleştirmesidir. Yaklaşık yarım asırlık bir hareket olan Gülen Hareketi, geçirdiği radikal dönüşüm ve başkalaşımın bu bağlamda iyi bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Gülen Hareketi kapsam ve siyasi-toplumsal taban açısından, 1980'lerin sonuna kadar “yerel” bir hareket olmaktan, 1990'larla birlikte “ulusal” bir harekete, 1990'ların sonundan itibaren de ulusal bir hareketten “küresel” bir hareket olmaya doğru evrilmiştir.

Hareket tarzı açısından, 2000'li yıllarla birlikte artan güç ve özgüvenin bir sonucu olarak önceki dönemlere has ılımlı, esnek ve uzlaşmacı eyleme biçiminin yerine daha katı ve çatışmacı bir eyleme biçimi geliştirmiştir. Misyon açısından ise, dini hizmet veren bir “gönül hareketi” olarak ortaya çıkan Hareket, 1990'larda küreselleşmenin açtığı fırsat pencerelerini değerlendirerek liberal-demokrasi ile İslam'ı mezceme iddiası taşıyan “liberal İslam” söylemiyle bir sivil toplum kuruluşu olma iddiasına gelmiştir. Bu dönemde toplumsal alana derinlemesine yayılarak medya, eğitim-kültür ve ekonomi gibi önemli toplumsal sektörlerde etkin bir konum elde etmiştir.

Gülen Hareketi, dağılan toplumsal yapıların yeniden inşası sürecine geçildiği 2009 yılından sonra, AK Parti ile yolları ayrılmıştır. Yol ayrımının temel nedeni nasıl bir siyasi-toplumsal düzen inşa edileceği konusunda yaşanan fikir ayrılığıdır. AK Parti'nin ortaya koyduğu “yeni Türkiye” birçok farklı düzeyde kapsamlı bir siyasi-toplumsal “değişimi” öngörmekteyken, Gülen Hareketi eski vesayet düzeninin başka bir formda “yeniden üretilmesi” yönünde hareket etmiştir. Buna göre AK Parti, (1) cemaatlere parçalanmış ve içe-kapalı bir toplumsal yapıdan toplumsal gruplar

arasında etkileşimin arttığı demokratik, dinamik ve açık bir toplumsal düzene; (2) parçalanmış, dışa-bağımlı ve otoriter bir bölgesel düzenden bütünleşmiş, bağımsız ve demokratik bir bölgesel düzene ve (3) dışlayıcı ve otoriter Batı-merkezci bir uluslararası düzenden temsil ve zenginliklerin bölüşümünde daha demokratik ve adil bir uluslararası düzene geçişi arzu etmektedir.

Bunun karşısında Gülen Hareketi ise, (1) Janus-yüzlü söylemsel yapısının sağladığı imkânla,²⁰¹ görünürdeki liberal-demokratik söyleminin aksine toplumun etnik, dini-mezhepsel ve ideolojik cemaatlere parçalanmış, hiyerarşik ve kapalı yapısının farklı bir formda yeniden üretilmesi, (2) geleneksel ulus-devlet paradigmasına yaslanan pragmatist dış politika çizgisiyle bölgeyi küresel hegemonyaya bağımlı kılan otoriter ve dağınk statükonun korunması; (3) Türkiye'nin geleneksel Batı-eksenli ve güdümlü uluslararası siyasetinin aynen devam ettirilerek dışlayıcı ve adaletsiz küresel düzenin muhafazası yönünde irade koymaktadır.

Bu derin görüş ayrılığı nedeniyle Gülen Hareketi basın-yayın organları, siyasetçileri, akademisyenleri ve devlet bürokrasisinin birçok farklı kademesine uzanan yapılanmasıyla siyasi iktidar ile giderek dozajı artan ve alenileşen bir şekilde çatışmaya başladı. Gülen Hareketi'nin meydan okuması zamanla siyaset kurumunun ve meşru toplumsal-sivil muhalefetin sınırlarının ötesine taşarak demokrasiyi, halk iradesini ve siyaset kurumunu hedef alan bir boyut kazandı. Böylece, Hareket yeni bir dönüşüm daha geçirecek bir zamanlar askeri-sivil vesayeti geriletmede aktif rol almış “demokratik ve özgürlükçü” bir siyasi güç olma vasfını kaybetti. Siyaset mühendisliğine girişen, siyaset kurumunu ve demokrasiyi hedef alan, sivil toplumda kendisinden farklı olanların özgürlüğünü ve varlığını tehdit eden otoriter-vesayetçi bir güce dönüştü. 2013'ten itibaren ise Gülen Hareketi'nin yaşadığı dönüşüm en mükemmel haline ulaştı: Bir zamanlar mücadele ettiği vesayetçi siyasi-toplumsal aktörler ve Türkiye-karşıtı uluslararası güç odakları ile yan yana gelerek hükümet ve demokratik siyasete karşı oluşturulan “gerici” tarihi bloğun kilit bir unsuru haline geldi. Ne yazık ki idealist, reformist, ılımlı bir “gönül hareketi” zamanla güç ve iktidarın peşine düşerek pragmatist ve statükocu bir iktidar odağına dönüşmüş oldu.

Gülen Hareketi kuruluşundan günümüze amaç açısından peyderpey dünyevileşen ve otoriterleşen, kapsam ve siyasi-toplumsal taban açısından giderek yerelliğini kaybeden ve hareket tarzı açısından ise zamanla çatışmacı ve açık bir iktidar odağı haline gelen bir hareket görüntüsü çizmiştir²⁰². 17-25 Aralık 2013 darbe girişimlerinin gölgesinde girilen 2014 yılı içerisinde yaşanan gelişmeler, Gülen Hareketi'nin kendi tarihçesi içerisinde geldiği son aşamayı ve yaşadığı son dönüşümü açıkça gözler önüne serdi. 14 Aralık 2014 günü Gülen Hareketi'nin önde gelen mensuplarına yönelik

201. Baskıcı bir siyasi-toplumsal ortamda ortaya çıkmış olmanın dayattığı “tedbir siyaseti”nin de etkisiyle Gülen Hareketi, düşünceyle ileri düzeyde işlevsel bir ilişki kurma becerisi geliştirmiştir. Bu durum Cemaat için, dışa dönük yüzünde eşitlikçi ve özgürlükçü liberal-demokrat bir söylemi sahiplenme, içe-dönük yüzünde ise bunun tam zıttı hiyerarşik, mesiyantik ve kapalı ataerkil bir ideolojiye sahip olmayı mümkün kılmıştır.

202. Burhanettin Duran, “Gülen Cemaati ve Sunni Kodların Kaybı”, *Star Açık Görüş*, 28 Aralık 2013; Fahrettin Altun, Gülen Hareketi'nin Değişen Algısı, *Sabah Perspektif*, 11 Ocak 2014.

düzenlenen operasyon ise, Hareket'in darbe girişimine kadar varan hükümete açtığı iktidar savaşının başarısız olduğunun bir göstergesiydi.

17-25 ARALIK DARBE GİRİŞİMİ

17-25 Aralık 2013 darbe girişimine gidilen yolda Gülen Hareketi, son birkaç yılda organize bir şekilde gerilimi arttırma politikası yürüttü. Bu sürecin başlangıç noktasını sadece ulusal alanda yaşanan iktidar mücadeleleri ve fikir ayrılıklarıyla açıklamak eksik olacaktır. Küreselleşmiş devlet-dışı bir aktör olarak Gülen Hareketi'nin neşet ettiği toplum ve devletten farklı bir uluslararası siyaset gütmesi ve çıkar tanımını yapmasını hesaba katmak gerekir. Bunun yanında aynı zamanda mevcut uluslararası siyasetin doğasının da dikkate alınması elzemdir. Her ne kadar hukuki olarak eşit ve otonom devletlerden kurulu bir uluslararası sistemden bahsedilse de, post-kolonyal dönemde Batı-dışı toplumların egemenliklerini tam anlamıyla sağladıklarını söylemek pek mümkün değildir. Kolonyal dönemden şekilsel açıdan farklı olsa da, hiyerarşik olarak Batı ve Batı-dışı şeklinde düzenlenen uluslararası sistem, post-kolonyal dönemde de farklı formlarda yeniden üretilmektedir. AK Parti'nin uluslararası politikasının özü bu hiyerarşik uluslararası düzeni reddetmek ve yeniden düzenlenmesine öncülük etmek üzerine kuruldu. Ancak uluslararası siyasetin hegemonik doğasını göz önüne aldığımızda, Türkiye'nin küresel vesayetın çizdiği sınırların dışına çıkma eğilimi göstermesi kabul edilir bir durum değildi.

Bu reformist eğilim Erdoğan'ın Ocak 2009'da Davos'ta İsrail'in Gazze'ye yönelik politikalarını eleştiren çıkışında kendisini net bir şekilde hissettirdi. Merkezinde egemenlik mücadelesinin yattığı bu süreç, Mayıs 2010'daki Mavi Marmara saldırısıyla daha ileri bir boyut kazandı. Bu süreçte, küresel vesayet nezdinde AK Parti ile ters düşen Gülen Hareketi gerilimin fitilini ateşledi.²⁰³ Mavi Marmara kampanyasını İsrail'in onayı olmadığı için "otoriteye başkaldırı" olarak niteleyen ve İsrail'le uzlaşma yolunun seçilmesi gerektiğini telkin eden²⁰⁴ Fethullah Gülen, Türkiye'nin uluslararası politikasında "maceraya atılmaması"nı ve Batı'ya yönelimin sürmesi yönünde uyarıda bulunuyordu.²⁰⁵ Ardından Şubat 2012'de "MİT krizi" yaşandı. 7 Şubat günü MİT görevlileri şüpheli sıfatıyla emniyete ifade vermeye çağrıldı. Çağrılanlar arasında MİT Müsteşarı Hakan Fidan da vardı. Bu hamle açıkça siyaset kurumuna bir müdahale, Türkiye'nin bölgesine yönelik geliştirdiği otonom dış politikaya bir saldırı ve hükümetin başlatmış olduğu Çözüm Sürecinin sabote edilmesi demektir.²⁰⁶ Son olarak, Mayıs-Haziran 2013'te vuku bulan Gezi olayları, Gülen Hareketi'ni de kapsayan bir "darbe koalisyonu" nun varlığını açık bir şekilde ortaya koyduğuna yönelik genel bir kanat oluşmaya başladı.

203. "İlk çatlak Mavi Marmara'da", *Hürriyet*, 21 Aralık 2013.

204. "Fethullah Gülen: İsrail'den izin almalıydılar", *NTVMSNBC*, 4 Haziran 2010.

205. "Gülerce: İlk çatlak Mavi Marmara'ydı", *Yeni Şafak*, 21 Aralık 2013.

206. Taha Özhan, "27 Nisan'dan 7 Şubat'a Siyasete Müdahale", *Sabah Perspektif*, 18 Şubat 2014.

Bu gelişmeler üzerine hükümet, kendi siyasi varlığını, ülkenin egemenliğini ve demokratik siyaseti savunmak adına bu koalisyona yönelik karşı hamleler yaptı. Gülen Hareketi'nin temel insan ve finans kaynağı konumundaki dersanelere yönelik hükümetin düzenleme yapma kararı, Gülen Hareketi tarafından kendisine karşı bir meydan okuma olarak değerlendirildi. Hükümetin bu hamlesi, yaşanan son dört yıllık süreç topluca değerlendirildiğinde, 17-25 Aralık darbe sürecini hızlandıran bir işlev gördü. Yargı-emniyet yoluyla siyasete müdahale vaktinden, yani 30 Mart seçimlerine çok daha yakın bir zamandan önce yürürlüğe konuldu.²⁰⁷

Siyasi etkisinin yıkıcılığını artırmak amacıyla üç farklı ve birbiriyle ilişkisiz dosya bekletilerek ve birleştirilerek 17 Aralık 2013 tarihinde, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın talimatı ve Mali Şube polislerinin kontrolünde "yolsuzluk ve rüşvetle mücadele" operasyonu algısı da oluşturularak gerçekleştirildi. Operasyonda aralarında bakanlar, partili belediye başkanları, ünlü işadamları ve bürokratların da bulunduğu çok sayıda kişi gözaltına alındı. 25 Aralık'ta ise Başbakan Erdoğan'ın yakın çevresinden kişilerin de ifadeye çağrıldığı operasyonun ikinci dalgası gerçekleştirildi. Operasyonların zamanlaması, soruşturmaların hükümeti "yolsuzluk" üzerinden yıpratma odaklı içeriği ve soruşturmalarda izlenen kamuoyunda infial ve güven bunalımı yaratma amaçlı yollar bu sürecin siyasete müdahale amacı güttüğünü net bir şekilde gösteriyordu.²⁰⁸

Ancak yaratılmak istenen "yolsuzluk" algısı kamuoyunda beklenen karşılığı bulamadı. Kamuoyunda ağır basan kanı, 17-25 Aralık operasyonlarının bir darbe girişimi olduğu yönündeydi. 2014 yılında yapılan iki seçimde de zafer kazanarak çıkan Erdoğan'ın ve hükümetin güven tazelemesi bunu net bir şekilde ortaya koydu. Bu süreçte, Gülen Hareketi medyasının ve Hareket'in önde gelen simalarının rengini belli etmesi ve açıkça taraf olması, Gülen Hareketi'nin devlet içerisinde otonom bir yapılanma olduğu ve demokratik siyasete müdahale etmeye çalıştığı düşüncesinin kamuoyunda yayılması ve derinleşmesi sonucunu doğurdu. Gülen Hareketi'nin artık daha açıktan rol aldığı Ocak 2014'te MİT'e ait tırların sınırda jandarma ekipleri tarafından durdurulması ve 30 Mart seçimlerinin hemen öncesinde Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan gizli bir toplantının dinleme kayıtlarının medyaya sızdırılması bu durumu teyit eden gelişmelerdi.²⁰⁹ Sonuç olarak, kartlarını ilk defa bu kadar açık oynayan Hareket, bu algı operasyonunda başarısız oluyor ve operasyonun geri tepmesi de Gülen Hareketi'nin imaj ve güç kaybına uğrayacağı bir süreci başlatıyordu.

207. "Etyen Mahcupyan: AK Parti Cemaat'e Tuzak Kurdu" İnternethaber, 9 Ekim 2014.

208. Taha Özhan, "Neo-vesayet yolsuzluğu!", *Sabah Perspektif*, 21 Aralık 2013.

209. Burhanettin Duran, Devleti Tekelleştirme ve Teo-Politik Tasavvurlar, *Star Açık Görüş*, 9 Şubat 2014.

YEREL SEÇİM STRATEJİSİ: "BÜYÜK" KOALİSYONDA İLK ADIM

17 Aralık sürecinin gölgesinde gerçekleştirilen 30 Mart yerel seçimleri, "darbe" ve "yolsuzluk" iddialarının kapıştığı ve Gülen Hareketi'nin toplumsal meşruiyetinin ve desteğinin sorgulandığı bir seçime dönüştü. Hareket'in yerel seçim stratejisi AK Parti'ye karşı güçlü olan parti kimse o bölgede o partiyi destekleyerek AK Parti'nin kan kaybetmesini sağlamaktı. Bu ister istemez Gülen Hareketi'ni bir zamanlar karşısında olduğu vesayetçi muhalefet partileriyle işbirliği yapmaya zorluyordu. Muhalefet partilerinin de Gülen Hareketi ile benzer bir strateji takip etmesi, AK Parti'ye karşı ortak adaylarla seçimlere girme taktiği izlemeleri koalisyonun kurulması için kolaylaştırıcı bir etki yapıyordu. Aynı zamanda, Hareket, sadece CHP ve MHP ile yakınlaşmakla kalmadı, doğu ve güneydoğuda BDP ve Saadet Partisi'ne de destek verdi.²¹⁰

Bu koalisyon "yolsuzluk" ve "hukukun çiğnendiği" söylemleri etrafında oluşturuldu. Bu "büyük" koalisyon dolayısıyla AK Parti tecrübesinin olumsuz yanlarına vurgu yapan bir strateji takip etti.²¹¹ Bu koalisyonun en bariz bir şekilde gözlemlendiği yerlerin başında İstanbul ve Ankara geliyordu. CHP'nin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı adayı Mustafa Sarıgül'ün açık bir şekilde desteklendiği yayınlar yapıldı. AK Parti tabanına yönelik olarak Sarıgül'ün muhafazakarları kuşatan söylemlerine yer verildi.²¹² Ankara'da da CHP'nin Büyükşehir Belediye Başkan adayı Mansur Yavaş yapılan yayınlarla desteklendi.²¹³ Aynı zamanda, yapılan seçim anketleriyle de AK Parti'nin genel oy oranının 17-25 Aralık süreci neticesinde sert bir şekilde düşeceği yönünde kamuoyunda bir algı oluşturulmaya çalışıldı. Diğer taraftan, Gülen Hareketi'nin potansiyel oy oranı da olduğundan fazla gösteriliyordu.²¹⁴

Yerel seçim sonuçlarına bakıldığında ise Gülen Hareketi'nin seçim sonuçlarına dair iddialarını dayandırdığı anketlerin tutmadığı görüldü. Ayrıca, iddia edildiği gibi Gülen Hareketi'nin oy ve propaganda desteğini kaybetmek AK Parti'yi sarsmamıştı.²¹⁵ 30 Mart seçimleri için yapılan tüm yatırımların boşa çıkması Gülen Hareketi'ni daha da sertleştirerek açıktan bir hükümet karşıtlığına sürükledi. Hareket artık tam anlamıyla ve açıktan ülkedeki vesayetçi koalisyonun önemli bir unsuru olma yolunda emin adımlarla ilerleme yönünde bir yol izledi.²¹⁶

210. Ahmet Hakan, "Savcı ve yargıçların cemaatçi olduğunu ispat etsinler", *Hürriyet*, 12 Ekim 2014.

211. Fehmi Hüveydi, "Yerel seçimlerin mesajı", *Al Jazeera Türk*, 10 Nisan 2014.

212. Hümevra Doruk, "Yerel seçimler ve medya manipülasyonu", *Star Açık Görüş*, 8 Nisan 2014.

213. "Mansur Yavaş, CHP, MHP ve AK Parti bayraklarıyla karşılandı", *Zaman*, 21 Mart 2014

214. "AKP ve Erdoğan'a şok Zaman anketi", *Sözcü*, 3 Şubat 2014.

215. Galip Dalay, "AK Parti, 30 Mart'tan zaferle çıktı", *Al Jazeera Türk*, 30 Mart 2014.

216. Medaim Yanık "17 Aralık'ın Gülen Cemaati'ne Maliyeti", *Star Açık Görüş*, 20 Ocak 2014.

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ: “BÜYÜK” KOALİSYONA DEVAM

10 Ağustos'ta yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sürecinde Gülen Hareketi üç-ayaklı bir strateji izledi. İlk strateji Erdoğan'ın aday gösterilmesinin engellenmesini içeriyordu. Bu meyanda, diğer muhalif siyasi parti ve toplumsal gruplarla birlikte yerel seçimlerdeki “büyük” koalisyon yeniden canlandırıldı. Koalisyon cumhurbaşkanının siyasi olmaması ve tüm vatandaşları kucaklayan bir figür olması tezini işledi. Dolayısıyla, Erdoğan'ın “kutuplaştırıcı” ve “otoriter” bir figür olduğu ve cumhurbaşkanlığı gibi devleti temsil eden bir konum için uygun kişi olmadığı tezi işlendi.²¹⁷

Erdoğan'ın AK Parti'nin cumhurbaşkanı adayı olarak açıklanmasından sonra ise strateji bir “çatı aday” bulma şeklinde gelişti. Buna göre, çatı adaylığı için muhalif grupların seçmen tabanlarını rahatsız etmeyecek ama aynı zamanda AK Parti tabanından da büyük oranda oy çekebilecek biri öngörülüyordu. Çatı adayının belirlenmesi sürecinde sahne arkasındaki aktörün Gülen Hareketi olduğu kamuoyunda tartışılmaktaydı. Neticede, “büyük” koalisyon, Ekmeleddin İhsanoğlu'nu adayı olarak ilan etti. İhsanoğlu, MHP lideri Bahçeli'nin daha önce açıkladığı “üçgen metaforu”ndaki milliyetçi, muhafazakar ve manevi değerlere saygılı ideal aday olduğu açıktı.²¹⁸ Ayrıca bu özelliklere, İhsanoğlu'nun uluslararası elitler nazarındaki ağırlığı da eklendiğinde, Gülen Hareketi'nin maddi-manevi desteğini tam anlamıyla sunabileceği bir figür olduğu şüphesizdi. Gerçekten de Hareket, İhsanoğlu'nu farklı kesimleri birleştiren ve kutuplaşmanın yerine sevgi ve barışı tesis edebilecek bir lider olarak tanımlıyor ve destekliyordu.²¹⁹ Ancak İhsanoğlu'nu koalisyon için anahtar bir figür kılan husus, vesayetçi statükonun yeniden tesis edilmesini mümkün kılacak birisi olmasıydı.²²⁰

Gülen Hareketi'nin izlediği bir diğer strateji ise Erdoğan sonrası AK Parti'de Hareket'e yakın isimleri üst pozisyonlara getirmek ve AK Parti'yi Erdoğan'dan kopararak Erdoğan'ı Çankaya'da yalnız bırakmaktı. Bu doğrultuda Hareket'in attığı adımlardan biri Abdullah Gül ismini cumhurbaşkanlığı için alttan alta Erdoğan'a karşı söylemsel bir düzlemde öne çıkarmaktı. Bu anlamda Gül'ün ismi, Erdoğan'a “biat” etmeyecek bir siyasetçi olarak Hareket'in basın-yayın organlarında çeşitli yazılara konu oldu.²²¹

Sonuçta, bu stratejilerin hiçbirisi istenen sonucu vermedi. Erdoğan aday oldu, seçimi kazandı ve AK Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlık görevi Erdoğan ile dava birliği olan bir isme geçti. En önemlisi, yeni Genel Başkan ve Başbakan Ahmet Davu-

217. Ali H. Aslan, “Erdoğan'ın kutuplaştırıcı tavrı ülkeye istikrarsızlık getirir”, *Zaman*, 2 Nisan 2014.

218. “MHP'den çatı aday”, *Hürriyet*, 7 Mayıs 2014.

219. “İhsanoğlu'na destek için 5 parti lideri mutabakat metni imzaladı”, *Zaman*, 3 Temmuz 2014.

220. Nebi Miş ve Medaim Yanık, *Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Adaylar: Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Siyasal Anlamı*, SETA Analiz, (2014).

221. Şahin Alpay, “Elbette ki oyum Ekmeleddin İhsanoğlu'na”, *Zaman*, 19 Haziran 2014.

toğlu, öncelikli gündem maddelerinin devlet kurumlarındaki “paralel yapı” ile mücadele olduğunu belirterek Hareket ile mücadelede kararlılığını ortaya koyuyordu.²²²

ÇÖZÜM SÜRECİ: SÖYLEM İLE EYLEM ARASINDA İKİLEMLER

Çözüm Süreci konusunda Gülen Hareketi’ne dair üç husustan bahsetmek gerekir. Birincisi, Hareket Kürt sorunu konusunda genel itibarıyla geleneksel devletçi-milliyetçi reflekslerle hareket etmektedir. Dolayısıyla, Hareket’in arzu ettiği toplumsal düzen sadece AK Parti iktidarındaki ile değil, aynı zamanda hem liberal-demokrat kesimlerin hem de Kürt siyasi hareketinin arzuladığı toplumsal düzenden de önemli farklılıklar arz etmektedir. İkincisi, Hareket aynı zamanda ulusal ve uluslararası kamuoyunda sahiplendiği liberal-demokratik söylem gereğince Kürt sorununa yönelik özgürlükçü ve barış yanlısı bir yaklaşım sergilemek zorunda kalmaktadır. Birbiriyle ciddi bir şekilde çelişen bu iki durumun aynı anda sağlanması mümkün değildir. Dolayısıyla, bu imkânsızlık Hareket’i ikircikli davranmaya zorlamaktadır.

Üçüncü husus ise daha çok stratejik bir duruma işaret etmektedir. Hareket, toplumun en önemli ve kronik sorunlarından birisi olan Kürt Meselesinin çözümü kavuşturulmasının, Çözüm Sürecini sonuna kadar sahiplenen AK Parti iktidarının başarı hanesine yazılacak olduğunu çok iyi bilmektedir. Böylesine bir başarı AK Parti iktidarının toplumda daha da pekişmesi ve Hareket’in iktidar mücadelesinde kan kaybetmesi anlamına gelecektir. Bu stratejik hesaplar dolayısıyla, Hareket sürecin kendi arzuladığı bağlamın dışında seyretmesinden ciddi bir endişe ve rahatsızlık duymaktadır. Dolayısıyla, Hareket bir taraftan Çözüm Sürecine yönelik yaşadığı söylemsel çelişkilerle baş etmek, diğer taraftan da olası bir nihai çözümün sağlanmasının hükümetin elini güçlendirecek olmasından dolayı sürecin bir şekilde kendi istediği yöne evrilmesini umut etmek, gerektiğinde de bunu sağlamak zorundadır. Tüm bu hususlar, geçtiğimiz dönemde Hareket’in Kürt Meselesine bakışının sahiciliğinin sorgulanmasını doğurmuştur.²²³

Açacak olursak, 2014 yılı göz önüne alındığında Hareket, geçtiğimiz dönemlerde olduğu gibi devletçi-milliyetçi söylem ile liberal-demokratik söylem arasında bir denge tutturmaya çalıştı. Hareket’e bağlı gazetelerde çalışan köşe yazarları, Hareket’in çözüm ve barıştan yana olduğunu, Gülen’in “Hayır sulhtadır” açıklamalarını öne sürerek yapmaktaydı.²²⁴ Ayrıca, anadilde eğitim konusunda da destekleyici açıklamalar medyada yer aldı.²²⁵ Ancak bununla birlikte, soruna ekonomi ve eğitim gibi geleneksel bir çizgiden yaklaşmaya da devam edilmekteydi. Hareket çevrele-

222. “Erdoğan: Genel Başkan adayımız Ahmet Davutoğlu”, *Hürriyet*, 21 Ağustos 2014.

223. Ruşen Çakır, “Cemaat, Çözüm Sürecine’sahici olarak’ nasıl bakıyor?”, *Vatan*, 15 Nisan 2014.

224. Bülent Korucu, “Hizmet Camiası, açılım sürecinin neresinde?”, *Zaman*, 25 Nisan 2014.

225. Korucu, “Hizmet Camiası, açılım sürecinin neresinde?”.

rinde, eğitimin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması, ekonomik kalkınmanın sağlanması gibi yöntemlerle sorunu hızlı bir şekilde çözmekten ziyade, süreci uzun tutarak aşırılıkların zaman içinde eleneceği düşüncesi öne sürülüyordu. Fakat bazı yazarların iddia ettiği gibi eğitim ve ekonomiye odaklanan argümanlar Kürt siyasi hareketinin milliyetçi saiklerle hareket ettiği ve bunun Kürt kamuoyunun hatırı sayılır bir kısmında satın alındığı gerçeğini göz ardı etmektedir.²²⁶ Kısaca, meselenin siyasi-toplumsal ve kimlik boyutuna sahip olduğu gerçeğini bir kenara iten ve sorunu teknik bir yönetim ve güvenlik sorununa indirgeyen bu yaklaşım, Kürt sorununun en başta ortaya çıkmasına neden olan vesayetçi siyasetin yeniden üretilmesi demektir.

Dolayısıyla AK Parti'nin sorunun çözümü için somut adımlar atması Hareket'i eleştirel bir pozisyona itti. Bu somut adımların en önemlisi PKK ile Oslo'da devlet yetkililerinin bir görüşme gerçekleştirmesiydi. Hareket'in hükümetin attığı bu somut adımlara yönelik eleştirisi çeşitli mecralarda dile getirildi. Bu bağlamda, MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın sorguya çağırılması ve PKK'nın şehir yapılanması olan KCK'ya üye isimlerin tutuklanmaları Hareket'e yakın bürokratik yapılar tarafından gerçekleştirildiğine yönelik geniş bir konsensüs oluştu. Diğer taraftan KCK tutuklamalarıyla aslında Kürt Meselesinde hiçbir gelişim kaydedilmediği imajı oluşturulmaya çalışıldı. Bu da, özellikle Kürt kamuoyu düşünülerek, devletin (daha doğrusu AK Parti hükümetinin) Kürt Meselesini hala güvenlik perspektifinden ele aldığını göstermek amacını taşıyordu.²²⁷

Hareket'in Çözüm Sürecindeki duruşu 2014 yılında Çözüm Sürecinin kaderini etkileyen en önemli gelişme olan 6-7 Ekim Kobani protestolarında da kendini gösterdi. Protestolar esnasında Hareket'e ait okul, dersane ve öğrenci yurtlarına zarar verilmesi Hareket'in Çözüm Süreci konusundaki örtük itirazını bir kez daha gündeme getirmesi için iyi bir fırsat sundu.²²⁸ Kobani üzerinden Hükümet'in dış politika stratejileri eleştirildi.²²⁹ Kobani, Gülen Hareketi medyasına göre hem Çözüm Sürecinin hem de Türk dış politikasının iflasını simgeliyordu.²³⁰

GÜLEN HAREKETİ'NİN DIŞ POLİTİKA TASAVVURU: KÜRESELİN YANINDA, YERELİN KARŞISINDA

Gülen Hareket'in dış politikadaki tutumunun anlaşılması için öncelikle şu hususa dikkat etmek gerekir: iç ve dış politika arasında organik bir ilişki söz konusudur ve iki alanın birbirinden ayrı düşünülmesi imkânsızdır. Her iki alanda da atılan adımlar

226. Vahap Coşkun, "Cemaatin Kürt Meselesindeki perspektifi", *Serbestiyet*, 2 Şubat 2014.

227. Oral Çalışlar, "KCK tutuklamaları... PKK şiddeti...", *Radikal*, 5 Ekim 2011.

228. "Gazeteci ve Yazarlar Vakfı'ndan kamuoyuna açıklama", *gyv.org.tr*, 10 Ekim 2014.

229. Ahmet Turan Alkan, "Kobani'de duvara toslayan dış politikamız", *Aksiyon*, 21 Temmuz 2014.

230. Ekrem Dumanlı, "Zamanı durduramazsınız", *Zaman*, 13 Ekim 2014.

birbirini etkileyerek anlamlı bir bütünlük oluştururlar. Bu perspektiften bakıldığında AK Parti hükümetinin Ortadoğu'ya, özellikle de Suriye'ye yönelik politikaları iki yönden Hareket'in eleştirisine maruz kaldı. Bunlardan ilki güç-iktidar ilişkilerine odaklanıyordu. Türkiye'nin Ortadoğu'da mevzi kazanmasının AK Parti'nin iç politikada elini güçlendirmesi ve iktidar alanını genişletmesi ve hayata geçirmeye çalıştığı "yeni Türkiye" projesinin perçinleyecek olmasının Hareket nezdinde yarattığı bir rahatsızlık, çeşitli eleştiriler üzerinden dile getirildi. Bu bağlamda, hükümetin dış politikası Hareket tarafından teknik-stratejik bir zeminde eleştirildi. Hükümetin temkinli ve rasyonel davranmadığı²³¹ ve uyguladığı politikaların aceleyle getirilmiş olduğu yönünde eleştiriler sıralandı.²³²

İkincisi ise daha ideolojik-kimlik merkezli bir rahatsızlığı ortaya koyuyordu. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyesi olmak yönünde temellenen uluslararası politikasının yerini medeniyet merkezli bir uluslararası politika anlayışına bırakması Hareket'i tedirgin etti.²³³ AK Parti'nin ilk iki dönemini şekillendiren AB eksenli politikalar Hareket'in Batı-eksenli dış politika anlayışına uyuyordu.²³⁴ Arap Baharı'yla birlikte AK Parti'nin bölgedeki dış politikası, Türkiye'yi otonomlaştıran ve kendi bölgesiyle entegrasyonu önceleyen bir şekle büründü. Bu da Hareket'in dış politika hedef ve anlayışına ters düştü. Hareket, AB ve Batı ekseninde bir uluslararası politika geliştirilmesinin önemine vurgu yapıyordu.²³⁵

Bu fikir ayrılıkları, Gülen Hareketi'nin AK Parti-karşıtı bir kampanya yürütmesine neden oldu. Bu bağlamda Hareket iki farklı koldan hareket etti. Öncelikli olarak Hareket, uluslararası arenada dış politikayla alakalı konularda AK Parti'yi demokrasiyi ve hukuk devleti prensiplerini hiçe sayan "otoriter bir yapı" olarak tasvir etme yoluna gitti. İç siyasette kullanılan AK Parti'nin ve özellikle Erdoğan'ın gittikçe "otoriterleştiği" tezi, uluslararası arenada da hükümetin dış politikasını eleştirmek için kullanıldı. AK Parti'nin demokrasi anlayışını sandıkla sınırladığı,²³⁶ AK Parti'nin siyasal İslam anlayışının liberal demokrasiyi zedelediği ve toplumu kutuplaştırdığı argümanları gazetelerde yer aldı. Bu teze göre toplumsal kutuplaşmanın öncelikli sebebi AK Parti ve Erdoğan'ın tutumuydu.²³⁷

Bunu Hareket'in, özellikle Suriye dış politikası eleştirilerinde, hükümetin imajını uluslararası platformda radikal ve terörü kullanan İslamcı gruplara yakın olduğu iddiaları üzerinden yıpratma stratejileri takip etti. Bu açıdan özellikle IŞİD'in faaliyetlerini arttırdığı 2014 yılında Hareket'in öncelikli söyleminin Türkiye'nin IŞİD ve

231. "Turkey's 'obsession' with removing Assad hurts Turkish interests", *Today's Zaman*, 19 Ekim 2014.

232. Şahin Alpay, "A necessary reset in Turkish foreign policy", *Today's Zaman*, 15 Haziran 2014.

233. "AK Party increasingly seen as terror, radicalism sponsor in Mideast", *Today's Zaman*, 25 Ağustos 2014.

234. "Abant Platform: Turkey has lost its direction in a troubled region", *Today's Zaman*, 20 Haziran 2014.

235. "Fethullah Gulen's interview with the Wall Street Journal in English", *Wall Street Journal*, 21 Ocak 2014.

236. Ekrem Dumanlı, "Sayıların altında ezilmek: Çoğunluk Zulmü", *Zaman*, 8 Eylül 2014.

237. Fahrettin Altun, "İslamcılıkla Derdiniz Ne?", *Akşam*, 29 Mart 2014

el-Kaide gibi radikal İslamcı gruplara yardım ettiği ve zaten AK Parti hükümetinin gittikçe radikalleştiği üzerinde yoğunlaştığı görüldü.²³⁸ Hareket kendisi bu tarz yayınlar yaptığı gibi, bu tarz söylemlere yer veren yayınlara da destek verdi.²³⁹ Hükümetin iddia edilen “radikal İslamcı” siyasetinin panzehiri olarak, Gülen Hareketi’nin ılımlı, “liberal İslam” modeli ve diyalog yöntemi sunulmaktaydı.

SONUÇ: 17 ARALIK'TAN 14 ARALIK'A

14 Aralık günü, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nca yürütülen “medya ve polis merkezli paralel yapı” soruşturması başladı. Soruşturmanın temelini 2009-2010 yıllarında yürütülen “Tahşiyeciler grubuna yönelik” operasyon oluşturuyordu. Operasyon kapsamında Samanyolu Yayın Grubu Başkanı Hidayet Karaca ve *Zaman* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ekrem Dumanlı'nın da aralarında olduğu 32 kişi gözaltına alındı. 19 Aralık'ta Dumanlı tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılırken, Karaca “silahlı örgüt kurma ve yönetme” suçundan tutuklu yargılanmak üzere Silivri Cezaevi'ne gönderildi. ABD'de ikamet eden Fethullah Gülen hakkında ise aynı dava kapsamında “gıyaben tutuklama” kararı çıkartıldı.²⁴⁰

14 Aralık operasyonu yaklaşık bir sene sonra 17 Aralık'ta Gülen Hareketi'nin AK Parti hükümetine karşı giriştiği darbenin başarısız olduğunu tescil ediyordu.²⁴¹ Hareket, birçok farklı taktiği devreye sokarak son 3-4 yıldır AK Parti iktidarını zayıflatma ve yerinden etme stratejisi izlemekteydi. Bu taktikler, (1) AK Parti içinde Gülen Hareketi yanlısı bir ağırlık noktası oluşturmak ve vesayet odaklarının karşısında demokratik siyasetin garantisi konumundaki iktidar partisini parçalamak; (2) İslamofobinin zirve yaptığı bir dönemde uluslararası kamuoyunda AK Parti'yi radikal İslami gruplarla ilişkilendirerek demokratik siyaset açısından meşruiyetinin sorgulanmasına ve üzerinde baskı oluşturarak geri adım atmasına yönelik propaganda ve algı faaliyetleri yürütmek; (3) Bu meyanda, AK Parti hükümetinin en önemli kozu olan siyaset kurumunu, emniyet ve yargı bürokrasisi aracılığıyla çevrelemeye ve işlevsiz bırakmaya yönelik siyaset-dışı darbe girişimlerinde bulunmak; (4) Ayrıca, sivil toplumda ve bürokratik kademelerde dışlayıcı ve saldırgan bir hareket tarzı geliştirerek muhalif birey ve toplumsal grupları sindirme ve yok etme siyaseti gütmeyi kapsıyordu.

14 Aralık operasyonları hükümetin Gülen Hareketi üzerine çok daha kararlı bir şekilde gideceğini gösterdi. Bunun münferit bir operasyon olarak kalmayacağı, devletteki “paralel yapı”nın kapsamlı tasfiye sürecinin bir parçası olduğu Hükümet tarafından birçok kez etkili bir söylemle dile getirildi. Bundan sonraki süreçte Gülen Hareketi'nin önünde iki seçenek bulunuyor: İktidar mücadelesini devam ettirmek ya

238. “US operation against ISIL, Turkey's silence”, *Today's Zaman*, 14 Ağustos 2014.

239. Yıldırım Oğur, “Hacı Bayram-ı Veli'den 100 yard uzakta...”, *Türkiye*, 17 Ekim 2014.

240. “Ekrem Dumanlı ve Hidayet Karaca hakkında karar açıklandı”, *Sabah*, 19 Aralık 2014.

241. Burhanettin Duran, 14 Aralık'ı Nasıl Okumalı?, *Sabah*, 16 Aralık 2014.

da siyasetten el etek çekip başlangıçtaki asli misyonuna, din-eğitim hizmeti veren bir sivil toplum kuruluşuna geri evrilmek. Gülen Hareketi'nin bir cemaat olarak, iktidar ve güç arayışında en büyük silahı, kamuoyunda apolitik bir hareket olduğu imajı oluşturması ve ülkedeki siyasi çatışmanın açıktan bir kutbu olmamasıydı. Hareket bu silahını geldiğimiz noktada kaybetmiş durumda. Eğer Gülen Hareketi iktidar mücadelesini devam ettirmekte kararlıysa bundan sonra siyaseten örgütlenerek, siyaset kurumu dâhilinde tikel bir pozisyonu temsil eden bir siyasi partiye evrilerek gerçekleştirilmek zorundadır. 2014 yılı içerisinde bu yönde bazı utangaç adımlar atıldı. Ancak bir yandan kendisine evrensellik atfederek diğer toplumsal grupları kendisine eşit görmeyen, diğer yandan da sadece dar bir cemaatçi ideolojiye yaslanan bir hareketin şeffaflık gerektiren siyaset kurumu dâhilinde başarılı olması pek muhtemel değildir.

GENEL DEĞERLENDİRME

17-25 Aralık ile başlayan 2014 yılı, 14 Aralık'ta Gülen Hareketi'ne düzenlenen operasyonla sona erdi. 2014 yılında Gülen Hareketi, AK Parti hükümetine karşı açıktan meydan okudu. Muhalefet partileriyle kurduğu ittifaklarla siyaset kurumuna nüfuz etti. Aynı zamanda siyaset kurumunu çökertmeye yönelik gayrı-meşru girişimlerde bulundu. 2015 genel seçimlerinin bir kez daha Hareket'in muhalefet partileriyle sıkı ittifakına sahne olması muhtemeldir. Ayrıca, önümüzdeki süreçte Hareket'in yaşam alanının yeni operasyonlarla daralması, Hareket içerisinde kapsamlı bir iç hesaplaşmanın yaşanması ve Hareket'in iktidar oyunlarına angaje olmuş kesimleriyle daha geniş tabanı arasında bir kopuşun yaşanması muhtemeldir.

Muhalefet partileri için de 2015'te yapılacak milletvekili seçimleri çok büyük önem arz etmektedir. 30 Mart yerel seçimleri ve 10 Ağustos'ta yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi ile birlikte düşünüldüğünde bu seçimler, "yeni Türkiye'nin kurumsallaşmasına geçiş için son dönemeci teşkil etmektedirler. Bu seçimlerde elde edilecek sonuçlara göre, ya yeni anayasa yapımı, yeni bir yönetim sistemine geçiş ve yeni partiler kanununun ortaya konması gibi Türkiye siyasi-toplumsal yapısının çehresini toptan değiştirecek adımlar atılacak ya da ülke yeni ile eski arasında patinaj yapmaya devam edecektir. Dolayısıyla, CHP ve MHP gibi değişimin karşısında olan muhalefet partilerinin bu seçimlerde hükümet karşısında tüm güçleriyle mücadele edecekleri şüphesizdir.

CHP'de bir süredir hissedilen değişim ve yeni şartlara adaptasyon eğilimi kaçınılmaz olarak MHP'de de gözlemlenmeye başlayabilir. Ancak yine de MHP bünyesinde halkın genelinin sorunlarına ve taleplerine eğilen bir siyaset dilinin yakın ve orta vadede ortaya çıkma ihtimali yüksek gözükmemektedir. MHP'nin önünde diğer muhalefet partilerinden, özellikle de CHP'den kaçan "endişeli ulusalcıları" toparlayan bir parti olma seçeneği bulunmaktadır. Lakin bu durum, partinin hâlihazırdaki ulusalcı-laik ile milliyetçi-muhafazakar seçmen tabanı arasında kurduğu hassas dengeyi sarsarak, partinin asıl ağırlık noktasını oluşturan muhafazakar-milliyetçi seçmen tabanında olumsuz bir etki yaratabilir. Aynı şekilde, MHP'nin Kürt sorununa

endekli devletçi-milliyetçi siyaset dili, çözüme doğru atılan her adımın toplumsal mutabakatı daha da genişletmesiyle, biraz daha anlamsızlaşma ve marjinalize olmakla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda MHP, uzun süreçte devletçi-milliyetçi siyasetini başka bir semptomla referansla üretmek zorunda kalabilir.

Çözüm Süreci 2014 yılında ciddi testlere tabi tutuldu. Bu testlerden tarafların kararlılığı ve Sürecin eriştiği olgunluk düzeyi nedeniyle başarıyla çıktı. Önümüzdeki dönemde de, Türkiye'deki normalleşmeden ve yaşanan değişimden rahatsız olan ulusal ve uluslararası güçlerin Süreci sabote etmeye yönelik girişimlerde bulunacağı kuşkusuzdur. 2015 seçimleri sonrasında ise Süreç, "değişim" taraftarlarının kazanması halinde, nihai noktasına bir adım daha yaklaşacaktır. Bu noktada, Kürt siyasi hareketinin 2014 yılı içerisinde "Türkiyelilik" ile "Kürdistanlılaşma" arasında yaşadığı gel-gitlerin "Türkiyelilik" yönüne doğru kayacağını beklemek gerekir. Kürt siyasi hareketinin önündeki en önemli sınav Kürt milliyetçiliğini aşip aşamamak olacaktır. Kürt siyasi hareketi için belki de en mantıklı seçenek, HDP ile cumhurbaşkanlığı seçimlerinde test edilen ve belli bir başarı yakalayan "radikal demokrat" siyasetin imkânlarını zorlamak olacaktır. Keza uzun süreçte bu siyasi damar, normalleşmiş bir Türkiye siyasi hayatında başat siyasi geleneklerden birisi haline gelmeye adaydır. Yerel olan ile barışık, demokratik siyaseti ciddiye alan ve toplumun geneline yönelik pozitif değerler üretme potansiyeline sahip radikal demokratik bir siyaset, sadece Kürt siyasi hareketi için değil, aynı zamanda değişim sancıları yaşayan CHP için de önemli bir seçenek olarak durmaktadır. Bu açıdan, belki de uzun vadede Kürt ve Türk solunun tekrardan birleşmesi sürpriz olmayacaktır.

Hükümet açısından 2014 yılının kazanılan iki seçim, 17-15 Aralık darbe girişimlerinin bertaraf edilmesi, Çözüm Sürecinin yaşanan dönemsel tıkanmalara rağmen ileri boyutlara taşınması ve dış politikada ciddi daralmalara rağmen sürecin fazla hasar alınmadan atlatılması göz önüne alındığında başarılı bir yıl olarak görülebilir. Ancak şunun altını kalın harflerle çizmek gerekir ki, bir siyasi özne olarak AK Parti'nin başarı kriteri karşılaşılan dönemsel sorunların aşılması ve çözülmesi değildir. AK Parti'nin başarısının temel kriteri yeni bir siyasi gerçekliğin üretilmesi, yeni kurum ve yapıların tesis edilmesini kapsayan bir siyasi-toplumsal dönüşümün kurumsallaşmasıdır. Dolayısıyla, önümüzdeki genel seçimler, muhalefet partilerinin olduğu kadar AK Parti'nin de kaderini belirleyecek seçimlerdir. Bu kritik dönemece doğru yol alırken AK Parti'nin en büyük sınavı dışarıdan gelecek meydan okumaların önünü almak olduğu kadar, kendi iç birlik ve bütünlüğünü muhafaza etmek de olacaktır. Bu durum özellikle, yarı-başkanlık özellikleri gösteren yürütme erkinde uyum ve işbirliğinin korunmasını ön plana çıkarmaktadır. Halkın doğrudan oylarıyla seçilen eşit meşruiyete ve ağırlığa sahip Cumhurbaşkanı ile Başbakan ve kabinesi arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, içinde bulunduğumuz kritik seçim sürecinde büyük önem arz etmektedir.

2014TE

HUKUK VE

İNSAN HAKLARI

YILMAZ ENSAROĞLU • CEM DURAN UZUN • YAVUZ GÜÇTÜRK • SELMAN ÖĞÜT • HİLAL
BARIN • SÜMEYRA YILDIZ

Bu bölümde, 2014 yılında Türkiye’de hukuk ve insan hakları alanında yaşanan gelişmelerin bir kısmı, özet bir biçimde ve genel hatlarıyla ele alınmıştır. Yılın gelişmeleri, yasama faaliyetleri, yargı kararları ve idari uygulamalar arasından en fazla önem taşıyanlardan hareketle değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, önce 2014’te yapılan ve hukuk devleti ve insan hakları açısından önem taşıyan anayasal ve yasal düzenlemeler; daha sonra, yargıyla ilgili gelişmeler ele alınmış ve son olarak da, insan hakları alanındaki gelişmelerin bir kısmı incelenmiştir.

YASAMA FAALİYETLERİ

TÜRKİYE BÜYÜK Millet Meclisinin 2014 yılı yasama faaliyetlerinin, kabul edilen kanunlar itibariyle önceki yıllara göre ciddi oranda azaldığı görülmektedir. 2013 yılının tamamında 149 kanun kabul edilmişken, bu yasama döneminde 24 Aralık 2014 tarihi itibariyle toplam kabul edilen kanun sayısı 71'dir. Bu durumun en önemli sebebi, hem cumhurbaşkanlığı hem de mahalli idareler gibi iki önemli seçimin bu yıl yapılmış olmasıdır. Ayrıca bu yasama yılında bir Anayasa değişikliği yapılmadığı gibi, Bakanlar Kuruluna herhangi bir konuda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi de verilmemiştir. Bu dönemde kabul edilen 71 kanunun ağırlıklı bir kısmı, daha önceden imzalanmış olan milletlerarası antlaşmaların onaylanmasının uygun bulunmasına ilişkindir. İnsan hakları, demokratikleşme ve yargı konularına ilişkin önemli bazı kanunlar hakkında da aşağıda kısa bilgiler verilmiştir.

TEPKİ KANUNLARI

Bu dönemin yasama faaliyetlerine ilişkin olarak değinilmesi gereken önemli bir konu, tepki kanunlarıdır. Yolsuzluk ve rüşvet iddiaları gerekçesiyle 17 ve 25 Aralık 2013 tarihlerinde yapılan operasyonlardan sonra, bu operasyonlara ve bu operasyonları yürüten devlet içerisinde ayrı bir hiyerarşiye tabi bir gruba tepki niteliğinde bazı önemli yasal düzenlemeler yapıldı ve halen yapılmaktadır. Özellikle Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ile Adalet Akademisinin yapısını ve işleyişini değiştiren 6524 sayılı Kanun ve kamuoyunda internet yasası olarak isimlendirilen 6527 sayılı Kanun ciddi tartışmalara sebep olmuş; gerek teklif sahiplerinin bazı maddeleri geri çekmeleri gerekse Cumhurbaşkanının müdahaleleri sonucunda yasalaşmıştı. Ancak Anayasa Mahkemesi, 6524 sayılı Kanun'un HSYK'ya ilişkin çok sayıda maddesini iptal etmiştir.²⁴² Kamuoyunda internet yasası olarak anılan düzenlemede, aynı ay içerisinde yapılan başka bir Kanun ile gelen tepkiler de göz önünde bulun-

242. AYM Kararı, E.2014/57, K.2014/81, K.T.:10.04.2014, R.G.:14.05.2014 – 29000.

durularak iyileştirmeler yapılmıştır. Ayrıca bu süreçte, bu iki Kanun dışında özellikle yargıyı ilgilendiren çok sayıda düzenleme yapılmış ve bu düzenlemelerden bazıları, sonradan tekrar değiştirilmiştir. Ayrıca 17.04.2014 tarihinde kabul edilen “*Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*” benzer tartışmaların gölgesinde ve hızla kabul edilmiştir. Son olarak, 6-7 Ekim Kobani olayları sonrasında hazırlanan ve şimdiden TBMM’de değişikliklere uğrayan Güvenlik Paketi de tepki kanunları arasında anılabilir.

Bütün bu kanunların hazırlanma sürecine bakıldığında, bunlar belli olaylara tepki niteliğinde olduğundan, önemli ve temel konulara ilişkin olmalarına rağmen, gerekli ön hazırlıklar ve tartışmalar yapılmadan TBMM’ye sunulmaktadır. Bu düzenlemelerin birçoğu bir *kanun tasarısı* olarak Bakanlar Kurulu tarafından değil, birkaç milletvekilinin imzasıyla *teklif* olarak önerilmektedir. Oysa kanunların tasarı şeklinde hazırlanması, birçok eksikliğin ve hukuka aykırılığın TBMM önüne gelmeden düzeltilmesi imkânını vermektedir. Çünkü bir kanun tasarısı, öncelikle ilgili Bakanlıkta hukukçular ve uzmanlar tarafından uzun bir çalışmadan sonra *taslak* olarak hazırlanmakta ve Başbakanlığa gönderilmektedir. Kanun taslağı Başbakanlıkta Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğünde bu alanda eğitilmiş ve tecrübeli hukukçular tarafından her yönden değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme sonrasında ise, Bakanlar Kuruluna sunulan taslak, Kurulda yapılan tartışmalar ve öneriler doğrultusunda olgunlaştırılarak TBMM’ye kanun tasarısı olarak sunulmaktadır.

Kanun tasarılarının hazırlanmasına ilişkin bütün bu sürecin esaslarını belirlemek üzere, yine AK Parti iktidarı döneminde, 19.12.2005 tarihinde “*Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*”²⁴³ Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bu usullerin önemli temel kanunların hazırlanmasında gerek hukuka ve Anayasa’ya aykırılıkları, gerekse diğer eksiklikleri giderme bakımından daha güvenli olduğuna şüphe yoktur. Nitekim bu tekliflerde Meclis komisyonlarında ve Genel Kurul’da değişiklik yapmak zorunda kalınmış, Cumhurbaşkanının çeşitli müdahaleleri gündeme gelmiş ve Anayasa Mahkemesi çok sayıda iptal kararı vermiştir. Oysa iyi bir hazırlık ve tartışma süreciyle bunlar öneri aşamasında düzeltilebilirdi.

KANUNLAR

1. **6.2.2014 tarih ve 6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Büyük bir kısmı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına ilişkin olan bu torba kanunun en çok tartışılan yönü, 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun’da yapılan değişikliklerle ilgili olmuştur. Bu Kanun ile “Eri-

243. R.G., 17.02.2006-26083.

şim Sağlayıcılar Birliği” kurulması ve internet erişiminin engellenmesine ilişkin kararların bu birlik eliyle uygulanması, erişimin engellenmesi ya da yayından kaldırma konusunda etkinlik sağlanmasına ilişkin esaslar düzenlenmiştir.

2. **11.2.2014 tarih ve 6519 sayılı Askerlik Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun:** Kanun ile Anayasa'nın 148. maddesinde yapılan değişiklikle Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının Yüce Divanda yargılanacağına dair yeniliğe uyum sağlanmış ve askere alma işlemlerinden, asker kişilerin cezalarının infazına; askerlerin hava değişimi ve istirahat sürelerinden, subay, astsubay ve uzman erbaşların özlük işlemlerine; askeri malzeme ve araçlardan hava pilotlarının zorunlu görev sürelerine kadar çeşitli alanlarda TSK'nın ihtiyacı olan kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır.
3. **15.2.2014 tarih ve 6524 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun:** Kanun ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu başta olmak üzere Adalet Akademisi ve Adalet Bakanlığı kanunlarında birtakım değişiklikler yapılmıştır.²⁴⁴
4. **21.2.2014 tarih ve 6526 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun:** Kanun ile Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. maddesi uyarınca kurulan Ağır Ceza Mahkemeleri kaldırılmış, hukuka aykırı olarak kişisel verileri kaydeden kimseye ve kişisel verileri hukuka aykırı olarak bir başkasına veren, yayan veya ele geçiren kişiye verilecek cezalar artırılmış ve suçun konusunun Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine göre ortadan kaldırılması veya yok edilmesi gereken veri olması halinde, verilecek ceza bir kat artırılmış; gözaltına alma tedbirinin soruşturma yönünden zorunlu olmasına ve kişinin bir suçu işlediğini gösteren somut delillerin bulunmasıyla mümkün hale gelmesi, tutuklama kararı verilebilmesi için şartlar arasında sayılan “kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olguların”, “kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller” olarak değiştirilmesi öngörülmüş ve çeşitli kanunlarda düzenlemeler yapılmıştır. Yürütülen soruşturmalarda dinlemelere ilişkin kararların Ağır Ceza Mahkemelerince oy birliği ile alınabileceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca kamu görevlileri hakkında tesis edilen atama, naklen atama, görev ve unvan değişikliği, geçici veya süreklili görevlendirmelere ilişkin idari işlemler hakkında açılacak davalarda idarenin savunması alınmadan yürütmenin durdurulması kararı verilemeyeceği ve mahkeme kararlarının süresi içinde kamu görevlilerince yerine getirilmemesi hâlinde tazminat davasının ancak ilgili idare aleyhine açılabilmesi hükmüne bağlanmıştır.
5. **26.2.2014 tarih ve 6527 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun:** Birbirinden farklı konulara ilişkin çok sayıda kanunda değişiklik yapan bu torba Kanun ile 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların

244. Bu Kanun “Yargı” bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'da 6.2.2014 tarihinde yapılan değişikliklere gelen tepkiler doğrultusunda iyileştirmeler yapılmıştır. Kanun ile “*Trafik bilgisi ancak bir suç soruşturması velveya kovuşturması kapsamında mahkemelerce talep edilmesi hâlinde Başkanlık tarafından içerik sağlayıcı, yer sağlayıcı velveya erişim sağlayıcıdan alınarak verilir.*” hükmü eklenmiş ve TİB Başkanının verdiği erişimin engellenmesi kararının Başkanlık tarafından, 24 saat içinde Sulh Ceza Hâkiminin onayına sunulacağı ve Hâkimin, kararını 48 saat içinde açıklayacağı hükme bağlanmıştır.

6. 1.3.2014 tarihli ve 6528 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:

Kanun ile aday öğretmenlikten öğretmenliğe geçişte sınav uygulanması, Milli Eğitim Bakanlığının bazı birimlerinde yenilikler yapılması, lisansüstü eğitim amacıyla yurtdışına gönderilecek öğrencilerin seçiminin yazılı ve/veya sözlü sınavla yapılması, Millî Eğitim Bakanlığı adına yurtdışına gönderilenlerden, gönderildikleri ülkede doktora öğrenimlerini başarıyla tamamladıktan sonra mecburi hizmet yükümlülüklerini ifa etmek üzere yurda dönenlerin Eğitim Uzmanı kadrolarına atanması gibi konular düzenlenmiştir. Ancak bu Kanun ile ilgili asıl tartışma, özel dersanelerin 1 Eylül 2015 tarihine kadar kapatılarak özel okula veya başka bir özel öğretim kurumuna dönüşmesi, bu dönüşüm kapsamına girenlere çeşitli destekler sağlanması, bu kurumlarda çalışmakta olan öğretmenlerin Bakanlıkta istihdam edilebilmesi, bu kurumlarda okuyan öğrenciler için eğitim öğretim desteğinde bulunulması yolundaki hükümlerle ilgilidir. Kanun gerekçesinde, dersanelerde verilen eğitimin adeta mevcut eğitim öğretime alternatif olarak görülmesi, dershaneye giden veya gitmeyen öğrenciler arasında fırsat eşitsizliği ortaya çıkması ve en önemlisi, eğitim ve öğretim politikalarını olumsuz etkilemesi nedenleriyle, dersanelerin eğitim sistemimizde yarattığı bu ikiliğe son verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca dersane sisteminin pedagojik açıdan yarattığı sıkıntılar, bu kurumlarda çalışan öğretmenlerin sorunları ve Millî Eğitim ile dersanelerin amaçları arasında zamanla oluşan farklılıklar, Kanun'un gerekçesinde değinilen konulardır. Bu düzenlemeye, dersanelerin eğitim sisteminin bir sorunu olduğu ancak çözüm yolunun, kapatmak olmadığı, dersaneleri doğuran sebeplerin ortadan kaldırılması gerektiği, böyle bir düzenlemenin Anayasa'nın sözleşme özgürlüğü ve teşebbüs özgürlüğünü düzenleyen maddelerine aykırı olduğu gibi gerekçelerle eleştiriler yöneltilmiştir.

7. 2.3.2014 tarih ve 6529 sayılı Temel Hak ve Özgürlüklerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun: Bu Kanun'la Başbakan tarafından açıklanan “Demokratikleşme Paketi”nde yer alan ve yasal düzenleme gerektiren konularda düzenlemeler yapılmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanımında zaman aralığının genişletilmesi, seçim propagandalarında Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerin kullanılabilmesi, siyasi

partilerin eş başkan seçebilmeleri, %3'ün üzerinde oy oranına sahip partilere devlet yardımı yapılması, nefret suçunun Türk Ceza Kanunu kapsamında düzenlenmesi öngörülmüştür.²⁴⁵

- 8. 17.4.2014 tarih ve 6532 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** İki AK Partili milletvekili tarafından sunulan Teklif, 1984 tarihli “Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu”nun dış politika ve güvenlik algısında meydana gelen değişimi karşılamaktan uzak kalması ve günün ihtiyaçlarına göre yenilenmesi ihtiyacı genel gerekçesine dayanılarak TBMM’ye önerilmiştir. Bu genel gerekçenin yanında Teklifte, MİT’in yetkilerinin ve etkinliğinin artırılması, operasyon yapma imkânına kavuşması, gizliliğinin korunması ve MİT üzerindeki yargı denetiminin sınırlandırılmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Toplam 15 maddeden oluşan Kanun ile MİT’in görev ve yetkileri artırılmış, bu görevleri yerine getirirken başvuracağı araçlar çeşitlendirilmiş ve genişletilmiş, MİT faaliyetleri ve mensuplarına yönelik yargı denetimine sınırlamalar getirilmiş, MİT’e ait bilgi ve belgelerin yayımına yönelik cezalar artırılmış, MİT’in her türlü kişisel veri ve bilgiye erişimi sağlanmıştır. Kanun teklifine yönelik olarak, MİT’e sınırları belirsiz ve geniş yetkiler verildiği; MİT’in kişisel verilere ve bilgilere ulaşmasını sağlayan hükümlerin, Anayasa’nın “Özel Hayatın Gizliliği” başlığını taşıyan 20. maddesi ve özellikle bu maddeye 2010 Anayasa değişikliği ile eklenen ve doğrudan “kişisel verilerin korunması hakkını” düzenleyen 3. fıkrası ile çeliştiği ve son olarak MİT üzerindeki yargı denetimini sınırlandıran ya da kaldıran hükümlerin hukuk devletine aykırı olduğu iddiaları gündeme getirilmiştir.
- 9. 18.6.2014 tarih ve 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Bu Kanun ile nitelikli hırsızlık suçları, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti ile kullanma suçlarıyla daha etkin mücadele edilebilmesi amacıyla bu suçlar için belirlenen cezaların artırılması; uyuşturucu ve uyarıcı madde kullananlar hakkında uygulanan tedavi ve denetimli serbestlik tedbirinin daha etkin hale getirilmesi; esrar elde etmek amacıyla kenevir ekme suçunun cezasının artırılması; Sulh Ceza Mahkemelerinin kaldırılması ve bu mahkemelerin görev alanına giren suçlara ilişkin yargılamaların Asliye Ceza Mahkemelerine devredilmesi; soruşturma aşamasında hâkim tarafından verilmesi gereken kararları vermek üzere Sulh Ceza Hâkimliklerinin oluşturulması; Bölge İdare Mahkemelerinin istinaf mercii olarak yapılandırılması ve bu değişiklik doğrultusunda başvuru usulü ile inceleme ve yargılama usulüne ilişkin hükümlerin getirilmesi; Yargıtay dairelerinin daha verimli çalışabilmesi amacıyla Yargıtay’daki hukuk ve ceza dairesi sayılarının kanunla düzenlenmesinden vazgeçilerek daireler arasındaki görev dağılımının, yıl için-

245. Bu Kanun’da yapılan düzenlemeler, “Demokratikleşme Paketi Uygulamaları” bölümünde ayrıca ele alınacaktır.

de gelen dosya sayısına bağlı olarak ihtiyaca göre Yargıtay Büyük Genel Kurulu tarafından belirlenmesi; Yargıtay Birinci Başkanlık Kurulunun asıl üye sayısının sekizden on ikiye çıkarılması düzenlenmiştir. Birtakım suçlar son yıllarda ciddi artışlar göstermiş, toplumsal tepkilere neden olmuş ve medyanın önemli gündem maddeleri haline gelmiştir. İşte bu Kanun, uyuşturucu ve uyarıcı maddelerin kullanımı ile imal edilmesi ve ticareti; nitelikli hırsızlık ve yağma gibi suçlar ile cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen ve özellikle çocuklara yönelik olan bu tür suçlarla etkin mücadeleyi amaçlamış ve bu amaçla ciddi ceza artışları öngörmüştür.²⁴⁶

- 10. 10.7.2014 tarih ve 6551 sayılı Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun:** Terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi için yürütülen Çözüm Sürecine ilişkin usul ve esasları düzenleme amacına yönelik bu Kanun ile Bakanlar Kurulunun Çözüm Süreci kapsamında uygulama, izleme ve koordinasyon konularında yetkili olduğu; sürecin sekretaryasının Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı tarafından yürütüleceği ve bu süreçte görev alan kişilerin hukuki, idari ve cezai sorumluluklarının doğmayacağı konuları düzenlenmiştir.²⁴⁷
- 11. 10.9.2014 tarih ve 6552 sayılı İş Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Bu düzenlemeyle, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku alanında çok sayıda değişiklik yapıldığı gibi, kamuoyunda vergi barışı olarak bilinen, devletin vergi, harç ve diğer alacakları ile cezalara ilişkin yapılandırmanın esasları belirlenmiştir. Kamuoyunda taşeron işçi olarak bilinen alt işveren işçilerinin iş mevzuatından kaynaklanan haklarının kullanılmasının sağlanması, hak kayıplarının engellenmesi ve ücretlerin garantiye alınması, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılan alt işveren sözleşmelerinin ve uygulamalarının iş mevzuatına uygunluğunun sağlanması bu Kanun'la düzenlenmiştir. Ayrıca Soma'da meydana gelen ve 301 işçinin ölümüyle sonuçlanan kazanın tetiklemeyle maden işçilerinin çalışma şartları iyileştirilmiştir. Yer altında çalışan işçilerin haftalık çalışma süreleri ile yıllık ücretli izin süreleri yeniden düzenlenmiş, bu işçilere fazla çalışma yaptırılması yasaklanmış ve emeklilik yaşı düşürülmüştür.
- 12. 23.10.2014 tarih ve 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun:** Kanun ile elektronik ticarete ve bilgi toplumu hizmetlerine ilişkin esas ve usuller ile istenmeyen elektronik postalara ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin konular düzenlenmiş ve Avrupa Birliği'nin ilgili mevzuatı ile uyum sağlanmıştır.
- 13. 5.11.2014 tarih ve 6564 sayılı Yükseköğretim Personel Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Kanun ile üniversitelerde görev yapan öğretim

246. Bunlar dışında bu Kanun'da yer alan, yargı ile ilgili hükümler "Yargı" bölümünde ele alınacaktır.

247. Daha çok, "Çözüm Süreci Yasası" olarak bilinen bu yasa, "Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci" bölümünde detaylıca ele alınacaktır.

üyeleri ile araştırma görevlisi, öğretim görevlisi ve okutmanların mali haklarında yükseköğretim tazminatı adı altında yeni bir ödeme unsuru ihdas edilmek suretiyle artış yapılması; yurt içinde veya yurt dışında bilim, teknoloji ve sanata katkı sağlayıcı nitelikte sonuçlandırdıkları proje, yaptıkları araştırma, yayın ve sergi, aldıkları patent ile çalışmalarına yapılan atıflar, almış oldukları akademik ödüller esas alınmak suretiyle üniversitelerde görev yapan öğretim üyeleri ile araştırma görevlisi, öğretim görevlisi ve okutmanlar için akademik teşvik ödeneği adı altında yeni bir ödeme yapılması öngörülmüştür.

- 14. 18.11.2014 tarih ve 6567 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Kanun ile karayolu ve turizm taşımacılığı yapan veya şehirlerarası toplu taşıma hizmeti verenlerden engelli bireylerin erişilebilir toplu taşıma hizmeti sağlanmasına ilişkin talebini yerine getirmeyenlere, servis taşımacılığı yapanlardan engelli personel veya öğrenciye talep hâlinde erişilebilir taşıma hizmetini sağlamayanlara yaptırım uygulanması ve şehir içi yolcu taşıma hizmeti yapan araçlardan erişilebilir olmayanlara yolcu taşıma hizmeti için yetki belgesi, izin ya da ruhsat verilmemesi hükme bağlanmıştır.
- 15. 20.11.2014 tarih ve 6570 sayılı İstanbul Tahkim Merkezi Kanunu:** Kanun ile yabancılık unsuru taşıyanlar da dâhil olmak üzere, uyuşmazlıkların tahkim veya alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleriyle çözülmesini sağlamak üzere İstanbul Tahkim Merkezinin kurulması ile Merkezin teşkilat ve faaliyetlerine ilişkin usul ve esaslar düzenlemiştir.
- 16. 2.12.2014 tarih ve 6572 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Kanun ile noterlerin özlük haklarına ilişkin çok sayıda değişiklik yapılmış ve hâkim ve savcılara ek tazminat verilmesi ve uygun koşullarda silah edinmeleri düzenlenmiştir.²⁴⁸
- 17. 10.12.2014 tarih ve 6582 sayılı Askerlik Kanunu ile Sözleşmeli Erbaş ve Er Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun:** Kanun ile 1 Ocak 1988 tarihinden önce doğan askerlik yükümlülerinin bedel ödemek ve temel askerlik eğitimine tabi tutulmamak suretiyle askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılmaları; haklarında saklı, yoklama kaçağı olma ve bakaya kalmadan dolayı idari ve adli soruşturma açılmaması ve kovuşturma yapılmaması, başlatılmış olanların ise sona erdirilmesi; ayrıca ortaöğretim mezunlarının sözleşmeli erbaş ve erliğe başvurma yaşının yirmiye indirilmesi ve askerlik yapma şartının kaldırılması hükme bağlanmıştır.

248. Ayrıca Yüksek Yargı ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ile ilgili birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler "Yargı" bölümünde ele alınacaktır.

TBMM İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2014 yılında alt komisyonlar eliyle incelemeler yapmaya, raporlar yayınlamaya, başvuruları değerlendirmeye ve bilgi edindiği ciddi insan hakkı ihlallerini araştırmaya devam etmiştir. Ekim 2013-Ekim 2014 arasında Komisyon 10 toplantı gerçekleştirmiş, 13 alt komisyon raporunu kabul etmiştir. 2014 yılı içerisinde “Mağdur Hakları” ve “Ceza İnfaz Kurumu ve Tutuklevleri” alt komisyonları ile “Fişleme İddialarının Araştırılmasına İlişkin Kurulan Alt Komisyon” ve “Türkiye’de Bulunan Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasadışı Göçmenlerin Sorunlarını İncelemek Üzere Kurulan Alt Komisyon” olmak üzere toplam dört alt komisyon faaliyette göstermiştir.

Alt komisyonların çalışmaları sonucunda Almanya, Hollanda ve Belçika’daki göçmen çocukların durumu, Belçika ve Hollanda’daki cezaevleri ve kolluk uygulamalarının incelenmesi, Suriyeli mültecilerin çadır kamplarının durumu, Ege kıyılarında gerçekleşen yasadışı göç; Adana, Ankara, Antalya, Kırıkkale, Rize, Trabzon, Kocaeli ve Silivri’de bulunan ceza infaz kurumlarında yapılan incelemeler ve mağdur haklarına ilişkin toplam 13 rapor yayınlandı. Ayrıca “Tunceli İli Hozat İlçesindeki Fişleme İddialarının Araştırılmasına İlişkin Kurulan Alt Komisyon” çalışmalarını tamamladı ve hazırlanan raporu Komisyon’un onayına sundu.

Komisyon, 2011 yılında yapılan değişiklik ile elde ettiği kanun teklif ve tasarılarını görüşmeye devam etti. 4. Yasama Yılında esas komisyon olarak kanun tasarısı veya teklifi havale edilmezken, tali komisyon olarak 5 kanun tasarısı ve 29 kanun teklifi havale edildi. Tali komisyon olarak “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı” görüşülerek karara bağlandı ve raporu TBMM Başkanlığına sunuldu. Komisyon’da hâlen, esas komisyon olarak 1 kanun teklifi, tali komisyon olarak da 73 kanun teklifi bulunmaktadır.

YARGI

YARGI REFORMU SÜRECİ

TÜRKİYE’DE AB UYUM süreciyle hızlanan ve güçlenen yargı reformu süreci, 2009 yılında hazırlanan “Yargı Reformu Stratejisi ve Eylem Planı” ile bir strateji ve plan çerçevesinde yürütülmeye başlanmıştır. 2010 Anayasa değişikliği, HSYK ve Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere, yargı alanında getirdiği yeniliklerle tüm yargıda daha kapsamlı reformların yapılmasının önünü açmıştır. Reform planı 2012 yılında güncellenmiş ve AİHS ve AİHM içtihatlarına uyum amacıyla çok sayıda yargı paketi çıkarılmıştır. 2014 yılı içerisinde de yargı ile ilgili çok sayıda yeni düzenleme yapılmakla birlikte, bunların bir kısmı yargı reformunun genel amaçları yanında, yargı içerisinde örgütlü bir grubun varlığı ve faaliyetlerine yönelik olarak “tepki kanunu” olarak yapılmıştır. Bu sebeple, hukuk devleti ve insan hakları yönünden hükümetin yürüttüğü yargı reformuna aykırı olduğu gerekçesiyle, bu kanunlara yönelik çeşitli eleştiriler getirilmiş, bu düzenlemelerin bazıları TBMM görüşmelerinde değişikliklere uğramış ve bazıları da sonradan yapılan kanunlarla değiştirilmiştir.

Yargıya ilişkin tepki kanunlarından en dikkat çekenini, 15.2.2014 tarihinde kabul edilen HSYK ile ilgili kanundu. Bu Kanun ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu’nda değişiklik yapılmak suretiyle, Kurul üyeliğine seçim usulü, dairelerin oluşumu, çalışma usulü ve görevleri ile kararlarına itiraz, Genel Kurulun ve Kurul Başkanının görevleri, Daire Başkanı, Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları, Teftiş Kurulu Başkan ve Yardımcıları, Kurul müfettişleri, Kurul Tetkik Hâkimleri ve idari personelin atama ve görevlendirilmeleri konularında düzenlemeler yapılmıştır. Yasayla Adalet Bakanı’nın HSYK içerisindeki yetkileri önemli oranda artırılmıştır. Hâkim ve savcılarının özlük işlemlerini bağımsız bir kurul eliyle yürütme amacıyla kurulmuş olan HSYK’nın oluşumunda ve çalışmalarında, Adalet Bakanı’nın yetkilerinin artırılmasının, sistemin mantığı ile uyuşmadığı, yargı bağımsızlığını zedeleyeceği ve hukuk devleti ilkesine aykırı olduğu iddia edilmişti. Sonuçta, açılan iptal davasında Anayasa Mahkemesi, Kanun’un çok sayıda hükmünü benzer gerekçelerle iptal etmiştir. Aynı Kanun ile Adalet Akademisi, adli ve idari yargı Adalet Komis-

yonları, Yargıtay'da Başkan, Başsavcı, Başkanvekili ve Daire Başkanı olabilmek için gerekli yasal süreler ve Anayasa Mahkemesi üye adaylığı şartları ile seçim usulü yeniden düzenlenmiştir.

Bu süreçte, Adli Kolluk Yönetmeliğinde yapılan değişiklikle savcılar tarafından adli kolluk görevini yerine getiren görevlilere verilen emirlerin yerine getirilmesi konusunda mülki amirlerine bilgi vermeleri yönünde düzenleme getirilmişti. Aynı Yönetmelikle savcıların yakalama gözaltı ve el koyma kararlarıyla ilgili Başsavcı'ya bilgi verme zorunluluğu hükme bağlanmıştı. Ancak, Yönetmelikte yapılan bu değişiklikler Barolar Birliğinin başvurusu üzerine, Danıştay 10. Dairesi tarafından hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı ilkelerine dayanarak önce durdurulmuş ve sonrasında iptal edilmiştir.

Aynı süreçte, Terörle Mücadele Kanunu'nun 10. maddesi uyarınca yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri kaldırılmıştır. Türkiye'de ilk defa 1973 yılında Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş, 1982 Anayasası ile varlıkları devam ettirilmiş, AB uyum süreci ve AİHM kararları doğrultusunda 1999 yılında asker üye düzenlemesi Anayasa'dan çıkarılmış ve 2004 yılında kaldırılmıştı. Ancak kaldırılan DGM'lerin yerlerine Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri (ÖYM) kurulmuş, yani farklı bir isimle varlıkları devam etmiştir. Birtakım kapsamlı yargılamalarda bu mahkemelere yönelik ağır eleştiriler üzerine ÖYM'ler de kaldırılmış ancak tekrar farklı bir isimle TMK 10. madde ile görevli mahkemeler olarak yargı sistemindeki yerlerini korumuşlardır. Son olarak, 2013 yılı sonunda yaşanan gelişmeler bu mahkemelerin isim ve statü değişikliği ile sorunların çözülemeyeceğini açıkça ortaya koymuş ve sonuçta 21.2.2014 tarihli Kanun'la tamamen kaldırılmışlardır. Artık bu mahkemelerin baktığı davalara genel görevli Ağır Ceza Mahkemeleri bakacaktır. Aynı Kanun'la, yaşanan yasa dışı dinlemeler ve bunların yayınlanması ile ilgili cezaları ağırlaştırıcı düzenlemeler yapılmış; soruşturmalarda dinlemelere ilişkin kararların Ağır Ceza Mahkemelerince oybirliği ile alınabileceği kararlaştırılmış ve kişisel verilerin ihlaline ilişkin cezalar artırılmıştır. Ayrıca gözaltı ve tutuklamalarda aranan kuvvetli suç şüphesinin somut delillerle desteklenmesi koşulu getirilmiştir.

Yargı ile ilgili yapılan bir diğer kapsamlı düzenleme; daha önceden de tartışılan ve Fransa gibi bazı Avrupa ülkelerinde örnekleri olan Sulh Ceza Hâkimliklerinin kurulmasıdır. Haziran ayında kabul edilen Kanun'la, zaten sınırlı sayıda küçük suçlara bakan ve ağırlıklı olarak soruşturma sırasında talep edilen emniyet tedbirlerine karar veren Sulh Ceza Mahkemeleri kapatılmış; baktıkları davalar Asliye Ceza mahkemelerine devredilmiş ve soruşturma aşamasında hâkim tarafından verilmesi gereken kararları vermek üzere Sulh Ceza Hâkimlikleri kurulmuştur. Bu hâkimliklerin sayısının az olması sebebiyle, tabii hâkim ilkesine aykırılık teşkil ettiği ileri sürülmüş ve kararlarına bir üst hâkim ya da mahkemeye değil de başka bir sulh hâkimine itiraz usulünün getirilmesi eleştiri konusu olmuştur. Aynı Kanun ile Bölge İdare Mahkemelerinin eski statüleri ve görevleri değiştirilerek istinaf mahkemeleri olarak çalışmalarını benimsenmiş, böylece adli yargıda uzun yıllardır gerçekleştirilemeyen istinaf sistemi idari yargıda

getirilmiştir. İstinaf usulünün, iki aşamalı yargılamayı sağlaması bakımından adil yargılanma hakkını güçlendireceği açıktır. Ayrıca bu Kanunla Yargıtay dairelerinin görev dağılımı ve Yargıtay Birinci Başkanlık Kurulu yeniden düzenlenmiştir.

Son olarak Aralık ayında yapılan bir düzenleme ile hâkim ve savcılara ek ödeme ve silah edinme kolaylığı sağlanmış ve sicil affı getirilmiş; aramalara ilişkin Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yer alan "somut delillere dayalı kuvvetli şüphe" ibaresi, "makul şüphe" olarak değiştirilmiştir. Yürütülen soruşturmalarda avukatın dosyayı inceleme yetkisine sınırlama getirilmiş ve Yargıtay ve Danıştay'ın daire sayıları artırılarak yeni üyelerin atanması öngörülmüştür. Soruşturmalarda iletişimin tespitine ilişkin karar verme yetkisinin Ağır Ceza Mahkemelerinden alınıp tekrar Sulh Ceza hâkimliklerine ve yargılama yapan mahkemelere verilmesi yolundaki teklif metnindeki hüküm, Meclis görüşmeleri sırasında çıkarılmıştır. Kanun'da yargı ile ilgili çok daha fazla düzenleme olmakla beraber dikkat çeken ve tartışılan konular bunlardı.

HSYK SEÇİMLERİ

HSYK'nın yapısı ve oluşumu konusunda 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile önemli yenilikler getirilmişti. Buna göre, Yargıtay üç, Danıştay ise iki asil üyeyi kendi üyeleri arasından belirlerken, adli yargı hâkim ve savcılarını yedi ve idari yargı hâkim ve savcılarını da üç üyeyi seçmekte; böylece HSYK üyelerinin 15'ini hâkim ve savcılar doğrudan belirlemektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı hukuk fakültelerinde görev yapan öğretim üyeleri ve avukatlar arasından 4 üyeyi atamakta ve bir üye de Adalet Akademisi tarafından kendi üyeleri arasından seçilmektedir. Seçim ve atama yolu ile belirlenen 20 üyenin yanı sıra, doğal üyeler Adalet Bakanı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının da katılımıyla yeni HSYK, 22 üyeden oluşmaktadır. Bu düzenleme doğrultusunda ilk defa 2010 yılında yapılan seçimlerle yeni HSYK oluşturulmuş ve göreve başlamıştı.

2010 Anayasa değişikliği ile ayrıca HSYK'nın kendi Teftiş Kurulunun ve ona bağlı müfettişlerinin, kendine ait bir sekreteryasının ve bütçesinin bulunması da sağlanmıştır. Böylece HSYK, gerçekten bağımsız bir kurul olma imkânına kavuşmuştur. Seçim sistemi ile birlikte bu düzenlemeler de değerlendirildiğinde, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusunda oldukça ileri bir yapı oluşturulduğu görülmekteydi. Ancak yargı içerisinde son derece örgütlü, gizli ve sıkı bir hiyerarşi içerisinde hareket eden bir yapının varlığı, HSYK'nın bağımsız ve çoğulcu yapısının kâğıt üzerinde kalmasına sebep olmuştur. İlk HSYK seçimlerinde bu yapının çoğunluğu elde etmesi, ilk başlarda fark edilememiş ya da gerekli tepkiyi doğurmamıştır. Ancak dışarıdan yeterince görülmesi de, süreç içerisinde yargı içerisinde ciddi sorunlar yaşanmasına yol açmıştır.

Kasım ayı başında yapılan HSYK seçimlerini, büyük oranda yargı içerisindeki bu yapının varlığı ve yarattığı sorunlar etkiledi ve diğer bütün kesimlerin ortak hareket etmesine ve tek bir çatı altında seçime girmesine sebep oldu. Yargıda Birlik Platformu (YBP) adıyla oluşturulan ve toplumun tüm kesimlerini temsil eden

adaylardan oluşan bir liste, adli yargıdaki yedi üyenin tamamını ve idari yargıdan da üç üyelikten birisini kazandı. Her ne kadar, medyada YBP'nin seçimi kazanması, hükümetin ve AK Parti'nin kazanması şeklinde yansımış olsa da, daha doğru nitelendirme, yargı içerisindeki örgütlü yapının kaybettiğidir. Gerçekten de HSYK üyeliğine seçilen kişilere bakıldığında, son derece çoğulcu bir HSYK yapısının oluştuğunu söylemek mümkündür. YBP'nin adayları, sadece hükümetin desteklediği kişiler veya tek bir kesimden isimler olmadığı gibi, muhafazakar, milliyetçi ve sosyal demokrat kimliğe sahip hâkim ve savcılardı. Aslında 2010 Anayasa değişikliği ile amaçlanan ancak uygulamada gerçekleşmeyen çoğulcu yapı, YBP sayesinde ve hâkim ve savcılarının sağduyulu tercihleriyle 2014 HSYK seçimlerinde gerçekleşmiş oldu.

Yargıya ilişkin kısa vadeli tehditlerin bu seçimle giderildiğini söylemek mümkün olsa da, uzun vadede ele alınması gereken çok daha fazla yapısal sorun, çözülme beklenmektedir. Öncelikle HSYK üyelerinin seçimle belirlenmesi konusu yeniden değerlendirilmelidir. Seçim sürecinin oluşturduğu kutuplaşma ve adayların kimlikleri üzerinden yapılan tartışmaların, yargıda daha fazla siyasallaşmaya yol açacağını belirtmek gerekmektedir. Bu da yargıyı büyük bir çıkmaza sokacak ve meşruiyetini dahi tartışmaya açacaktır. Siyasi görüşüne, etnik ya da dini kimliğine göre oy isteyen veya oy veren hâkimlerin gerçekten hâkim ya da böyle bir yapının gerçekten yargı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sebeple, uzlaşma yoluyla yapılacak bir anayasa değişikliği ile TBMM'nin yüksek nisapla HSYK üyelerini seçmesi gibi yeni bir sistem tartışılmalıdır. Ayrıca seçim sonuçları ile oluşan çoğulcu yapıyla birlikte HSYK'nın bağımsız ve tarafsız yapısı korunmalı, Adalet Bakanlığı ve siyasi iktidar bu yapıyı zedeleyecek davranışlardan kaçınmalıdır. Bu sonuçlarla yargı sorununun çözüldüğü düşünülmemeli, yüksek yargıdan ceza adaleti sistemine, hukuk eğitiminden hâkim ve savcılarının niteliklerine kadar çok sayıda sorunun, demokratik hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde çözülmeyi beklediği bilinmelidir.

KAMUOYUNDA YAKINDAN İZLENEN VE TARTIŞILAN YARGILAMALAR

Darbelere ve Darbe Girişimlerine İlişkin Davalar

12 Eylül Davası

12 Eylül 1980'de dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in liderliğinde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından emir-komuta zinciri dâhilinde gerçekleştirilen askeri darbe nedeniyle, darbe yönetiminin en üst karar organı olan Milli Güvenlik Konseyini oluşturan beş generalden hayatta olan Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya hakkında, TCK'nın "Devlet Kuvvetleri Aleyhinde Cürümler"e ilişkin 146. maddesi ile 80. maddesi uyarınca ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası talebiyle açılan dava, 2014 yılında sonuçlandı. İlk duruşması, 4 Nisan 2012'de gerçekleşen davada sanıklardan Kenan Evren, savunmasında kendilerinin kurucu iktidar olduğunu, bu nedenle Mahkemenin

kendilerini yargılayamayacağını, ihtilale teşebbüs etmediklerini, ihtilal yaptıklarını; ihtilal yapmayı suç sayan bir kanun olmadığını ve pişman olmadığını ifade etmişti.

Dava 18 Haziran 2014'te sonuçlandı. Karar duruşmasında Evren ve Şahinkaya, 21 Aralık 1979'da dönemin Başbakanına verdikleri muhtırayla Anayasa'yı ve TBMM'yi ortadan kaldırmaya ve görevini yapmasını engellemeye teşebbüs suçundan, 12 Eylül 1980'de de cebren Türkiye Cumhuriyeti Anayasasını tağyir, tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül eden TBMM'yi iskat ve cebren men suçundan eylemlerine uyan 765 sayılı TCK'nın 146/1. maddesi gereğince "ağırlaştırılmış müebbet" hapis cezasına çarptırıldı. Sanıklar hakkında, zincirleme suç maddesinin uygulanmasına yer olmadığına karar verilirken, sanıkların duruşmadaki tavır ve hareketleri ile dosya kapsamı ele alınarak, takdiri indirimle cezaları "müebbet hapse" çevrildi. Evren ve Şahinkaya hakkında, Askeri Ceza Kanunu'nun "askeri rütbelerin sökülmesine" ilişkin 30. maddesinin uygulanmasına da karar verildi. Evren ve Şahinkaya kararının bozulması istemiyle hem temyize başvurdu, hem de dava nedeniyle haklarının ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurdu. Anayasa Mahkemesi başvurusu, iç hukuk yolları tüketilmediğinden kabul edilemez buldu.

12 Eylül Davası'nın mahkûmiyetle sonuçlanması, darbe rejimini kuran cuntanın başındaki heyetin müebbet hapisle cezalandırılması, sembolik açıdan büyük önem arz etmektedir. Darbenin bir suç teşkil ettiği artık tescillenmiştir. Ancak 12 Eylül ile hesaplaşma, burada sonlandırılmaz. 12 Eylül Davası başlarken, müdahil avukatlarının ve sivil toplum örgütlerinin tüm çaba ve çağrılarına rağmen dava konusu genişletilmemiştir. Bu davanın kapsamına alınmayan 12 Eylül darbesinin hazırlanması için yapılan kitlesel katliam ve provokasyonların ve darbe sırasında ve sonrasında gerçekleşen sistematik işkence ve kötü muamele suçlarının soruşturulması, dönemin bürokratları ile işkence, yargısız infaz gibi suçlara karışan kamu görevlilerinin de sanık sandalyesine oturtulacağı yeni davaların açılması, 12 Eylül darbesi ile gerçek bir yüzleşme yapabilmek için zorunludur.

Bununla birlikte, bu konuda bu zamana kadar açılan soruşturma ve davalar umut verici bir seyir izlememiştir. Örneğin, Kahramanmaraş'ta 12 Eylül darbesinden sonra öğretmen Ali Ekber Yürek, Mehmet Ceren ve Fehim Özarlan'ın işkencede öldürülmesine ve 91 kişinin yaralanmasına ilişkin açılan dönemin Sıkıyönetim Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Yusuf Haznedaroğlu'nun da aralarında bulunduğu 12 şüpheli asker ve polis hakkındaki soruşturma, eski Türk Ceza Kanunu'na (TCK) göre zamanaşımı sınırının 22,5 yıl olduğu gerekçesiyle kapandı.²⁴⁹ Artvin'de, bir binbaşı, bir yüzbaşı, bir astsubayın da aralarında bulunduğu altı kişi hakkında "işkence" suçundan başlatılan soruşturma da Kasım ayında aynı gerekçe ile takipsizlikle sonuçlandı.²⁵⁰ İşkenceyle ilgili zamanaşımı kaldırıldığı halde, bu tür kararların verilmesi,

249. İsmail Saymaz, "Türkiye'nin ilk 12 Eylül soruşturması 'zamanaşımı'ndan düştü", *Radikal*, 08.12.2014.

250. "12 Eylül işkence soruşturması 'zamanaşımı'ndan kapandı", *Milliyet*, 30.11.2014.

yargı bürokrasisinin demokratik reformlar konusunda hâlâ ciddi bir direnç gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle, hem işkence suçunda zamanaşımının kaldırıldığına dair hükmün etkili biçimde uygulanmasını sağlamak hem de diğer insanlık suçlarıyla ilgili olarak da zamanaşımını bir an önce kaldırmak gerekmektedir.

Balyoz Davası

Kamuoyunda “Balyoz Davası” olarak bilinen Balyoz Güvenlik Harekât Planı davası, 21 ay süren yargılamanın ardından, 21 Eylül 2012’de sonuçlanmış, aralarında üst düzey komutanların da bulunduğu 330 sanığa başta “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ni cebir ve şiddet kullanarak ortadan kaldırmaya teşebbüs ettikleri” gerekçesi olmak üzere çeşitli sebeplerle değişik sürelerle hapis cezaları verilmişti. Davanın temyiz süreci, 9 Ekim 2013 tarihinde sonuçlanmış ve Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 237 sanık hakkında verilen mahkûmiyet kararlarını onarken, 88 sanığın tahliyesine karar vermişti. Davada yargılanan 230 sanığın Anayasa Mahkemesine yaptığı bireysel başvuru, 18 Haziran 2014’te sonuçlandı. Mahkeme “oybirliği” ile dava süresince sanıkların haklarının ihlal edildiğini belirterek “yeniden yargılama” kararı aldı. Mahkeme, sanıkların tutukluluk ve hükümlülükte geçirdikleri süre dikkate alındığında, infazın devamının mağduriyete yol açacağını belirterek, bu sanıkların infazının da durdurulmasına hükmetti. Anayasa Mahkemesinin kararı üzerine İstanbul Anadolu 4. Ağır Ceza Mahkemesi, sanıkların tahliyesini kararlaştırdı. Anayasa Mahkemesinin gerekçeli kararında başvuru sahiplerinin dijital verilerle ve tanık dinlenilmesiyle ilgili şikâyetlerine yer verildi. Nitekim davanın yeniden görülmesi sonrası, Mahkemenin talebi üzerine hazırlanan bilirkişi raporunda, Mehmet Baransu tarafından bir valizle savcılığa teslim edilen ve “Balyoz Davası”nın temelini oluşturan iki CD üzerindeki, eski 1. Ordu Harekât Başkanı Tuğgeneral Süha Tanyeri’nin el yazısının makineyle yazıldığı belirtildi.²⁵¹

28 Şubat Davası

28 Şubat post-modern darbesiyle ilgili yürütülen soruşturma çerçevesinde, TSK bünyesinde oluşturulan Batı Çalışma Grubu’nda (BÇG) yer alan ve aralarında dönemin YÖK Başkanı Kemal Gürüz, Genelkurmay 2. Başkanı Çevik Bir, Genelkurmay Genel Sekreteri Erol Özkasnak, Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman ve emekli Orgeneral Fevzi Türkeri’nin de bulunduğu 75’i tutuklu 103 sanık hakkında TCK’nın 147. maddesinde belirtilen “Türkiye Cumhuriyeti hükümetini cebren devirmeye, düşürmeye iştirak” suçundan cezalandırılması istemiyle 2013 yılında açılan dava 2014 yılında devam etti. 199’u asker, toplam 438 kişinin mağdur olarak yer aldığı davada, 103 sanık Aralık 2013’ten beri tutuksuz olarak yargılanmaktadır. Dava, TMK. 10 ile görevli Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesinin 2014 yılında kapatılması sonrasında, Ankara 5. Ağır Ceza Mahkemesine devredildi. 27 Haziran 2014’te görülen duruşmada, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e tanıklık yapması için

251. “Balyoz’da bilirkişi raporu: O yazı makineyle yazılmış!”, *Radikal*, 15.12.2014.

çağrı kâğıdı çıkarılmasına karar verildi. Ancak Demirel, avukatı aracılığıyla tanıklık yapmayacağını mahkemeye bildirdi. Şikâyetçilerden eski Başbakan Tansu Çiller, sağlık raporu sunarak duruşmaya katılmadı. 28 Şubat davasında şikâyetçi olan ve talimatla ifadesinin alınmasına karar verilen eski Başbakan Tansu Çiller de mazeret bildirerek duruşmalara katılmadı. 28 Şubat Davasının kapsamının dar tutulması, post-modern darbe olarak adlandırılan bu süreçte darbeye katılan sivil unsurların soruşturulmasının ağır ilerlemesi, gerçek ve tüzel kişilere karşı işlenen suçların soruşturulmaması bu dönemin mağdurları açısından endişeye ve tepkiye neden olmaktadır.

Ergenekon Davası

Devletin içerisinde örgütlendiği ve bünyesinde asker, polis, gazeteci, akademisyen üyeleri olduğu iddia edilen “Ergenekon” terör örgütüne karşı yapılan operasyonlar sonrasında 2008 yılında açılan ve 67’si tutuklu 275 sanığın yargılandığı Ergenekon Davasında, beş yıllık süre içerisinde 21 ayrı iddianame birleştirilmişti. 31’i gizli tanık olmak üzere, 159 tanığın dinlendiği yargılama boyunca, toplam 650 duruşma yapılmış ve dava, 5 Ağustos 2013’te sonuçlanmıştı. Dava sonucunda 100 sanık “terör örgütü üyeliğinden” mahkûm olurken, Genelkurmay eski Başkanı İlker Başbuğ’un da aralarında bulunduğu 19 sanık müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı. Ancak kararını 5 Ağustos 2013’te açıklayan İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, 15 günlük bir süre tanıdığı halde gerekçeli kararını yedi ay boyunca açıklamadı. Bunun üzerine dava kapsamında tutuklanan Genelkurmay eski Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, Anayasa Mahkemesine başvurdu. Mahkeme, tahliye talebinin etkili şekilde incelenmediğini, gerekçeli karar açıklanmadığından Yargıtay önüne gidemediğini belirterek, Başbuğ’a olumlu ya da olumsuz bir yanıt verilmesi gerektiğinin altını çizdi ve dosyayı Mahkemeye gönderdi. Başbuğ’un tutukluluğu ile ilgili itiraz, 20. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından görüşüldü ve Başbuğ’un tahliyesine karar verildi. Bu karar üzerine, tüm Ergenekon sanıkları, tutukluluğun gözden geçirilmesi için başvurdu. Başvuruyu değerlendiren 21. Ağır Ceza Mahkemesi, “delillerin karartılma kuşkusunun olmaması, sanıkların sabit ikametgâh sahibi olmaları ve benzer konuda tahliye edilmiş sanıkların bulunması ve bunun adalet duygularını incitebileceği” gerekçesiyle tahliye kararları verdi. HSYK 3. Dairesi ise, verilen yasal süre içerisinde gerekçeli karar açıklanmadığı için oy çokluğuyla inceleme kararı verdi ve Adalet Bakanı Bekir Bozdağ da inceleme kararını onayladı. 3 Nisan 2014’te açıklanan gerekçeli kararın ardından davanın temyiz süreci başladı.

Cezasızlık Politikası Kapsamında Tartışılan Yargılamalar

Hrant Dink Cinayeti Davası

Agos Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink’in 19 Ocak 2007’de öldürülmesine ilişkin, ikisi tutuklu 20 sanık hakkında açılan ve 17 Ocak 2012’de sonuçlanan davada, suikastın örgütlü bir iş olmadığına kanaat getiren Mahkeme, sanıklardan Yasin Hayal’e, “tasarlayarak insan öldürmeye azmettirme” suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis

cezası; “yazar Orhan Pamuk’u tehdit etmek” suçundan 3 ay; “ruhsatsız silah bulundurmak” suçundan da 1 yıl hapis cezası vermiş, tutuklu diğer sanık Erhan Tuncel ise, toplam 10 yıl 6 ay hapis cezası almıştı. Hrant Dink cinayeti sanığı Ogün Samast ise, diğer sanıklardan ayrı olarak İstanbul 2. Çocuk Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmış, 25 Temmuz 2011’de “tasarlayarak adam öldürmek” ve “ruhsatsız silah bulundurmak” suçlarından toplam 22 yıl 10 ay hapis cezasına çarptırılmıştı. Yargıtay 9. Ceza Dairesi 15 Mayıs 2013 tarihinde ele aldığı temyiz dosyasında sanıklar hakkında örgüt yönünden verilen beraat kararını bozmuş ve sanıkların “silahlı terör örgütü” değil, “suç işlemek amacıyla oluşturulan örgüt üyesi oldukları” gerekçesiyle yargılanmaları talebinde bulunmuştu. Dava, Yargıtay tarafından kısmen bozulmasının ardından, 17 Eylül 2013 tarihinde yeniden başladı. Yargıtay’ın kararının ardından davanın yeniden görülmesine TMK 10. maddesiyle Görevli Ağır Ceza Mahkemelerinin kaldırılması nedeniyle İstanbul 5. Ağır Ceza Mahkemesinde başlandı. Ancak Mahkeme, Yargıtay’ın bozma kararının ardından sanıkların Karar’a ilişkin görüşünü almak için bir yıl bekledi. Sanıklardan Ahmet İskender’in bir yıl boyunca bulunamaması üzerine, 30 Ekim 2014’te İskender’in savunmasının yakalandığında da alınabileceğini belirterek, Yargıtay’ın bozma kararına oybirliği ile uyulmasına hükmetti. Mahkeme ayrıca, Ogün Samast’ın dosyasının, örgüt davasının ana dosyası ile birleştirilmesine hükmetti. Suikastte “kamu görevlilerinin ihmali olup olmadığına” yönelik yürütülen soruşturma ise, 2014 yılının sonuna doğru hızlandı. Bu kapsamda şimdiye kadar Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Dairesinin eski başkanları Sabri Uzun ile Ramazan Akyürek, İstanbul İstihbarat Şube eski Müdürü Ali Fuat Yılmaz ve dönemin Trabzon Emniyet Müdürü Reşat Altay gibi isimler ifade verdi.

Faili Meçhul Cinayetler ve JİTEM Davaları

1990’lı yıllarda özellikle Güneydoğu’da işlenen faili meçhul cinayetler ve kayıplara ilişkin açılan dava ve soruşturmalar 2014 yılında da sürdü. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, 1990’lı yıllarda işlenen bazı faili meçhul cinayetlerle ilgili olarak Mehmet Açar, özel harekât polisleri ve “Yeşil” kod adlı Mahmut Yıldırım’ın da aralarında bulunduğu 19 kişi hakkında 765 sayılı TCK’nın “cürüm işlemek için oluşturulan silahlı teşekkülün faaliyeti kapsamında adam öldürmek” suçlamasıyla hazırladığı iddianameyi Aralık 2014’te Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesine gönderdi. Soruşturma kapsamında eski Başbakanlar Tansu Çiller, Mesut Yılmaz ve Genelkurmay eski Başkanı Doğan Güreş’in de aralarında bulunduğu bazı kişiler hakkında ek takipsizlik kararı verdi. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı ayrıca, Altındağ İlçe Nüfus Müdürü Abdülmecit Baskın’ın 1993’te öldürülmesine ilişkin Mehmet Açar, İbrahim Şahin, Korkut Eken, eski özel harekât polisleri Ayhan Çarkın, Ziya Bandırmalıoğlu, Ayhan Akça, Ercan Ersoy, Seyfettin Lap, Ahmet Demirel, Ayhan Özkan, Uğur Şahin ve Alper Tekdemir hakkında 765 sayılı TCK’nın “cürüm işlemek için oluşturulan silahlı teşekkülün faaliyeti kapsamında adam öldürmek” suçundan açılan davanın bu yeni davayla birleştirmesini talep etti.

Bu kapsamda açılan en önemli davalardan birisi de, Şırnak'ın Cizre ilçesinde 1993-1995 yıllarında, Cizre Jandarma İlçe Komutanı Cemal Temizöz'ün görev yaptığı dönemde işlenen 20 faili meçhul cinayetle ilgili olarak açılan, yedi sanıklı Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele (JİTEM) Davası idi. 3 Ocak 2014'te görülen duruşmada Cizre'de 1994-95 yıllarında 48 adet faili meçhul cinayetin işlendiğini belirten Savcı, Temizöz'ün ilçeden ayrılmasının ardından, yani 1996 yılında ise sadece 7 cinayetin işlendiğine dikkat çekerek, Temizöz liderliğinde bir suç örgütü kurulduğunu, itirafçı ve korucuların da buna üye olduğunu belirterek sanıkların cezalandırılmalarını talep etti. Davada sona doğru gelinmesine rağmen, yargılamanın uzun sürmesi yeni bir gelişmeye neden oldu. Özel yetkili mahkemeleri kaldıran ve uzun tutukluluk süresini 10 yıldan 5 yıla indiren yeni yasanın yürürlüğe girmesinin ardından, davada 5 yıllık tutukluluk süresi dolduğu gerekçesiyle sanıklardan Temizöz'ün tahliyesine karar verildi. Bunun yanı sıra, TMK 10. maddesiyle Görevli Ağır Ceza Mahkemelerinin kaldırılmasının ardından görevi sona eren Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesi, dosyayı “davaya konu olay yeri” olduğu gerekçesiyle Şırnak'a gönderdi. Şırnak Ağır Ceza Mahkemesi ise “yetkisizlik” kararı vererek dosyası Cizre Ağır Ceza Mahkemesine gönderdi. Mardin ve ilçelerinde, 1992-1996 yılları arasında işlenen 22 “faili meçhul” cinayet, kaybetme ve köy yakma olaylarında yer alan 9 sanık hakkında açılan JİTEM davası ise, “güvenlik” gerekçesiyle Ankara'ya alındı.

Bitlis'te 28 Temmuz 1993'te üç kişi tarafından kaçırılan ve cenazesi 10 gün sonra Elazığ'ın Hazar Gölü yakınında bulunan Özgür Gündem gazetesi Bitlis muhabiri Ferhat Tepe'nin ölümüne ilişkin açılan dosya “zaman aşımı” gerekçesiyle 2014 yılında kapandı. Tepe'nin kaçırılırken bindirildiği araba, daha sonra Bitlis İlçe Karakolu önünde görülmüş, gazeteciyi Diyarbakır Jandarma Alay Komutanlığında işkence esnasında gördüğünü söyleyen 14 kişi ise, hiçbir zaman dinlenmemişti. Ailesinin yaptığı başvuru sonrası ise AİHM, 2000 yılında soruşturmanın etkin yürütülmemesinden dolayı Türkiye'yi 28 bin Euro maddi tazminata mahkûm etmişti

Diyarbakır'ın Lice ilçesinde 22 Ekim 1993'te 16 kişinin ölümü, çok sayıda ev ve işyerinin yakılması ve yüzlerce kişinin göçe zorlanması ile sonuçlanan Lice katliamına ilişki olarak 21 yıl aradan sonra, zamanaşımına bir gün kala, açılan dava 16 Ocak 2014'te başladı. Olayın faileri olarak belirlenen, dönemin Diyarbakır Jandarma Alay Komutanı emekli Albay Eşref Hatipoğlu ile Üsteğmen Tünay Yanardağ hakkında “tamamüden öldürme”, “halkı isyana ve birbirini öldürmeye teşvik”, “cürüm işlemek üzere teşekkül oluşturma” suçlarından ağırlaştırılmış müebbet hapis ve 24 yıla kadar hapis cezası istenmektedir. Diyarbakır'da görülen davada tutuksuz sanıklar “can güvenliğini” gerekçe göstererek davanın naklini talep ederken, müşteki avukatları o gün Lice'de birden fazla askeri birlik olduğunu ancak iki kişinin yargılandığını belirterek yargılamanın ileriki safhalarında genişletilmesini talep ettiler. Dava Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığının da “Diyarbakır'da güvenlik sorunu olmadığına” dair görüş belirtmesine rağmen, Yargıtay tarafından “güvenlik sebebiyle” Eskişehir'e nakledildi. Ancak Eskişehir 1. Ağır

Ceza Mahkemesi, Eskişehir’de Özel Yetkili Mahkeme olmadığı için yargılamanın yapılamayacağını belirterek görevsizlik kararı verdi ve dosyayı yeniden Diyarbakır 8. Ağır Ceza Mahkemesine gönderdi. Dava bunun üzerine İzmir 1. Ağır Ceza Mahkemesine gönderildi. İzmir’de ise Mahkeme, davanın sanıklarından Hatipoğlu’nun “ildeki en yüksek kolluk amiri olarak hâkim-savcıların hükümlerine tabi olduğunu, bu nedenle dava açılmadan önce izin alınmış olması gerektiğini” ifade eden sanık avukatının talebini kabul ederek yargılamayı durdurdu ve dosyayı HSYK’ya gönderdi.

Şırnak’ın Silopi ilçesi Görümlü beldesinde 1993 yılında altı köylüye işkence yaparak öldürdükleri iddiası ile emekli Tuğgeneral Mete Sayar ve beş eski askeri personel hakkında 2013’te açılan ve “kamu güvenliği ve adaletin iyi idaresi” gerekçe gösterilerek Şırnak Ağır Ceza Mahkemesinden Ankara 9. Ağır Ceza Mahkemesine nakledilen dava da, 2014 yılında devam etti. Ankara’ya nakledilen dava sürerken, “etiksiz soruşturma ve yaşam hakkının ihlali” gerekçeleriyle 28 Ocak 2006 ve 15 Nisan 2010 tarihlerinde kayıp yakınları tarafından yapılan iki ayrı başvuruyu birleştiren AİHM, 15 Nisan 2014 tarihinde kararını açıkladı. Mahkeme, Türkiye’yi AİHS’in “Yaşam hakkı” maddesini içeren 2. maddesini iki kez ihlal ettiği ve soruşturmanın etkili yürütülmediği gerekçesiyle mahkûm etti.

Mardin’de 13 kişiyi öldürmek suçlamasıyla yargılanan dönemin Derik İlçe Jandarma Komutanı Yüzbaşı Musa Çitil hakkında açılan ve 2012 beri devam eden ve “güvenlik gerekçesi” ile Çorum 2. Ağır Ceza Mahkemesinde görülen dava, 2014 yılında sonuçlandı. 21 Mayıs 2014’te görülen karar duruşmasında Çitil beraat etti. Öte yandan, Mardin’in Kızıltepe ilçesinde 1992-1996 yılları arasında 22 kişinin öldürülmesine ilişkin Kızıltepe Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından 4’ü asker, 5’i köy korucusu 9 sanık hakkında hazırlanan iddianame, Mardin 2. Ağır Ceza Mahkemesince Eylül 2014’te kabul edildi. Ancak bu dava da, henüz ilk duruşması yapılmadan “güvenlik gerekçesiyle” Ankara’ya nakledildi.

Aralarında “Yeşil” kod adlı Mahmut Yıldırım ve itirafçı Abdülkadir Aygan’ın da bulunduğu 16 sanıklı JİTEM davası ile yazar Musa Anter’in öldürülmesi, Orhan Miroğlu’nun yaralanmasına ilişkin açılan davalar da 2014 yılında devam etti.

Zirve Yayınevi Davası

Malatya’da, 18 Nisan 2007’de, Zirve Yayınevi’nde çalışan Alman uyruklu Tilman Ekkehart Geske ile Necati Aydın ve Uğur Yüksel’in öldürülmesine ilişkin olarak açılan dava, 2014 yılında devam etti. Yedi yıldan bu yana tutuklu bulunan sanıklardan 5’i, uzun tutukluluk nedeniyle 8 Mart 2014’te tahliye edildi ve sanıklara adli kontrol tedbirleri doğrultusunda elektronik kelepçe takıldı. Sanıklardan emekli Orgeneral Hurşit Tolon ise 10 Haziran 2014’te tahliye edildi.

Uludere Katliamı

28 Aralık 2011’de Şırnak’ın Uludere ilçesine bağlı Ortasu (Roboski) köyü yakınlarında Irak sınırından Türkiye’ye kaçak olarak geçen köylülerden 34’ünün savaş uçakları

tarafından bombalanarak öldürülmesi sonrası açılan soruşturma, Ocak 2014'te takipsizlikle sonuçlandı. Saldırı sonrası açılan soruşturmayı yürüten Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı, saldırıdan 1,5 yıl sonra, Haziran 2013'te, "taksirle ölüme sebebiyet vermekten" dolayı görevsizlik kararı vererek, dosyayı Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığına gönderdi. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığı 6 Ocak 2014'te, "biri korgeneral, biri tümgeneral, ikisi tuğgeneral ve biri kurmay albay rütbesinde toplam beş subayın "görev gereklerini yerine getirirken kaçınılmaz hataya düştükleri, dolayısıyla eylemleri hakkında kamu davası açılmasını gerektiren sebep bulunmadığı" kanaatine vararak oyçokluğu ile kovuşturmaya yer olmadığını belirtti. Mağdurların aileleri Genelkurmay Askeri Savcılığının bu kararına karşı Ocak ayı sonunda Hava Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesine başvurdu. Askeri Mahkeme ise 11 Haziran 2014 tarihinde oyçokluğu ile bu itirazı reddetti. Karşı oy kullanan Hava Hâkim Albay Oğuz Pürtaş, "kamu davası açılması için yeterli şüphe nedeni mevcut olup, mecburilik ilkesi gereğince savcının dava açması zorunludur. Bu hususta savcının takdir yetkisi bulunmamaktadır" diyerek "kaçınılmaz hataya düşülüp düşülmediği hususunda karar verilebilmesi için salt genel ve hukuki bilginin yeterli olmayabileceğini" belirtti ve "bilirkişi görüşünün alınması gerektiğini" savundu. Pürtaş ayrıca, "kovuşturmaya yer olmadığı kararının kamu vicdanını tatmin etmeyeceğini, kısa vadede maslahata uygun ve kamu yararına uygun gözükse de uzun vadede mülkün temeli olan adalet duygusuna ve devlete zarar vereceği düşüncesi ile çoğunluk kararına karşı oy kullandığını" ifade etti.

Uludere katliamına ilişkin soruşturmanın üzerinden iki yıl geçtikten sonra takipsizlikle sonuçlanması ve bir dava açılmaması Hâkim Pürtaş'ın da belirttiği üzere, adalete olan inancı sarsmıştır. Bunun yanı sıra, Temizöz, Görümlü, JİTEM vb. davalarda yargılama süreçlerinin uzunluğu ve bunun bir sonucu olarak sanıkların tahliyesi, davaların "güvenlik" gerekçesiyle başka kentlere alınması, müdahil avukatlar tarafından dile getirilen taleplerin büyük oranda olumsuz yanıtlanması vb. gelişmeler, mağdurların ve yakınlarının adalete olan güvenini zedelemekte, geçmişte işlenen birçok suçun aydınlatıldığı yönündeki umudu söndürmektedir. Daha önceki analizimizde de belirttiğimiz üzere, Türkiye'nin insan hakları sicilini temize çıkarması için atması gereken zorunlu adımlardan birisi, yakın tarihinde yaşanan bu ağır insan hakları ihlalleriyle yüzleşmek ve bu alandaki cezasızlık politikasına son vermektir.

İNSAN HAKLARI AÇISINDAN 2014

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI HUKUKUNA UYUM

30 Kasım 2014 itibariyle AİHM’de Türkiye aleyhine açılmış 9800 dosya bulunmaktadır ve bu rakam AİHM’de bekleyen dosya sayısının %13,7’sini oluşturmaktadır.²⁵² 2012’de ikinci sırada bulunan Türkiye, 2013 yılında dördüncü sıraya gerilemişti. Türkiye, 2014 yılında da aleyhine açılan dava sayısı bakımından yine dördüncü sıradadır ancak dava sayısı düşmüştür. Şüphesiz bu azalmada, AİHM tarafından etkin bir başvuru yolu olarak kabul edilen Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun, AİHM’e başvuruda tüketilmesi gereken olağan bir başvuru yolu olarak şart koşulmasının payı vardır. Sonuç itibariyle AİHM’nin 2013’te karar verdiği toplam tazminat miktarının (135.420.274 Euro) yaklaşık %6’sını (8.233.823 Avro) Türkiye’den giden davalar oluşturdu. Bu oran, bir önceki yıl %13, 2011’de ise %43 idi.²⁵³

Türkiye’deki yasal çerçevenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadıyla uyumlu hale getirilmesi açısından önemli bir gelişme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı’nın 1 Mart 2014’te kabul edilmesidir.²⁵⁴ 14 ana amaç ve bunların altında belirlenen 46 hedeften oluşan Plan, AİHM tarafından verilen ihlal kararlarına konu alanlarda, ihlale neden olan sorunların ortadan kaldırılması, bu sayede Sözleşme ihlallerinin önlenmesi ve AİHM ihlal kararlarının icrası amacıyla hazırlandı.

252. ECHR - Pending Applications Allocated To A Judicial Formation, http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_month_2014_BIL.pdf, (30.11.2014)

253. “Supervision of the execution of judgments and decisions of the European Court of Human Rights / Annual Report, 2013”, Council of Europe, March 2014, s. 57.

254. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı”, *Resmî Gazete*, Sayı: 28928, 01.03.2014.

Bir diğer önemli gelişme, AİHM veri tabanının Türkçe versiyonunun oluşturulması ve verilen kararların Türkçe tercümelerinin yayınlanmaya başlanmasıdır. Söz konusu tercüme edilmiş kararlar, Adalet Bakanlığı resmi internet sitesinde yayınlanmaktadır. Bilindiği üzere 8 Ağustos 2011 tarihli ve 650 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde İnsan Hakları Daire Başkanlığı kurulmuş ve AİHM'nin Türkiye hakkında verdiği kararların ve diğer ülkeler aleyhinde verilen kararlardan gerekli görülenlerin Türkçeye çevrilmesinin sağlanması amacıyla faaliyete geçirilmiştir.²⁵⁵

Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulan ve 19 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe giren İnsan Hakları Tazminat Komisyonu 2014 yılında da çalışmalarını sürdürdü. "Uzun yargılama süresi" nedeniyle açılan davaları, AİHM'e gitmeden çözüme bağlamayı ve ilgililere tazminat ödemeyi öngören Komisyon'un görev alanı Bakanlar Kurulunun 10 Şubat 2014 tarihli kararı ile genişletildi.²⁵⁶ Komisyon'un görev alanının genişletilmesi ile 1700'e yakın başvurunun daha AİHM kayıtlarından düşürülmesi hedeflenmektedir.²⁵⁷ Öte yandan, Komisyon Ağustos 2014 itibariyle yapılan 5925 başvurudan 4710'u hakkında tazminat kararı verdi. Başvurucular, toplamda 1180 karara (yaklaşık %25) itiraz ederken, ortalama 165 günde sonuçlanan başvuru süresinin daha da kısaltılması tavsiyesi yapıldı.²⁵⁸ Bilindiği üzere söz konusu uygulama, yargılama sürelerinin uzaması ve mahkeme kararlarının uygulanmaması veya geç uygulanması halinde başvurulacak bir iç hukuk yolu olarak düzenlenmiş ve olumlu sonuçlarını doğurmuştur.

Yukarıda belirtilen gelişmelere ek olarak, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun açılmış olmasını da dikkate aldığımızda, Türkiye'nin insan hakları konusunda iyileşen grafiğinin sebebini anlamamız kolaylaşır. Türkiye'nin, insan hakları noktasındaki kötü şöhretini hafızalardan silmeye devam edebilmesi için, yukarıda bahsedilen ulusal önleme mekanizmalarının daha etkin şekilde, taviz verilmeden ve sabırlı bir şekilde işletilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin uluslararası insan hakları hukukuna uyumu bağlamında, 2014 yılında TBMM tarafından onaylanan uluslararası sözleşmeler ve protokoller de bulunmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) 1988 yılında yapılan 75. Uluslararası Çalışma Konferansı'nda kabul edilen "167 Sayılı İnşaat İşlerinde Güvenlik ve

255. Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan İnsan Hakları Daire Başkanlığının tercüme ettiği kararlar için bkz: <http://www.inhak.adalet.gov.tr/mevzuat/mevzuat.html>, (17.12.2014)

256. "6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun Gereğince Kurulan Komisyonun Yetkisinin Genişletilmesine İlişkin Karar", *Resmî Gazete*, Sayı: 28943, 16.03.2014.

257. "İnsan Hakları Tazminat Komisyonu'nun Görev Alanının Genişletilmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Resmî Gazete'de Yayımlandı", <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/duyurular/2013/5.html>, .

258. AB 2014 İlerleme Raporu", s. 45.

Sağlık Sözleşmesi”, 20 Kasım 2014’te;²⁵⁹ “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol” 3 Aralık 2014’te;²⁶⁰ ve ILO’nun 1995 yılında Cenevre’de yapılan 82. Oturumunda kabul edilen “176 Sayılı Maden İşyerlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi” 4 Aralık 2014’te TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.²⁶¹

Türkiye, AİHS’nin “mülkiyetin korunması”, “eğitim hakkı” ve “serbest seçimler” konularını içeren ve 18 Mayıs 1954 tarihinde onaylanan 1 Nolu Protokol’ün, eğitim ile ilgili 2. maddesine “430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu kurallarının saklı tutulduğunu” belirterek koyduğu çekinceyi 2014’te de kaldırmamıştır.²⁶² 19 Ekim 1992’de imzalanıp, 23 Şubat 1994 tarihinde onaylanan Ek 4 Nolu Protokol ise, onay belgesi henüz tevdi (depo) edilmediği için, Türkiye halen Protokol’e taraf değildir. Türkiye tarafından 14 Mart 1985 tarihinde imzalanan AİHS’nin 7 Nolu Protokol’ünün onay işlemi de halen tamamlanmamıştır. Türkiye, AİHS’nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 12 Nolu Protokol’ünü 18 Nisan 2001 tarihinde imzalamış ancak bugüne kadar onaylamamıştır. 24 Haziran 2013 tarihinde imzaya açılan 15 Nolu Protokol de, Türkiye tarafından 13 Eylül 2013 tarihinde imzalanmış ve onay aşamasındadır. Son olarak, 2 Ekim 2013 tarihinde imzaya açılan ve Sözleşme ve Protokol’de tanımlanan hak ve özgürlüklerin yorumlanma ve uygulanmasına ilişkin olarak taraf devletlerin yüksek mahkemelerine AİHM’e tavsiye görüşü sorabilme imkânı tanıyan 16 Nolu Protokol, 20 Aralık 2013’te imzalanmış ancak onaylanmamıştır. AİHS’nin yukarıda yer alan protokollerinin yanı sıra, 15 Ekim 1985 tarihinde imzaya açılan ve 1988 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nı 9 Aralık 1992’de onaylayan Türkiye’nin koyduğu çekinceler, 2014 yılında da kaldırılmamıştır.²⁶³

259. “167 Sayılı İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 29190, 29.11.2014.

260. “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 29203, 12.12.2014.

261. “176 Sayılı Maden İşyerlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 29203, 12.12.2014.

262. AİHS’ne ek protokollerin hangi ülkeler tarafından imzalandığına ve konulan çekincelere ilişkin tüm bilgiler için bkz. “Simplified Chart of signatures and ratifications”, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeTableauCourt.asp?MA=3&CM=16&CL=ENG>, (26.12.2014)

263. Çekincelere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. “Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartına İlişkin Bilgi Notu” www.abgs.gov.tr/files/haberler/2011/yerel_yonetimler_ozerklik_sarti.pdf, (10.12.2013)

ULUSLARARASI KURUMLAR VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNCE 2014 YILINDA TÜRKİYE'YE İLİŞKİN HAZIRLANAN BAZI RAPORLAR		
Tarih	Kurum	Rapor
05.2014	FIDH	Bir Yılın Ardından Gezi
06.2014	Uluslararası Af Örgütü	Yaralar Açık Adalet Hala Yok: Gezi Parkı Eylemlerinden Bir Yıl Sonra
06.2014	Uluslararası Af Örgütü	Hayatta Kalma Mücadelesi: Türkiye'deki Suriye'den Gelen Mülteciler
06.2014	Uluslararası Af Örgütü	Turkey: Heightened repression by the authorities - a serious setback for human rights
07.2014	Committee for the Prevention of Torture (CPT)	Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 16 to 17 January 2013
07.2014	Friedrich-Ebert-Stiftung	Medya Barometresi Türkiye 2014: Türkiye'deki Medya Ortamının Yerelden bir Analizi
09.2014	İnsan Hakları İzleme Örgütü	Türkiye'nin İnsan Hakları Alanındaki Gerilemesi ve Reform Önerileri
10.2014	Avrupa Birliği	2014 İlerleme Raporu
11.2014	PEN Norveç Örgütü	Türkiye: Gölge Altında İfade Özgürlüğü
12.2014	İnsan Hakları İzleme Örgütü	İnsan Hakları İzleme Örgütü Dünya Raporu Türkiye Bölümü
12.2014	Freedom House	2014'te Dünya'da Özgürlük

ULUSAL KORUMA MEKANİZMALARI

Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu

Anayasa'da korunan temel haklarından birisi kamu gücü tarafından ihlal edilen kişiler için bizzat başvuru imkânı tanıyan Bireysel Başvuru Yolu, 2010 Anayasa değişikliği ile kabul edilmiş ve 24 Eylül 2012 tarihinden itibaren başvurular kabul edilmeye başlanmıştır. Başvurular "Bireysel Başvuru Bürosu"na yapılmakta, sonra kabul edilebilirlik incelemesini yapan Komisyonlara gitmekte ve kabul edilebilir bulunan dosyalarda hak ihlali olup olmadığı Bölümlerce incelenmektedir.

Anayasa Mahkemesi, resmi internet sitesinde, en son 23 Eylül 2012 ile 23 Eylül 2014 tarihleri arasındaki iki yıllık istatistikleri yayınladı. 23 Eylül 2014 tarihi sonrasındaki üç aya yakın döneme ilişkin veriler²⁶⁴ yayınlanmadığı için, bu çalışmada değerlendirilemeyecektir. Buna göre, Mahkemeye yapılan toplam başvuru sayısı 26.641'dir ve bu sayısının yılsonunda 30 bini geçmesi beklenmektedir. Yapılan başvurularda, tahmin edileceği üzere ceza yargısı (10.602) başı çekmekte ve onu idari yargı (7.392) ile hukuk yargısı (6.366) izlemekte, son sırada da yargı yoluna gidilmemiş başvurular (2.281) bulunmaktadır.

23 Eylül 2014 tarihi itibarıyla Mahkeme'ye yapılan başvurulardan, 11.146 dosya karara bağlanmış ve 15 bin civarındaki dosya da sırasını beklemektedir. Biriken

264. "23 Eylül 2012-23 Eylül 2014 Tarihleri Arasında Yapılan Başvurulara Göre Hazırlanan Bireysel Başvuru İstatistikleri" http://www.anayasa.gov.tr/files/bireyselBasvuru/23_eylul_2012_23_eylul_2014_istatistikleri.pdf

dosya ve gelen başvuruların sayısının her geçen gün artarak devam etmesi, Anayasa Mahkemesinin ağır bir iş yükü altında kalacağını ve sistemin tıkanacağını göstermektedir. Çünkü bundan sonra hiçbir yeni başvuru gelmese bile, şu anda Mahkeme'nin elinde iki yıllık iş yükü birikmiş durumdadır. Anayasa Mahkemesinin böyle bir sorunla karşılaşabileceği daha önceden öngörülmüş ve Mahkeme kendisi de bu yol için iki yıl boyunca ciddi hazırlıklar yapmıştı. Ancak Mahkemenin bazı kapsamlı ve medyatik başvurularla ilgili verdiği kararlar, bu başvuru yolunu iyice popüler hale getirmiş; insanlar asıl yetkili mahkemelere başvurmaksızın doğrudan Anayasa Mahkemesinden bütün uyuşmazlıkları çözmesi beklentisi içine girmişlerdir. Artık gerçek bir hak ihlali iddiası olsun veya olmasın, her davada yüksek mahkemelerin kararlarından sonra, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılmaktadır. Oysa bu başvuru yolu, yargılama sürecinin bir parçası, temyiz mahkemelerinden sonraki bir aşaması değildir. Başka bir ifade ile Anayasa Mahkemesi bütün mahkeme kararlarının hukuka uygunluğunu denetlemekle görevli değildir. Sadece bir hak ihlalinin varlığını ve varsa giderilmesi yollarını değerlendirmektedir. Sonuç olarak, bireysel başvuru yoluna ilişkin bu algının mutlaka giderilmesi gereklidir. Ancak bundan önce Anayasa Mahkemesinin de gelen başvuruları hızlandıracak etkin çözümler ve kapsamlı stratejiler geliştirmesi gerekir.

Karara bağlanan başvurular incelendiğinde; sadece 302 başvuruda ihlal kararı, diğerlerinde ise kabul edilemezlik (6.460), idari ret (2.463), birleştirme (1.592) ve diğer bazı kararlar (328) verilmiştir. Mahkemenin, başvuruları önemli oranda Komisyonlarda ve kabul edilebilirlik aşamasında ele ettiği ve bunun da bireysel başvuruyu başarıyla uygulayan Almanya gibi ülkelerdeki sonuçlarla paralel olduğu söylenebilir.

Haklara göre başvurular incelendiğinde, adil yargılanma hakkının ezici bir çoğunlukla (20.336) en çok başvuru yapılan hak olduğu görülmektedir. Bu hakkı sırasıyla, mülkiyet hakkı (6.950), kanun önünde eşitlik (5.859), temel hak ve hürriyetlerin korunması (3.161), insan haklarına saygılı devlet (3.059), kişi hürriyeti ve güvenliği (1.978), toplantı hak ve hürriyetleri (1.441), özel hayatın gizliliği ve korunması (1.393), yaşam hakkı (1.249), suç ve cezaların kanuniliği (824), düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti (736), seçme ve seçilme hakkı (447), düşünce, din ve vicdan hürriyeti (355), işkence ve eziyet yasağı (334) ve son olarak ailenin korunması ve çocuk hakları, eğitim hakkı, temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması, temel hak ve özgürlüklerin durdurulması, yabancıların durumu, zorla çalıştırma yasağı gibi diğer haklar (2.114) izlemektedir.²⁶⁵ Bu başvurular üzerine Mahkeme tarafından verilen ihlal kararlarının da, haklara göre benzer şekilde dağıldığı ve ezici çoğunluğun adil yargılanma hakkı ile ilgili olduğu görülmektedir. Adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik çıkan kararlarda ise, adil yargılama hakkının unsurları arasında yüzde 80 civarında bir oranla “makul sürede yargılanma” unsurunun ihlali kararı verilmiştir.

265. Bir davada birden fazla hak ihlali iddiasıyla başvuru yapılabileceğinden, haklara göre yapılan sınıflandırmada çıkan sayı, toplam başvuru sayısını geçebilmektedir.

Anayasa Mahkemesi, 2014 yılı içerisinde bireysel başvuru yoluyla birtakım önemli ve tartışmalı kararlara imza attı. Bunlardan bazıları, toplumsal ve siyasi yönü olan ve birtakım krizleri çözen kararlar oldu. Örneğin, ilk önce 2013 yılı Aralık ayında Ergenekon Davası sanığı ve CHP milletvekili Mustafa Balbay'ın, daha sonra da diğer tutuklu milletvekillerinin tahliyesini sağlayan kararlar bireysel başvuru yoluyla verildi. Ayrıca Ergenekon ve Balyoz davasında verilen ve bazıları Yargıtay'ca onaylanarak kesinleşen ancak kamuoyunun vicdanını tatmin etmeyen ve tartışılan çok sayıda mahkûmiyet kararı, bireysel başvuru yoluyla bozulmuştur. Bu davalar için yeniden yargılama kararları verilmiş ve tutuklu yargılanan ya da bozulan kararlarla ceza alan kişiler tahliye edilmiştir. Bu kararlar, ülkedeki önemli tıkanmaların aşılmasını sağlamış ve Anayasa Mahkemesinin saygınlığını artırdığı gibi, bireysel başvuru yolunu da güçlendirmiştir. Mahkemenin bu tür kararlarına, başörtüsü yasağı ve Abdullah Öcalan'ın kitabının toplatılması ve yakılmasına ilişkin başvurular üzerine verdiği kararları da örnek verilebilir.

Ancak Anayasa Mahkemesi sonraki süreçte buradan elde ettiği prestiji, Anayasa'nın ve yasaların verdiği yetkileri zorlayarak kullanmaya başlamıştır. Mahkemenin bu aktivist tutumu, özellikle internet sitelerine ilişkin kapatma kararları ile kendisini göstermiştir. Twitter ve Youtube sitelerinin kapatılması kararlarına karşı yapılan başvurularda, bu karara yönelik idari yargıda yürüyen davalara ve yürütmeyi durdurma kararına rağmen, başvuru yollarının tüketilmesini beklemezsizin kabul edilebilirlik ve sonrasında ihlal kararları verilmiştir. Mahkeme, yargı kararının yerine getirilerek siteye erişimin ne zaman sağlanacağı konusundaki belirsizliğin sürmesi "yürütmeyi durdurma" kararının, ihlali ve olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak bakımından "etkili" ve "erişilebilir" nitelikte koruma sağlamadığını; yani ifade özgürlüğünün korunmasında "sonuç alıcı bir yol" olmadığını belirtmiştir. Sonuçta idari yargının internet sitelerinin erişime açılması için etkili ve ifade özgürlüğünü korumak için yeterli koruma sağlayan bir yargı yolu olmadığı gerekçesine dayanmıştır. Bu karara, özgürlükleri koruyucu bir sonucu olmakla beraber, çeşitli gerekçelerle çok sayıda eleştiri yöneltilmiştir. Özellikle verilmiş bir yürütmeyi durdurma kararı da olmasına rağmen, idari yargı süreci beklenmeksizin, yani Anayasa'daki "başvuru yollarını tüketme" koşulu ihlal edilerek bu kararın alınması, idari yargının etkili bir başvuru yolu olarak görülmemesi ve binlerce başvuru içerisinde bu dosyanın birkaç gün içerisinde gündeme alınarak karar verilmesi eleştirilmiştir.

Son olarak, Anayasa Mahkemesinin, seçim barajına ilişkin başvuruları gündemine alması ve Başkan Haşim Kılıç'ın konuya ilişkin açıklamaları, bireysel başvuru konusundaki tartışmaları alevlendirmiştir. Kılıç'ın açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla Anayasa Mahkemesi, seçim barajı ile ilgili davada sadece hak ihlali olduğuna ve bu ihlalin giderilmesi gerektiğine karar vermekle yetinmeyecek; hak ihlalinin, %10'luk barajı düzenleyen Kanun maddesinden kaynaklandığını belirterek, maddenin Anayasa'ya uygunluğunu inceleyecek ve Anayasa ve Kanun'da böyle bir yetkisi olmadığı halde Ka-

nun'un iptali yönünde karar verebilecektir. Bu durumda seçimlere bir yıldan az bir süre kaldığı için, baraja ilişkin yeni bir düzenleme bu seçimde uygulanamayacak ve Haziran 2015 seçimlerine baraj olmaksızın gitme ihtimali doğacaktır. Bu ihtimal, bir anda siyasetin ve medyanın en önemli tartışma konularından birisi haline geldi. Oysa ki, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 45. maddesi, yasama işlemleri aleyhine doğrudan başvuru yapılmasını açıkça yasaklamaktadır. Ayrıca TBMM 6216 sayılı Kanun tasarısında bulunan bir hüküm dolayısıyla, Bölümlere hak ihlalinin kanundan kaynaklanması durumunda Genel Kurul'a itiraz yoluyla başvurma ve kanunun iptalini isteme hakkını vermeyi tartışmış ve reddetmiştir. Bu sebeplerle, Mahkemenin böyle bir yetkisi olduğunu söylemek mümkün değildir. Son olarak, bu başvuruda başvuru yollarının tüketilmesi ve 30 günlük başvuru süresi gibi çok sayıda usule ilişkin sorun da bulunmaktadır.

Kamu Denetçiliği Kurumu

Ombudsmanlık olarak da adlandırılan Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK), 2012 yılının Haziran ayı sonunda yayınlanan *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu mucibince, idarenin her türlü eylem ve işlemlerinin hukuk ve insan hakları çerçevesinde denetlenmesi amacı ile kurulmuş²⁶⁶ ve 29 Mart 2013 tarihi itibari ile şikâyet başvurularını almaya başlamıştı. KDK, başvurularda öne çıkan konular, arabuluculuk pratiği ile çözüme kavuşturulan şikâyetler ile Tavsiye ve Ret Kararlarının örneklerinin yer aldığı ilk yıllık raporunu 30 Ocak 2014'te TBMM Dilekçe Komisyonu ile İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu üyelerinden oluşan Karma Komisyona sundu.

Eylül 2014 ayı itibari ile Kamu Denetçiliği Kurumuna; insan hakları, kamu hizmetleri ve vergi gibi muhtelif alanları kapsayan toplamda 3.502 adet şikâyet ulaştı. Bu şikâyetlerin 2.170'i değerlendirmeye alındı. Belirtilen başvuruların yaklaşık olarak %35'i kabul edilebilir bulunarak ilgili idari ya da adli organlara yönlendirildi.²⁶⁷ KDK 29 Mart 2014 tarihinden itibaren mahalli idarelerce yürütülen hizmetlere ilişkin şikâyet başvurularını da incelemeye başladı. Bu doğrultuda KDK uzmanları yıl içinde İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü ile bilgilendirme toplantıları yaptı.

Kamu Denetçiliği Kurumuna yapılacak olan şikâyetlerin ilgili kanun ile öngörülen şartlara uygun olması gerektiği için, usulüne uygun olarak yapılmamış olan başvuruların reddedilmesi söz konusu olmaktadır. Mesela neticelenmiş bir dava konusu ile ilgili ihtilafın Kamu Denetçiliği Kurumuna getirilmesi mümkün değildir. Benzer şekilde idarenin tebliğinden sonra altı ayın geçmiş olması, Kamu Denetçiliği Kurumuna başvuru imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bu noktada Kurum ile ilgili işleyişin zamanla oturması öngörülmektedir.

266. 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, m. 1.

267. "AB 2014 İlerleme Raporu", s. 10-11.

Kamu Denetçiliği Kurumunun verdiği tavsiye niteliğindeki kararlarda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına atıfta bulunulduğu görülmektedir. Kurumun temel hak ve hürriyetler noktasında toplumsal ve idari bilinci pozitif yönde etkilediği açıktır. Söz konusu pozitif etki ile ilgili olarak, Kurumun tavsiye kararlarında düşünce, din ve vicdan özgürlüğü ile masumiyet karinesi gibi demokratik ilkelere işaret etmesi önemlidir.²⁶⁸

Türkiye İnsan Hakları Kurumu

İnsan haklarının etkin şekilde korunabilmesi için, ulusal koruma mekanizmalarının oluşturulması hayati önem taşımaktadır. Kamu otoritesi tarafından kurulan farklı denetim mekanizmaları, insan hakları ihlallerinin engellenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, temel hak ve hürriyetleri koruma amaçlı oluşturulan uluslararası sözleşmelerin, taraf devletlere ulusal bazda koruyucu mekanizmalar kurma ödevi yükledikleri bilinmektedir.

Bu çerçevede, 24 Ocak 2013 tarihinde faaliyete geçen Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHK), yapılan başvurular ışığında veya resen inceleme, araştırma ve değerlendirme çalışmalarını sürdürmektedir. TİHK, 2014 yılında sırasıyla “Metris İnceleme Raporu”, “Şanlıurfa/Siverek İnceleme Raporu”, “01.01.2014 Tarihinde Sincan Cezaevinde Meydana Gelen Olaylarla İlgili İnceleme Raporu”, “Gezi Parkı Olayları Raporu” ve “İstanbul Geri Gönderme Merkezi Raporu” başlıklı beş rapor yayınladı.

2014 yılında TİHK, 6332 Sayılı Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu kapsamında yürüttüğü görevlerin yanı sıra, yeni bir çalışma alanını ve sorumluluğu daha üstlendi. Bilindiği üzere Türkiye, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolü 2005 yılında imzalamış ve 2011 yılında onaylamıştı. Söz konusu protokol gereğince, temel hak ve hürriyetlerin korunması için ulusal ve uluslararası denetim mekanizmaları kurulması gerekmekte idi.²⁶⁹ Bu mekanizmalar, düzenli incelemeler gerçekleştirerek verimli şekilde işleyen bir sistematik oluşturmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, BM nezdinde kurulan İşkenceye Karşı Komite uluslararası arenada mevzu bahis denetim görevini üstlenmiş bir kuruluştur. Komite'nin kendisine yapılan şikâyetleri inceleme görevinin yanında, gerektiğinde yerinde inceleme yapma görev ve yetkisi de bulunmaktadır. Söz konusu yerinde incelemelerin daha etkin ve iyi işlemesi açısından ulusal koruma mekanizmalarının hayata geçirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Tüm bu yükümlülükleri yerine getirme amacıyla, TİHK, Ek Protokol uyarınca, “Ulusal Önleme Mekanizması” olarak faaliyete geçirildi.

268. Karar örnekleri için bkz: http://www.ombudsman.gov.tr/custom_page-395-2014-yili-kararlari.html, ulaşım tarihi: 10.12.2014

269. Protokolün 1. maddesi şu şekilde bir düzenleme içermektedir: “Bu protokolün amacı, özgürlüğü kısıtlanmış kimselerin buldukları yerlerin işkence ve diğer zalimane ve insanlık dışı ve aşağılayıcı ceza ve davranışların engellenmesi için bağımsız ulusal ve uluslararası organlar tarafından düzenli olarak ziyaret edileceği bir sistem kurulmasıdır.”

İdari ve mali özerklik yanında kamu tüzel kişiliğine sahip ve özel bütçeli bir kamu kurumu olan TİHK, hiçbir organ, makam, merci veya kişi tarafından emir ve talimat almayan bağımsız bir kuruluştur. Daha yeni kurulmuş bir kurum olan TİHK'in üstlendiği bu yeni görev de göz önüne alınarak, kadro vb. ihtiyaçlarının karşılanması ve söz konusu bağımsız statüsünün geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle ulusal önleme mekanizması görevi de verildikten sonra, TİHK Kanunu'nun değiştirilmesi bir zorunluluk haline gelmiş bulunmaktadır. Yıllık itibarıyla değişiklik tasarısı, halen Başbakanlıkta beklemektedir. Bunun yanı sıra, iki yılı geride bırakmış olmasına rağmen, Kurum'un bina sorunu bile hâlâ çözülememiştir. Görev süresi dolan bir üye ile istifa ederek ayrılan bir üyenin yerine atama yapılmamıştır. Tüm bu uygulamalar, TİHK'in verimli çalışmasını ve etkili bir denetim mekanizması haline gelmesini ciddi biçimde engellemektedir. Öte yandan, özellikle Kurum'un bilinirliği yani Kurum ile ilgili toplumsal farkındalık artırılmalıdır. Bunun yanı sıra, TİHK'in insan hakları konusunda faaliyet gösteren paydaşlar ve sivil toplum kuruluşları arasındaki farkındalığını ve Kurum faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalarının artırılması uluslararası raporlarda da tavsiye edilmektedir.²⁷⁰

Kolluk Gözetim Komisyonu

Yeni güvenlik paketi çerçevesinde Kolluk Gözetim Komisyonu adı altında, kolluk görevlileri ile ilgili denetimi sağlayacak bir mekanizmanın kurulması öngörülmektedir.²⁷¹ Kolluk Gözetim Komisyonu, kolluk hakkındaki şikâyetlerin incelenmesi, izlenmesi ve sonuçlanmasını sağlayan mevcut idari mekanizmaların daha etkili şekilde işleminin ve şeffaflığının artırılmasını hedeflemektedir.²⁷²

Kanun tasarısında Komisyon'un özerk bir yapısı olmasının hayati önem arz ettiği belirtilmiştir.²⁷³ Bununla birlikte Komisyon'un bağımsızlığı organik açıdan değil, fonksiyonel ve operasyonel açıdan düzenlemeye tabi tutulmaktadır. Komisyon, İçişleri Bakanlığı bünyesinde sürekli kurul olarak görev yapacak ancak bünyesinde hükümet görevlileri dışında serbest avukatlar ve bilim adamları da bulunacaktır. Devletin kolluk kuvvetlerini bakanlık bünyesinde denetleyecek olan bir mekanizmanın kurulması, temel hak ve hürriyetlerin daha etkin şekilde korunmasını sağlaması öngörülmüyorsa da, söz konusu Komisyon'un bağımsızlığı da tartışılmaktadır.

Merkezi kayıt sisteminin işlemleri ve geliştirilmesi, veri tabanı oluşturulması, görev alanına giren konularda tespit, görüş ve öneriler içeren yıllık raporlar hazırlamak

270. "AB 2014 İlerleme Raporu", s. 48.

271. "Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı", http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=169862, (24.12.2014)

272. "T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, Kolluk Gözetim Komisyonu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı", Madde Gerekçeleri 1, <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0584.pdf>, (13.12.2014)

273. A.g.e., madde gerekçeleri 3.

ve bunları TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ve TBMM Başkanlığına göndermek gibi görevlerin belirlenmiş olması, Komisyon'un sistematik bir çalışma tablosu belirleyeceğini göstermektedir. Bunun yanında, kolluk şikâyet sistemine kamuoyunun duyduğu güveni ölçmek amacıyla en az yılda bir kere kamuoyu araştırması yapma ve görev alanına giren konularla ilgili mevzuat düzenlemeleri hakkında görüş bildirme hedefleri, disiplinli bir şekilde kamuoyu algısı değerlendirme hedefinin olduğunu da ortaya koymaktadır.

Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu

Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu da ulusal denetim mekanizması olması amacıyla kurulması planlanan bir kuruldur. Hazırlık aşamalarının bir an önce bitirilerek faaliyete geçirilmesi beklenen kurulun bağımsız bir kamu otoritesi olarak denetim görevi ifa etmesi planlanmıştır. İnsan hakları uzmanları, STK temsilcileri ve akademisyenlerin ortak şekilde çalışacağı kurul ile ilgili yasa tasarısına ilişkin olarak çalışmalar sürmektedir. Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısının en kısa zamanda TBMM'ye sevk edilmesi beklenmektedir.²⁷⁴

Demokratikleşme Paketi Uygulamaları

Başbakan Erdoğan'ın 30 Eylül 2013'te açıkladığı ve bir kısmı yasal düzenlemeler, bir kısmı ise idari uygulamalar içeren Demokratikleşme Paketi çerçevesinde gerçekleştirilen reformlar, 2014 yılında da devam etti. Yasal alandaki düzenlemeler bağlamında, "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun" 2 Mart 2014'te TBMM Genel Kurulu'nda kabul edildi.²⁷⁵ 18 maddelik bu Kanun ile yerel ve genel seçimlerde Türkçenin yanı sıra farklı dil ve lehçelerde her türlü propaganda serbest hale geldi. Örgütlenme özgürlüğünü de genişleten Kanun ile siyasi partilerin eş genel başkanlık sistemini uygulayabilmelerinin önü açıldı ve bir ilçede teşkilatlanmaları için beldelerde teşkilat kurma zorunluluğu kalktı. Siyasi partilere devlet yardımı yapılabilmesi için milletvekili genel seçimlerinde alınması gereken oy oranı, %7'den %3'e indirildi.

Toplantı ve gösteri yürüyüşüne ilişkin düzenlemeler de içeren Kanun'a göre, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılacağı yer ve güzergâhı, ilgili belediye başkanları ile siyasi partiler, meslek örgütleri ve sendikaların görüşü alınarak, mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirlenecek. Açık yerlerdeki toplantı ve yürüyüşlerin güneş batmadan önce dağılmaları ön görülürken, kapalı yerlerdeki toplantılar ise saat 24:00'a kadar yapılabilecek. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri sırasında hükümet komiserinin görev ve yetkileri, bundan böyle düzenleme kuruluna veri-

274. Söz konusu Tasarı üzerine son değerlendirmeler 23 Temmuz ve 8 Kasım 2014 tarihlerinde gerçekleştirilen Reform İzleme Grubu toplantılarında yer almıştır. Bkz. "30. RİG Toplantısı Basın Bildirisi" ve "Reform Eylem Grubu Birinci Toplantısı Basın Bildirisi", <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45880&l=1> ve <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=49767&l=1>.

275. "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun", *Resmi Gazete*, Sayı: 28940, 13.03.2014.

lecek. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde kolluk tarafından alınan ve katılımcıların ve konuşmacıların ses ve görüntü kayıtları, şüphelilerin ve suç delillerinin tespiti dışında başka bir amaç için kullanılamayacak.

Söz konusu Kanun'la, Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, farklı dil ve lehçelerde eğitim ve öğretim yapmak amacıyla özel okullar açılacaktır. Bu kurumlarda eğitim ve öğretimin yapılacağı dil ve lehçeler, Bakanlar Kurulu kararıyla tespit edilecek. Kürtçe eğitim yolundaki bu ilk düzenleme önemli olmakla birlikte, sadece gelir düzeyi iyi olan kesimlere bu olanağı sağladığı gerekçeyle eleştirilmiştir.

Paket'te yer alan din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin düzenlemelere göre ise, kişilerin Anayasa'da ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınan dini inanç, düşünce ve kanaatleri açıklama özgürlüğünün cebir veya tehdit kullanılarak engellenmesi suç olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin toplu ibadetlerin yanı sıra, bireysel ibadetlerinin engellenmesi de suç olarak düzenlenmektedir. Aynı şekilde, kişinin dini inancının gereğini yerine getirmesinin engellenmesi, yaptırımı bağlanmaktadır.

Kanun'la, "ayrımcılığın" yanı sıra "nefret suçu" da kanuni düzenlemeye kavuşturulmaktadır. Böylece "nefrete dayalı ayrımcılık" terimi mevzuatta yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre, dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle; bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini, bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını, işe alınmasını, olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacak.

Kanun'la, köy isimlerinin resen değiştirilmesine yol açan hüküm kaldırılarak, köylere, eski isimlerinin geri verilmesine imkân tanınırken, 25 Kasım 1925 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun ile 1 Kasım 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'un koyduğu yasaklara veya yükümlülüklerle aykırı hareket etmeyi suç olarak düzenleyen Türk Ceza Kanunu'nun 222. maddesi yürürlükten kaldırıldı.

Özetlenen yasal düzenlemelerin etkileri gündelik hayatta kısa sürede etkisini göstermeye başlamıştır. Cumhuriyet dönemi boyunca ismi değiştirilen²⁷⁶ binlerce köyün eski ismiyle ilgili yasal engellerin kaldırılması sonucunda pek çok ilde bu yönde başvurular yapılarak değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Aralık 2014'te Van Büyükşehir Belediye Meclisi, mahalle statüsüne geçen eski köy isimlerinin iadesi talebini oybirliği ile kabul ederek 704 mahallenin eski isimlerinin iadesine ka-

276. Türkiye'de son elli yılda yaklaşık 28 bin yerleşim yerinin adı değiştirilmiştir. 1924 yılında başlayan ve 1940 sonrası yoğunlaşan yer ismi değişikliği sürecinde köylerin yaklaşık %35'inin ismi, diğer bir ifadeyle, 12211 köyün adı, "Türkçe olmadıkları veya karışıklığa sebep oldukları" gerekçesiyle değiştirilmiştir. Özellikle Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da yer alan köylerin tamamına yakın bir kısmının ismi, Türkçe olmadığı için değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Harun Tunçel, "Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, Sayfa: 23-34.

rar vermiştir.²⁷⁷ Paket yürürlüğe girdiğinde Kürtçe eğitim yapmak için başvuracağını duyuran ancak başvuruda bulunmayan okul yönetimleri ise, eğitim sisteminin genel yapısı nedeniyle ailelerin anadilde eğitim gören çocukların eğitim sürecinin ilerleyen dönemlerinde yaşanması kuvvetle muhtemel sorunlar sebebiyle bu talepte bulunmaktan çekinmesini gerekçe göstererek Kürtçe eğitime başlamamışlardır. Okul yönetimleri Kürtçe eğitim için yaygın bir modelin ve devlet tarafından oluşturulacak bir altyapının gerekli olduğunu belirtmektedirler.²⁷⁸

Siyasal özgürlüklerin alanını genişleten, kişi özgürlüklerine, ana dilin kamusal alanda kullanımına dair kökleşmiş insan hakları sorunlarına dair olumlu hükümler ihtiva eden Demokratikleşme Paketinin yasalaşması ve uygulamaya geçmesi, son derece olumlu ve önemli bir gelişme olarak not edilmelidir. Paket, toplumun farklı kesimlerinin taleplerine yönelik kısmi çözümler getirmekle birlikte, daha köklü ve kalıcı düzenlemelere duyulan ihtiyaç da devam etmektedir.

Güvenlik Sektörü Reformu

Türkiye’de AK Parti iktidarı döneminde ordunun siyaseti belirleyici rolünün azaltılması ve EMASYA protokolünün kaldırılması ile birlikte güvenlik sektöründe yaşanan reformlarla sivil alan genişlemiştir. 2014 yılını geride bırakırken de güvenlik sektörü ile siyasi iktidar arasında normalleşen bir ilişki devam etmiştir. Ancak Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı yerine Başbakan’a karşı sorumlu olmaya devam etmiştir. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları hakkında görevleri ile ilgili suçlardan dolayı kovuşturma yürütülmesine Başbakan ve İçişleri Bakanı tarafından yetki verilmesini zorunlu kılan Askerlik Kanunu ile Bazı Kanun ve KHK’lerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Şubat ayında kabul edilmiştir.²⁷⁹ Genelkurmay Başkanlığı, devam etmekte olan Çözüm Sürecine ilişkin sorumluluk alanı dışındaki siyasi konularda görüş beyan etmekten kaçınmıştır. Bununla birlikte, Silahlı Kuvvetler üzerinde sivil kontrolünün artırılması için Yüksek Askeri Şuranın yapısı ve yetkileri ile ilgili hükümlerin değiştirilmesi gerekmektedir.

Nisan 2014’te kabul edilen Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Teşkilatın personelinin dokunulmazlığı artırılmış ve herhangi bir kısıtlamaya, yargı veya Meclis denetimine tabi olmaksızın tüm kamu kurumlarında ve bankalardaki bilgiye erişimi artırılmıştır.²⁸⁰ Kişisel verilerin korunmasıyla ilgili güvenilir bir düzenleme yapılmaması halinde, bu düzenlemenin, hem güvenlik sektörünün sivil denetimi açısından, hem de kişi güvenliği ve özgürlüğü bakımından olumsuz bir gelişme olarak not edilmesi

277. “Büyükşehir Belediye Meclisi 704 köy ve mahallenin isimlerini geri iade etti”, <http://www.van.bel.tr>.

278. “Kürtçe Eğitim için Kimse Başvurmadı”, *Vatan*, 07.10.2014.

279. “Askerlik Kanunu ile Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 28921, 27.02.2014.

280. “Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 28983, 26.04.2014.

gerekmektedir. Bunun yanı sıra Kanun ile Teşkilata, Başbakan'ın ve Milli Savunma Bakanı'nın onayı ile bütçe dışı olan Savunma Sanayi Destekleme Fonundan yararlanma olanağı sağlanarak güvenlik sektöründeki mali şeffaflık daha da kısıtlanmıştır. 2014 yılında, Emniyet, TSK ve istihbarat örgütleri ile ilgili Sayıştay mali denetim raporlarına erişim de sınırlı kalmıştır.²⁸¹

Askeri operasyonlardaki sivil gözetimin daha da artırılması amacıyla, Silahlı Kuvvetlerin iç güvenlik operasyonlarında görev almasına yasal dayanak teşkil eden İl İdaresi Kanunu'nda daha fazla reform yapılmalıdır. Özellikle, valilerin jandarmasının kolluk faaliyetlerine ilişkin sivil gözetimi halen yetersizdir. Toplanma ve gösteri hakkına ve kolluk görevlilerinin müdahalede bulunmalarına ilişkin mevcut mevzuatın uygulanmasının Avrupa standartları ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. AİHM içtihadına göre; gösterilere katılanları dağıtmak için güç kullanılmasında benimsenen temel kriter, gösterinin barışçıl olmamasından ziyade kanuna aykırı olmasıdır. Yasal çerçevede güç kullanımına yönelik iyileştirmeler yapılmalı ve kolluk görevlileri buna uygun bir şekilde eğitilmelidir. Bunun yanı sıra, İçişleri Bakanlığının çevik kuvvet polisinin göz yaşartıcı gaz kullanımına ve toplumsal olaylarda hareket tarzına ilişkin kararlarına uyulması mutlaka sağlanmalıdır.

6-8 Ekim olaylarından sonra kamu güvenliğinin tesis edilmesine ilişkin Aralık başında hazırlanarak Meclis'e gönderilen ve ay sonunda yasalaşması beklenen "İç Güvenlik Paketi" Türkiye'deki güvenlik sektörünün yeniden yapılanmasına yönelik önemli değişiklikler içermektedir. Tasarı Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığının askeri görevleri dışındaki bütün görevlerinin denetiminin İçişleri Bakanlığı ve valilerin yetkisine bağlanması sonucunu doğuracak değişiklikler öngörmektedir. Jandarma Genel Komutanlığındaki Daire Başkanları ile il ve ilçe jandarma komutanlarını İçişleri Bakanı'nın ataması; vali ve kaymakamların jandarma ve sahil güvenlik personeline disiplin cezası verebilmesi; İçişleri Bakanı ile valilerin, jandarma personelini görevden uzaklaştırma yetkilerinin genişletilmesi; mülki amirlere jandarma ve sahil güvenlik personelini değerlendirme yetkisi tanınması gibi değişiklikler²⁸² güvenlik teşkilatı üzerindeki sivil denetimin artırılması açısından olumlu gelişmelerdir.²⁸³

Ancak tasarının savcılık veya mahkeme izni şartını ortadan kaldırarak, polisin insanları ve taşıt araçlarını arama yetkisini ve ateşli silahlar kullanma yetkisini genişletmesi; polise, önceden savcılık izni almaksızın, insanları 48 saate kadar gözaltında tutma yetkisi vermesi, "kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı" ve "kuvvetler ayrılığı pren-

281. "TBMM Basın Açıklaması", Meclis Haber, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=126946 (20.12.2014)

282. "Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı", http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=169862, (24.12.2014)

283. "Türkiye: İç Güvenlik Yasa Tasarısı İnsan Haklarını Baltalyor", İnsan Hakları İzleme Örgütü, 11.12.2014.

sibi” bağlamında ciddi endişelere yol açmaktadır. Hükümet arama ve gözaltına alma yetkilerinin sadece amir konumundaki belirli kolluk personeline tanınacağı ve bu yetkilerin hukuka uygun bir şekilde kullanılması için sıkı bir denetim mekanizması kurulacağı; paketin kamu düzenini sağlamayı esas aldığı ifade etmektedir. İç Güvenlik paketine yönelik endişeler ise özgürlük-güvenlik ekseninde ortaya çıkması muhtemel dengesizlikler ihtimali etrafında yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle, tasarının yasalaşması sürecinde, özgürlüklerin güvenlik adına feda edilmesine izin verilmemelidir.

İNSAN HAKLARI SORUNLARI

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği

2014, kişi özgürlüğü ve güvenliği alanında önemli yasal düzenlemelerin yapıldığı bir yıl oldu. Yargılama sırasında tutukluluk süresini on yıldan beş yıla indiren kanun değişikliği bu alandaki en önemli adımlardan birisi olmuştur. Yeni düzenlemenin, bir koruma tedbiri olan tutuklamanın Türkiye’de cezalandırma aracı olarak kullanılmasına yönelik on yıllardır süren eleştirileri önemli ölçüde karşılayan bir gelişme olduğunu söylemek mümkündür. Değişikliğin yürürlüğe girmesiyle, beş yıldan uzun süredir yargılanması süren ve aralarında gazetecilerin ve insan hakları savunucularının da olduğu pek çok kişi serbest bırakıldı.

Bir başka düzenleme, mevzuatın AİHM içtihatlarıyla uyumlu hale getirilmesi yönünde önemli bir adım teşkil eden ve Mart ayında kabul edilen “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı”dır. Plan ile tutuklama kararlarına karşı etkili başvuru yolunun getirilmesi, gözaltına alınan kişilerin hızla adli makamların önüne çıkarılması ve hukuka aykırı gözaltı ve tutuklamalar karşısında tazminat ödenmesi için etkin yolların oluşturulması hedeflenmektedir.²⁸⁴

Öte yandan, 2014 yılında açılan çeşitli soruşturma ve davalar kapsamında kolluk kuvvetleri tarafından yürütülen operasyonlar eleştiri konusu olmaya devam etmiştir. Bu nedenle, savcılığa çağrıldığında ifade vermeye gidebilecek kişilerin, sabahın erken saatlerinde ev baskınları ile gözaltına alınması uygulamasına son verilmelidir. Gerek kolluk kuvvetlerinin gerekse adli birimlerin evrensel değerleri gözetmeden hukuka aykırı işlem yapmalarının önüne geçilerek yeni hak ihlalleri ve mağduriyetler doğmasına izin verilmemelidir. Mağdurların kimliklerinden ve aidiyetlerinden bağımsız olarak kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı ile adil yargılanma hakkının, ayrımsız herkes için tam sağlanması gerekmektedir.

AİHS’nin kişi özgürlük ve güvenliğini düzenleyen 5. maddesi, kişinin özgürlüğünün kısıtlanmasının şartlarını belirtmekte ve bu şartlar dışındaki özgürlük kısıtlamalarını hak ihlali saymaktadır. Türkiye’deki gösteriler ve toplantılar sırasında kolluk kuvvetlerince uygulanan alıkoymaların bu bağlamda ihlaller içerdiği eleştirisi

284. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı”, *Resmî Gazete*, Sayı: 28928, 01.03.2014.

sıkça yapılmaktadır. Türkiye İnsan Hakları Kurumu, Gezi Parkı eylemlerine ilişkin hazırladığı raporunda, eylemlere katılan kişilerin eylemin yapıldığı alanlardan alınıp polis arabalarında bekletildiği veya dolaştırıldığı, resmi gözaltına alma işlemi ya da savcılıkça soruşturma yapılmadığı ve bu gözaltına alma işlemlerinin yıldırma amaçlı yapıldığına dair iddialara yer vermektedir.²⁸⁵ Bu iddiaların araştırılması ve gözaltı sürecinin özgürlüğü kısıtlayıcı meşru sebepler dışındaki amaçlar uğruna araçsallaştırılmaması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, 2013 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan polisin göz yaşartıcı gaz ve biber gazı kullanımını düzenleyen iki genelgenin uygulanmasında ciddi sorunlar yaşanmaktadır. AİHM'in geçmiş yıllardaki bazı kararlarında, göz yaşartıcı gaz ve biber gazı kullanımı dâhil, gösteriler sırasında kolluk görevlileri tarafından zor kullanılarak yapılan müdahaleler nedeniyle Türkiye daha önce de mahkûm olmasına rağmen, gösteriler sırasında kolluk görevlilerinin orantısız güç uyguladığı yönündeki eleştiriler sürmektedir.²⁸⁶

2014 yılında tartışılan bir diğer düzenleme, Aralık başında hazırlanarak TBMM'ye gönderilen ve ay sonunda yasalaşması beklenen "İç Güvenlik Paketi" tasarısı idi. Tasarı, güvenlik ve özgürlük arasındaki denge bağlamında tartışmalara sebep olmuştur. Kolluk güçlerine savcıdan talimat almaksızın dört güne kadar uzayabilen geniş bir gözaltı yetkisi verilmesi, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı bakımından endişelere yol açmaktadır.²⁸⁷ Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı kapsamına giren bir diğer ilke, yakalanan her kişinin yakalama nedenleri ve kendisine yöneltilen her türlü suçlamanın en kısa zamanda ve anladığı bir dilde bildirilmesidir. Ancak Türkiye'de gözaltı veya tutuklama yapıldığında, şüphenin nedenleri konusunda savunma makamının bilgi edinememesi; iddianame kabul edildikten sonra bile kimi davalarda dosyaya bütünüyle erişimde sorunlar yaşanması, hem kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını hem de adil yargılanma hakkını ihlal eden uygulamalardır. Bu bağlamda, "soruşturmanın gizliği" ilkesi doğrultusunda avukatların iddianame kabul edilmeye kadar dosyayı görmesinin ve incelemesinin engellenmesi sonucunu doğuracak tasarı maddesinin, insan hak ve özgürlüklerine uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

İfade Özgürlüğü

2014 yılında insan hakları alanında en yoğun tartışma alanlarından birisi de ifade özgürlüğü alanı idi. 2013 yılında kabul edilen 4. Yargı Paketi ile ifade özgürlüğü alanında iyileştirmeler yapılmıştı.²⁸⁸ Geçtiğimiz yıl ifade özgürlüğü alanında en çok eleştiri getirilen konulardan biri olan tutuklu gazeteciler sorunu 2014 yılında büyük ölçüde çözüldü. 2014'te yürürlüğe giren 5. Yargı Paketi ile azami tutukluluk süresinin 10

285. Raporun tam metni için bkz. "Gezi Parkı Olayları Raporu", TİHK, Rapor No: 2014/03, 30.10.2014.

286. Yahya Berman, "Orantısız Şiddet ve İnsan Hakları", *Bianet*, 11.06.2013.

287. Eran Şen, "İç Güvenlik Paketi 1: Savcının Yetkisine Müdahale", *Haber7.com*, 13.12.2014.

288. 4. Yargı Paketi ile terör örgütünün propagandasını yapan kişilere ilişkin düzenlemelerde suçun işlenmiş sayılması için "cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemleri meşru gösterecek veya övecek ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik edecek şekilde olması" şartı getirilmiş, söz konusu değişikliklerle, AİHM ile uyumlu bir düzenlemeye ulaşılmıştı. Bkz. Yılmaz Ensaroğlu vd., 2013'te Hukuk ve İnsan Hakları", SETA, Ocak 2014, s. 28-29.

yıldan 5 yıla düşürülmesi, başta KCK Basın davası olmak üzere, çeşitli davalarda tutuklu yargılanan pek çok gazetecinin tahliye edilmesini sağladı. Bununla birlikte Hükümet, 2014'te de, Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RWB) ve Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ) gibi uluslararası kurumların ifade özgürlüğü bağlamındaki eleştirilerine muhatap olmaya devam etti.²⁸⁹ RWB 2014 yılı Basın Özgürlüğü Endeksi Türkiye'yi 154. sırada konumlandırırken²⁹⁰, CPJ yetkilileri Kasım ayında Türkiye'ye yaptıkları ziyarette, Hükümet yetkililerinden “tehdit altındaki gazetecileri koruma, kanunlarda ifade özgürlüğü ile uyumlu reform ve Türkiye’de halen mesleki faaliyetlerinden dolayı hapisteye olan yedi gazetecinin durumunu bağımsızca yeniden gözden geçirme olanağı gibi taahhütler aldıklarını” açıkladı.²⁹¹

2014 yılında kabul edilen “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı” ifade ve medya özgürlüğünü sağlamaya yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Buna göre, Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu başta olmak üzere mevzuatta ifade ve medya özgürlüğünü kısıtlayan hükümlerin AİHM içtihatları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi ve uygulamaya yönelik eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi Plan’da yer almaktadır.²⁹² Öte yandan, geçmişte telaffuz dahi edilemeyen Kürt ve Ermeni meselelerine dair tartışmaların “açık ve canlı bir şekilde” sürdürülebilmesi de ifade özgürlüğü alanındaki olumlu gelişmeler arasında sayılabilir.²⁹³

Twitter ve Youtube isimli internet siteleri, Mart ayında bir takım yerel mahkeme kararlarını yerine getirmedikleri gerekçesiyle kapatılmışlardır. Özellikle gerçek kişiler adına açılan sahte hesaplar ve bu hesaplar üzerinden yapılan yayınlarla kişilik haklarının ve özel hayatın ihlali gerekçe gösterilerek, bu hesapların kapatılması karara bağlanmış, ancak Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’nun girişimlerine rağmen bu mahkeme kararları yerine getirilmediği için bu sitelere erişim tamamen engellenmiştir. Kapatılan Twitter ve Youtube sitelerine erişim Anayasa Mahkemesi tarafından “ifade özgürlüğünün ihlali” olarak görülmüş ve söz konusu yasak kaldırılmıştır. Eylül ayında TBMM’de kabul edilen torba yasa içindeki internet düzenlemesi de kişilik haklarının korunmasına yönelik hassasiyeti ve bu konuda gerekli tedbirlerin hızlı alınmasına yönelik bir kaygı taşıması nedeniyle olumlu olarak nitelendirilirken, “özel hayatın gizliliğine yönelik suçlar” tanımının ucu açık olması, uygulamada keyfilik endişesi doğurmuştur.²⁹⁴ TİB’in, internet işletmecilerinden trafik bilgilerini mahkeme kararı gereksiz isteyebilmesinin önünün açılması ise, “internet kullanımını doğrudan gözetleme ve izleme anlamına geldiği” gerekçesiyle eleştirilmiştir.²⁹⁵ Nite-

289. Bu alandaki yasal düzenlemeler “Tepki Kanunları” bölümünde ele alınmıştır.

290. “2014 World Press Freedom Index”, <http://rsf.org/index2014/en-index2014.php>.

291. “Türkiye liderleriyle irtibat”, <https://cpj.org/tr/2014/11/turkiye-liderleriyle-irtibat.php>.

292. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı”, *Resmi Gazete*, Sayı: 28928, 01.03.2014.

293. “AB Türkiye 2014 İlerleme Raporu”, s. 50.

294. Atilla Yayla, “İfade Özgürlüğü, Kişilik Hakları ve İnternet Regülasyonu”, *Yeni Şafak*, 11.02.2014.

295. “Türkiye: Hak İhlali Yapan İnternet Düzenlemeleri İptal Edilsin”, *Human Rights Watch*, 15.09.2014.

kim Ekim ayında Anayasa Mahkemesi, TİB'in internet sitelerine erişimin engellenmesi ve verilerin saklanması yönündeki yetkilerini iptal etmiştir.

2014 yılında Türkiye'de ifade özgürlüğünün yasal çerçevesini genişleten düzenlemeler yapılmıştır. Ancak gerek Twitter ve Youtube yasakları, gerek internet erişimini kısıtlamada idari organların yetkisini genişleten ve şartları müphem bırakan düzenlemeler, Anayasa Mahkemesince iptal edilmiş olsalar dahi, iptal kararına kadar geçen sürede Hükümet'e ulusal ve uluslararası alanda çok sert eleştiriler gelmiştir. Yılın son ayında, 14 Aralık Operasyonu kapsamında bazı basın mensuplarının gözaltına alınması yine ulusal ve uluslararası pek çok medya ve insan hakları grubunun eleştirilerine sebep olmuş ve siyasi sorunların çözümü adına basın özgürlüğünün ihlal edildiği suçlamalarına yol açmıştır.²⁹⁶ Kuşkusuz, devlet içinde paralel yapılanmalara gitmiş örgütlere yönelik operasyonlarda da ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlükleri korunması gerekmektedir. Türkiye'nin siyasi sorunların çözümü yolunda ifade özgürlüğünü gölgeleyecek uygulamalara izin vermemesi, insan haklarının korunması kadar uluslararası toplumdaki saygınlığı adına da önem arz etmektedir. Bu nedenle, Anayasa ile korunma altına alınmış olan ve 2000'li yılların başından beri ilerleme içerisinde olan ifade özgürlüğü bu tür kriz dönemlerinde daha çok geliştirilmeli ve güvenceye kavuşturulmalıdır.²⁹⁷

İşkence ve Kötü Muamele

2014, gözaltı merkezleri ve cezaevlerindeki işkence ve kötü muamelenin sayı ve şiddetinin azalmaya devam ettiği, bununla birlikte, gösteriler sırasındaki orantısız güç kullanımının yaşam hakkını ihlal etme seviyesinde mağduriyetlere sebep olduğu eleştirilerinin sıklıkla dile getirildiği bir yıl oldu. İşkence ve kötü muamelede bulunduğu iddia edilen devlet görevlilerine yönelik soruşturmanın hızlı, kapsamlı ve etkin bir şekilde yürütülmemesi ve iddiada bulunan kişiler aleyhine karşı davalar açılması ve bu karşı davaların daha hızlı sonuçlanması, zorunlu askerlik sırasında hak ihlallerinin yaşanmaya devam etmesi, askeri hapishanelerdeki vicdani retçilere kötü muamele uygulandığına dair iddialar eleştirilen diğer hususlar arasında yer aldı.²⁹⁸

Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHK) tarafından 2014 yılında Sincan Cezaevi, Gezi Parkı Olayları ve İstanbul Geri Gönderme Merkezi raporlarında da işkence ve kötü muamele vakalarına ilişkin tespitler yer almaktadır. Söz konusu raporlarda, güvenlik güçlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde işkence ve kötü muamele yasağını düzenleyen maddelerin ihlal edildiği, kolluk güçlerinin orantısız şiddet kullandığı ve onur kırıcı muamele anlamına gelen davranışlarda bulunduğu tespit edildi. Kolluk görevlilerine güç kullanımı sırasında kullanacakları silahlara ilişkin,

296. "TGC ve TGS'den ortak açıklama: Basın ve ifade özgürlüğü cezalandırılıyor...", *Hürriyet*, (14 Aralık 2014) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27770501.asp>

297. Rapor'un tam metni için bkz. "Freedom in the World Turkey" <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/turkey-0#.VJLsQdKsU1Y> (20.120.2014)

298. "AB 2014 İlerleme Raporu", s. 48-49.

özellikle psikolojik eğitim olmak üzere, gerekli ve yeterli eğitimin verilmesi, 1982 yılından beri kayda değer bir değişim yapılmayan Çevik Kuvvet'in yapısal ve hukuksal anlamda yeniden yapılandırılması, toplumsal olaylara müdahalede keyfi uygulamalara son verilmesi, alıkonulma yerlerinde kamera ile kayıt yapılması, her türlü kötü muamele iddiasının ayrı ayrı ve hızlı bir biçimde incelenmesi, mağdurlara uygun rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması, işkence ve kötü muameleyle maruz kaldığını belirten kişilerin muayenelerinin İstanbul Protokolü ile benimsenen prensiplere uygun yapılması, işkence ve kötü muamele iddialarının sona erdirilmesi için yapılan tavsiyeler arasında yer aldı.²⁹⁹

Türkiye'de işkence ve kötü muamele iddiaları, kolluk kuvvetlerinin toplantı ve gösterilere yaptığı müdahaleler ve bu süreçte gerçekleşen gözaltılar etrafında yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de işkence ve kötü muamele iddialarının en yoğun bu ortamlarda yaşandığı göz önüne alındığında, 1990 tarihli BM "Kanun Adamlarının Zor ve Silah Kullanmalarına Dair Temel Prensipleri"³⁰⁰ vb. uluslararası mevzuat göz önüne alınarak, zor kullanmayı asgari ölçüyle sınırlı tutacak uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu husustaki yönetmelikler boşluğa yer bırakmayacak şekilde düzenlenmeli ve belirlenen prensiplere uygun pratiğin ortaya çıkması için kolluk birimleri eğitilmelidir.

Yukarıda yer alan tavsiyelerin yanı sıra, Türkiye'de işkence ve kötü muamelelerin temel insan hakları sorunları arasından kesin olarak çıkarılabilmesi için gereken bir diğer husus bağımsız denetimdir. İşkence ve kötü muamele iddialarının kayda değer biçimde azalması, OPCAT uyarınca oluşturulan ve Türkiye İnsan Hakları Kurumunun görevlendirildiği "Ulusal Önleme Mekanizması"nın etkin bir biçimde çalıştırılması ve "Kolluk Gözetim Komisyonu" ve diğer iç şikâyet mekanizmalarının bir an önce kurulup faaliyete geçirilmesi halinde mümkün olacaktır. İşkence ve kötü muamelede bulunanlara, işledikleri suçların tavizsiz bir biçimde cezalandırılacağına ilişkin açık ve net mesajlar verilmesi, bu alandaki cezasızlık politikasının sona erdirilmesi demokratik bir devletin temel yükümlülüğüdür.

Kürt Sorunu ve Çözüm Süreci

Türkiye'nin en önemli sorunu olan ve yıllarca bir asayiş meselesine indirgenerek güvenlik politikalarıyla çözülmeye çalışılan Kürt sorununun barışçıl çözümüne yönelik olarak başlatılan "Çözüm/Barış Süreci", 2014 yılında inişli-çıkışlı bir seyir izledi. 2013 yılında başlatılan Çözüm Süreci ile birlikte devlet, ilk kez sorunu salt güvenlik sorunu olarak görmekten vazgeçip siyasi bir çözüm arayışına girmiş, Abdullah Öcalan'ın ateşkes çağrısında bulunması ve PKK'nın Türkiye topraklarından çekilmesini

299. TİHK tarafından hazırlanan ilgili raporlar için "Gezi Parkı Olayları Raporu", TİHK, 30.10.2014, s. 83-86; "01.01.2014 Tarihinde Sincan Cezaevinde Meydana Gelen Olaylarla İlgili İnceleme Raporu", TİHK, Rapor No: 2014/02, s. 77-80; "İstanbul Geri Gönderme Merkezi Raporu, TİHK, Rapor No: 2014/04, s. 43-44.

300. Bildirinin tam metni için bkz. "Kanun Adamlarının Zor ve Silah Kullanmalarına Dair Temel Prensipler" <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/293-298.pdf>.

istemeleriyle de ilk adımlar atılmıştı. 2013 yılında Süreç çerçevesinde Akil İnsanlar Heyeti Türkiye genelinde çalışmalarda bulunmuş, TBMM’de “Çözüm Sürecini Değerlendirme Komisyonu” olarak bilinen Komisyon da ayrı bir çalışma yürütmüştü. Bunun yanı sıra, “ana dilde savunma” ve “4. Yargı Paketi” ile yasama alanında adımlar atılmıştı. Ancak PKK militanlarının çekilmesi, bir süre sonra durmuştu.

2014 yılında Çözüm Sürecine yönelik yasal düzenlemeler sürdü. 21 Şubat 2014’te kabul edilen 6526 Sayılı Kanun³⁰¹ ile Terörle Mücadele Kanunu 10. maddesi uyarınca kurulan Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerinin kaldırılması ve azami tutukluluk süresinin 10 yıldan 5 yıla indirilmesi, KCK vb. davalarda yargılanan sanıkların çoğunun tahliyesini sağladı. 2 Mart 2014 tarihinde çıkarılan 6529 sayılı Kanun³⁰² ile ise siyasi partilerin ve adayların, yerel ve genel seçimlerde Türkçe dışındaki dillerde kampanya yapmasına imkân veren mevzuat yürürlüğe girdi. Nitekim Mart 2014 yerel seçimlerinde ilk defa Türkçe dışındaki dillerde seçim çalışmasının yürütülmesi herhangi bir engel olmaksızın uygulandı. Bunun yanı sıra, yeni yasal düzenleme ile seçimlerde %3’ten fazla oy alan siyasi partilere devlet yardımı yapılması sağlandı. 2014 yılında Kürtçenin kampanya dönemleri dışında da kamusal faaliyetlerde kullanımı genel olarak cezalandırılmadı ve dolayısıyla Türkiye’de Kürtçenin kullanımını daha da normalleştirdi.

Çözüm Sürecinin yasal dayanak ve güvencelerini oluşturma amacıyla 17 Nisan 2014’te, Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu’nda yapılan değişiklikle, süreç çerçevesinde görüşmeler gerçekleştiren istihbarat yetkililerine yasal güvence getirildi.³⁰³ 2014 yılında Çözüm Sürecine yönelik en önemli yasal adım ise, 10 Temmuz 2014’te atıldı. Kamuoyunda “Çözüm Süreci Yasası” olarak tanımlanan, “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” un³⁰⁴ yürürlüğe girmesiyle, Çözüm Süreci güçlü bir yasal dayanağa kavuştu. Çözüm Sürecine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla çıkarılan Kanun’a göre, hükümet, Çözüm Süreci kapsamında siyasi, hukuki, sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel alanlarda ve insan hakları, güvenlik ve silahsızlandırma ve bunlarla bağlantılı konularda atılacak adımları belirleyecektir. Bu çerçevede, ihtiyaç duyulması halinde, yurtiçinde ve yurtdışındaki kişi, kurum ve kuruluşlarla temas, diyalog, görüşme ve benzeri çalışmalar yapacaktır. Kanun, bunların yanı sıra, hükümete, silah bırakan örgüt mensuplarının eve dönüşleri ile sosyal yaşama katılım ve uyumlarının temini için gerekli tedbirleri alma ve tüm bu konularda kamuoyunun doğru ve zamanında bilgilendirilmesini

301. “6526 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 28933 (Mükerrer), 06.03.2014.

302. “6529 Sayılı Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 28940, 13.03.2014.

303. “6532 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 28983, 26.04.2014.

304. “6551 Sayılı Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, Sayı: 29062, 16.07.2014.

sağlama görev ve yetkisi de vermektedir. Yasa'ya göre, Çözüm Süreci kapsamında yapılan çalışmaların koordinasyonu ve sekretarya hizmetlerini Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı yürütecek ve bu kanun kapsamında verilen görevleri yerine getiren kişiler hakkında hukuki, idari veya cezai sorumluluk doğmayacaktır.

Eylül 2013'te açıklanan Demokratikleşme Paketi çerçevesinde Mart ayında yapılan yeni düzenleme ile günlük hayatta kullanılan dil ve lehçelerde özel eğitim verilmesine imkân tanınmıştı. Bu düzenleme ile özel okullarda Kürtçe eğitimin önü açılırken, devlet okullarında Kürtçe seçmeli ders öğretimi de devam etti. İlk olarak 2009 yılında Mardin Artuklu Üniversitesinde açılan, daha sonra Bingöl, Muş Alparslan, Tunceli ve Dicle Üniversitesi bünyesinde de kurulan Kürt Dili ve Edebiyatı bölümlerinde de Kürtçe eğitim ile ilgili yükseköğrenim alanındaki çalışmalar sürdü. Ayrıca Türk Dil Kurumu ilk kez 2014 yılında Kürtçe-Türkçe ve Türkçe-Kürtçe sözlük çıkardı. 2014 yılında Kürtçe yer isimlerinin iadesine yönelik adımlar da sürdürüldü.³⁰⁵ Bununla birlikte, yerel dillerde kamu hizmeti sağlamaya yönelik somut bir çalışma gerçekleşmedi.

Uludere/Roboski Katliamı 2014 yılında Kürt sorunu alanında tartışılan bir diğer konu oldu. Dosyanın son olarak sevk edildiği Genelkurmay Askeri Savcılığı Ocak ayının başında, "operasyonda görev alan subayların kusurlu olmadıkları" gerekçesiyle kovuşturmayla yer olmadığına karar verdi.³⁰⁶ Yaşanan katliamın üzerinden üç yıl geçmesine rağmen vicdanları tatmin eden bir yargı kararına ulaşılamaması, kamuoyunda genel bir hayal kırıklığı yaratmaktadır.

Çözüm Sürecinin 2014 yılında en sıcak ve gergin günleri, Ekim ayının başında yaşandı. Bu durum, bir iç savaş yaşayan Suriye'deki gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları idi. Ekim ayının başında, Suriye'nin kuzeyinde bulunan ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde denetimi elinde bulunduran PYD'ye karşı IŞİD tarafından düzenlenen saldırı ve bu çerçevede Kobani kentini ele geçirme teşebbüsü Kobani'de yaşayan yerel halkın büyük kısmının Türkiye'ye sığınmasına neden oldu. Ardından kentin kontrolü için PYD ve IŞİD arasında şiddetli çatışmalar başladı. Çatışmalar sırasında HDP sözcüleri "Türkiye'nin IŞİD'i desteklediğini ve olası bir katliama kapı açtığını" iddia ettiler. IŞİD saldırılarının devam ettiği sıralarda hükümetin çekinçleri sebebi ile Kobani'ye yardım koridorunun geç açması ve sonrasında HDP sözcülerinin sokaklardan eylem çağrısı yapması Türkiye'de 1990'lı yıllarda görülen şiddet eylemlerinin yaşanması ile sonuçlandı. Başta Güneydoğu ve Doğu Anadolu olmak üzere, Türkiye'nin birçok şehrinde 6-8 Ekim tarihlerinde gösteriler ve çatışmalar yaşandı. Olaylar sırasında 49 kişi yaşamını yitirdi, yaklaşık 500 kişi yaralandı ve yüzlerce kamu binası ve işyeri yakıldı ya da tahrip edildi.

Kürt sorunu nedeniyle ortaya çıkan insan hakları ihlallerinde Çözüm Süreci ile birlikte ciddi miktarda azalmanın gözlendiği bir dönemde bu tür bir katliam yaşanması

305. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. "Demokratikleşme Paketi Uygulamaları."

306. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. "Cezasızlık Politikası Kapsamında Tartışılan Yargılamalar."

fevkalade üzücüdür. 6-8 Ekim olaylarının sebepleri çok farklı şekillerde yorumlansa da, sonuç olarak, yaşamını yitirenlerin ve her türlü mağduriyet yaşayanların sorumluluğu devlettedir. Hangi gerekçe ile olursa olsun gerçekleşen bu ölümlere ilişkin etkili bir soruşturma yürütülmeli, sebepleri ve failleri bulunarak, suçlular bir an önce adalet önüne çıkarılmalıdır. Bu olaydan alınacak dersle, Kobani hadisesi gibi gelişme ve olayların Çözüm Sürecini etkilemesine müsaade edilmemeli ve adımlar buna göre atılmalıdır.

Cezaevleri

Eylül 2014 itibariyle Türkiye’de, 302 kapalı ve 52 açık ceza infaz kurumu, kadınlar için 5 kapalı ve 1 açık infaz kurumu, çocuklar için 3 kapalı ceza infaz kurumu ve 2 çocuk eğitim evi olmak üzere toplam 365 ceza infaz kurumu bulunmaktadır. 2014 yılında, uluslararası normlara uymayan 5 adet ilçe ceza infaz kurumu kapatılırken, 8 adet yeni ceza infaz kurumu açılmış ve mevcut kurumlara 4 adet ek bina yapılmıştır.³⁰⁷ Toplam kapasitesi 159.475 kişi olan bu kurumlarda Aralık 2014 itibariyle 134.164 hükümlü, 22.543 tutuklu olmak üzere toplam 156.707 kişi bulunmaktadır. 2013 Aralık ayında yaklaşık cezaevlerinde bulunan mahkûmların %80’i hükümlü iken, 2014 Aralık’ta bu oran yaklaşık %85’e yükselmiştir. Cezaevlerindeki hükümlü/tutuklu oranı olumlu doğrultuda düzelmektedir.

Adalet Bakanlığı verilerine göre, cezaevleri kapasitesi mahkûm sayısından fazladır. Ancak bu verilere karşılık cezaevlerinde kapasitesinin üzerinde mahkûm bulunduğu ve insan hakları açısından sorunlar yaşandığına ilişkin eleştiriler de bulunmaktadır. Örneğin, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından Antalya’da bulunan cezaevlerinde yapılan inceleme sonucu hazırlanan raporda, ilde bulunan her üç ceza infaz kurumunda da kalabalıklaşma sorunu olduğu ancak Antalya E Tipi Kapalı Cezaevinde bu sorunun “insan onurunu zedeleyici bir hal aldığı”, mahpusların şiddete maruz kaldığı yönündeki iddiaların da, kalabalıklaşma sorunu ile bağlantılı olduğu ve Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’a aykırı şekilde tutuklu ve hükümlülerin yer yetersizliği nedeniyle bir arada tutulduğu belirtildi.³⁰⁸ Cezaevi sistemi reformunun devamı ve personelin Avrupa’daki ve uluslararası kurallar ve standartlar konusunda eğitimi olumlu olarak görülürken, infaz koruma memurlarının sayısının yetersiz olması bir diğer eleştirilen husustur.³⁰⁹

Türkiye’deki alıkonulma yerlerini denetleme yetkisi bulunan Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesinin (CPT)³¹⁰ 16-17 Ocak 2013 tarihinde İmralı F tipi Yüksek

307. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.cte.adalet.gov.tr/>

308. “Antalya İlindeki Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu”, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 29.01.2014, s. 13.

309. “Türkiye 2014 yılı İlerleme Raporu”, s. 14, 49.

310. 26 Kasım 1987 tarihinde imzaya açılan ve Türkiye’nin 1988 yılında taraf olduğu Avrupa İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi (AİÖS), taraf ülkelerde kamu otoritesince özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin içinde buldukları koşulların uluslararası nitelikte bağımsız bir komite tarafından denetlenmesini hükme bağlanmıştır. Bu amaçla oluşturulan Avrupa İşkencenin Önlenmesi Komitesi (AİÖK), taraf ülkelere dönemsel veya ad hoc ziyaretler düzenleyerek AİÖS’nin uygulanmasını denetlemekte, ziyaretlerde belirlediği bulguları, gizli bir raporla ilgili hükümetin dikkatine getirerek tavsiyelerde bulunmakta ve raporun yanıtlanmasını talep etmektedir. İlgili Hükümet, gerek AİÖK raporlarının, gerek raporlara verdiği yanıtların gizliliğinin kaldırılarak yayımlanmasına izin verebilmektedir.

Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'na yaptığı ziyaret sonucu hazırladığı Mart 2014 tarihli raporunda, cezaevi fiziki şartlarının iyi olduğu ve mahkûmların cezaevi personeli tarafından kötü muameleye uğradıklarına dair bir iddiaları veya bu yönde herhangi bir kanıt olmadığı belirtildi. Bunun yanı sıra, 2010 ziyaretinden sonra Öcalan'ın cezaevindeki sağlık şartlarında önemli ölçüde iyileştirmeler olduğu belirtilirken, tıbbi gizliliğe saygı gösterilmediği, açık havadan İmralı'daki diğer mahkûmlarla aynı süre yararlanmasına ve aile üyeleriyle telefon görüşmesi yapmasına izin verilmesi gerektiği vurgulandı. Raporunda ayrıca Türkiye'deki ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası infazına yönelik olarak, uygulanan mevcut sistemin aşırı kısıtlayıcı önlemler içermekte olduğu ve sadece İmralı Cezaevi'nde değil tüm cezaevi sisteminde bu cezanın uygulamasının gözden geçirilmesi belirtildi ve mevcut yasada değişiklik yapılması tavsiye edildi.³¹¹

2014 yılında cezaevlerinde bulunan hasta mahpuslara ve sağlık hizmetlerine erişimle ilgili hususlar tartışılmaya devam edildi. THİK tarafından hazırlanan "Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Sağlık Hizmetlerine Erişimi Hakkında İnceleme Raporu"nda tutuklu ve hükümlülerin birinci basamak sağlık hizmetlerine erişiminde sıkıntı yaşandığı, hastaneye sevkler konusunda sorunlar bulunduğu, ağır hasta hükümlülerin cezalarının infazının ertelenmesine ilişkin sürecin çok ağır işlediği, ağır hasta tutuklular için ayrı düzenlemeye ihtiyaç bulunduğu, "toplum güvenliği bakımından tehlike" kistasının kolluk tarafından verilen rapor doğrultusunda Cumhuriyet Başsavcılığınca belirlenmesinin hak kayıplarına yol açtığı belirtildi.³¹² 2014 yılında mahkûmlara gönderilen kargoların iade edilmeye ve süreli yayınların posta yoluyla kabulünün yasaklanmaya başlaması da ulusal insan hakları örgütleri tarafından eleştirilerek, bu yaptırımların yasal dayanağı olmadığı ve acilen sonlandırılmaları gerektiği ifade edildi.³¹³

TİHK tarafından Ankara Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumunda yapılan inceleme sonrası açıklanan bir diğer Rapor'da ise, çocukların tutuklama ve hapis cezasına alternatif hizmetlerin geliştirilmesi için ilgili Bakanlıklar arasında işbirliğinin sağlanması, tutukluluk süresinin en aza indirilmesini sağlayacak yasal düzenleme yapılması, çocuk cezaevlerindeki bütün personelin psikoloji ve pedagoji alanlarında yeterli eğitim alması tavsiyeleri yer aldı. Cezaevi personelinin kriz anlarında müdahale sırasında çocuklara zarar vermeden etkisiz hale getirecek yeterli bilgi ve beceri sahibi olması gerektiği, çocukların buldukları kurumların bütün işleyişinin eğitim ve öğretim esasına göre yapılandırılması ve bu amaçla kurumların psiko-sosyal ve eğitsel faaliyetlerini yürütecek kadroların, 7/24 çalışma esasına göre yeterli sayı ve uzmanlıktaki personelden oluşmasının sağlanması gerektiği Raporunda yer alan tavsi-

311. Raporun tam metni için bkz. "Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 16 to 17 January 2013", 13 Mart 2014.

312. Raporun tam metni için bkz. "Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Sağlık Hizmetlerine Erişimi Hakkında İnceleme Raporu", THİK, Rapor No: 2014/1, 29.05.2014.

313. Bkz. <http://www.cezaevindek.org/duyuru-134-> hapishanelerde_kargolara_ve_yayinlara_getirilen_yasaklar_kabul_edilemez.

yeler arasında idi.³¹⁴ Hasta mahkûmlara ilişkin olarak Adalet Bakanı Bekir Bozdağ tarafından 20 Kasım 2014'te yapılan bir açıklamada ise, hasta mahkûmların ceza infazının ertelenmesi ya da tahliye edilmeleri konusunda çalışma olduğunu açıkladı ancak içeriğinin çalışma bittiği zaman kamuoyuna açıklanacağını belirtti.³¹⁵

2012 yılındaki Pozantı ve Sincan'daki çocuklara yönelik kötü muamele iddialarını örnek gösteren CPT'nin cezaevlerindeki çocukların durumunun iyileştirilmesine yönelik tavsiyeleri doğrultusunda yürütülen "Çocuklar İçin Adalet" projesi, üç yıllık çalışmanın ardından 2014 yılında tamamlandı.³¹⁶ Proje kapsamında, Türkiye çapında 31 "Çocukla Adli Görüşme Odası" pilot uygulama olarak hayata geçirildi, Bireyselleştirilmiş İyileştirme Sistemi (BİSİS) uygulaması yaygınlaştırıldı. 2000'e yakın çalışana, çocuklarla ilgili hizmetler bağlamında uzmanlaşma eğitimi verildi. Çocuk Destek Merkezlerinde Kalan Çocuklar için "ANKA Psiko-sosyal Destek Programı" hayata geçirildi.³¹⁷ Bu çalışmalar olumlu olmakla birlikte, Türkiye'deki çocuk cezaevleri sisteminde daha köklü yenilikler yapılması gerektiği açıktır. 18 yaşından küçük bireyler için tutukluluk en son tercih olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda Türkiye'de yeni çocuk cezaevleri inşa etmek yerine, çocuğun toplumdan izole edilmesine değil, toplumla bütünleşmesine yönelik alternatif modeller üretilmelidir. Çocuk cezaevlerinin kampüs tipi olarak bilinen cezaevi kompleksi dışında çocukların, reşit mahkûmlarla iletişime girmeleri engellenmeli ve çocuklar, aileleriyle yakın iletişimin devam etmesi için ailelerinin ikametlerine yakın cezaevlerinde tutulmalıdır.

Cezaevlerinin denetim ve incelenmesine ilişkin olarak 2014 yılında bir değişiklik olmamıştır. Cezaevlerini bağımsız olarak izlemekle yükümlü izleme kurullarının faaliyet ve raporları kamuoyuyla şeffaf bir şekilde paylaşılmamakta ve bu kurulların tavsiyelerinin ne derece yerine getirildiği bilinmemektedir. Cezaevi koşullarını incelemek ve insan hakları ihlalleri iddialarını araştırmak üzere bağımsız, sivil toplum örgütlerinden oluşan, çalışmalarını şeffaf bir biçimde kamuoyu ile paylaşan kurullara ihtiyaç vardır.

Mülteciler

2010'lu yıllara kadar ağırlıklı olarak insan hakları örgütleri ve bazı siyasi çevrelerde tartışma konusu olan mülteci ve sığınmacılar, sayıları giderek artan ve toplumda giderek daha belirgin hale gelen Suriyeli mülteciler nedeniyle son dönemde kamuoyunda ve medyada geniş bir biçimde tartışılır hale gelmiştir.

Türkiye, kendisinin de taraf olduğu 1951 Mültecilerin Hukuki Durumlarına İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin "ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu

314. Raporun tam metni için bkz. "01.01.2014 Tarihinde Sincan Cezaevinde Meydana Gelen Olaylarla İlgili İnceleme Raporu", THİK, Rapor No: 2014/2, 10.07.2014.

315. Analiz hazırlandığı sırada bu çalışmaya ilişkin yeni bir bilgi kamuoyuna açıklanmamış idi. Bkz. "Hasta mahkûmlar için yasa hazırlığı", *Yeni Şafak*, 22.11.2014.

316. Projenin ayrıntısı için bkz. <http://www.cocuklaricinadalet.org/>

317. <http://www.unicef.org.tr/basinmerkezidetay.aspx?id=12517>

ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen kişi” olarak tanımladığı mülteciler için “coğrafi çekince” koymuş ve sadece Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylardan dolayı kendine sığınma başvurusunda bulunanlara mülteci statüsü vereceğini belirtmiştir. Avrupa dışındaki ülkelere gelenlere ise “sığınmacı”³¹⁸ olarak geçici ikamet izni tanınmaktadır. BMMYK’ya başvuran sığınmacılar, başvuruları sonuçlanana kadar İçişleri Bakanlığının kontrolünde, Türkiye devleti tarafından belirlenmiş 52 kentte ikamet etmekle yükümlüdür. BMMYK verilerine göre, 30 Kasım 2014 itibarıyla Türkiye’de Afganistan, İran, Irak ve Somali başta olmak üzere toplam 18.352 sığınmacı bulunmakta, mülteci statüsüne sahip 35.307 kişi de üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi beklemektedir.³¹⁹

Orta Doğu ve Asya’dan Avrupa’ya gitmek isteyen mülteciler için bir geçiş yolu olan Türkiye, son yirmi yılda giderek artan sayıda sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Ancak BMMYK’ya kayıtlı sığınmacıların başvuru süresinin uzun sürmesi, Türkiye’de kalıcı bir hukuki statüden yoksun olan sığınmacıların çalışma, barınma, eğitim ve sağlık gibi temel insan haklarından yararlanmada sıkıntılar yaşamasına neden olmaktadır. BMMYK’nın 2013 yılı içerisinde Afganistan uyrukluları üçüncü bir ülkeye yerleştirmeyi durdurması nedeniyle Afgan mülteciler en çok mağdur edilen kesimler arasında öne çıkmaktadır. İnsan hakları örgütleri Afgan mülteciler arasında psikolojik rahatsızlıkların ve intihar teşebbüslerinin sayısında artış gözlemlendiği tespit etmektedir.³²⁰ Hükümetin başta üçüncü bir ülkeye yerleştirmeleri durdurulan Afgan mülteciler olmak üzere, Türkiye geneline dağıtılmış olan sığınmacıların uzun yıllar başvurularının sonuçlanmasını beklediklerini göz önüne alarak onların yaşamlarını kolaylaştıran, temel ihtiyaçlarını sağlama hususunda destek veren yeni politikalar oluşturması elzemdir.³²¹

Türkiye, 16 Aralık 2013 Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Metni ve Geri Kabul Anlaşması çerçevesinde yıllardır eleştirilen coğrafi çekinceyi AB’ye tam üye olma aşamasında kaldıracağını beyan etmişti. BM’nin yansıra, insan hakları örgütleri tarafından da sıkça eleştirilen ve dünyada çok az ülkenin koyduğu bu çekincenin kaldırılacak olması da olumlu bir adımdır. Bunun yansıra, Türkiye’de iltica ve göç alanını düzenleyen ilk kapsamlı yasal düzenleme olan ve 11 Nisan 2013’te kabul edilen 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 12 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girdi. Kanun, göç ve iltica alanındaki ihtiyaçları karşılaması açısından olumlu bir

318. Sığınmacılar, mülteci olarak uluslararası koruma arayan ve bu çerçevede yaptıkları başvurunun sonuçlanmasını bekleyen kişilerdir. Türkiye’ye Avrupa dışından gelip BMMYK’ya “mültecilik” başvurusu yapan kişiler “sığınmacı” olarak kayıt altına alınmaktadır.

319. “2014 UNHCR Türkiye Aylık İstatistikleri”, [http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/tr\(11\).pdf](http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/tr(11).pdf).

320. “20 Haziran Mülteciler Günü Basın Açıklaması”, Mülteci Hakları Koordinasyonu, 20.06.2014.

321. Uydü kentlerde bulunan sığınmacıların sorunlarına ilişkin ayrıntılı bir çalışma için bkz. Özlem Kahya ve Songül Sallan Gül, “Bir Uydü Kent Örneği Olarak Isparta’dan Sığınmacılık Sorununun Görünümleri”, Uluslararası Katılımlı VII. Sosyoloji Kongresi, *Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar Bildiri Kitabı II*, 2013, Muğla, ss. 141- 158.

adımdır. Kanun'un ardından bir diğer önemli düzenleme, Ekim 2014'te kabul edilen Geçici Koruma Yönetmeliği'dir. Yürürlüğe giren bu Yönetmelik ile Suriyeli mültecilerin tartışma konusu olan hukuki statüsü açıklığa kavuşmuş oldu.

Yaşanan içi savaş nedeniyle Suriye'den gelen ilk kabile, Türkiye'ye Nisan 2011'de girmiş ve Türkiye, Suriyelileri "açık kapı politikası" uygulaması ile kabul etmeye başlamıştı. İlk dönemde uluslararası hukukta bir karşılığı bulunmayan "misafir" statüsü ile nitelendirilen Suriyeliler, yapılan yasal düzenlemelerin ardından "geçici koruma" statüsüne kavuşmuşlardır. Türkiye'ye gelenlerin ilk olarak sevk merkezlerine alınması, sağlık kontrolü ve kayıt sonrası ise geçici barınma merkezlerine aktarılması öngörülmektedir. Aralık 2014 itibarıyla Türkiye'de yaklaşık 1,6 milyon Suriyeli bulunmaktadır.³²²

Suriye'deki insani kriz büyüyüp günden güne Türkiye'ye gelen Suriyeli sayısı arttıkça Türkiye, Suriye sınırına yakın on kentte Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından 22 barınma merkezi kuruldu.³²³ Yaklaşık 220 bin kişinin ikamet ettiği bu geçici barınma merkezlerinde mültecilerin temel ihtiyaçlarının karşılandığı ve kampların iyi bir şekilde yönetildiği, pek çok kurum tarafından dile getirilmektedir. Suriyeli mültecilerin dörtte üçü ise barınma merkezleri dışında, çoğunluğu sınıra yakın iller başta olmak üzere, Türkiye genelinde kendi imkânları ile ikamet etmektedir. Barınma merkezleri dışındaki Suriyeliler, çok daha zor koşullarda yaşamakta; eğitim, sağlık, yemek vb. temel ihtiyaçlarını ya hiç giderememekte ya da bunlara çok sınırlı biçimde ulaşabilmektedir.³²⁴ Suriye iç savaşında kendi ülkesini terk ederek komşu ülkelere yerleşen mültecilerin yarıdan fazlasını oluşturan çocuklar ve kadınlar ise, en korunmasız kesimi oluşturmaktadır.³²⁵

2015 yılında Türkiye, Suriyeli mültecilere ilişkin iki aylık bir politika yürütmelidir. Suriyeli mültecilere yönelik olarak insani yardım açısından yürütülen politika sürdürülmeli ama bunun yansıra, belirli bir entegrasyon politikası da oluşturulmalıdır. Dünyanın farklı coğrafyalarında benzer insani krizlerde yaşananlar dikkate alınarak, Suriye'deki iç savaşın bugün sona ermesi durumunda dahi Suriyelilerin önemli bir kısmının barınma ve beslenme imkânlarının olmaması nedeniyle bir süre daha Türkiye'de kalacağı, bir kısmının ise ülkelere geri dönmeyeceği ortak vurgulanan bir noktadır. Bu nedenle, Hükümetin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü koordinatörlü-

322. 2014 yılına kadar Lübnan en çok Suriyeli mülteci kabul eden ülke idi ancak 2014'ün sonuna doğru Türkiye birinci sıraya yükseldi. Suriyeli mültecilere ilişkin BM verileri için bkz. <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>.

323. Barınma merkezleri ve burada verilen hizmetler için bkz. <https://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=747>.

324. İnsani krizin büyüklüğü, kaynakların sınırlılığı, uluslararası toplumun gereken desteği sunmaması, yerel ve uluslararası organizasyonlar arasındaki koordinasyon eksiklikleri temel problemler. AFAD'ın yayınlanan son raporu kamp dışında yaşayanların, %81'inin temel ihtiyaçlarını karşılayamadığını göstermektedir. Barınma ve beslenme ihtiyacı bunların başında gelmektedir. Rapora göre erkeklerin 1/4'e yakını, kadınların ise 1/4'ten fazlası, harabelerde, derme-çatma geçici düzenlemelerde, plastik korumalar altında veya açık alanda yaşamaktadır. Daha geniş bilgi için Bkz. "Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarındaki Misafirlik", AFAD, Ankara, 2014.

325. Suriyeli kadın mültecilere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. "Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar", AFAD, Ankara, 2014.

ğünde bir entegrasyon politikası belirlemesi ve uygulamaya geçirmesi gerekmektedir. 2014 yılının sonuna doğru, Türkiye’de Suriyeli mültecilere yönelik nefret söylemi ve saldırılarda bir artış gözlenmektedir. Suriyeli mültecilere yönelik nefret söylemi ve saldırıların sona ermesi, sadece hükümetin sorumluluğu olarak görülmemeli; muhalefet partileri, medya ve sivil toplum da bu doğrultuda çeşitli çalışmalar yürütmelidir.

Din ve Vicdan Özgürlüğü

Evrensel insan hakları belgeleriyle korunan temel hak ve hürriyetlerden biri olan din ve vicdan özgürlüğü, Avrupa Konseyi’ne üye olan bütün diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de çoğulculuk anlayışının korunması ve geliştirilmesi amacıyla anayasal düzeyde garanti altına alınmıştır. Din ve vicdan özgürlüğünün Anayasa’nın yanı sıra, taraf olunan uluslararası sözleşmeler ile de güvence altına alındığı Türkiye’de din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen özel bir kanun bulunmamaktadır. Öte yandan, birçok farklı yasa ve yönetmelik din veya inanç özgürlüğünü etkileyecek düzenlemeler içermektedir.³²⁶

2014 yılında din ve vicdan özgürlüğü alanında yaşanan en önemli gelişmelerden birisi, başörtüsü yasağına ilişkin mevzuatta yapılan değişiklik olmuştur. 2013 yılında “Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik” yayınlanmış ve yapılan bu değişiklikte, başörtüsü kamu çalışanları açısından da serbest hale gelmişti. Eylül 2014’te ise, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda Kılık ve Kıyafet Yönetmeliği değiştirilmiştir. Bu değişiklikte başörtüsü ortaokul ve liselerde serbest olmuştur.³²⁷ Bununla birlikte, hâkimler, savcılar, emniyet hizmetine mensup olanlar ile Türk Silahlı Kuvvetlerinde görev yapanlar için başörtüsü yasağı halen devam etmektedir. Aynı şekilde, Türkiye Barolar Birliği Avukatlık Meslek Kuralları’nın 20. maddesinde yer alan “*Avukatlar ve Avukat stajyerleri, mesleğe yakıştır bir kılık kıyafetle başları açık olarak mahkemelerde görev yaparlar*” ibaresi de halen değiştirilmemiştir.

Vakıflar Kanunu’nda 2011 yılında gerçekleştirilen değişiklik sonrası cemaat vakıflarının mülklerinin iadesine yönelik çalışmalar 2014 yılında da sürmüştür. Bu çerçevede, yaklaşık 40 yıl önce devlet tarafından el konulan, Türkiye’deki Ermeni cemaatinin en değerli mülkü olan Yedikule Surp Pırgiç Ermeni Vakfı Hastanesinin karşısındaki 42 dönümlük arazi, Şubat 2014’te Hastane Vakfına iade edildi. Bununla birlikte, cemaat vakıflarının el konulan mülklerinin iadesine yönelik olarak başvuru- rulan Vakıflar Kanunu’nun Geçici 11. maddesinin tüm beklentileri karşılamadığı, üçüncü şahıslara giden malların iadesinde sorun olduğu, başvurular sonucu talep edilen mülklerin %20-25’inin iade edildiği eleştirisi yapılmaktadır.³²⁸ Mayıs ayında ce-

326. Bunlardan bazıları şunlardır: Türk Medeni Kanunu, Dernekler Kanunu, Vakıflar Kanunu, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, İmar Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasına Dair Kanun ve Bazı Kişilerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

327. “Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik”, *Resmî Gazete*, Sayı: 29132, 27.09.2014.

328. “Azınlık vakıfları 2 milyar dolardan habersiz”, *CNN TÜRK*, 26.06.2014.

maat temsilcileri ile bir araya gelen Vakıflar Genel Müdürü Adnan Ertem, Geçici 11. maddenin üzerinde bazı değişiklikler düşünüldüğünü; böylece yeni mülk iadelerinin önünün açılacağını belirtti.³²⁹ Geçmişte Türkiye'deki çeşitli inanç grupları tarafından kullanılan ve zaman içinde çeşitli şekillerde devlet kurumlarının eline geçen taşınmazlar ve ibadet yerlerinin, günümüzde, inanç özgürlüğü ve mülkiyet hakkını gözetecek ve kültürel mirası korumayı esas alacak bir şekilde kullanılması sağlanmalıdır.

Gayrimüslim din adamlarının eğitimi konusundaki kısıtlamalar devam etmektedir. Türkiye'de eğitim mevzuatında ve sisteminde, herhangi bir cemaat için özel dini yükseköğretim imkânı bulunmamaktadır. Ermeni Patrikhanesinin, üniversitede Ermeni diline ve Ermeni din adamlarına yönelik bir bölüm açılması önerisi halen sonuçlanmamıştır. 1971 yılında kapatılan Heybeliada Ruhban Okulunun açılmasına ilişkin tartışmalar devam etmiştir. Okulun açılmasına Yunanistan'da Atina'da bir cami açılmasına izin verilmesi koşuluyla izin verileceğine ilişkin açıklamalar Türkiye'nin inanç özgürlüğüne ilişkin uluslararası yükümlülükleriyle bağdaşmamakta ve demokratik bir hukuk devletine yakışmamaktadır. Kaldı ki, insan hakları alanında müteakabiliyet ilkesinin uygulanamayacağı açıktır.

İçeriğinde birtakım değişiklikler yapılmış olsa da, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, halen "din eğitimi" ve "dinler hakkında eğitim" unsurlarını birlikte barındırmaktadır. Mart 2014'te Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Eylem Planı'nda, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü önündeki engellerin ortadan kaldırılması amacıyla Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatında AİHM standartlarına uyum amacıyla yapılan değişikliğin uygulamadaki etki analizinin yapılması orta vadeli bir hedef olarak belirlenmiştir.³³⁰ Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin "din eğitimi ve öğretimi" niteliği göz önünde bulundurulduğunda, Musevi veya Hıristiyan öğrenciler dışında, tüm öğrencilerin bu derse katılmak zorunda olması inanç özgürlüğüne müdahale oluşturmaktadır. Alevi, Bahai, Ateist, Agnostik ailelerin çocukları veya bu inançlara mensup öğrenciler Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine katılmak zorundadır. Sadece Musevi ve Hıristiyan ailelerin çocukları, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden muaf tutulma hakkına sahiptir.³³¹ Muafiyet hakkının kullanılabilmesi için, ebeveynler ve öğrenciler kimliklerindeki din hanesini okul idaresine göstermek zorunda kalmaktadırlar ve bu durum da AİHS ile uyumlu değildir. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri, ya dinler hakkında nesnel ve tarafsız bir ders niteliğine kavuşturulmalı ya da insan hakları standartlarıyla uyumlu bir muafiyet mekanizması oluşturulmalıdır.

Kimliklerde bulunan din hanesinin kaldırılması da din ve vicdan özgürlüğü alanında tartışılan önemli konulardan birisidir. 2006 yılında yapılan bir yasa değişikli-

329. "Vakıflara mülk iadesinde yeni düzenleme yolda", *Ağos*, 22.05.2014.

330. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı", *Resmî Gazete*, Sayı: 28928, 01.03.2014.

331. Yüksek Öğrenim Kurulu'nun 09.07.1990 tarihli kararı.

ğıyla kimliklerde din hanesinin boş bırakılması mümkün hale gelmiştir.³³² Kişilerin bu haneyi boş bırakma hakkının tanınması ya da yazılabilecek dinlerin sıralaması sorunu çözülememiştir. AİHM, *Sinan Işık-Türkiye* kararında, kimliklerden “din hanesinin kaldırılmasının, mevcut ihlale son verilmesi için uygun bir tedbir” olacağına hükmetmiştir.³³³ Kimliklerde yer alan ve mensup olunan inancın belirtilmesini öngören din hanesi, bireylerin hayatlarının pek çok alanında inançlarını açıklamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Kimliklerde ve nüfus kayıtlarındaki din hanesinin tamamen kaldırılması, olası hak ihlallerinin önüne geçilmesi açısından etkili düzenleme olacaktır.

Türkiye’de inanç gruplarının, inanç grubu olarak tüzel kişi statüsü kazanması düşüncesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın temel ilkelerinden olan laiklik ilkesi ile bağdaşmaz olarak algılandığı için Lozan Antlaşması uyarınca kabul edilen cemaatler dışındaki inanç gruplarının doğrudan tüzel kişiliği bulunmamaktadır. Mevcut düzenlemeler, din veya inanç gruplarının örgütlenme hakkını kolaylaştırmak ve hukuki güvence altına almak yerine, hakkın özüne zarar verecek şekilde kısıtlayıcı olmuştur. Gayrimüslim cemaatler, tüzel kişiliklerinin bulunmaması nedeniyle sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir ve bu durumun, mülkiyet hakları, yargıya erişim, yardım toplama ve yabancı din adamlarının oturma ve çalışma izni alabilmeleri bakımından olumsuz etkileri bulunmaktadır.

İbadet yerlerinin statüsü 2014 yılında kamuoyunda yoğun tartışma konusu olmuştur. Türkiye’de yasal statüsü olmayan ibadet yerleri, statü tanınan ibadet yerlerinin sahip olduğu imtiyazlardan faydalanamamakta ve bu durum eşitsizliğe sebebiyet vermektedir. Türkiye’deki Alevi kesimin cemevlerine yönelik statü talepleri başta olmak üzere, çeşitli dini kesimlerin hükümetten beklentileri bulunmaktadır. Cemevlerine en kısa zamanda yasal statü verilmesi hem demokratik ve çoğulcu bir toplumun inşası hem de Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası antlaşmalar açısından elzemdir. Hükümet’in “Alevi Açılımı” çerçevesinde cemevlerinin camilerin yararlandığı tüm imkânlardan yararlanabilmesine imkân verecek düzenlemeler yapacağını açıklaması olumlu bir adımdır.³³⁴ Hacı Bektaş Veli Kültür Derneğinin kamu yararına çalışan dernek statüsüne alınması da bir diğer olumlu gelişme olmuştur.

Öte yandan, 2014 yılında bazı kiliseler ile Caferilerin camilerine kimliği belirsiz kişilerce saldırılarda bulunulmuştur. İbadet yerlerinin güvenliğini sağlamak devletin sorumluluğundadır. İbadet yerlerine yönelik saldırılar etkin bir şekilde soruşturulmalı ve saldırganlar cezalandırılmalıdır. Aynı şekilde, inanç gruplarına yönelik geçmişte gerçekleşmiş şiddet eylemlerinin de etkili bir şekilde soruşturulması ve adaletin gerçekleştirilmesine dair hiçbir şüphenin bırakılmaması, geleceğin güven ve adalet üzerine

332. 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu’nun 35. maddesinde 29.09.2006 tarihinde yapılan değişiklikle din hanesi kişinin yazılı talebi üzerine boş bırakılabilmektedir.

333. AİHM, *Sinan Işık-Türkiye*, Başvuru No. 21924/05, 02.02.2010.

334. “Cemevlerine Diyanet desteği”, *Yeni Şafak*, 13.11.2014.

bina edilmesi açısından vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu açıdan, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulunun, 2 Temmuz 1993 tarihinde 35 kişinin yakılarak öldürüldüğü Sivas katliamı hakkında 15 Temmuz 2014'te açıkladığı Araştırma ve İnceleme Raporu önemli tespitler içermektedir. Rapora göre, “olayın ortaya çıkmasında, önlenememesinde ve yargılanmasında devlete terettüp eden ağır bir hizmet kusuru bulunmaktadır.”³³⁵ Raporun tespitlerinden hareketle, gecikmeden bir eylem planı hazırlanmalı ve sorumlular hakkında gerekli işlemler yapılmalıdır.

Demokratikleşme Paketiyle açıklanan nefret suçları Aralık 2013 itibariyle ilk defa mevzuatımızda yer almıştır. Buna göre, TCK'nın “ayrımcılık” başlıklı 122. maddesi “ayrımcılık ve nefret suçları” olarak değiştirilmiştir. Düzenlemeye göre “Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle”; “bir kişiye taşınır veya taşınmaz bir malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini; bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını; bir kişinin işe alınmasını veya bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen” kişilere de üç yıla kadar hapis verilebilecektir. Mevcut TCK'nın ayrımcılık maddesi “ayrımcılık ve nefret suçları” olarak değiştirilmiş ve nefret saikiyle suç işlenmesi, ilk kez bu paketle açıkça ceza artırımı nedeni sayılmıştır.

“Vicdani ret” olarak adlandırılan askerlik hizmetinin reddi, inanç özgürlüğü içinde yer alan bir insan hakkıdır.³³⁶ Ancak Türkiye, vicdani ret hakkını tanımayan tek Avrupa Konseyi üyesi olup, vicdani ret hakkına ilişkin herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Türkiye'nin vicdani ret hakkını tanımamış olmasından dolayı insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmediğine dair AİHM'in ve BM İnsan Hakları Komitesinin kararları bulunmaktadır.³³⁷ Son olarak AİHM, Haziran ayında, zorunlu askerlik hizmetini reddeden dört Yehova Şahidinin kovuşturulması ve hüküm giymesi nedeniyle Türkiye'yi mahkûm etmiştir.³³⁸ Vicdani reddin yasal bir hak olarak tanınması, vicdani retçiler için alternatif hizmet seçeneğinin sunulması, vicdani ret statüsünü belirlemek için bir mekanizma oluşturulması, vicdani retçilere yönelik kovuşturma ve cezalandırma döngüsüne son verilmesi gerekmektedir.

335. “1-2 Temmuz 1993 Tarihlerinde Sivas İlinde Meydana Gelen ‘Madımak Olayının’ Oluş Şekli, Amacı, Sonuç ve Tesirleri İtibariyle İncelenmesi”, Devlet Denetleme Kurulu, Sayı 2014/5, 24.03.2014.

336. AİHM, 07.07.2011 tarih ve 23459/03 nolu Bayatyan-Ermenistan kararında vicdani ret hakkını AİHS'nin 9. maddesinde öngörülen düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü haklarına itibar edilmesi yükümlülüklerinin bir parçası olarak, bireylerin vicdani ret haklarına da saygı göstermeleri gerektiğini karara bağlamıştır.

337. “Türkiye’de İnanç Özgürlüğü Hakkını İzleme Raporu – Temmuz 2013 – Haziran 2014”, İnanç Özgürlüğü Girişimi, 13.10.2014.

338. AİHM, Erçep-Türkiye Davası, Başvuru no: 43965/04. 22.10.2011.

SONUÇ

2014, bir yandan hükümetin hukuk ve insan hakları alanında yapısal sorunlara kalıcı çözüm bulmak amacıyla kapsamlı düzenlemeler yaptığı bir yandan da yargının siyasal alanda yoğun biçimde tartışıldığı bir yıl oldu. Türkiye gibi genç bir demokrasiye sahip ve son yarım asırda askeri müdahalelerin sık sık yaşandığı bir ülkede sivil siyasetin, demokrasi kültürünün kökleşmesi pek kolay olmamaktadır. Bu nedenle, hükümetin Türkiye'nin tam anlamıyla bir demokrasinin ve hukuk devletinin kökleşmesi için acilen ilgilenmesi gereken pek çok sorun bulunmaktadır. Bu çalışmada, mevcut sorunlara ve çözüm önerilerinin tamamına yer vermek mümkün olmadığından, 2014 yılında Türkiye'de hukuk ve insan hakları alanında yaşanan gelişmelerin genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere, 2013 yılında, Anayasa Uzlaşma Komisyonu, çalışmalarını sona erdirmişti. 2014 yılında yeni anayasa çalışmalarının tekrar başlaması gerektiği gerek iktidar, gerekse de muhalefet tarafından sık sık dile getirilse de, somut bir adım atılmadı. 2015 yılında yapılacak genel seçimlerin ardından katılımcı yöntemlerle, toplumun her kesiminin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan yeni bir anayasa yapılmasına yönelik çalışmaların tekrar başlatılması gerekmektedir ve beklenmektedir.

2014 yılında Ergenekon, Balyoz, 12 Eylül ve 28 Şubat gibi davalar Türkiye'nin geçmişinde yaşadığı darbelerle yüzleşilmesi ve gelecekte bu tür askeri müdahalelerin tekrarlanmasının önlenmesi adına büyük bir fırsat olmasına rağmen, yargılama süreçleri büyük bir hayal kırıklığı yaşatmıştır. Yargının işleyişindeki aksaklıklar, uzun süren yargılama süreçleri, sanıkların sadece darbe yapmak veya hükümeti devirmeye çalışmak suçlamasıyla yargılanmaları, gerçek ve tüzel kişilere karşı işledikleri suçların dosyaların kapsamı dışında tutulması, reformlara yargı bürokrasisi tarafından büyük bir direnç gösterilmesi, vb. bu hayal kırıklığının nedenleri arasında sayılabilir.

Özellikle 1990'lı yıllarda işlenen faili meçhul cinayet, işkence sonucu ölüm, gözetiminde kayıp, zorla kaybetmeler ve benzeri suçlarla ilgili soruşturma ve davalar, geçmişle yüzleşme adına önemli adımlar olarak görülmesine rağmen, şu ana kadar yürütülen hukuki süreçte beklenen sonuçlar alınamamıştır. Bu tür davaların zamanaşımı ile sonlandırılmaması için büyük mücadele sürdüren avukat, savcı ve yargı bürokrasisinin çalışmaları takdirle karşılanırsa da, bu zamana kadar işlenen suçlara oranla çok az dava açılabilmiş olması, açılanların da ağır aksak, genişletilmeden, eksik bir biçimde

sürüyor olması, bu alandaki cezasızlık politikasının halen sürdüğünü göstermektedir.

Geçtiğimiz yıl olduğu gibi 2014'te de, kolluk güçlerinin toplantı ve gösterilere müdahaleleri sırasında ciddi insan hakları ihlalleri yaşandığı görülmektedir. Bu konudaki sorunların ortadan kalkması için gereken kararlılık gösterilmeli, bu husustaki yönetmelikler keyfi uygulamalara izin verecek boşluklara yer bırakmayacak şekilde düzenlenmeli, bu alanda çalışma yürüten kolluk birimleri eğitilmeli, Ulusal Önleme Mekanizması vb. denetim araçları etkin bir şekilde hayata geçirilmelidir. İşkenceyle ilgili suçlarda kaldırılan zamaşımı hükmü etkin bir biçimde uygulanmalı ve diğer insanlık suçlarıyla ilgili olarak da zamaşımı hükmünün kaldırılması için yasal düzenleme yapılmalıdır.

Ulusal koruma mekanizmaları arasında yer alan TİHK'in, işkence ve kötü muamele ihlallerine ilişkin olarak oluşturulan Ulusal Önleme Mekanizmasının görev ve yetkilerini üstlenmesi nedeniyle kadro vb. ihtiyaçlarının karşılanması ve bağımsız statüsünün geliştirilmesi gerekmektedir. Kolluk Gözetim Komisyonu ve Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu gibi ulusal denetim mekanizmaları da bir an önce oluşturulmalı ve faaliyete geçirilmelidir. Türkiye'nin kronik insan hakları sorunlarının çözümünde, bu tür denetim mekanizmalarının etkin ve bağımsız bir şekilde faaliyet göstermesi büyük rol oynayacaktır.

2014 yılında olduğu gibi, uluslararası insan hakları hukukuna uyum açısından bugüne kadar imzalanmayan ya da onaylanmayan insan hakları belgelerinin imza ve onay süreci sürdürülmeli; AİHS'nin Ek 4, 7 ve 12 Nolu Protokolleri başta olmak üzere, bugüne kadar onaylanan sözleşme vb. belgelerdeki çekinceler kaldırılmalıdır.

KRONOLOJİ - TBMM'NİN ÇIKARDIĞI BAZI KANUNLAR

6 Şubat	6518 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
11 Şubat	6519 sayılı Askerlik Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun
2 Mart	6529 sayılı Temel Hak ve Özgürlüklerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
17 Nisan	6532 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
18 Haziran	6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
10 Temmuz	6551 sayılı Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun
5 Kasım	6564 sayılı Yükseköğretim Personel Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
18 Kasım	6567 sayılı Engelliler Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
20 Kasım	6570 sayılı İstanbul Tahkim Merkezi Kanunu
2 Aralık	6572 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

2014TE

DIŞ POLİTİKA

UFUK ULUTAŞ • MUHİTTİN ATAMAN • KEMAL İNAT • MURAT YEŞİLTAŞ • MEHMET ÖZKAN •
MEHMET UŐUR EKİNCİ • ENES BAYRAKLI • KILIÇ BUŐRA KANAT • CAN ACUN • ABDULLAH YEŐİN
• FURKAN ŞENAY • VEYSEL KURT • EMRE ERŞEN • İSMAİL AKDOŐAN • İSMAİL NUMAN TELCİ

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ

2014 YILI, siyasi ve ekonomik açıdan Türk dış politikasının en önemli konularından birini oluşturan Avrupa Birliği (AB) ile siyasi ilişkilerin tekrar ivme kazandığı bir dönem oldu. Son yıllarda sürekli Türkiye aleyhine görüş bildiren çevreler ve bazı üye ülkelerin aldıkları olumsuz tutumlar hem Ankara'da rahatsızlığa hem de AB'ye yönelik güvensizliğe yol açtı. Daha önce Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanlığı görevini yürütmüş olan AB Bakanı ve Başmüzakereci Mevlüt Çavuşoğlu 2014 yılını "Avrupa Birliği yılı" olarak açıklarken Türkiye'nin Avrupa'ya yönelik hedeflerini ve beklentilerini ifade etti. Türkiye AB sürecinin, kriterlerin yerine getirilmesiyle ilgili olduğunun ve müzakereleri bunun dışındaki farklı siyasi gelişmelere endekslemenin hatalı olduğunun altını ısrarla çizdi. Buna karşılık AB ülkelerinde birçok siyasetçi fasılların açılmaması noktasında Türkiye'ye haksızlık yapıldığını kabul ederken İtalya Cumhurbaşkanı Napolitano da 4 Şubat'ta Strazburg'da yaptığı konuşmada Sarkozy'yi ve Merkel'i eleştirerek Türkiye'ye haksızlık yapılması nedeniyle AB'ye sitem etti. "Ahde vefa" ilkesine vurgu yapan Napolitano, Türkiye'nin bu konuda haklı olduğunu söyledi.

5 Kasım 2013'te açılan 22 nolu "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" faslı, 3 yıllık durgunluğun ardından yeniden başlayan müzakerelerde açılan ilk fasıl olmuştu. Bu fasıl Sarkozy'nin başkanlık döneminde Fransa tarafından bloke edilen beş fasıldan biriydi. Bu faslın açılmasıyla Türkiye'nin AB sürecinde müzakereye açılan fasıl sayısı 14'e ulaştı. Bunu takiben Başbakan Erdoğan'ın Ocak ve Şubat aylarında Brüksel'e ve Berlin'e gerçekleştirdiği ziyaretlerde daha fazla faslın açılması isteği yönünde yapılan açıklamalar Türkiye'nin sürecin devam etmesi yönündeki istekliliğini ortaya koydu. Erdoğan'ın ziyaretleri kritik bir zamanlamayla Türkiye siyasetinin birçok gerilime sahne olduğu 2014 yılının ilk yarısında gerçekleştirildi. Avrupalı yetkililere Türkiye'de demokratik olarak seçilmiş hükümete yönelik tehdit-

ler ve vesayet teşebbüslerine karşı sivil siyasetin alanının korunması için çalışmalar yapıldığı aktarıldı. Ülke içinde yaşanan gelişmelere dair Avrupalı siyasi çevrelerde var olan farklı algılama biçimleri eleştiri oklarını hükümete yöneltti. Bu tür üst düzey ziyaretler ile Türkiye’de yaşanan gelişmelerin sağlıklı bir biçimde aktarılması AB çevrelerinde eksik bilgiden kaynaklanan yanlış anlaşılmalara önüne geçilmesi açısından önem arz etmekteydi.

22. Faslin açılmasından sonra Fransa Cumhurbaşkanı Hollande ve bazı Avrupa Parlamentosu (AP) milletvekilleri, Kıbrıslı Rumlar tarafından bloke edilen 6 fasıl içinde yer alan 23. ve 24. fasılların müzakerelere açılması çağrısına destek vermişti. Türkiye’nin tam üyeliğine karşı çıkmakla birlikte Almanya Başbakanı Merkel de Başbakan Erdoğan’ın Berlin ziyareti esnasında bu fasılların açılabilceğini ifade etmişti. Fasıllar 2006 yılı Aralık ayında AB Dış İlişkiler Konseyinin koyduğu “Ek protokolün tam olarak uygulanması şartına bağlı olarak” müzakerelere açılmamaktadır. Engellerin kaldırılması Kıbrıs sorununda atılacak adımlara endekslendiğinden dolayı bu fasılların kısa vadede açılması oldukça zor görünüyor. Kıbrıs’ta süren müzakerelerin istenen ilerlemeyi kaydedememiş olması ve Rum tarafının Akdeniz’de hidrokarbon rezervleri üzerinden tek taraflı attığı adımlar durumu daha da güçleştirdi.³³⁹

Türkiye’den Avrupa’ya vizesiz seyahat konusu 2014 yılında da konuşulmaya devam etti. 2013 yılı sonunda imzalanan ve Türk vatandaşlarına 28 Schengen ülkesinin kapılarını vizesiz açması planlanan “Türkiye-AB Vize Muafiyeti ve Geri Kabul Anlaşması” üzerinde çalışmalar başladı. Tarafların yapacağı çalışmalarla 3 buçuk yıllık bir süre sonunda vize muafiyeti gelmesi hedefleniyor. Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması’nda, tarafların üçüncü ülke vatandaşlarını Anlaşma’nın yürürlüğe girmesinden itibaren 3 yıllık bir geçiş süresi sonunda kabul etmeye başlamaları öngörülmüştür. Ancak, Türkiye ile ikili geri kabul anlaşması veya benzer düzenlemeleri bulunan üçüncü ülkelerin vatandaşları ve vatansız kişilerin iadeleri için 3 yıllık geçiş süresi beklenmeyecek ve anlaşması yürürlüğe girdiği tarihten itibaren başlayacaktır. Eğer Türkiye, yükümlülüklerini yerine getirir ancak makul bir süre içerisinde AB vize muafiyeti tanımazsa, Türkiye tek taraflı olarak geri kabul anlaşmasını askıya alabilecek. Bu anlaşmalar Türkiye’ye birçok yükümlülük getirirken aynı zamanda sınır güvenliği konusunda Türkiye’nin AB birimleriyle ve komşu ülkelerle işbirliğini teşvik ediyor.

YENİ AB STRATEJİSİ

AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Almanya gibi AB ülkeleri arasında bir mekik diplomasisi izleyerek sürece yeniden ivme kazandırmayı hedefledi. Bu yönde güncellenerek 15 Eylül’de açıklanan ve son yıllardaki eksiklikleri gidermeyi amaçlayan Türkiye’nin yeni AB stratejisi üç temel başlıktan oluşuyor.

339.Bu konuda SETA’nın “Birleşik Kıbrıs için ‘Son Şans’: Federal Çözüm Müzakereleri” başlıklı analizi incelenebilir.

- *Siyasi Reform Süreci:* Yeni anayasa çalışmaları çerçevesinde yapısal sorunların giderilmesi hedefleniyor. Bu başlık Türkiye'nin imzaladığı ancak henüz onaylanmayan uluslararası sözleşmelerin onay sürecinin hızlandırılması, yargı reformu stratejisinin güncellenmesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin nlenmesine İlişkin Eylem Planı'nın hayata geçirilmesi adımlarını içeriyor. zgrlk-güvenlik dengesi etrafında Şekillenen bir düzende vatandaşların kendisini güven içinde hissettiği zgr bir ortamın oluşturulması için fasılların açılıp açılmamasına bakılmaksızın ilerleme sağlamayı hedefliyor.
- *Katılım Sürecinde Sosyo-Ekonomik DnŐm:* Stratejinin bu ayağı Türkiye'de sosyo-ekonomik dnŐmn sürdürülmesi yönünde AB mktesebatinin uygulanmasını hedefleniyor. Toplumsal yaŐamın her alanında standartların iyileştirilmesi ve sosyal imknların toplumun çeşitli kesimlerine ulaşmasına yönelik çalışmaları içeriyor.
- *İletişim Stratejisi:* İki boyutlu bir iletişim stratejisi belirlenmiştir. Birincisi, katılım sürecinde gerçekleştirilen reformların benimsenmesi, hayata geçirilmesi ve standartları yükselttiğini anlatan bir "yurtiçi iletişim"; diğerisi ise AB kamuoyunda Türkiye algısının sağlıklı verilerle doğru resme bakmasını kolaylaştıracak ve olgu ile algının örtüŐmesini sağlayacak bir "yurtdiŐi iletişim" dir.

Türkiye'nin AB yetkilileriyle daha yakın ve aktif bir diyalog mekanizması kurmaya yönelik adımlar attığı görülüyor. Göreve geldiğinden bu yana ilişkileri canlandırma amacıyla yoğun bir diplomasi trafiği yürüten AB Bakanı ve Başmüzakereci Volkan Bozkır'ın 10-12 Kasım tarihlerinde gerçekleştirdiği Brüksel ziyaretinde AB Dışişleri ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, Genişlemeden Sorumlu Komiseri Johhanes Hahn, Türkiye Dışişleri Bakanı ile AB Bakanı'ndan oluşan bir dörtlü mekanizma (*quartet*) kurulması kararlaştırıldı.

2014 İLERLEME RAPORU

8 Ekim tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından "Türkiye 2014 İlerleme Raporu" yayımlandı. Bu yilki raporun iç siyasette yaşanan dalgalanmalara ve hukukun üstünlüğünün korunmasına dair endişelere rağmen geçen yıla göre daha dengeli eleştiriler içerdiği görülüyor. Sert bir üsluptan kaçınıldığı dikkat çeken raporda yargıdaki gelişmeler gerek olumlu gerek olumsuz yönleriyle değerlendirmeye alınmış, bunun yanında dördüncü yargı reformu paketinin uygulanması sonucunda Türkiye'de ifade özgürlüğüne saygı gösterilmesi konusunda yasal çerçevede ilerleme sağlandığı belirtilmiştir. Rapor Türkiye'de ifade özgürlüğüne ilişkin olarak, Kürt ve Ermeni meseleleri gibi hassas addedilen konularla ilgili tartışmaların açık ve canlı bir Şekilde yapıldığının altını çizmiştir. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin nlenmesine İlişkin Eylem Planı"nın kabul edilmesini destekleyen rapor yine de temel haklar konusunda genel bir eylem planına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir. Yeni i hukuk yollarının tesis edilmesi başta olmak üzere yapılan reformlar sayesinde AİHM'e başvuru sayısının azaldığı görülmektedir.

EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olan AB'ye yaptığı ihracat 2014 yılının ilk yarısında yüzde 14 oranında arttı. Yaklaşık 150 milyar dolarlık yıllık ihracatının yüzde 50'ye yakını Avrupa ülkelerine gerçekleştiren Türkiye, AB ekonomilerinin gidişatını da yakından izliyor. AB'nin ihracattaki payı 2013 yılı Eylül ayında yüzde 42,9 iken, 2014 Eylül ayında yüzde 43,9 oldu. AB'ye yapılan ihracat, 2013 yılının Eylül ayına göre yüzde 7,1 artarak 6 milyar 2 milyon dolar olarak gerçekleşti.³⁴⁰ En fazla ihracat yapılan ülke ise Almanya oldu. 2014 yılının ilk yarısında gerçekleşen uluslararası sermaye girişlerinin yüzde 68'i ise AB'den gerçekleşti.³⁴¹

2014 yılı Türkiye'nin enerji politikalarında da atılım yaptığı bir yıl oldu. Dış politikada stratejik bir yeri olan enerji boru hatları konusunda 2014 yılının en önemli gelişmesi, Azerbaycan doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak olan Trans-Anadolu Doğalgaz Projesi'nin (TANAP) temelini atılması oldu. Kafkasya'yı Avrupa'ya bağlayacak olan 1800 kilometrelik TANAP boru hattı Güney Gaz Koridoru projesinin bel kemiğini oluşturuyor. Bu tarihi projenin yüzde 80'lik kısmını 6 Türk firması, kalan yüzde 20'lik kısmını ise Almanya merkezli bir firma inşa etmesi kararlaştırıldı. Proje vergi gelirleri, taşıma ve portföy gelirlerinin yanı sıra ciddi bir istihdam da sağlıyor. Azeri doğalgazı TANAP ile Türkiye'de taşınırken, hattın devamı olan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ise Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya ulaşarak Avrupa'ya nakledecektir. TANAP için öngörülen dört aşamanın ilki 2018'de ilk gaz akışıyla gerçekleşecek. 2020'de yıllık 16 milyar metreküp olacak kapasitenin, 2023'te 23'e, 2026'da ise yıllık 31 milyar metreküp seviyesine çıkarılması hedefleniyor.

Türkiye enerji hatları konusunda bir merkez ülke olmayı hedeflerken AB ülkeleri Rusya ile yaşanan her gerilim sonrası enerji güvenliği noktasında risk yaşamaktadır. Enerji bağımlılığına alternatif çözümler üretmediği takdirde AB ülkelerinin enerji güvenliğini sürdürülebilir kılması zor olacaktır. Bu nedenle Türkiye bölgedeki doğal kaynaklarına sahip ülkeler ile doğalgaz talebi olan ülkeler arasında önemli bir konuma sahip olma yolunda ilerliyor. Rusya Devlet Başkanı Putin'in Türkiye ziyareti esnasında Güney Akım Projesi'ni durdurduklarını açıklaması sonrası Türkiye'nin Avrupa'ya enerji iletilmesinde önemi daha da artmış bulunuyor.

SONUÇ

Değişen şartlar, gerek Avrupa'da yükselen genişleme karşıtı ve ırkçı hareketler, gerek Türkiye'de AB'nin samimiyetine dair artan güvensizlik Türkiye'nin stratejisine yeni bir çerçeve çizilmesi ihtiyacını doğurdu. Özellikle aktif bir iletişim stratejisi üzerinde çalışılması Türkiye'nin AB ile ilişkilerindeki zorlukların aşılması açısından önem taşıyor. Sadece diplomasi değil, akademi, medya ve sivil toplum kuruluşları alanla-

340. "Dış Ticaret İstatistikleri, Eylül 2014", *TÜİK*, 31 Ekim 2014.

341. "6 Ayda 6.7 Milyar Dolar Yabancı Yatırım Geldi", *haberler.com*, 20 Ağustos 2014

rında da aktif olunması ve Avrupalı çevrelerle işbirliği yürütülmesi bir zorunluluktur. Nitekim gerek Avrupa'daki uluslararası kuruluşlarda gerek sivil toplum kuruluşları ve medyada Türkiye karşıtı faaliyet yürüten lobilere karşı etkili, nokta atışı ve süreklilik arz eden bir çalışmaya ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

2014 yılında özellikle Türkiye'nin çevresinde yaşanan gelişmeler ve AB ülkelerinden İŞİD'e katılım Türkiye'nin Avrupa güvenliği için öneminin devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle güvenlik konusunda AB ile Türkiye arasında siyasi diyalog genişlemeye devam edecektir. Avrupa'nın öncelikli olarak şu hususlarda Türkiye'ye ihtiyacı olduğu söylenebilir. Güçlü bir ekonomi, genç ve çalışan nüfus, güçlü bir askeri güç, enerji hatlarının güvenliğinin sağlanması ve Avrupa'daki Müslüman topluluklarla ilişkilerin düzenlenmesi hususlarında Türkiye'nin AB için önemi devam etmektedir.

AB için çok önemli bir enerji ortağı olan Türkiye 2014 yılında AB ve Rusya'nın Ukrayna üzerinden yaşadığı gerilim ile birlikte daha stratejik bir anlam ifade etmeye başladı. Avrasya'da Rusya ile yaşanan kriz, AB'nin alternatif güvenli enerji rotaları belirlemek için politikalar üzerinde çalışmaya başlamasıyla sonuçlandı. Türkiye ise etrafındaki bütün doğal kaynakların güvenli ve istikrarlı bir nakil hattına dönüştürülmesi noktasında önem taşıyor.

Bu şartlar altında 2014 yılına bakıldığında, AB ile ekonomik ilişkilerin kapasitesi, bölgesel gelişmelerin işbirliği ihtiyacını arttırması ve Türkiye'nin AB sürecinde yeni bir strateji ile ilişkilere ivme kazandırmaya başlaması ihtiyatlı bir iyimserlik doğurdu. Müzakerelerde ilerleme kaydedilebileceği ihtimalinin yanında AB'nin ABD gibi üçüncü taraflarla yaptığı serbest ticaret anlaşmaları nedeniyle Gümrük Birliği anlaşmasının gözden geçirilmesine dair tartışmaların yeniden gündeme gelebileceğini öngörmek mümkündür.

KRONOLOJİ - AB İLE İLİŞKİLER

21 Ocak	Başbakan Erdoğan Brüksel'i ziyaret ederek AB Konseyi, Komisyonu ve Parlamentosu Başkanları ile görüştü.
10 Şubat	Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve AB Bakanı Çavuşoğlu Yüksek Temsilci Ashton ve Komiser Füle ile Brüksel'de Türkiye-AB Bakanlar Düzeyindeki Siyasi Diyalog Toplantısına katılarak süreci değerlendirdi.
1 Mart	24 Şubat tarihinde kabul edilen "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı" Resmi Gazete'de yayımlandı.
26 Haziran	Türkiye'nin AB ile imzaladığı Geri Kabul Anlaşması TBMM'de onaylandı.
15 Eylül	AB Bakanı ve Başmüzakereci Bozok üç ayaktan oluşan Türkiye'nin Yeni AB Stratejisi'ni kamuoyuna açıkladı.
20 Eylül	Azerbaycan'da çıkan doğalgazı Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan TANAP'ın temeli atıldı.
8 Ekim	Avrupa Komisyonu tarafından "Türkiye 2014 İlerleme Raporu" yayımlandı.
16 Ekim	AB Bakanı ve Başmüzakereci Bozok Brüksel'de düzenlediği basın toplantısında Türkiye'nin Yeni AB İletişim Stratejisi'ni kamuoyuna açıkladı.
10-12 Kasım	Brüksel ziyaretinde AB Dışişleri ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, Genişlemeden Sorumlu Komiseri Johannes Hahn, Türkiye Dışişleri Bakanı ve Türkiye AB Bakanı'ndan oluşan bir dördü mekanizma, "quartet" kurulması kararlaştırıldı.
8 Aralık	AB Dışişleri ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini ve beraberindeki AB heyeti, resmi temaslarda bulunmak için Türkiye'ye geldi.

TÜRKİYE-ALMANYA, İNGİLTERE VE FRANSA İLİŞKİLERİ

2014 yılında Avrupa ülkeleri gerek ekonomik gerekse siyasi ilişkiler açısından Türk dış politikasında en önemli bölgelerin başında yer almaya devam etmiştir. Avrupa merkezli çok sayıda uluslararası örgüte ve üyelerinin büyük çoğunluğunu Avrupalı ülkelerin oluşturduğu NATO'ya üye olan Türkiye, dış politikasını şekillendirirken bu kurumların genel politikalarını dikkate almayı genel olarak sürdürmüştür. Ancak Türkiye'nin, kendi çıkarlarıyla çatışması durumunda, bu kurumlardan ve onların karar mekanizmalarında etkin olan Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinden gelen telkin ve baskılara karşı duran politikası da devam etmiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) üyeliği meselesi, IŞİD'e karşı mücadele, bazı Avrupa ülkelerinin istihbarat kuruluşlarının Türkiye'ye karşı dinleme faaliyetlerinin ortaya çıkması, bazı Avrupalı siyasetçilerin ve medya kuruluşlarının Türkiye iç siyasetine müdahale olarak algılanan açıklamalar ve yayınları çerçevesinde yaşanan sorunlar ve Avrupa'da giderek artan İslamofobi ve yabancı düşmanlığı gibi konular 2014 yılında Türkiye ile Avrupa arasındaki ilişkilerde öne çıkan meseleler olmuştur.

Ekonomik alanda ise Türkiye'nin dış politikasını ve dış ekonomik ilişkilerini çeşitlendirme çabalarına rağmen Avrupa'nın Türkiye'nin dış ticaretindeki payı %50'nin üzerinde kalmaya devam etmiştir. Bu şekilde Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olmaya devam eden Avrupa'nın Türkiye'nin dış politikası üzerinde etkide bulunma potansiyelinin de yüksek olduğunu ifade etmek gerekir.

TÜRKİYE-AVRUPA TİCARETİ (MİLYAR DOLAR)*								
	İhracat				İthalat			
	2002	2012	2013	2014	2002	2012	2013	2014
Almanya	5.8	13.1	13.7	12.7	7.0	21.4	24.1	18.2
Fransa	2.1	6.1	6.3	5.4	3.0	8.5	8.0	6.6
İngiltere	3.0	8.6	8.7	8.3	2.4	5.6	6.2	4.8
Avrupa Birliği	20.4	59.3	63.0	57.5	25.6	87.6	92.4	73.2
Diğer Avrupa	2.5	14.1	14.2	13.1	7.4	37.2	41.3	29.6
Toplam Avrupa	23.0	73.5	77.2	70.6	33.1	124.8	133.7	102.8
Avrupa'nın Payı (%)	63,9	48,4	51,1	53,9	65,1	52,7	53,1	51,9
Toplam İhracat-İthalat	36.0	152.4	151.8	131.3	51.5	236.5	251.6	199.0

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

* 2014 verileri geçici verilerdir ve yılın tamamını kapsamamaktadır.

ALMANYA İLE İLİŞKİLER

2014 yılında Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler, daha önceki yıllarda olduğu gibi, genel olarak önemli sorunlar gölgesinde şekillenmiştir. İki ülke arasında Osmanlı Devleti'nin son döneminden kalan "tarihi dostluk" anlayışı yerine çatışan çıkarlar temel belirleyici olmuştur. Angela Merkel'in Almanya'da başbakan olduğu 2005 yılından beri Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan tutumu Ankara ile Berlin arasındaki ilişkileri en fazla olumsuz etkileyen unsurların başında gelmiştir. Ankara Anlaşması çerçevesinde AB ile tam üyelik perspektifini içeren bir ilişki kuran Türkiye, Almanya gibi ülkelerin Hıristiyan Demokrat ağırlıklı hükümetler döneminde Türkiye'nin AB üyeliğini engellemeye yönelik bir politika izlemelerinden çok rahatsız olmuştur. Sosyal Demokrat Gerhard Schröder başbakanlığındaki Almanya'nın Türkiye'nin üyeliğini destekleyen bir tavır içerisinde olduğu 1998-2005 yılları arasında Türk-Alman ilişkilerinin oldukça iyi bir dönem geçirmesi, Berlin'in Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki tutumunun Ankara ile ilişkileri açısından çok belirleyici olduğunun göstergesidir.

Bunun yanında Türk-Alman ilişkilerini genel olarak olumsuz etkileyen bir başka faktör, özellikle ekonomik açıdan küresel bir güç olan Almanya'nın yakın çevresine yönelik müdahaleci politikalarıdır. 2014 yılında bu müdahaleciliğin en fazla hissedildiği alan Türkiye'de yaşanan iç politik gelişmeler konusunda Almanya'nın resmi yetkililerinin ağızından yapılan açıklamalarda kendini göstermiştir. Başta Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauck olmak üzere çok sayıda Alman politikacı Türkiye konusunda çoğu zaman diplomatik nezaket kurallarını da ihlal eden olumsuz açıklamalarda bulunmuşlar ve Türkiye'de iç siyasetin işleyişine müdahaleyi amaçlayan demeçler vermişlerdir. Sokak gösterileri veya yargı içerisinde örgütlenmiş grupların eylemleriyle hükümetin devrilmesine yönelik girişimlere destek anlamına gelecek türden açıklamalar, Alman politikacıların Türkiye'yi yeterince tanımadıkları için mi,

yoksa bilinçli olarak bu yolla bir iktidar değişimini amaçladıkları için mi bu şekilde bir tutum içerisinde oldukları sorularını gündeme getirmiştir.

Nisan sonunda Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan Alman Cumhurbaşkanı Joachim Gauck'un ziyaret sırasında yaptığı açıklamalarda, Türkiye'de demokrasi ve hukuk devleti ilkesinin tehlikede olduğunu iddia etmesi, 17-25 Aralık sürecinde soruşturmayı yöneten polis ve savcıların yerlerinin değiştirilmesi nedeniyle yargı bağımsızlığının güvence altında olmadığını, Türkiye'nin polis devletine doğru kaydığını ve ifade ve basın özgürlüğünün kısıtlandığı ileri sürmesi Ankara'da sert tepkiyle karşılanmıştır. Başbakan Erdoğan Gauck'un tavrını "bir devlet adamına yakışmıyor" ifadeleriyle eleştirirken, Alman Cumhurbaşkanı'nı Türkiye'nin içişlerine karışmakla suçlamış ve "ülkemizin iç işlerine karışılmasına asla tahammül edemeyiz" sözleriyle tepkisini dile getirmiştir.

Başbakan Erdoğan'ın Ağustos ayında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşadıkları Almanya'da oy kullanacak Türk vatandaşlarına yönelik seçim kampanyası kapsamında Mayıs ayı sonuna doğru gerçekleştirdiği Almanya ziyareti de bu ülkede önemli tartışmalara yol açmıştır. Erdoğan'ın gurbetçi Türklere verdiği mesajlardan rahatsız olan kesimler bu ziyarete engel olunması konusunda önemli çabalar sarf etmişler, ancak Alman hükümetinin Başbakan'ın Köln'de yapacağı konuşmayı engellemek yönünde karar almaması üzerine bu şehirde toplanan kalabalıklar Erdoğan aleyhinde gösteriler düzenlemiştir. Bu ziyaret sırasında bir kısmı Almanya'daki iktidar koalisyonuna ortak olan partilerin mensubu çok sayıda politikacının Erdoğan aleyhtarı bir kampanya yürütmesi Türkiye'de ciddi rahatsızlık uyandırmıştır. Köln Arena'da yaklaşık 30.000 gurbetçiye hitap eden Erdoğan'ın "Türkiye'ye parmak sallayanlar, terbiye etmeyi kendine hak görenler var. İçerdekilere söylediğim aynısını dışarıdaki kibir abidelerine söylüyorum. Türkiye artık eski Türkiye değil" şeklindeki ifadelerinin Almanya yönetimini de hedef aldığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Başbakan'ın daha önce Alman hükümet çevrelerinde tepki çeken "entegrasyona evet, asimilasyona hayır" sözlerini bu konuşmasında da tekrarlaması Berlin'de rahatsızlık uyandırmıştır.

2014 yılında Türk-Alman ilişkilerinde olumsuz bir atmosfer oluşmasına yol açan faktörlerden biri de Alman medyasında AK Parti Hükümeti ve Başbakan (Ağustos'tan itibaren Cumhurbaşkanı) Erdoğan hakkında çıkan hakarete varan haberler olmuştur. Türkiye'deki iktidar çevrelerinde, başta Der Spiegel, Die Welt ve Bild olmak üzere Alman medya organlarının bir kısmının Türkiye'deki iktidarı yıpratma kampanyasına katıldıkları ve bu çerçevede iktidar partisi ve onun liderine yönelik yalan haberlerle hükümet değişikliği için zemin hazırlama çabası içerisinde olduklarına dair güçlü bir kanaat oluşmuştur. Bu dergi ve gazetelerde yer alan "Türkiye'nin atom bombası yapımı için çalıştığı", "Türk sınır görevlilerinin IŞİD'e destek verdiği" gibi iddiaların yanında, Spiegel dergisinin Başbakan Erdoğan'a hakaret içeren ifadeleri başlıktan vermesi ve buna benzer sayısız haberler bu kanaatleri güçlendirmiştir.

Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkilerdeki bir başka olumsuz gelişme Alman istihbarat teşkilatı BND'nin (*Bundesnachrichtendienst*) uzun zamandan beri Türkiye'yi dinlediğine dair haberlerin medyaya yansması olmuştur. Kendisi de NATO üyesi olan Almanya'nın müttefiki Türkiye'ye karşı bu tür bir istihbarat faaliyeti yürütmesi müttefikler arasında olması gereken güven açısından düşünüldüğünde Ankara açısından kabul edilemeyecek bir durumdu. Bu nedenle BND'nin Türkiye'ye ilişkin istihbarat faaliyetleri konusunda duyulan rahatsızlık Berlin'e açık bir şekilde iletildi, ancak bu türden yıkıcı istihbarat çalışmalarının çoğu zaman müttefiklere karşı da yapıldığının farkında olan Ankara, bunlara karşı asıl tedbirin kendi güçlü istihbarat ağını oluşturmaktan ve önleyici teknik altyapısını güçlendirmekten geçtiğini bilerek meseleyi Türkiye ile Almanya arasında büyük bir krize dönüştürmekten kaçınmıştır.

2014 yılında Türk-Alman ilişkilerini olumsuz etkileyen bir başka konu Almanya tarafından Türkiye'nin Suriye politikasına yöneltilen eleştiriler ve IŞİD konusundaki ithamlar olmuştur. Alman medyasında Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiğine dair karalama kampanyasının ürünü olan haberlerin de etkisiyle, Alman hükümet koalisyonunun büyük ortağı Hıristiyan Demokrat Birliği (CDU) politikacılarından Ankara'nın IŞİD konusunda daha aktif politika izlemesi ve Kobani'de IŞİD kuşatması altındaki Kürtlere askeri destek vermesi gerektiğine yönelik talep ve eleştiriler gelmiştir. Buna karşılık diğer koalisyon ortağı Sosyal Demokrat Parti (SPD) sözcüleri bu konuda Ankara'ya yöneltilen eleştirilere karşı çıkmışlardır. SPD'li Dışişleri Bakanı Frank-Walter Steinmeier “uzaktan Türkiye'ye akıl vermenin mantıklı olduğunu düşünmüyorum” sözleriyle Türkiye'ye Suriye'de askeri operasyon yapması konusundaki baskılara karşı çıkmış ve Ankara'nın Suriyeli mülteciler konusundaki çabalarını takdirle karşıladıklarını ifade etmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Martin Schaefer de “Berlin'de rahat oturup Türkiye'ye akıl vermek çok kolay” sözleriyle Türkiye'nin IŞİD'e karşı savaşa dahil olması konusundaki talepleri eleştirmiştir.

Türkiye'nin IŞİD konusundaki politikasına yönelik Alman hükümetinin iki ortağı arasındaki bu tavır farklılıkları da aslında göstermektedir ki, Türkiye ile ilişkiler konusunda Berlin'deki bütün politikacılar aynı fikirde değildirler. Bazıları Türkiye ile ilişkileri Osmanlı'nın son dönemindeki Alman İmparatorluğu ile kurduğu dengsiz bağımlılık eksenindeki gibi yeniden dizayn edip Türkiye'yi istedikleri gibi yönlendirme arayışı içerisindeyken, bazıları ise Ankara ile eşit ortaklar arasındaki dengeli karşılıklı bağımlılık ilişkisine daha razı bir tutum içerisindeyler. Türkiye'nin Almanya'daki politikacılar arasındaki bu farkı görüp, Berlin'e karşı politikasını buna göre şekillendirmesi önemlidir.

FRANSA İLE İLİŞKİLER

2014 yılı Türkiye-Fransa ilişkileri açısından oldukça önemli gelişmelere sahne oldu. François Hollande'ın Ocak ayı sonundaki Türkiye ziyaretiyle birlikte 22 yıl aradan sonra ilk defa bir Fransız cumhurbaşkanı Türkiye'ye gelmiş oldu. Hollande, Sarkozy

döneminde Fransa'nın gerek Ermeni meselesi gerekse Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki çok sert politikaları nedeniyle Ankara ile çok fazla gerilen ilişkileri yumuşatma arayışı içerisinde bu ziyareti gerçekleştirmiştir. Almanya ile karşılaştırıldığında 2008-2009 ekonomik krizinin etkilerini bir türlü üzerinden atamayan ve yüksek kamu borçlanması oranıyla Brüksel ile, yüksek işsizlik oranı nedeniyle ise içeride sorun yaşayan Hollande yönetiminin Ankara'ya bakışında en fazla önem verdiği konu Türkiye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla Fransa ekonomisinde yaşanan sorunların giderilmesine katkı sağlanmasıydı. Çünkü Sarkozy döneminde siyasi alanda yaşanan gerginlik ekonomiye de olumsuz yansımış ve bu yansımının göstergesi olarak Türkiye ile Fransa arasındaki ticaret artış göstermezken, Fransız şirketlerin Türkiye'deki yatırımlarda da düşüş yaşanmıştı. Hollande bu gidişe dur demek gayesiyle Ankara ile siyasi ilişkileri düzeltmek istiyordu, ancak ülkesindeki Ermeni lobisi ve Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan halkı bu konuda önündeki önemli engeller olarak duruyordu.

Bu çerçevede Hollande'nin Türkiye ziyaretinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin yanında Türkiye'nin AB üyeliği, Ermeni meselesi ve Ortadoğu'da güvenlik alanında işbirliği konuları öne çıkmıştır. Fransız Cumhurbaşkanı ziyaret sırasında yaptığı açıklamalarda, Türkiye'nin AB üyelik müzakerelerinde Fransa tarafından bloke edilen beş fasıla dair engellemelerin kaldırılabilereceği sinyallerini vermesine ve müzakerelerin devam etmesinin faydalı olacağını ifade etmesine rağmen sürecin sonunda Türkiye'nin üyeliğine halkların karar vereceğini belirterek, Fransa'da bu konuda referandum yapılacağını altını çizmiştir. 2014 Mayıs'ında yapılan Avrupa Parlamentosu (AP) seçimlerinde, Türkiye'nin AB üyeliğine keskin bir şekilde karşı çıkan Marine Le Pen liderliğindeki Ulusal Cephe'nin Fransa'da birinci parti olması Hollande'nin Türkiye'nin AB üyelik sürecini kolaylaştıracak adımları atmak konusunda neden zorlandığını göstermiştir. İrkçılığa varan söylemlere sahip radikal partilerin Fransız halkından birinci parti olacak kadar fazla oy almaları Fransa'daki yerleşik merkez sol ve sağ partilerin siyasette tutunabilmek için halkın bu yabancı düşmanı eğilimlerine karşılık gelecek politikalara yönelmelerine yol açmaktadır. Bu durum Avrupa'yı çatışmacı politikalara doğru sürüklerken Türkiye gibi ülkelere karşı rasyonel politika geliştirmelerini zorlaştırmaktadır. Ulusal Cephe lideri Le Pen'in AP seçimlerindeki zaferinin hemen ardından yaptığı açıklamalarda Fransa'nın Türkiye'nin AB üyeliğini veto etmesini talep etmesine rağmen, Türkiye ile ilişkileri özellikle ekonomik alanda düzeltmek isteyen Hollande'nin Fransa tarafından bloke edilen fasıllardan biri olan "Ekonomik ve Parasal Birlik" başlığında müzakerelerin başlamasına karşı çıkmayacağı haberleri Aralık ayında medyada yer almaya başladı. Bunda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 31 Ekim'de yaptığı Fransa ziyaretinde Hollande'ı ikna etmesinin etkili olduğu da söz konusu haberlerde yer aldı.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu Fransa ziyaretinde konuşulan asıl konu ise, 2014 yılında Türkiye-Fransa ilişkilerinde önemli bir gündem maddesi olan İŞİD ve

Suriye meselesi olmuştur. Hollande döneminde aktif bir dış politika izlemeye çalışan Fransa IŞİD'e karşı mücadele konusunda da aktif bir tutum içerisinde olmuş ve ABD öncülüğündeki koalisyonu dahil olmuştur. Eylül ayı başında Cardiff (Galler)'de yapılan NATO zirvesinde ABD'nin IŞİD'e karşı mücadele konusunda işbirliği çağrısı yaptığı dokuz ülke arasında yer alan Fransa, aynı ülkeler arasında bulunan Türkiye'ye bu mücadelede yetersiz kaldığı yönündeki eleştirilere kısmen katılmış, ancak bu konuda Ankara ile işbirliği yapmaktan da geri durmamıştır. Suriye'de kaçırılan Fransız gazetecilerin ülkelerine dönmeleri konusundaki yardımlarından dolayı Türkiye'ye teşekkür eden Hollande, Türkiye'deki cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde Avrupa çıktığı Avrupa turunda Haziran ayında Fransa'ya ziyarette bulunan Başbakan Tayyip Erdoğan ile görüşmesinde, Musul'u ele geçiren IŞİD'in rehin aldığı Türk vatandaşlarının serbest bırakılması konusunda Türkiye'ye desteğini açıklamıştır.

Kobani kentinin IŞİD tarafından tamamen işgal edilmesi tehlikesi ortaya çıktığında yaşanan uluslararası infial sırasında, Türkiye bu şehrin halkı için en fazla yardımı yapmasına rağmen Ankara'nın IŞİD'e karşı savaşa neden girmediği yönünde yapılan eleştirilere Fransa da katılmıştır. Ancak Türkiye'nin, ancak bütün Suriye'yi içine alacak kapsamlı ve uluslararası nitelikte bir müdahaleye destek vereceği yönündeki açıklamaları da Fransa'dan destek görmüştür. Bu çerçevede 10 Ekim tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı telefonla arayan Fransız Cumhurbaşkanı Hollande, Türkiye'nin Suriyeli mültecilerin korunmasına yönelik tampon bölge önerisine açık destek vermiştir. ABD ve diğer Batılı müttefiklerin bu konuda Türkiye'nin önerisine yanaşmadıkları düşünüldüğünde Paris'in bu desteğinin önemli olduğu görülür. Erdoğan'ın Ekim sonundaki Fransa ziyareti sırasında da Fransa Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin önerdiği gibi, Suriye'nin kuzeyinde bir uçuşa yasak bölge ve güvenli bölgenin oluşturulması fikrine destek verirken Özgür Suriye Ordusu'nun da desteklenmeye devam edeceğini ifade etmiştir.

Fransa'nın Sarkozy döneminden farklı olarak Türkiye ile özellikle ekonomik alandaki ilişkileri geliştirmek istemesi sayesinde 2014 yılında Türkiye-Fransa ilişkilerinde genel olarak olumlu gelişmeler yaşanmış, her iki taraf da sorunlu alanları fazla öne çıkarmamayı tercih etmişlerdir. Erdoğan bir yıl içerisinde önce başbakan, sonra da cumhurbaşkanı olarak Fransa'yı iki defa ziyaret ederken Fransa tarafından 22 yıl aradan sonra Türkiye'ye ilk defa cumhurbaşkanı düzeyinde bir gezi gerçekleştirilmiştir. Oluşan bu göreceli olumlu atmosferde, Türkiye'nin kapsamlı füze savunma sistemi ihalesini bazı sorunlar yaşadığı Çin yerine bir Fransız-İtalyan ortak şirketine verebileceğine dair haberler medyada yer almıştır.

İNGİLTERE İLE İLİŞKİLER

İngiltere ile Türkiye'nin ilişkileri Fransa ve Almanya'nın aksine, Londra'nın Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki desteği ve Türkiye ile güvenlik konusunda daha yakın işbirliği yapması nedeniyle genel olarak daha iyi olmuştur. İngiltere 2014 yılında da

Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemeye devam etmiş, Başbakan David Cameron'un Aralık ayında Türkiye'ye yaptığı ziyarette bu destek açık bir şekilde tekrarlanmıştır. Ancak kendisinin AB üyeliği de sürekli tartışma konusu olan İngiltere'nin Türkiye'ye bu konuda verdiği desteğin AB içerisinde çok olumlu yansımalarının olduğunu ileri sürmek yanlış olur. AB'ye asıl yönünü veren Almanya ile Fransa'nın bu konudaki tavırlarının daha belirleyici olduğunun altını çizmek gerekir. Ayrıca Cameron'un Türkiye'nin üyeliği konusunda desteğinin de, böyle bir ihtimalin yakın olmadığı beklentisiyle verildiğini de ifade etmek gerekir. İngiliz Başbakanının Mayıs ayı içerisinde yaptığı açıklamalarda, İngiltere halkının artık AB'nin genişlemesini istemediğini ve Türkiye gibi ülkelerin AB üyeliği durumunda bu ülke halklarının çalışmak için İngiltere'ye gelmesini arzu etmediğini dile getirmesi bunun göstergesidir. Burada Cameron'un yaklaşan seçimlerde AB'ye şüpheli yaklaşan halkın büyük çoğunluğunun oylarını kaybetmeme kaygısıyla bu açıklamaları yapmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu da belirtmek gerekir.

2014 yılında Türkiye ile İngiltere arasında en fazla gündemi meşgul eden konulardan biri, diğer Avrupa ülkeleriyle olduğu gibi, IŞİD'in ilerleyişi ve ona karşı mücadelede işbirliğinin hangi boyutlarda olacağı meselesi olmuştur. İngiltere Başbakanı'nın yukarıda değinilen Türkiye ziyareti sırasında Başbakan Davutoğlu ile yaptığı görüşmede en fazla öne çıkardığı konu da bu olmuştur. Görüşme sonrasında yaptığı açıklamada, IŞİD'e karşı Irak ve Suriye'de mücadelede Sünni, Şii ve Kürtlerin tamamını temsil edecek bir ortak güç oluşturulmasının gerekli olduğunu ifade eden Cameron, bu konuda Türkiye'nin desteğini önemsediklerini ve IŞİD'e karşı Ankara ile sıkı işbirliği içerisinde çalıştıklarını dile getirmiştir. Başbakan Davutoğlu da, Suriye'deki meşruiyetini kaybetmiş rejimin politikalarının ülkede uluslararası terörizmin zemin bulmasına yol açtığını söyleyerek, yabancı savaşçıların bölgedeki faaliyetleri konusunda uluslararası medyada Türkiye'yi suçlayıcı ifadelerin yer almasına yönelik rahatsızlığını ifade etmiştir.

Türkiye'nin gündeme getirdiği Suriye'nin kuzeyinde bir tampon bölge oluşturulması önerisi konusunda ise İngiltere'nin temkinli yaklaştığı ve Fransa kadar açık destek vermekten kaçındığı görülmüştür. Amerikan yönetimi gibi, Suriye'de temel olarak IŞİD'e karşı mücadeleyi önceleye ve Türkiye'nin önerdiği kapsamlı çözüm çerçevesinde Esad rejimine karşı tedbirler alınmasına yanaşmayan veya henüz bunun zamanının gelmediğini düşünen Londra yönetimi bu politikası çerçevesinde tampon bölge, güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge önerilerine soğuk yaklaşmıştır.

Eylül ayı başında Cardiff'te yapılan NATO zirvesi sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan ile yaptığı görüşmede IŞİD'e karşı mücadelede Türkiye sınırının sıkı kontrolünün önemine değinen İngiltere Başbakanı Cameron, Türkiye'ye sınırından teröristlerin geçişini engellemek için yeterince tedbir almadığı konusunda yöneltilen eleştirilere karşı, Ankara'nın tedbirlerini artırdığını ve bu konuda İngiltere ile işbirliğini artırmayı istediğini ifade etmiştir. Bu arada NATO tarafından 2014 yılı

içerisinde birkaç defa yapılan, IŞİD'in herhangi bir saldırısı karşısında İttifak'ın 5. maddedeki savunma yükümlülüğünü yerine getireceğini ve Türkiye'yi koruyacağına dair açıklamalarda İngiltere'nin desteği önemli olmuştur.

2014 yılı içerisinde İngiltere ile ilişkilerde yaşanan olumsuz gelişmelerden biri Alman dergisi Der Spiegel'de yer alan, Alman istihbaratının Türkiye'yi dinlediğine dair iddiaların genişleyip Amerikan ve İngiliz istihbarat kuruluşlarının da Türkiye'yi dinlediğine varması olmuştur. NSA Skandalı çerçevesinde basına sızdırılan belgelere dayanılarak ortaya atılan bu bilgiler İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Richard Moore'a sorulduğunda, İngiliz Büyükelçi, ülkesinin 50 yıllık politikası çerçevesinde bu tür konularda yorum yapmadığını ve ne doğrulama ne de yalanlama yapmayacağını söylemiştir. Yukarıda değinildiği gibi, bu tür istihbarat faaliyetlerinin müttefik ülkeler arasında da yaygın olarak yapıldığını bilen Ankara, bu olayın Almanya ile olduğu gibi İngiltere ile de arasında büyük sorunlara yol açmasını istemeyerek meseleyi çok fazla büyütmemeyi tercih etmiş ve bu tür faaliyetlere karşı teknik kapasitesini geliştirmeye yönelik çabalarını hızlandırmıştır.

KIBRIS SORUNU

2014 yılı, Kıbrıs'ta yaklaşık 50 yıldır devam eden bölünmüşlük halinin giderilmesi ve siyasi birliğin yeniden kurulması yolunda iyimser başladı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) üzerinde mutabık kaldığı ortak metin, 11 Şubat 2014'te kamuoyuna açıklandı. Metinde mevcut durumun kabul edilemez olduğunun altı çizilerek BM'nin öngördüğü üzere siyasi eşitlik temelinde, iki toplumlu ve iki bölgeli bir Birleşik Kıbrıs Devleti kurulması yönünde müzakerelere başlanacağı bildirildi. Ortak metne göre, kurulması düşünülen devlet, BM ile AB üyesi olarak tek bir uluslararası hukuki kimliğe ve Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerden eşit olarak kaynaklanan tek bir uluslararası egemenliğe sahip olacaktır. Tarafların çözüme yönelik olumlu tavırları ve uluslararası aktörlerin arabuluculuk çabalarıyla federal bir çözüm için müzakereler gerçekleştirildi.

Türkiye defaatle müzakere sürecini desteklediğini ve adil bir federal çözümden yana olduğunu deklare etti; son yıllarda çözüm için adadaki iki tarafla beraber Yunanistan'ı da bir araya getirecek diplomatik girişimler başlattı. Mutabakat metninin açıklanmasından sonra da yapılan çapraz görüşmelerle bu yolda önemli bir adım atılmış oldu.

Annan Planı oylandığında federal çözüme "hayır" diyen Rum kesiminde aradan geçen 10 yılda konjonktürün değişmesi, Rumları soruna yaklaşımda daha olumlu bir tavır ortaya koymaya mecbur bırakmıştı. Bu durumun sebepleri arasında GKRY'nin Kıbrıs sorununa dair AB üyeliğinden beklediği avantajları yeterince elde edememesi, son yıllarda ülkenin geçirmekte olduğu ciddi ekonomik bunalım ve daha önce Annan Planı'nı desteklemiş olan Nikos Anastasiadis'in Şubat 2013'te cumhurbaşkanı seçilmesinin siyasi iklime getirdiği olumlu hava sayılabilir. Müzakere sürecinde ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden da adayı ziyaret ederek çözüme destek verdiklerini açıkladı.

Ancak tüm bu iyimser başlayan havaya rağmen müzakereler sonuçsuz kaldı. Müzakerelerin ana başlıklarından olmamakla birlikte, halen yerleşime kapalı olan askeri bir bölge durumundaki Maraş'ın Rum tarafına iadesi ve yerleşime açılması önerileri de sıkça tartışma yarattı. Bunun yanında son yıllarda Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri nedeniyle Kıbrıs uluslararası gündemde daha fazla yer almaya başladı. Doğalgazın müzakere sürecine olumlu bir katkı yapması beklenirken

tam tersi olumsuz bir etkisi oldu. Rum tarafının Kıbrıs havzasındaki doğal kaynakları tek taraflı olarak değerlendirmek istemesi, KKTC'yi yok sayması ve üçüncü taraflarla anlaşmalar imzalaması gerginliği arttırdı. Bugüne kadar Kıbrıs karasularındaki kaynakların adil paylaşımı konusunda Türkiye'nin ve KKTC'nin yaptığı teklifler GKRY tarafından kabul edilmedi. Türkiye, GKRY hükümetinin Kıbrıs adası kıta sahanlığında bulunan kaynakları tek taraflı olarak kontrol etmek istemesi ve üçüncü ülkelerle enerji alanında işbirliği girişimlerine karşı çıkarak enerji kaynaklarından ada halkının tamamının yararlanması gerektiğini savunmaktadır.

BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Espen Barth Eide, "Nikos Anastasiadis'in müzakerelerden kaçma nedenlerini anlıyorum ama kaçan kendisidir." diyerek Rum tarafını eleştirdi. Ayrıca Kıbrıs'ta hidrokarbon meselesinin, adanın sadece bir bölümünü değil, tümünü ilgilendirdiğini söyledi.

Kıbrıs sorununun devam etmesi tecride maruz kalan Kıbrıslı Türkler için oldukça sıkıntılı bir sosyal ve ekonomik yaşam oluştururken Türkiye için de oldukça olumsuz bir durum yaratmaktadır. Kıbrıs sorunu, AB'ye tam üyelik için on yıllardır zorlu bir süreç geçirmiş ve önemli mesafe kat etmiş olan Türkiye'nin önünde büyük bir engel olarak dururken, Türkiye'nin tanımadığı GKRY'nin birliğe tam üye olması durumu daha da zorlaştırmıştır. Tam üyelikten sonra Türkiye'nin GKRY ile ilişkilerini normalleştirme talebi AB tarafından bir şart olarak öne sürülmekte ve bunun gerçekleşmemesi Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin önünü tıkamaktadır. Ancak Kıbrıs sorunu çözülsün ve AB sürecinde ilerleme sağlansa dahi AB'nin tam üyeliğe yeşil ışık yakacağı konusu bir soru işareti olarak durmaktadır.

Doğu Akdeniz'de enerji hesapları üzerinden GKRY, Yunanistan, İsrail ve Mısır Türkiye'ye karşı bir ittifak oluştururken Türkiye kendisini ve KKTC'yi yok sayarak atılacak adımlara karşı çıkıyor. Yine de görünen o ki, GKRY'de ekonomik krizin etkileri zamanla geçtikçe Rum yönetimi Türkiye'nin yer almadığı doğalgaz seçeneklerini daha fazla gündeme alacağı tahmin ediliyor. Başbakan Davutoğlu'nun 6 Aralık'ta gerçekleştirdiği Atina ziyaretinde "Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi" toplantısının ardından düzenlenen ortak basın toplantısında müzakerelerin yeniden başlaması gerektiğine yönelik mesajlar verildi. Müzakereler tekrar başlasa da doğalgaz konusundaki gerilim sürdüğü sürece bunun sonuca ne kadar götüreceği belirsizdir. Adadaki tarafların daha ihtiyatlı hareket edeceği düşünüldüğünde gelecekte birleşik bir federal yapı dışındaki seçeneklerin gündeme gelme ihtimali artmaktadır.

KRONOLOJİ - KIBRIS SORUNU

- 11 Şubat İki yıl ara verilen kapsamlı çözüm müzakereleri, Türk ve Rum liderlerin vardığı Ortak Açıklama mutabakatı ile yeniden başladı.
- 18 Mayıs Dışışleri Bakanı Davutoğlu KKTC'ye yaptığı ziyarette "Yarım asrı aşan bu krizi bitirme vakti gelmiştir" diyerek soruna kalıcı çözüm bulunmasına yönelik müzakerelerin hızlandırılmasının gerekliliğine işaret etti.
- 22 Mayıs ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden Kıbrıs'ı ziyaretinde Rum Cumhurbaşkanı Anastasiadis ve Kıbrıs Türk Cumhurbaşkanı Eroğlu'yla yaptığı görüşmelerde ABD'nin adada çözümü desteklediğini açıkladı.
- 27 Mayıs "Çapraz görüşmeler" bağlamında Kıbrıs Rum tarafının müzakerecisi Türkiye Dışışleri Bakanlığı'nda kabul edilirken Yunanistan Dışışleri Bakanlığı da Kıbrıs Türk tarafının müzakerecisini kabul etti.
- 1 Eylül Cumhurbaşkanı Erdoğan ilk resmi ziyaretini KKTC'ye gerçekleştirdi.
- 7 Ekim Türkiye'nin doğalgaz araması yapılan bölgeye savaş gemilerini göndermesi gerekçesiyle Rum Kesimi müzakerelerden çekildiğini açıkladı.
- 6 Kasım BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Espen Barth Eide, Kıbrıs'ta hidrokarbon meselesinin, adanın sadece bir bölümünü değil, tümünü ilgilendirdiğini söyledi.
- 5 Aralık Başbakan Davutoğlu Atina'ya gerçekleştirdiği ziyarette mevkidaşı ile birlikte Kıbrıs'ta müzakerelere yeniden başlanması yönünde destek verdiklerini açıkladı.
- 17 Aralık BM Genel Sekreteri Kıbrıs Özel Temsilcisi Espen Barth Eide Kıbrıs'a giderek müzakerelerin yeniden başlaması için BM müzakere heyeti ve taraflarla görüşmeler yaptı.

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Türk-Amerikan ilişkilerinde 2014 yılının en merkezi sorunu Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerdi. Özellikle Irak ve Suriye'de son aylarda yaşanan gelişmeler bu bölgeyi yeniden uluslararası güvenlik ve politika gündeminin ilk sıralarına getirirken Amerikan-Türkiye ilişkilerindeki temel eksen de bu meselelere çevirdi. Irak'ta uzun süreden bu yana Maliki yönetiminin sürdürdüğü siyasi istikrarsızlık, otoriter ve dışlayıcı politik eğilim ve baskı ile Suriye'de Esed rejiminin son üç senedir devam ettirdiği katliam ve insanlık suçları bu iki ülkedeki gelişmelerin bölgeyi tehdit eder bir boyuta ulaşmasına sebep olmuştu. Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok bölge ülkesi özellikle Suriye'deki iç savaşın ve çatışmaların komşu ülkelere sıçrama ihtimali ve bu ülkelerdeki çatışmaların sebep olmakta olduğu mülteci krizinin yaratması muhtemel siyasi, ekonomik ve sosyolojik istikrarsızlıklar konusunda oldukça kaygılıydı. Türkiye bu süreçte bu rahatsızlığı ve bölgenin geleceğine dair bu endişeleri en sesli dile getiren aktörlerin başında geldi.

Esed yönetiminin meşruiyeti kalmadığına dair açıklamayı hemen hemen ABD yönetimi ile eşzamanlı olarak yapan Türkiye, bundan sonraki süreçte şiddetlenerek devam eden çatışmalar ve her yönden maliyeti büyüyen bu kaotik duruma bir çözüm bulunması konusunda Türk dış politikasının son zamanlarda sergilediği en kararlı duruşlardan birini gösterdi. Problemin sadece Türkiye'nin sorunu olmadığı, mülteci sayısının Ürdün ve Lübnan gibi ülkelere demografik dengeleri sarsmasıyla kendini göstermeye başladı. Daha sonrasında Suriye'deki çatışmaların Lübnan ve Irak gibi ülkelere yayılmasıyla ortaya bölgesel bir problem çıktı. Bu süreçte Suriye'de yaşanan gelişmeler karşısında uluslararası kamuoyunun sergilemekte olduğu kayıtsızlık ve eylemsizlik bir yandan bölge halklarını tedirgin ederken öte yandan da meselenin çapının, kapsamının ve etki alanının genişleyerek uluslararası güvenliği tehdit edecek boyuta ulaşmasına sebebiyet verdi. Uzun bir süreden bu yana ABD ve Avrupa ülkelerinin uzak bir tehdit olarak ele aldığı Suriye krizi bir anda sonuçları itibariyle bu ülkelere ne kadar yakın bir tehdit haline dönüşebileceğini gösterdi.

Özellikle IŞİD'in Musul'u iŐgali ve sonrasında önce Bağdat'a sonra da Erbil'e doğru saldırıya geçmesi bu problemin uluslararası kamuoyunun dikkatini çekecek boyuta ulaşmasına sebebiyet verdi.

ABD'nin Suriye konusunda yaşanan duruma tam olarak müdahil olmaya başlaması IŞİD'in Erbil'i kuşatması ile meydana geldi. Bölgedeki Amerikan personeli ve askerlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla harekete geçen ABD yönetimi Bingazi'de yaşanan ve ABD büyükelçisinin ölümü ile sonuçlanan olay ve Musul'da Türk Konsolosluk görevlilerinin IŞİD tarafından rehin alınması arka planından hareket eden bir operasyona başladı. Bu operasyon Erbil'i kuşatan IŞİD'in mevzilerinden geri çekilmesini sağladı. Ancak bu operasyon sonrası bir nevi yol arayışına giren ABD yönetiminin bölgeye yönelik politikası Ağustos ayında Suriye'de IŞİD tarafından kaçırılan iki Amerikalı gazeteci olan James Foley ve Steven Seatloff'un başlarının kesilerek öldürülmesi sonrasında yeni bir boyut kazandı. Bu durum özellikle 2014 yılının Ocak ayında IŞİD ile ilgili bir soruya bu grubu küçümseyerek cevap veren Başkan Obama'yı oldukça zor durumda bıraktı. Özellikle Kongre ve kamuoyundan Obama'nın IŞİD ile mücadele konusunda yeterli oranda kararlı davranmadığına dair eleştiriler yükselmeye başladı. Bu süreçte bir yandan ABD güvenlik birimleri IŞİD meselesini uzak bir tehdit olarak algılamaktan vazgeçerek sanılandan daha yakın bir tehdit olarak görmeye başlarken öte yandan da yönetim kamuoyu ve Kongre'nin baskısı altında daha ciddi bir tutum geliştirmeye çalışıyordu.

Aynı zaman zarfında özellikle 2014 yılının yaz aylarında IŞİD ve Suriye konusu uluslararası basında bir anda gündeme gelen Suriye'deki yabancı savaşçı meselesi ile daha fazla uluslararası bir özellik de kazandı. IŞİD içinde yer alan yabancı savaşçıların uluslararası güvenlik için oluşturabileceği tehdit ve bu savaşçıların ülkelerine dönmesi durumunda yaratabileceği riskler üzerine oldukça hararetli bir tartışma da bu dönemde başladı. Bu durum IŞİD için uluslararası koalisyon oluşturulmasına sebep oldu. Bu koalisyon bir yandan yabancı savaşçıların yol açabileceği ulusal güvenlik problemlerini önlemek için bir istihbarat işbirliği çalışmaları içine girerken öte yandan da bölgedeki IŞİD mevzilerine karşı bu hedefleri geriletip yok edecek bir hava hareketi yapılımasını öngörüyordu.

TÜRKİYE-AMERİKA İLİŞKİLERİ VE IŞİD

2014 yılında ikili ilişkilerde en çok konuşulan Suriye'deki iç savaş ve özellikle de IŞİD meselesiydi. Uluslararası koalisyonun harekete geçerek IŞİD hedeflerine saldırıya başlaması ile birlikte Türkiye ile ABD arasındaki IŞİD ile mücadelenin ne şekilde sürdürüleceği konusundaki görüş farklılıkları da ortaya çıkmaya başladı. İki ülke IŞİD'in ortadan kaldırılmasının bölgenin istikrar, barış ve huzuru için oldukça önemli olduğu konusunda da hemfikirdi. Ancak bu hedefe nasıl varılacağı konusunda yaşanan görüş ayrılıkları ilişkilerin gidişatını 2014 yılı boyunca ciddi bir biçimde etkiledi ve etkilemeye devam edeceğı benziyor.

Öncelikle IŞİD’i bölgedeki sorunların sebebi olarak gören ABD’nin yaklaşımını yanlış bulan Ankara, Irak ve Suriye’de meydana gelen kaosta IŞİD’in bir sebep değil mevcut durumun bir sonucu olduğu argümanını savundu ve asıl sebebin unutulmaması gerektiğinin altını çizdi. Buna göre IŞİD Esed rejiminin Suriye’de yarattığı kaos ve şiddet ortamında Irak’ta daha önceki yıllarda oluşturduğu örgütsel ve operasyonel altyapıdan destek almış ve Suriye’de diğer muhalif güçlerin ortadan kaldırılmasıyla bölgede ağırlık merkezi olmuş ve ele geçirdiği ekonomik kaynaklar ve oluşturduğu sosyal medya ağıyla da yabancı savaşçılar için çekim merkezi haline gelmiş bir örgüt-tü. Dolayısıyla örgütle mücadele uzun vadeli ve içinde siyasi çözümün de bulunduğu bir dizi iyileşmeyi gerekli kılıyordu. Mevcut durumda Esed yönetiminin aynı şekilde iktidarda kalıp bu örgütün yok edilmesi sadece kozmetik bir iyileşme sağlayacaktı. Bu nedenle birçok gözlemcinin de ifade ettiği şekliyle IŞİD ortadan kaldırılsa da yaşanan bu boşlukta başka bir radikal örgüt bölgeye hakim olacak bu da Türkiye’nin sınırındaki güvenlik riskini ve riskin teşkil ettiği ulusal ve uluslararası tehdidi ortadan kaldırmayacaktı. Bu durum da ne Suriye sınırında yaşayan Türk vatandaşlarının, ne Suriye ve Irak’taki sivil halkın, ne de bölgeden yayılacak göçmen dalgasına herhangi bir çözüm sağlamayacaktı.

Gerçekten de ortaya konan stratejinin en büyük sorunu ortaya herhangi bir çıkış stratejisi koymamasıydı. Amerika ve bölgedeki bazı ülkeler kendilerine yakın tehdit haline gelen IŞİD tehlikesine karşı bu örgütü önce geriletmek sonra ise yok etmeyi hedefleyen bir yol haritası ortaya koymalarına rağmen bu durumun ortadan kalkması sonrasında ne olacağı konusunda fazlaca bir fikre sahip oldukları izlenimi vermiyorlar. Mevcut odak tekrar “terörle mücadele” olduğu için bu mücadele sonrasına yönelik uzun vadeli bir plan hazırlanmamıştı. Bu da IŞİD tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra bölgeden çekilmeyi hedefleyen koalisyon güçlerinin ortaya yeni bir çatışma alanı bırakacak olmasını bunun da bölgesel güvenlik problemlerini artıracığını gösteriyordu. IŞİD ile ne şekilde mücadele edileceği konusunda yaşanan fikir ayrılıkları Türkiye ile ABD arasında özellikle Sonbahar aylarından itibaren ciddi bir diplomasi trafiği yaşanmasına sebep oldu. Dışişleri ve Savunma Bakanları nezdinde sık sık gerçekleştirilen görüşmeler ile birlikte aynı zamanda ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden ile gerek Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse Başbakan Davutoğlu bu konu merkezli görüşmeler gerçekleştirdi.

KOBANİ MESELESİ

Türkiye ile ABD arasındaki bu anlaşmazlık devam ederken ve ABD basınında Türkiye’ye karşı eleştirilerin dozajı oldukça yükselmişken IŞİD Suriye’deki ilerlemesini hızlandırarak Kobani’ye bir saldırı başlattı. Uluslararası koalisyon saldırılarına başlamışken IŞİD’in Kobani’ye saldırması aslında hava saldırılarının IŞİD’in ilerleyişini engellemeye yetmeyeceğini de gözler önüne seriyordu. Bunun yanında Suriye’de IŞİD’e karşı muharip güç olarak kullanılması planlanan Özgür Suriye Ordusu henüz

IŞİD'i durdurma kapasitesinin oldukça uzağındaydı. Bu dönem içinde Türkiye ile ABD arasındaki "eğit-donat" faaliyetlerine yönelik görüşmeler de sürdürüldü. Yapılması planlanan askeri yardım henüz tam anlamıyla yapılmadığı gibi ÖSO'nun üyelerinin eğitimi için atılan adımlar da yetersizdi. Dolayısıyla mevcut şartlarda kendi muharip güçlerini kullanmak istemeyen koalisyon üyelerinin hava saldırıları ile IŞİD ile mücadeleleri sahada oldukça ciddi problemlerin yaşanmasının önünü açıyordu ve Kobani krizi de bunlardan biriydi.

Bu sırada ABD yönetiminden farklı isimlerin Türkiye ile ilgili yaptığı çelişkili açıklamalar durumu en azından Türk kamuoyu için daha karmaşık bir hale getirdi. Öncelikle bölgede Türkiye'nin Suriye'den gelen mültecileri sınırın diğer yakasında tutacak bir güvenli bölge isteği Amerika tarafından birbirinden farklı yanıtlar aldı. Başta Dışişleri Bakanı Kerry'nin öneriyi dikkate alınmaya değer olarak nitelendi.³⁴² Ancak bunun hemen sonrasında hem Pentagon hem de Beyaz Saray yaptıkları açıklamalarla Kobani ile ilgili askeri planlamalar arasında herhangi bir güvenli bölge opsiyonu olmadığını açıkladılar.³⁴³ Bu durum bir yandan Türkiye ile ABD arasında fikir ayrılığını ortaya koyarken öte yandan da ABD yönetimi içinde konuyla ilgili fikir ayrılığını da gözler önüne sermekteydi.

SONUÇ

ABD ile Türkiye arasında ortaya çıkan bu kısa devreler sıklıkla gerçekleştirilen üst düzey görüşmeler sayesinde ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Son olarak geçtiğimiz ay içerisinde ABD Başkan Yardımcısı Biden'ın Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında yapılan görüşmelerle bu kriz aŐılmaya çalışıldı. Ancak yine de makro anlamda iki ülkenin dış politika hedeflerinde ve amaçlarında yaşanan dönüşümle aynı döneme denk gelen Arap Baharı ve sonrasında bölge ülkelerinde yaşanan karşı devrim ve demokrasiye geçiş sorunları ikili ilişkilerde bölgede uzun süreden bu yana alıŐık olunan eŐgüdümü ortadan kaldırdı. Özellikle Suriye krizi sırasında bu görüş ayrılıkları kendini daha açık bir şekilde ortaya çıkardı. Krizin Türkiye-Amerika ilişkilerine dair sonuçları daha sonra görülecek ancak iki ülkenin iletişim olarak uyum sorununu çözmesi kaçınılmaz görülmüyor. Suriye konusunda taktiksel açıdan yaşanan fikir ayrılığına ve stratejik uyum konusundaki belirsizliklere bir de iletişim sorunları eklenirse önümüzdeki günlerde daha da karıŐık bir durum yaşatacak.

342.<http://online.wsj.com/articles/u-s-s-kerry-establishment-of-buffer-zones-in-syria-worth-considering-1412789955>

343.<http://online.wsj.com/articles/turkey-moves-to-curb-protests-over-government-refusal-to-intervene-in-syria-1412768164>

KRONOLOJİ - TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

6 Ocak	Serdar Kılıç Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği'ne atandı.
12 Ocak	Kerry-Davutoğlu Suriye'nin Dostları Toplantısı'nda görüştüler.
22 Ocak	Kerry-Davutoğlu Cenevre'de görüştüler.
24 Şubat	Dışişleri Müsteşarı William Burns Ankara'yı ziyaret etti.
6-7 Mart	Başkan Obama'nın terörle mücadelede sorumlu danışmanlarından Lisa Monaco Ankara'yı ziyaret etti.
13-15 Mayıs	Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve Ali Babacan Amerika'yı ziyaret etti.
21-23 Mayıs	Joe Biden'ın Kıbrıs'ı ziyaret etti.
4-5 Eylül	Erdoğan-Obama NATO zirvesinde görüşme yaptılar.
8 Eylül	Hagel Ankara'yı ziyaret etti.
12 Eylül	Kerry Ankara'yı ziyaret etti.
25 Eylül	Erdoğan-Biden görüşmesi oldu.
9-10 Ekim	General John Allen Ankara'yı ziyaret etti.
19 Kasım	General John Allen Ankara'yı ziyaret etti.
21 Kasım	Biden Türkiye'yi ziyaret etti.

BALKANLARLA İLİŞKİLER

2014 yılında Türkiye'nin Balkanlarla ilişkileri sakin ve istikrarlı bir biçimde ilerledi. Bazı ülkelerle zaman zaman kısa süreli tartışma ve görüş ayrılıkları yaşansa da bölge ülkelerinin hiçbirisiyle önemli bir siyasi sorun yaşanmadı. 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren güçlenen ekonomik, toplumsal ve kültürel ilişkiler bu eğilimini 2014'te de devam ettirdi.

2014 yılı başlarında Türkiye ile Bulgaristan arasında uluslararası taşımacılığa dair kısa süreli bir anlaşmazlık yaşandı. Türkiye'nin Bulgar turlarına yeterli sayıda transit geçiş izni vermediği gerekçesiyle Bulgaristan hükümetinin de Türk turlarına verdiği transit belgesi adedini düşürmesi üzerine yaşanan anlaşmazlık, Ocak ayı sonunda iki ülkenin karşılıklı tır geçişlerini durdurmasına sebep oldu. Böylelikle Kapıkule Sınır Kapısı'nda uzun kuyruklar oluşurken nakliye şirketleri Yunanistan ve Romanya üzerinden kara, deniz ve demiryolu taşımacılığına yöneldiler. İki hafta kadar süren kriz, Bulgaristan hükümetinin izin belgelerini Türkiye'ye teslim etmesiyle çözümlendi.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şubat ayı sonunda Bulgaristan'a resmi bir ziyarette bulundu. Ziyarette, iki ülke yetkilileri enerji, ulaştırma ve ticaret alanlarında işbirliğinin geliştirilmesini istediklerini vurguladılar. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizlerin enerji güvenliği bakımından risk oluşturduğu Bulgaristan, Türkiye ile doğalgaz bağlantısı kurulması yönünde arayışlarını hızlandırdı. İki ülke yetkililerinin yaptıkları ön görüşmeler neticesinde bu projenin 2015 yılında başlatılması öngörülüyor. Böylelikle Bulgaristan Rusya'dan gelen Mavi Akım Boru Hattı'na bağlanmış olacak. Bulgaristan'ın ayrıca TANAP'a ve Türkiye ile Rusya arasında inşa edilmesi öngörülen boru hattına da bağlanması gündemde bulunuyor.

Bütün bu işbirliği adımlarına karşılık, Bulgaristan'da özellikle yükselen Bulgar milliyetçiliği ülkede yaşayan Türkler ve Türkiye tarafından kaygıyla izlenmektedir. Mevcut koalisyonunda yer alan partilerden olan aşırı milliyetçi Vatansaver Cephesi, devlet televizyonunda Türkçe haber yayınlarının kaldırılması için hükümet ortaklarına baskı yapmaktadır. Hükümetin bu yönde bir adım atmasının ülkedeki Türk

toplumunu rahatsız etmenin dışında iki ülke ilişkilerine de olumsuz yansımaları beklenemez. Aynı şekilde vakıf mallarının müftülüğe iadesi bahane edilerek camilere yapılan provokatif eylemlerin sürmesi, toplumlar ve iki ülke arasında bir gerilim kaynağı olacaktır.

2014'te Bosna-Hersek, Türkiye'nin Balkanlarda en çok ilgilendiği ülkelerden biri olmayı sürdürdü. Şubat ayında ülkenin çeşitli yerlerinde gerçekleşen protestoların hemen ardından Dışişleri Bakanı Davutoğlu Saraybosna'ya giderek bir dizi temas gerçekleştirdi. Üçlü Başkanlık Konseyi'nin her bir üyesiyle ayrı ayrı görüşen Davutoğlu, Dışişleri Bakanı Zlatko Lagumdžija ve Bosna-Hersek Yüksek Temsilcisi Valentin Inzko ile de görüş alışverişinde bulundu. Görüşmeler sonrasında Davutoğlu, ülkenin istikrarının ve bütünlüğünün korunması ve ekonomik kalkınmasının sürdürülmesi gerektiğine vurgu yaparak uluslararası toplumu bu konularda daha fazla sorumluluk almaya çağırdı.³⁴⁴

Son yıllarda Bosna-Hersek'i özellikle kalkınma alanında destekleyen Türkiye, Mayıs 2014'te gerçekleşen büyük sel felaketi sonrasında da bu ülkeye önemli yardımlarda bulundu. Bu konularda Türkiye hükümetine teşekkürlerini sürekli olarak vurgulayan Bosna-Hersek Üçlü Başkanlık Konseyi Üyesi ve SDA Genel Başkan Vekili Bakir Izzetbegović, Türkiye'de 2014 yılında düzenlenen belediye ve cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'a açık destek verdi. Izzetbegović'in en büyük muhaliflerinden SBB BiH Genel Başkanı Fahrudin Radončić ise SDA yönetiminin son yıllarda Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasının Boşnaklar arasında İslamcılığı ve Osmanlı nostaljisini beslediğini iddia ederek bunun yerine vatanseverlik ve Avrupa ile bütünleşme gibi fikirlere öncelik verilmesini savundu. Ekim ayında bu ülkede yapılan genel seçimlerde SDA en yüksek oyu alan Boşnak partisi olurken Izzetbegović yeniden Üçlü Başkanlık Konseyi'ne seçildi.

Arnavutluk'ta 2013 yılında iktidara gelen Sosyalist Parti-LSI koalisyonu, önceki Demokrat Parti hükümeti gibi Türkiye ile ilişkilere özel önem atfetmektedir. Türkiye gibi NATO'ya üye ve AB üyeliğine aday olmalarından ötürü Türkiye'yi dış politikada stratejik ortak olarak gördüklerini ifade eden Başbakan Rama, Türkiye'den Arnavutluk'a daha çok yatırım beklemediklerini vurgulamaktadır. 18-19 Nisan tarihlerinde Arnavutluk Dışişleri Bakanı Ditmir Bushati Türkiye'yi ziyaret ederek Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile görüştü. Görüşmeler neticesinde iki ülke arasında yüksek düzeyli işbirliği mekanizması kurulması kararlaştırılırken bilişim teknolojileri alanında bir işbirliği mutabakatı imzalandı. Başbakan Erdoğan'ın 14 Mayıs'ta Arnavutluk'a yapması planlanan ziyaret ise Soma'da yaşanan maden faciası yüzünden ileri bir tarihe ertelendi. Bu arada, uzun zamandır gündemde olan Tiran'a cami yapılması konusu Kasım ayı sonlarında Arnavutluk hükümetinin inşaa izni vermesiyle resmîyet kazandı. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından üç yılda inşa

344. T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-_guvenligi-_istikrari-ve-toprak-buttunlugu-konusunda-tereddut-gostermeksizin-herkesin-bosna-hersek_i.tr.mfa

edilmesi planlanan caminin 4500 kişilik kapasiteyle Balkanlar'ın en büyük camisi olacağı öngörülmektedir.³⁴⁵

Türkiye ile güçlü siyasi ve toplumsal ilişkileri bulunan ve Türkiye'nin yabancı yatırımlarda ilk sıralarda olduğu Kosova'da hükümet, Eylül ayında IŞİD'e katılımları engelleme gerekçesiyle İslami derneklere yönelik operasyonlar yaptı. Operasyonlar kapsamında Türkiye'nin kurumlarıyla ortak projeler yapmış olan bazı derneklerin de bulunması, bazı basın organlarında Türkiye'nin Kosova'da radikal İslam'ı desteklediği yönünde yorumlar yapılmasına yol açtı. Bu iddialar karşısında Türkiye'den yetkililer, Türkiye'nin dış yardım ve kalkınma faaliyetlerinin uluslararası ve ikili anlaşmalara tamamen uygun olduğunu ve şiddet yanlısı hiçbir kurum veya örgütle bir bağının bulunmadığını vurguladılar.³⁴⁶

Yunanistan'ın 2014'ün ilk yarısındaki AB dönem başkanlığı sırasında, başta dönemin AB Bakanı ve Başmüzakerecisi Mevlüt Çavuşoğlu olmak üzere birçok resmi ve sivil heyet Atina'ya giderek Yunanistan ile ikili ilişkiler ve AB süreci konularında temasları artırdı. Yunanistan, Türkiye'nin üyeliği ve karşılıklı vizelerin kaldırılması konusunda desteğini açıkladı. Ayrıca enerji alanında iki ülke arasında işbirliğinin geliştirilmesi iki ülke yetkililerince sürekli vurgulandı. Bu bağlamda Yunanistan'ın resmi enerji şirketi DEN, Türkiye'ye elektrik enerjisi ihraç etmek için önemli bir adım atarak İstanbul'da bir şirket kurdu.³⁴⁷ Ayrıca iki ülke arasında turizmin canlandırılması ve AB-Türkiye arasındaki hareketliliğin ölçülmesi amacıyla Nisan-Kasım ayları arasında üçüncü ülke vatandaşlarının Türkiye'den Yunanistan'a turistik amaçlı geçişlerinde vize kolaylığı uygulandı.

2014 yılında Türkiye ve Yunanistan arasındaki en büyük anlaşmazlık konusu olarak Kıbrıs sorunu ön plana çıktı. 11 Şubat'ta adadaki taraflar arasında mutabakat metni imzalanarak federal çözüm için nihai aşamalara geçilmesinin ardından 27 Şubat'ta Türkiye'nin ve Yunanistan'ın dahil olduğu çapraz görüşmeler başlatılarak garantör ülkeler arasında yapıcı işbirliği ve güven artırımı hedeflendi. Yılın ortalarına kadar oldukça iyimser bir havada ilerleyen Çözüm Süreci, daha sonra Kıbrıslı Türk ve Rum tarafları arasındaki anlaşmazlıklar ve Doğu Akdeniz'deki enerji politikaları yüzünden tıkanı.

1982 tarihli BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmayan Türkiye, henüz Doğu Akdeniz'de herhangi bir ülkeyle yetki paylaşımı antlaşması da yapmamıştır. Buna karşılık GKRY'nin Mısır, Lübnan ve İsrail ile karşılıklı münhasır ekonomik bölgeleri belirleyen ikili anlaşmaları vardır. Bu anlaşmalarda GKRY'nin münhasır ekonomik bölgesi olarak hak iddia ettiği sularda Türkiye de hak iddia etmektedir. Dolayısıyla GKRY'nin doğalgaz arama ve çıkarma faaliyetlerine karşılık Türkiye de Kıbrıs açıklarında benzer faaliyetler yürütmektedir. Türkiye'nin bu suretle Kıbrıs'ın

345. "Diyanet Vakfı, Balkanların en büyük camisini yapacak", *Türkiye Diyanet Vakfı*, www.diyanevakfi.org.tr/497/ guncel/diyanet-vakfi-balkanlarin-en-buyuk-camisini-yapacak

346. "Haberler Asılsız, Uydurma ve Art Niyetli", *kosovahaber.net*, 1 Ekim 2014.

347. "İçimizdeki Yunan elektrik verecek!", *Milliyet*, 7 Mayıs 2014.

münhasır ekonomik bölgesini ihlal ettiği ve böylece Kıbrıs devletinin egemenlik haklarını çiğnediği iddiasına karşılık Türkiye, bu sularda yalnızca adadaki Rumların değil, Türklerin de hakkının bulunduğu ve arama faaliyetlerini KKTC hükümetinden aldığı izne göre yürüttüğü görüşünü ortaya koymaktadır. Araştırma gemisine müdahale olasılığına karşılık Türkiye, Kıbrıs açıklarına donanma göndermiş ve angajman kurallarını Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın yetkisine bırakmıştır.³⁴⁸

GKRY ve Yunanistan, Doğu Akdeniz'de beraber hareket ederek diğer ülkelerle anlaşma yoluna gitmektedir. 2014 yılı boyunca bir yandan İsrail ile görüşmeler yürüten Yunanistan ve GKRY hükümetleri, Ekim ayı sonlarında Mısır hükümetiyle Doğu Akdeniz'de stratejik enerji ortaklığı üzerinde anlaştilar. Anlaşmanın ardından üç ülkenin dışişleri bakanları, yaptıkları yazılı açıklamada Türkiye'nin Kıbrıs açıklarında yürüttüğü faaliyetlerini adını zikretmeksizin kınadılar. Yunanistan Başbakanı Antonis Samaras, GKRY Cumhurbaşkanı Anastasiadis ve Mısır Cumhurbaşkanı Sisi'nin Kasım ayı başlarında Kahire'de düzenledikleri zirvede de Türkiye'den Kıbrıs açıklarındaki faaliyetlerini durdurması istendi.³⁴⁹ Buna cevaben Türkiye, aramaları ancak GKRY'nin sondaj faaliyetlerini sona erdirdiği takdirde durdurabileceğini bildirdi.³⁵⁰

Kıbrıs'ta çözüm arayışlarının ivme kaybetmesi, Türkiye ile Yunanistan arasında söylemsel de olsa bazı pürüzlerin gün yüzüne çıkmasına zemin hazırladı. Türkiye'deki siyasetçilerin federal çözümün gerçekleşmemesi durumunda iki devletli çözüm ihtimalinin de varlığından söz etmeleri Yunanistan hükümeti tarafından olumsuz karşılandı. Aynı zamanda Yunanistan Parlamentosu'nda 20. yüzyılın başlarında yaşadığı iddia edilen Ermeni, Pontus ve Anadolu "soykırım"larının inkarına yönelik cezanın kanunlaşması Türkiye'nin tepkisini çekti.³⁵¹ Türkiye, Batı Trakya müftüsünün Türkler tarafından seçilmesine, Yunanistan ise Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasına yönelik ısrarlarını sürdürdü.

Bu görüş ayrılıklarına rağmen iki ülkenin siyasi liderleri ikili ilişkilerin bozulmaması için çaba sarf ettiler. Davutoğlu, başbakan olduktan sonra yaptığı KKTC ziyaretinde Yunanistan Başbakanı Samaras'ı Kıbrıs'a ortak bir ziyarette bulunarak adadaki tarafları çözüme ikna etmede beraber hareket etmeye çağırdı. 5-6 Aralık'ta Atina'da toplanan Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nde iki ülkenin başta enerji, güvenlik ve turizm olmak üzere birçok alanda işbirliğini artırması kararlaştırıldı. Toplantı sonunda Başbakan Davutoğlu, komşular arasında görüş ayrılıklarının doğal olduğunu ve mevcut sorunların aşılması için Yunanistan hükümetiyle müzakerelerin sürdürüldüğünü ifade etti.³⁵²

348. "Deniz Kuvvetleri Komutanı'ndan 'angajman' açıklaması", *Hürriyet*, 9 Kasım 2014.

349. "Türkiye'ye karşı 'Üçlü' İttifak Var", *Milliyet*, 31 Ekim 2014; "Mısır, Yunanistan, Rum Yönetimi zirvesi", *aljazeera.com.tr*, 8 Kasım 2014.

350. "Siz durdurursanız biz de durdururuz", *Hürriyet*, 26 Kasım 2014.

351. "Samaras'la Kıbrıs Gerginliği", *Milliyet*, 6 Eylül 2014.

352. "Atina ile yeni bir dönemi açmaya kararlıyız", *Anadolu Ajansı*, 6 Aralık 2014; "Αχμέτ Νταβούτογλου: 'Δεν αναγνωρίζουμε συμφωνία για ΑΟΖ Ελλάδας-Αιγύπτου'", *Kathimerini*, 6 Aralık 2014.

2011 yılından beri Türkiye ile stratejik ortaklık anlaşması bulunan ve Türkiye'nin Balkanlar'da ekonomik ilişkiler bakımından bir numaralı ortağı olan Romanya ile 2014 yılında herhangi bir önemli sorun yaşanmadı. Şubat ayında Türkiye'yi ziyaret eden Devlet Başkanı Traian Basescu, başta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül olmak üzere Türk yetkililerle güncel meseleler hakkında görüş alışverişinde bulundu. Basescu, Romanya-Türkiye ilişkilerinin her alanda mükemmel olduğunu ve Türkiye'nin AB üyeliğini desteklediklerini belirtti.³⁵³

Türkiye-Sırbistan ilişkileri ise 2014'te ufak sorunlara sahne oldu. Ekim 2013'te Başbakan Erdoğan'ın Kosova ziyaretinde kullandığı "Kosova Türkiye'dir, Türkiye Kosova'dır" sözleri Sırbistan'da hoşnutsuzluk meydana getirmiş, Sırbistan hükümeti Türkiye ve Bosna-Hersek'le beraber yürütülen üçlü mekanizma toplantılarına katılmama kararı almıştı. Türkiye ile Sırbistan arasında yaşanan bu soğukluk 2014 yılındaki temaslarla bir ölçüde giderildi. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 10 Haziran tarihinde Sırbistan'a resmi bir ziyarette bulunarak cumhurbaşkanı ve başbakan dahil olmak üzere birçok siyasetçi ile görüştü. Davutoğlu'nun diyalog ve işbirliğinin artırılmasına yönelik çağrılarını Sırbistan hükümet yetkilileri de destek vererek Türkiye'den daha fazla yatırım beklediklerini dile getirdiler.

Öte yandan, yıl içerisinde gerçekleşen birkaç olay Sırbistan'da Türkiye'ye karşı tepkileri canlı tuttu. Temmuz ayında Sırbistan ve Bosnalı Sırp basınında Başbakan Erdoğan'ın Bosna-Hersek'te yeniden bir çatışma olması durumunda 100 milyon Türk'ün Boşnakları destekleyeceğini söylediğine dair haberler yayınlandı. Haberler üzerine Sırbistan Başbakanı Aleksandar Vučić, Bosna-Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'i Belgrad'a çağırarak konuyu istişare etti. Vučić, Sırbistan'ın Türkiye ile iyi ilişkileri korumak istediğini belirterek Türkiye'yi Balkanlar'daki hassasiyetleri dikkate almaya çağırdı. Türkiye Dışişleri yetkilileri ise böyle bir ifadenin kullanılmadığını ifade etti.

Kasım ayında İstanbul'da oynanan Galatasaray-Kızılyıldız basketbol maçından önce çıkan kavgada bir Sırp taraftarın öldürülmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde kısa süreli bir gerginliğe sebep oldu. Her ne kadar cinayetin siyasi bir boyutu olmasa da özellikle Galatasaray antrenörünün olaylar devam ettiği sırada yaptığı basın toplantısında kullandığı ifadeler Sırp siyasetçiler ve kamuoyu tarafından sert bir biçimde eleştirildi. Olaydan sonra Türkiye'nin Belgrad Büyükelçiliği önünde protesto gösterileri düzenlenirken Sırbistan hükümeti Türkiye'den faillerin yakalanması konusunda talepte bulundu. Türkiye'den de başta Başbakan Davutoğlu olmak üzere yetkililer Sırbistan'a bu konuda güvence vererek gerginliğin daha fazla büyümesini önlediler. Olayla ilgili soruşturma başlatılarak şüpheliler gözaltına alındı.

Son yıllarda gerek Türkiye, gerekse Sırbistan hükümetinin ikili ilişkileri geliştirme yönünde gayret gösterdiği görülmektedir. Bununla beraber, özellikle Sırp top-

353. "Türkiye'nin yeri Avrupa'dır", *Sabah*, 5 Şubat 2014.

lumunda Türkiye'ye yönelik olumsuz bakışın halen bir ölçüde varlığını sürdürmesi³⁵⁴ zaman zaman ufak kıvılcımların ülke siyaseti üzerinde baskı oluşturmasına ve Türkiye'ye karşı tavır alınmasına sebep olabilmektedir. Yine de yukarıda sayılan gelişmelerin ancak anlık etkileri olmuş, Türkiye-Sırbistan ilişkilerinde kayda değer ve uzun süreli bir çatlak meydana gelmemiştir.

Türkiye'nin Balkanlarla olan ticari ilişkileri ana hatlarıyla değerlendirilecek olursa 2008'deki ekonomik kriz sonrasında gösterdiği yükseliş trendini 2014 yılında da korudu. TÜİK'in kesin olmayan verilerine göre Balkan ülkeleriyle olan ticaret 2014 yılının ilk 10 ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık yüzde 3,2'lik artış gösterdi. Bu ülkeler arasında AB'ye üye olanlar ile olmayanlar arasında kayda değer bir farklılık göze çarpmaktadır. Türkiye'nin Balkanlarla olan ticaretinin yüzde 88 gibi büyük bir bölümünün gerçekleştirildiği AB üyesi ülkelerle (Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Slovenya ve Yunanistan) olan ticaret hacmi yüzde 1,85 artarken AB üyesi olmayan Batı Balkan ülkeleriyle (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Sırbistan) olan ticaret hacmi yüzde 14,9 gibi büyük bir artış göstermiştir. Bu durum Türkiye'nin bu ülkelerle yeterince kuvveden fiile geçmemiş olan ticari bağlarını kuvvetlendirmek için harcadığı çabaların meyve verdiğinin işareti olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin bölgeyle olan ticaret dengesi bakımından da 2014 yılının ilk 10 ayı için olumlu bir görüntüden söz edilebilir. Bir önceki yılın ilk 10 ayında 2 milyar euronun üzerinde ölçülen dış ticaret açığı, 2014 yılında 1,15 milyon euroya gerilemiştir.

Kısacası, 2014 yılı Türkiye ile Balkanlar arasındaki ilişkilerin büyük ölçüde olaysız seyrettiği ve birçok alanda güçlendirildiği bir yıl olmuştur. Gerek Türkiye gerekse Balkan hükümetleri, karşılıklı diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesine yönelik irade ortaya koyarken Balkan ülkeleri Türkiye'den daha fazla yatırım beklediklerinin altını ısrarla çizmiştir. Türkiye'nin 12. Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın 28 Ağustos'ta gerçekleşen yemin töreninde Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova ve Bosna-Hersek'in devlet başkanı, Romanya'nın başbakan, Yunanistan ve Karadağ'ın da başbakan yardımcısı düzeyinde temsil edilmesi, Balkan ülkelerinin Türkiye'yle ilişkilere verdiği önemi göstermektedir.

Öte yandan ilişkilerdeki pürüz noktaları olarak Yunanistan ile Kıbrıs ve Doğu Akdeniz konularındaki anlaşmazlık, Sırbistan ve Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'nde Türkiye'ye yönelik olumsuz bakışlar ve Bulgaristan'da yükselen aşırı milliyetçilikten söz edilebilir. Özellikle Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin sınırlandırılması ve kullanımı konusunda ortak hareket eden Yunanistan ile GKRY'nin Türkiye ve KKTC ile yaşadıkları görüş ayrılıkları bir sonuca bağlanmadığı takdirde gelecekte daha büyük tartışmalara, hatta krizlere yol açabilir. Ayrıca Kıbrıs sorunu-

354. Son birkaç yıla ait net veriler olmamakla birlikte, Gallup Balkan Monitor'un 2011 yılında yaptığı araştırmaya göre Sırbistan toplumunun yüzde 19'u Türkiye'yi düşman görmektedir, Türkiye'yi dost olarak nitelendirenlerin oranı ise yüzde 17,4'te kalmaktadır.

nun çözümünde bir anlaşma zemininin oluşmasının da büyük ölçüde enerji politikalarına endeksli olduğu görülmektedir.³⁵⁵

AB'nin bundan sonraki genişlemesinin öngörüldüğü fakat üyelik sürecinin oldukça yavaş ilerlediği Batı Balkanlara yönelik Almanya açıkça inisiyatif almaya başladı. 28 Ağustos'ta Berlin'de düzenlenen Batı Balkanlar konferansında bu ülkelerin liderleri bir araya getirilerek aralarındaki sorunların giderilmesine ve AB sürecinin hızlandırılmasına yönelik girişimlerde bulunuldu. Berlin'de 5 Kasım'da dışişleri bakanları düzeyinde yapılan konferansa İngiltere de katıldı. Her ne kadar AB Komisyonu Başkanı Jean-Claude Juncker önümüzdeki beş yıl içinde AB'ye yeni bir üyenin alınmayacağını belirtmişse de³⁵⁶ Batı Balkanlar'ın entegrasyonu konusunda önümüzdeki yıllarda yeni adımların atılması bekleniyor.³⁵⁷ Son yıllarda Türkiye ile Batı Balkanlar arasında siyasi, ekonomik ve toplumsal bağların güçlenmesi, bölgede Türkiye'nin ayrı bir kutup olarak ortaya çıktığı şeklinde yorumlara sebep oldu. AB'ye üyelik müzakereleri devam eden Türkiye'nin Batı Balkanlar'a yönelik yeni girişimlerde kapsam dışı bırakılması, AB'nin (ve özellikle Almanya'nın) bölgeyi kendi tarafına çekerken aynı zamanda Türkiye'den uzaklaştırmak istediğine dair yorumlara sebep olmaktadır.³⁵⁸ Türkiye ise bir taraftan bu ülkelerin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesini desteklemekte, diğer yandan AB ve Rusya gibi aktörlerin Balkanlar üzerindeki nüfuzunun dengelenmesi amacıyla Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci çerçevesinde bölgesel işbirliğinin güçlenmesine yönelik çaba sarf etmektedir.

Siyasi ilişkilerin dışında, 2014 yılında da Türkiye'nin resmi kurumları bölgeyle sosyal, kültürel ve ekonomik bağların güçlenmesinde önemli rol oynamayı sürdürmüştür. Örneğin Türkiye'nin Balkanlar'daki en etkin kurumlarından biri olan TİKA, birçok Balkan ülkesinde eğitim, sağlık, altyapı ve kalkınma projelerini devam ettirmiştir. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Balkanlar'dan çok sayıda öğrenciye Türkiye'de öğrenim imkanı sağlamıştır. Sağlık Bakanlığı, bu yıl dokuz Orta ve Doğu Avrupa ülkesini kapsayan Balkan Acil Sağlık Hizmetleri Projesi'ni resmen başlatmış ve bu kapsamda ilk olarak Arnavutluk ve Kosova'dan gelen bir grup sağlık personeline acil sağlık eğitimi verilmiştir. Halen Balkanlar'ın en önde gelen haber ajanslarından olan Anadolu Ajansı, birkaç yıldır faaliyette bulunan Boşnakça servisinin yanı sıra Arnavutça servisini kurarak bölge Arnavutlarına da doğrudan ulaşmaya başlamıştır. Balkanlar'ın altı ülkesinde kültür merkezleri bulunan Yunus Emre Enstitüsü dil öğretimi ve kültür faaliyetlerini sürdürürken Diyanet İşleri Başkanlığı, din ve eğitim işlerinde Müslüman topluluklara desteğini devam ettirmiştir.

355. Furkan Şenay ve Mehmet Uğur Ekinci, "Birleşik Kıbrıs İçin 'Son Şans': Federal Çözüm Müzakereleri", *SETA Analiz* no. 94, Mayıs 2014.

356. Jean-Claude Juncker, "A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change", Strazburg, 15 Temmuz 2014, s. 11.

357. "Merkel seeks to strengthen EU ties to Western Balkans", *euractiv.com*, 1 Eylül 2014.

358. Akif Emre, "Almanlar Balkanlara el atıyor!" *Yeni Şafak*, 30 Ağustos 2014.

KRONOLOJİ - BALKANLARLA İLİŞKİLER

5 Şubat	Romanya Devlet Başkanı Traian Băsescu Türkiye'ye resmi ziyarette bulundu.
12 Şubat	Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Bosna-Hersek'e bir günlük çalışma ziyareti gerçekleştirdi.
27 Şubat	Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Bulgaristan Dışişleri Bakanı Vigenin'in davetlisi olarak Bulgaristan'a gitti.
10 Nisan	Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin katılımıyla Saraybosna'da Türkiye-Bosna Hersek İş Forumu düzenlendi.
18 Nisan	Arnavutluk Dışişleri Bakanı Ditmir Bushati Türkiye'yi ziyaretinde Türkiye ile Arnavutluk arasında yüksek düzeyli işbirliği mekanizması kurulması kararlaştırıldı.
22 Nisan	Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler Kosova'yı ziyaret ederek resmi temaslarda bulundu ve bazı açılış ve etkinliklere katıldı.
9-11 Mayıs	TBMM Başkanı Cemil Çiçek ve bir grup milletvekili Romanya'yı ziyaret etti ve Bükreş'te düzenlenen Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci Parlamenterler Asamblesi toplantısına katıldı.
11 Mayıs	Bosna-Hersek Üçlü Başkanlık Konseyi'nin Boşnak üyesi ve konseyin dönem başkanı Bakir Izetbegović, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'yi ziyaret etti.
14 Mayıs	Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Saraybosna'da düzenlenen Saraybosna İş Forumu'na katıldı.
10 Haziran	Dışişleri Bakanı Davutoğlu Sırbistan'a resmi bir ziyarette bulundu.
15 Eylül	Makedonya Başbakanı Nikola Gruevski bir heyetle Türkiye'ye bir dizi temasta bulundu.
29 Kasım	Yunanistan Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Evangelos Venizelos Türkiye'ye gelerek Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile görüştü.
5-6 Aralık	Başbakan Davutoğlu, Atina'da düzenlenen Türkiye-Yunanistan 3. Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısına katıldı.

TÜRKİYE-UKRAYNA İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Ukrayna arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra 3 Şubat 1992 tarihinde Türkiye'nin Ukrayna'yı resmen tanımasıyla başlamış ve zamanla gelişmiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler 24-25 Ocak 2011 tarihinde kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey'in (YDSK) kurulmasıyla stratejik ortaklık düzeyine yükseltilmiştir. Sonuncusu 9 Ekim 2013'te Ankara'da olmak üzere bugüne kadar üç toplantı gerçekleşmiştir. YDSK'nın 2014 yılında yapılması gereken dördüncü toplantısı Ukrayna'da yaşanan kriz nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Kasım 2014'te Ukrayna'ya yaptığı ziyaret sırasında bu toplantının 2015 yılının ilk çeyreğinde yapılacağı açıklanmıştır. Ayrıca bu ziyaret kapsamında iki ülke arasında serbest ticaret bölgesi kurulması konusunda sürdürülen müzakerelerin hızlandırılması kararlaştırılmıştır.

İki ülke ikili ilişkilerini daha da geliştirmek adına 1 Ağustos 2012 tarihinde vizesiz seyahat rejimi uygulamaya konmuştur. Türkiye'ye gelen turistler arasında Ukrayna'dan gelenler 15. sırada bulunmaktadır. Ukrayna'da yaşanan siyasi kriz nedeniyle 2014 yılının Ocak-Ekim döneminde Türkiye'ye turist gönderen ilk 15 ülke arasında en büyük düşüş yüzde 13,92'lik oranla (2013'te yaklaşık 700 bin kişi gelirken, 2014 yılında bu sayı 600 bine düşmüştür) Ukrayna pazarında yaşanmıştır.

Türkiye Ukrayna'nın dış ticareti için önemli bir pazar konumundadır. 2012 verilerine göre Türkiye, Ukrayna'nın ihracatında 2. ve ithalatında ise 8. sırada gelmektedir. Türkiye, Ukrayna'dan demir, alaşımsız çelik mamulleri, demir-çelik sıcak madde yassı mamulleri, alüminyum ve buğday gibi ürünleri ithal ederken, Ukrayna'ya turuncuğiller, petrol yağları, motorlu kara taşıtları, plastik/plastikten mamul eşya, elektrikli makine/cihazlar gibi ürünler ihraç etmektedir. Ukrayna'da bulunan 400'den fazla Türk şirketinin bu ülkede bir milyar dolardan fazla doğrudan yatırım yaptığı tahmin edilmektedir. Türk şirketleri Ukrayna'da 1992-2013 yılları arasında 151 proje kapsamında 4 milyar dolarlık iş yapmıştır. Ukrayna'da yaşanan siyasi kriz, ikili ticari ilişkilere de zarar vermiş, iki ülke arasındaki tica-

rette 2014 yılı sonun itibariyle yüzde 15-20 arasında bir düşüşün gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

UKRAYNA KRİZİ VE KIRIM'IN İLHAKI

2014 yılında Ukrayna'nın Rusya ile yaşadığı kriz Soğuk Savaş'ın sona ermesinden beri Ukrayna'nın yaşadığı en büyük meydan okumayı teşkil etmektedir. Bu kriz aynı zamanda Batı ile Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde doğrudan karşı karşıya geldiği ve gün geçtikçe Soğuk Savaş dönemini hatırlatan siyasi bir mücadeleye dönüşmüş durumdadır. Bütün bu gelişmelerin Ukrayna ve Rusya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek isteyen ve aynı zamanda NATO üyesi olan Türkiye için büyük bir meydan okuma teşkil ettiği açıktır. Türkiye'nin Kırım yarımadasındaki Tatarlarla olan tarihi ve kültürel bağları bütün bu denklemi daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Türkiye son bir yılda bütün bu karmaşık denklemde ne Rusya ne de Ukrayna ve Batı ile olan ilişkilerini zedelemeyecek hassas bir dış politika takip etmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin bu politikayı bugüne kadar başarılı bir şekilde uyguladığı rahatlıkla iddia edilebilir. Türkiye'nin Ukrayna krizinde bütün tarafların güvenini kazandığının önemli bir göstergesi emekli Büyükelçi Ertuğrul Apakan'ın Nisan ayında Ukrayna'da oluşturulan AGİT Özel Gözlem Misyonu Başkanlığı'na atanması olmuştur. Bütün bunlara rağmen Rusya ile Batı arasındaki krizin daha da derinleşmesinin Türkiye'nin takip ettiği bu hassas politikayı zorlayacağı açıktır.

Türkiye Ukrayna krizinin başından itibaren dengeli ve hassas bir diplomasi yürütmektedir. Türkiye Rusya ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini zedelemek istemediği açıktır. Buna rağmen Türkiye krizin başından itibaren Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunmuş ve Kırım'ın ilhakinin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve bundan dolayı Türkiye'nin bu ilhakı tanımayacağını açıklamıştır. Diğer taraftan Türkiye, Rusya'nın Türkiye'nin ikinci büyük ticari ortağı ve Türkiye'nin doğalgaz ithalatında yüzde 60 oranına Rusya'ya bağımlı olması dolayısıyla, AB ve ABD'nin Rusya'ya karşı uyguladığı ekonomik ve siyasi yaptırımlara katılmamaktadır. Enerji Bakanı Taner Yıldız 20 Ekim 2014 tarihinde Rusya ile Ukrayna'nın doğalgaz kış paketi konusunda anlaşamaması halinde Batı Hattı'nda Türkiye'nin alternatifi olmadığını belirterek bu hattın Türkiye'nin enerji güvenliği açısından oynadığı rolü ortaya koymuştur. Diğer taraftan Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltmak adına Karadeniz kıyısında sıvılaştırılmış gaz santrali inşa ederek deniz yoluyla LNG ithal etmek isteyen Ukrayna, Türkiye'nin LNG taşıyan gemilerin boğazlardan geçmesine müsaade etmesine ihtiyaç duymaktadır. Türkiye'nin bu güne kadar yaptığı açıklamalar boğazların güvenliği nedeniyle Türkiye'nin böyle bir geçişe sıcak bakmadığı yönünde olmuştur. Ukrayna bütün ekonomik zorluklarına rağmen böyle bir santral inşa edebilirse ilerleyen dönemde bu konunun iki ülke ilişkilerinde daha fazla gündeme gelmesi beklenmektedir. Enerji denklemine bütün hesapları altüst eden gelişme ise Rusya Devlet Başkanı Putin'in Aralık ayında Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında

Güney Akım boru hattı projesinin AB'nin çıkardığı zorluklar nedeniyle iptal edildiğini ve bu boru hattı yerine Türkiye üzerinden Yunanistan sınırına ulaşacak olan yeni bir boru hattı inşa edileceğini açıklaması olmuştur. Bu durum sonucunda Türkiye ile Rusya arasında mevcut karşılıklı bağımlılığın daha da artacağı ve Türkiye'nin AB'ye ulaşan enerji yollarında daha fazla söz sahibi olacağı öngörülmektedir.

Kırım sorunu Türkiye'nin Ukrayna krizinde kurmaya çalıştığı denklemi daha da hassas hale getirmektedir. Öncelikli olarak Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi Karadeniz'de Soğuk Savaş'tan sonra oluşan jeostratejik dengeleri Türkiye'nin aleyhine bozmuş durumdadır. Bu ilhakla beraber Rusya'nın Karadeniz'de bulunan kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesi genişlemiş durumdadır. Bu durumun tarih boyunca Rusya ile rekabet içinde olan ve NATO üyesi olan Türkiye için olumsuz bir durum olduğu ve Karadeniz'deki askeri dengeleri Türkiye'nin aleyhine değiştirdiği açıktır. Diğer taraftan Kırım tarihsel ve kültürel bağlarımızın olduğu Tatar toplumunun anavatanı olması ve Tatarların Rus emperyalizmi ve Sovyet Rusya döneminde uğradıkları soykırım açısından da Türkiye'nin dış politikasında önemli bir konu olarak bilinmektedir. Türkiye Soğuk Savaş sona erdikten sonra Kırım tatarlarının anavatanlarına dönmesini desteklemiştir. Özellikle son on yılda TİKA vasıtasıyla Kırım Tatarlarının sorunlarını çözmeye yönelik birçok proje hayata geçirilmiştir. 2011 yılında iki ülke arasındaki ilişkilerin Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği düzeyine çıkarılmasından sonra TİKA Kiev'de merkez ofisini açmış ve faaliyetlerini Ukrayna geneline yaymış durumdadır. TİKA, Ukrayna'da 1995-2013 yılları arasında 27 milyon dolarlık 171 proje gerçekleştirmiştir. 2014 yılında ise TİKA Ukrayna'daki iç savaşa ve Kırım'daki zorluklara rağmen 800 bin dolar değerinde 28 proje gerçekleştirmiştir.

Türkiye 16 Mart 2014 tarihinde Kırım'da düzenlenen bağımsızlık referandumu ve ardından Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesini tanımadığını açıklamıştır. Bu bağlamda dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 15 Nisan 2014 tarihinde Kırım Tatar Meclisi eski başkanı Abdülcemil Kırımoglu'na Cumhuriyet Nişanı vererek Tatarların Türkiye için ifade ettiği önemi bir kez daha vurgulamıştır. Buna rağmen Türkiye, Tatarların Kırım'da ortaya çıkacak bir karışıklıktan büyük zarar göreceği düşüncesinden hareketle sorunun Rusya ile diplomatik görüşmelerle çözülmesinden yana tavır almış durumdadır. Bundan dolayı Kırımoglu ve Kırım Tatar Meclisi Başkanı Rıfat Çubarov'un Kırım'a girişinin yasaklanması ve Eylül ayında Kırım Tatar Meclisi'ne yapılan baskın gibi olaylar Türk-Rus ilişkilerinde büyük krizlere yol açmamıştır. Buna rağmen Türk devlet adamları defalarca Türkiye'nin Kırım'ın ilhakını hiçbir zaman tanımayacağını açıkça belirtmiştir. Bu bağlamda THY Kırım'ın ilhakından sonra Kırım'a olan uçuşlarını durdurmuştur. Fakat Kırım ile bağların kopmaması adına THY Kırım'a en yakın Ukrayna şehri olan Kherson'a 15 Ekim 2014 tarihinden itibaren haftada dört gün olmak üzere İstanbul'dan seferler başlatmıştır.³⁵⁹

359. http://www.dha.com.tr/thy-kherson-seferlerine-basladi_780278.html

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - UKRAYNA İLİŞKİLERİ

1 Mart	Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Kırım'daki gelişmeler üzerine Ukrayna'ya ziyaret sırasında Başbakan Yatsenyuk ve Dışişleri Bakanı Deşitsa görüşmeler yaptı.
17 Mart	Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Kırım Tatar Meclisi eski başkanı Abdülcemil Kırımçoğlu ile Ankara'da Kırım'ın ilhaki üzerine ortak basın toplantısı gerçekleştirdi.
2 Nisan	Emekli Büyükelçi Ertuğrul Apakan Ukrayna'da oluşturulan AGİT Özel Gözlem Misyonu Başkanlığı'na atandı.
15 Nisan	Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Kırım Tatar Meclisi eski başkanı Abdülcemil Kırımçoğlu'na Cumhuriyet Nişanı verdi.
8 Temmuz	Abdülcemil Kırımçoğlu ve Rifat Çubarov, Türkiye'yi ziyaret etti ve siyasi liderlerle görüşmeler gerçekleştirdiler.
17-18 Temmuz	AB Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Kiev'e yaptığı resmi ziyarette Abdülcemil Kırımçoğlu, Ukrayna Dışişleri Bakanı Pavlo Klimkin ve Devlet Başkanı Petro Poroşenko ile görüşmelerde bulundu.
6 Eylül	Petro Poroşenko, Cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan ile bir araya gelerek Ukrayna krizi ve Kırım Tatarları konusunda görüş alışverişinde bulundu.
16 Eylül	Türkiye, Kırım Tatar Meclisine yapılan baskını kınadı ve Kırım halkının yanında olduğunu bildirdi.
17 Eylül	Dışişleri Bakanlığı, 14 Eylül'de Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde yapılan seçimleri tanımadığını belirtti.
2 Kasım	Donetsk'teki ve Lugansk'taki ayrılıkçılar kendi seçimlerini yaptı. ABD, AB ve Türkiye seçimleri tanımadığını açıkladı.
10 Kasım	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Kiev'e resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

Türkiye-Mısır ilişkilerinin son dönemdeki seyrini belirleyen temel faktör, 3 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ve Türkiye'nin bu gelişmeye karşı takındığı tutumdur. Mursi yönetiminin iktidara gelişi, dış politikadan askeri alana, ekonomiden sosyal ilişkilere, kültürel ilişkilerden belediyeçiliğe, hemen hemen her alandaki işbirliği kısa sürede hız kazanmıştı. Ancak Mısır'da gerçekleşen askeri darbe bütün bu ilişkileri etkilemiş ve ekonomik alan hariç diğer ilişkiler oldukça düşük düzeyde seyretmeye başlamıştır. Türkiye'nin 3 Temmuz askeri darbesine karşı takındığı tavır kimi zaman ideolojik bir tercih olarak yorumlanmış ve bu tepkinin rasyonel zemini örtülmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin Mısır ile kısa sürede bu kadar yoğun ilişkiye geçtiği bir dönemde gerçekleşen darbe aynı zamanda Türkiye'nin çıkarlarını da etkilemiştir. İlişkilerin darbe yönetimi ile aynı düzeyde seyretmesi ise Türkiye'nin son on yıldaki bölgesel politikalarına ve içeride inşa etmeye çalıştığı yeni siyasal perspektif çabalarına taban tabana zıt bir tercih olurdu. Bir yandan darbe rejimi ile hesaplaşarak yeni ve rasyonel bir siyaset zemini inşa ederken Mısır'daki darbeyi sorun etmemek ve darbe yönetimi ile yoğun bir ilişkiye girmek Türkiye'nin yalnızca bölgesel politikası içinde bir çelişkiye düşmesi anlamına gelmeyecek aynı zamanda inşa etmeye çalıştığı siyasal zemine ilişkin inandırıcılığını kaybetme ihtimalini de doğuracaktı.

Türkiye'nin Mısır'la olan ilişkilerinin 2014 yılındaki seyri de bu gergin siyasal atmosferin gölgesinde gelişmiştir. 14-15 Ocak'ta yapılan referandum ile kabul edilen yeni anayasa askeri yönetimin iktidarının pekiştirilmesinin ilk adımı oldu. Sisi'nin Temmuz ayında cumhurbaşkanı seçilmesi de bunu devam ettirdi. Kasım 2013'te Türkiye'nin Kahire Büyükelçisinin "*persona non grata*" ilan edilmesi karşısında mütekabiliyet ilkesi gereği Türkiye'nin de aynı adımı atması sonucu 23 Kasım 2013'ten itibaren iki ülke arasındaki ilişkiler maslahatgüzar seviyesine inmiş oldu.

Türkiyeli ve Mısırlı yetkililer yıl içerisinde zaman zaman tansiyonu yükseltecek karşılıklı açıklamalarda bulunmuştur. Özellikle Mart ve Nisan ayları içinde Mısır mahkemelerince verilen idam kararları karşısında Türkiye'deki hem siyasi karar veri-

ciler hem de sivil toplum temsilcileri tepkilerini yüksek düzeyde dile getirmişlerdir. Darbe yönetiminin tipik ve temsili bir kararı olan idamlar karşısında dile getirilen tepkilere karşılık Mısır yöneticileri de İhvan'ın bir terör örgütü olduğu söylemini ve Türkiye'nin de teröre destek olduğu yönünde bir propagandayı devreye sokmuştur.

3 Haziran 2014'te Genelkurmay Başkanı Sisi'nin Mısır cumhurbaşkanı seçilmesi ile Mısır rejiminin ülke içindeki muhalefete karşı yumuşamayacağı ve uluslararası alanda Türkiye'yi ötekileştiren bir tutum sahibi olacağına dair bir ipucu oldu. Seçimden bir hafta sonra Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Sisi'yi tebrik etmesi Türkiye-Mısır ilişkilerinin yumuşayacağına dair bazı yorumları gündeme getirmiş, fakat Başbakan Erdoğan, 25 Haziran'daki AB Büyükelçileriyle buluşmasında "Sisi'ye giden tebriklerin kabul edilemeyeceğine" dair açıklaması ile hem AB ülkeleri dahil olmak üzere Sisi'ye yönelik tebrikleri eleştirmiş hem de bu beklentiyi boşa çıkarmıştır.

Türkiye-Mısır ilişkilerinin doğrudan etkilediği bir sorun da İsrail-Filistin ilişkileridir. Bu durum 8 Temmuz 2014'te İsrail'in "Koruyucu Hat" adı altında Gazze'ye düzenlediği saldırı sürecinde kendini göstermiştir. İsrail'in Filistinli aktörler arasındaki ayrıştırıcı stratejinin de katkısı ile bütünleşmemesi İsrail'in lehine bir zemin oluşturmuştur. 3 Temmuz askeri darbesinden sonra Mısır rejiminin Filistin'in en güçlü iki aktöründen birisi olan Hamas'ı terör örgütü olarak ilan etmesi, Türkiye'nin de darbe yönetimine karşı takındığı sert tutum ile birlikte değerlendirildiğinde Hamas ile el-Fetih arasındaki ayrışmayı derinleştirme potansiyeli taşımaktadır. Öte yandan Mısır'ın İhvan'ı terör örgütü olarak ilan etmesi, İsrail'i Hamas karşısında oldukça avantajlı bir duruma getirmiştir. Zayıf bir aktör olarak Hamas el-Fetih'in görece avantaj kazanmasına yol açsa da bu durumun İsrail lehine işlediği gerçeğini değiştirmemektedir. Haziran ayında el-Fetih ile Hamas birlik hükümetini kurmasına rağmen gerçekleşen Gazze saldırısı ve işgal sürecinde İsrail'in Mısır üzerinden izlediği strateji bu durumun somut göstergesidir. Nitekim İsrail ateşkes için istediği şartları dikte edebilmek amacıyla arabulucu olarak Mısır'ı tercih etmiş, Refah sınır kapısını bir baskı unsuru olarak kullanmış ve İhvan-Hamas hattına karşı İsrail-Mısır işbirliği söylemi ile Mısır yönetimini kendi siyasetinin payandası olarak kullanmıştır. Gazze işgalinin 48. gününde sağlanan ateşkes şartlarına bakıldığında İsrail'in süreç boyunca işlediği katliamlar, Gazze'yi yerle bir etmesi bir yana Mısır yönetiminin Gazze'ye hayat taşıyan tünellere yönelik saldırıları, Refah sınır kapısını (insani yardımların eriştirilmesi durumu hariç) kapatması İsrail lehine somut sonuçlar üretmiştir. Her ne kadar Türkiye bu süreçte oldukça dikkatli bir yol izleyerek arabuluculuk konusunda Mısır yönetimini sorunsallaştırmadıysa da, İsrail Türkiye ile Mısır arasındaki mevcut ilişki düzeyini verili bir avantaj olarak kullanmıştır.

Türk siyasi karar vericiler için darbe yönetimi ve aldığı kararlar, mevcut uluslararası statükoya karşı bir itiraz unsuru olarak da dile getirilmiştir. Bu itiraz "dünya beşten büyüktür" söylemi etrafında somutlaşmıştır. Batılı aktörlerin Mısır'daki darbe karşısındaki tutumlarını sorunsallaştırma amacına yönelik ifadeler dile getirildikçe,

Mısır yönetiminden de Türkiye'ye karşı bir açıklama/suçlama gelmiş ve kriz farklı boyutlar kazanmıştır. 24-30 Eylül 2014 tarihinde BM Genel Kurul toplantısı için New York'ta bulunan Türkiye ve Mısırlı yetkililer arasında yaşanan kriz böylesi bir durumun yansıması olmuştur. İki tarafın Dışişleri Bakanlarının görüşeceğine dair haberler çıkmış fakat daha sonra bu toplantı iptal edilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Genel Kurul'a hitaben yaptığı konuşmada ise hem Sisi'yi darbecilikle suçlaması hem de Batılı aktörleri demokratik olmayan yöntemlerle iktidara geçen bu yönetime verdiği destekten dolayı eleştirmesi meselenin bu çift taraflı farklı boyutunu gözler önüne sermiştir.

Türkiye-Mısır ilişkilerinin etkilediği bir başka alan ise Doğu Akdeniz'deki enerji meselesi olmuştur. Son yıllarda bu bölgede hız kazanan enerji arama ve pazarlama çalışmaları bu yılın sonuna doğru tartışma konusu olmuştur. Mısır, İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın bir süredir yürüttüğü çalışmalara dahil olmuş ve bu ülkeler arasında işbirliğini hedefleyen hem ikili hem de ortak görüşmeler yoğunlaşmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Sisi, Yunanistan Başbakanı Samaras ve GKRY Başkanı Anastasiadis'in katılımıyla 8 Kasım'da Mısır'da düzenlenen zirvede bir yandan işbirliği mesajları verilmiş öte yandan Mısır Cumhurbaşkanı Sisi Türkiye'nin münhasır ekonomi bölgesindeki faaliyetlerini durdurma çağrısı yapmıştır. Her ne kadar Samaras ve Anastasiadis Türkiye hakkında çok daha dikkatli ve ifadeler kullandıysa da Sisi rejiminin bu zirveyi de Türkiye aleyhine bir platforma çevirme çabası dikkat çekmiştir. Enerji boyutunun da devreye girmesi ile son derece yüksek stratejik önemi haiz Doğu Akdeniz'in Türkiye için önemi daha da artmıştır. Nitekim bu bölgede enerji arama çalışmalarını yoğunlaştırmış ve kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmaması için çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Türkiye ayrıca özellikle Yunanistan'la ilişkilerini sıcak tutarak hem Kıbrıs sorununun çözümü için bir zemin oluşturmaya çalışmakta hem de Mısır rejiminin bu tür platformları Türkiye aleyhine çevirme çabasını engellemeye çalışmaktadır. Nitekim Aralık ayının ilk haftasında Yunanistan'da düzenlenen 3. Türk-Yunan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi sonrası yapılan açıklamada Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye rağmen hiçbir düzenlemenin yapılmasına izin verilmeyeceği vurgulanmıştır.

EKONOMİK İLİŞKİLER

Siyasi ilişkilerin seyri ile karşılaştırıldığında ekonomik alanda dramatik bir değişimin yaşanmadığı görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2013'te yılında Türkiye-Mısır ticaret hacmi 4.910 milyar dolar civarındaydı. Ekonomi Bakanlığının göre 2014'te ise (Ekim ayına kadar) bu rakam 3.8 milyar dolara yaklaşmıştır. Askeri darbe iki ülkenin karşılıklı ekonomik ilişkilerine doğrudan etki etmese de yaşanan çatışma ve kaos ortamı Mısır halkının alım gücünü düşürerek Türkiye'nin bu ülkeye olan ihracatının da görece azalmasına neden olmuştur. Bu anlamda 2014 yılındaki değişimde de bu faktörün etki ettiği ifade edilebilir. 2015 yılı ekonomik verilerini etkileyecek gelişme ise, Mart 2012'de imzalanan "Ro Ro" anlaşmasının fesih kara-

rı olacaktır. Mart 2015'ten sonra geçerliliği sona erecek olan anlaşma, Türkiye'nin Mısır limanlarını kullanmasını düzenliyordu. Verilen karar değişmezse ticaret hacminde düşüşler yaşanabilir.

SONUÇ

Türkiye ile Mısır modern tarihleri boyunca inişli çıkışlı bir ilişki yaşadıysa da hiçbir zaman bugünkü kadar düşük seviyede seyretmemiştir. Mısır'da yaşanan askeri darbe ve sonrasındaki gelişmeler, altın bir dönem yaşayan Türkiye-Mısır ilişkilerine ciddi bir darbe vurdu. Türkiye-Mısır ilişkilerinin bu düzeyde seyretmesi darbe yönetiminin Türkiye'ye dair söylemsel ve pratik düzeyde takındığı tavır ile yakından ilgilidir. Darbe yönetimi hem iç hem de dış siyasetini Müslüman Kardeşler'i ötekileştirmek üzerine kurmuştur. Bu tercih Türkiye'nin bölgesel siyasetinde ilişkili olduğu aktörleri de zayıflattı. Bu bağlamda darbe Türkiye'nin son on yıldır bütüncül bir paradigma ile geliştirdiği bölge siyaseti ve özelde ise Filistin politikası, Körfez ve hatta Suriye politikasını da etkileme potansiyeline sahip bir unsur olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin darbeye verdiği tepki doğrudan ideolojik bir tercih yönünde İhvan'a verilen bir destek olarak yorumlanması eksik bir yaklaşımdır.

İki ülkenin ilişkilerinin bozulması yalnızca Türkiye ile Mısır'ı değil, aynı zamanda bölgesel düzeyde de hissedilmiştir. Bölgedeki İran-Suudi Arabistan arasındaki gerginlik, bölgedeki İslami dinamizm, İsrail-Filistin çatışması ve son dönemlerde oldukça tartışmalı bir düzlemde yürüyen Doğu Akdeniz üzerindeki enerji mücadeleleri bölgesel düzeydeki örneklerdir. Bu açıdan bakıldığında iki ülke arasındaki gerginliğin her iki ülkeye de zarar verdiği ve kısa dönemde bir gelişme beklenmeyecek olsa bile her iki ülkenin hasar kontrolü yapması gerektiği ve ilişkileri tümüyle koparacak söylemlerden uzak durması gerektiği açıktır.

Bu gerginliğin aşılması için uygun bir formül bir yandan kolay, bir yandan da oldukça zor görünmektedir. Kolay, çünkü Mısır yönetiminin muhalif unsurlara karşı geliştireceği bir yumuşama siyaseti böylesi bir formülün kapısını açabilir. Bu değişim başta Türkiye olmak üzere Mısır'ın uluslararası siyasette gergin olduğu ilişkilerin de yumuşamasına kapı aralayacaktır. Türkiye'nin Mısır'ı sürekli dost ve kardeş ülke olarak vurgulaması bu değişime bir zemin oluşturmaktadır. Öte yandan böylesi bir değişim zor çünkü mevcut Mısır yönetimi böylesi bir değişikliğe gitmeye pek istekli değil. Mübarek'in devrim sürecinde yaşanan ölümler başta olmak üzere diğer suçlardan beraat ettirilmesi bile bu durumun bir göstergesi olarak okunabilir.

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - MİSİR İLİŞKİLERİ

14-15 Ocak	Yapılan referandumla Mısır Anayasası kabul edildi.
24 Mart	Minye Ceza Mahkemesi, darbe karşıtı 529 kişi hakkında "şiddete teşvik suçlamasıyla" idam cezası kararı aldı.
28 Nisan	Mısır'da mahkeme 683 kişi hakkında idam kararı aldı.
3 Haziran	Abdülfettah Sisi Mısır Cumhurbaşkanı olarak seçildi.
11 Haziran	Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, Mısır Cumhurbaşkanı Sisi'yi tebrik ettiği açıklandı.
25 Haziran	Başbakan Erdoğan, AB Büyükelçileriyle buluşmasında "Sisi'ye giden tebriklerin kabul edilemeyeceğine" dair açıklama yaptı.
24 Eylül	Türkiye ve Mısır Dışışleri Bakanlarının New York'ta görüşeceği bildirildi ancak ertesi gün bu görüşme iptal edildi.
25 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan BM Genel Kurul'unda hem Sisi'yi hem de destek veren Batılı ülkeleri sert bir dille eleştirdi.
8 Kasım	Mısır Cumhurbaşkanı Sisi, Yunanistan Başbakanı Samaras ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi Başkanı Anastasiadis Kahire'de bir araya geldi.

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

2014 yılı Türkiye-İsrail ilişkileri açısından önceki yıllarla karşılaştırıldığında iki ülke arasında yakınlaşma beklentilerinin en azından yılın ilk yarısından korunduğu ancak İsrail'in Gazze saldırısının ardından yakınlaşmak bir yana ilişkilerde yeni bir kriz alanının belirleyici olduğu bir yıl oldu. Bu bağlamda 2014 Türkiye-İsrail arasında gerginlik dönemine işaret eden bir yıl olarak tanımlanabilir. Bir taraftan İsrail yönetiminin Mavi Marmara hadisesinden dolayı adım atmayışi diğer taraftan Gazze saldırısı ve Mescid-i Aksa baskını Türkiye'nin İsrail'e yönelik sert tepkisine neden oldu.

İkili ilişkilerdeki iyileşme umuduna dair ilk gelişme İsrail'in Mavi Marmara baskınına yönelik tutumunun değişmeye başlamasıyla yaşandı. Türkiye'nin ikili ilişkilerde bir yakınlaşma olması için şart koştuğu üç talepten biri olan "İsrail'in Türkiye'den Mavi Marmara nedeniyle resmi özür dilemesi" yılın ilk yarısında yerine getirilirken, baskın sırasında hayatını kaybedenlerin ailelerine İsrail'in tazminat ödemesi ve Gazze'ye yönelik ambargonun kaldırılması talepleri iki ülke arasında yürütülen yoğun müzakerelerle nihai denebilecek bir aşamaya taşınmıştı. Bu bağlamda 2014 yılının ilk aylarında sergilenen bu yakınlaşma çabası karşılıklı olarak bir mutabakat sağlanacağı hissiyatı doğurmuştu. Nitekim Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 9 Şubat tarihinde, Mavi Marmara saldırısının ardından İsrail ile ilişkilerin "normalleşmeye en yakın olduğu dönem" olarak nitelerken, Charlie Rose ile 29 Nisan'da yaptığı mülakatta Başbakan Erdoğan gelinen noktayı "Tazminatta da belli bir noktaya artık gelindi. Yani buna anlaşma noktası diyebilirim" ifadelerini kullanmıştı. Ancak Netanyahu hükümeti imza aşamasındaki anlaşma metnini onaylamaya yanaşmadı.

Mart 2013'te Obama'nın İsrail ziyaretinin hemen sonrasında Netanyahu'nun Türkiye'den resmi olarak özür dilemesi sonrası ilişkilerin pozitif yönde ilerleyeceği ve normalleşme adımlarının sırasıyla hayata geçirileceği beklentisi daha da arttı. Bu durum ikili ilişkilerdeki Mavi Marmara hadisesinden kaynaklanan gerilimi aşmak ve normalleşmeye ulaşma için önemli bir adım olarak ortaya çıkmış olsa da Türkiye tarafında yaşanan gelişmeler bu durumun hiç de kolay olmayacağını göstermişti.

İstanbul 7. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 26 Mayıs'ta Mavi Marmara saldırısı yapmakla sorumlu tuttukları İsrail Genelkurmay Başkanı Rau Aluf Gabiel AŐkenazi, Deniz Kuvvetleri Komutanı Eliezer Alfred Marom, Hava Kuvvetleri Komutanı AviŐay Levi ve Askeri İstihbarat Servisi Başkanı Amos Yadlin hakkında yakalama, tutuklama ve kırmızı bülten çıkarılması için gerekli kurumlara yazı yazılmasına dair karar alması karşılıklı olarak yeni bir gerginliğin oluşmasına neden oldu. Başbakan Erdoğan kararın "kendileri açısından iki ülke arasındaki süreci etkilemeyeceğini" söylemesine rağmen İsrail tarafı bu kararı yakınlaşma çabalarına yönelik engelleyici bir girişim olarak değerlendirdi. Taraflar arasında Temmuz ayına kadar bir dizi müzakere gerçekleşmesine rağmen İsrail'in 7 Temmuz 2014'te Gazze'ye yönelik başlattığı saldırı bu görüşmelerin devam etmesini engellediği gibi ikili ilişkilerin daha gergin bir döneme girmesine neden oldu.

İsrail yönetiminin, 12 Haziran'da Batı Şeria'da üç genç Yahudi yerleşimcinin kaçırılması ve cesetlerinin 30 Haziran'da bulunmasıyla ilgili Hamas'ı suçlaması ve Kudüs'te Filistinli bir gencin kaçırılıp yakılarak öldürülmesi ile tırmanan gerilim sonrası İsrail, 7 Temmuz'da Gazze saldırısını başlattı. Böylesi bir saldırı Türkiye-İsrail arasındaki yakınlaşma ihtimalini ortadan kaldırdığı gibi ilişkilerin de gergin bir seyir izlemesine neden oldu. İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarının Türkiye'de tüm toplum kesimleri tarafından çok geniş bir tepkiyle karşılanması sebebiyle mecliste grubu bulunan partiler TBMM'de İsrail'i kınayan ortak bir bildiriye imza attı. Buna mukabil İstanbul ve Ankara'daki protesto gösterileri nedeniyle İsrail, düşük temsil seviyesinde olan ilişkileri daha da geriletme kararı alırken, İsraili diplomatların ailelerinin Türkiye'den ayrılmasını ve İsraili vatandaşların Türkiye'ye seyahat etmemelerini istedi. 51 gün devam eden saldırılarda çoğu sivil iki binden fazla kişinin hayatını kaybetmesi ve Gazze'nin tam bir harabeye dönmesine her kademedede çok sert bir tutum ve üslup ile karşı çıkan Türkiye, İsrail'in saldırısı sonucunda Gazze'de hayatını kaybedenler için 3 günlük yas ilan etti.

Türkiye İsrail'e yönelik tepkisinin yanı sıra taraflar arasında ateşkes sağlanması için de Gazze saldırısı boyunca arabuluculuk için çaba serf etti. Ancak İsrail'in, ateşkesin sağlanması konusunda Mısır yönetiminin inisiyatifi ile eşgüdümlü hareket etme isteği Türkiye'nin ateşkes girişimlerini zora soktu. Ne var ki Hamas, Mısır'ın ateşkes anlaşmasını başlangıçta reddetmesi Türkiye ve Katar'ın ateşkes için yapılan müzakerelerde etkinliğini ortaya koymasına olanak sağladı. Türkiye'nin arabuluculuk girişimi İsrail yönetimi tarafından Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir gerilim konusu oldu. İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Lieberman, Türkiye ve Katar'ı Mısır'ın sunduğu ateşkes teklifini sabote etmekle suçlarken benzer şekilde Mısır Dışişleri Bakanı Sami Şükrü de Türkiye'yi Kahire'nin ateşkes çabalarına ket vurmakla itham etti.

İsrail, Türkiye'nin arabulucu olarak ateşkes sürecinde yer almasını engelleyerek diplomatik etkinliğini sınırlandırma çabasındaiken, Obama'nın Türkiye'yi "güven" ifadeleriyle birlikte anması ve arabulucu olarak süreçteki önemini vurgulaması İsrail

il'de sınırların daha da gerilmesine yol açtı. Zira Kerry ile Davutoğlu İsrail saldırılarının sona erdirilmesi ve taraflar arasında sürdürülebilir bir ateşkesin tesisi için yoğun bir temas trafiği yürütmektedirler. Burada Türkiye'nin temel beklentisi ateşkes üzerinden kazanılacak bir prestijden ziyade saldırıların bir an evvel durması ve Davutoğlu'nun da belirttiği üzere "sürdürülebilir barış ve onurlu bir ateşkes" sağlanması kaygısı doğrultusunda idi.

2014 yılının sonuna doğru ise Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerginlik yaşanmasına neden olan bir diğer gelişme ise İsrail'in Mescid-i Aksa'ya yönelik baskınıydı. Bir hahama suikast girişiminde bulunduğu gerekçesiyle bir Filistinlinin öldürülmesi sonrası oluşan gergin atmosferde 1967'den beri ilk kez Mescid-i Aksa'nın tüm Müslümanlara kapatıldığı duyurulması ve İsrail askerlerinin Mescid-i Aksa'ya yönelik baskınlarda bulunması Kudüs'te tansiyonu yükseltirken Türkiye başta olmak üzere tüm duyarlı ülkelerin tepkisine neden oldu. Mahmud Abbas, İsrail'in Mescid-i Aksa'yı kapatma kararının "savaş ilanı" olacağını açıklarken Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Başbakan Davutoğlu İsrail askerinin Mescid-i Aksa'ya girmesini "tam bir barbarlık" olarak nitelendirerek İslam dünyasının kutsal mekanlarından birine yapılan bu saldırıyı çok sert ifadelerle kınadılar. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 19-20 Kasım Cezayir resmi ziyareti çerçevesinde Türk-Cezayir İş Forumu toplantısında, "İsrail'in Mescid-i Aksa'ya yaptığı barbarca saldırı Türkiye'ye yapılmış bir saldırıdır. Çünkü Mescid-i Aksa hepimizin mescididir" açıklamasında bulundu. Dolayısıyla İsrail'in Mescid-i Aksa baskınıyla zaten hassas bir zemine sahip olan ilişkilerin daha problemlili bir yapıya bürünmesine sebep oldu.

Sonuç olarak 2014 yılı Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde gergin dönemlerinden biri oldu. Her ne kadar 15 Mayıs'ta Soma'da meydana gelen maden kazası sebebiyle İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres Cumhurbaşkanı Gül'e taziye mesajı göndermesi gibi sembolik adımlar atılsa da iki ülke arasındaki normalleşmenin hali-hazırda birçok zorlukla karşı karşıya olduğunu belirtmek gerekmektedir.

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - İSRAİL İLİŞKİLERİ

27 Ocak	Türk Dışışleri Bakanlığı 27 Ocak Uluslararası Holokost Kurbanlarını Anma Günü dolayısıyla bir açıklama yayınladı.
4 Şubat	İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak, iki ũlke arasındaki gŕrűŐ farklılıklarının giderilerek iki ũlke arasındaki gerginliğin sona ermesini istediğini sŕyledi.
9 Şubat	Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Mavi Marmara saldırısının ardından İsrail ile ilişkilerin normalleşmeye en yakın olduğu dŕnemin yaŐandđını sŕyledi.
15 Mayıs	Soma'daki maden kazası sebebiyle İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres Cumhurbaşkanı Gŕl'e taziye mesajı gŕnderdi.
26 Mayıs	İstanbul'da gŕrűlen Mavi Marmara baskını davasında dŕnemin dŕrt İsraili komutanı hakkında tutuklama kararı ııkartıldı ve kırmızı bŕlten yayınlandı.
7 Temmuz	İsrail Gazze'ye saldırdı. 51 gŕn devam eden saldırılarda 2 bin 158 kişi hayatını kaybetmiş, 11 binden fazla kişi de yaralanmıŐtı.
15 Temmuz	Başbakan Erdoğan, İsrail'in saldırısı altındaki Gazze'ye dŕnyanın tepkisiz kalmasını eleştirdi.
17 Temmuz	İsrail Dışışleri Bakanı Avigdor Lieberman, Tŕrkiye'yi ve Katar'ı Mısır'ın sunduğu ateşkes teklifini sabote etmekle suçladı.
18 Temmuz	İsrail Dışışleri Bakanlığı, kara saldırısı sonrasında başlayan protesto gŕsterileri ũzerine, gŕvenlik gerekÇesiyle İsrail'in Tŕrkiye'deki diplomatik varlığının minimum seviyeye indirileceğini açıkladı
18 Temmuz	Başbakan Erdoğan, İsrail'in barbarlıkta Hitler'i dahi geŐtiđini sŕyledi.
27 Temmuz	Obama, Netanyahu'nun Tŕrkiye'nin ve Katar'ın arabuluculuk girişimine karşı olumsuz tavrına "Ben, Katar ve Tŕrkiye'ye gŕveniyorum. İsrail Şu anda arabulucu seŐebilecek bir pozisyonda değil" yanıtını verdi.
30 Ekim	İsrail askerleri Mescid-i Aksa'ya girdi.
5 Kasım	Başbakan Davutoğlu "İsrail askerinin Mescid-i Aksa'ya girmesi tam bir barbarlıktır. İnsanlığın en kutsal mekânlarından birine yapılan bu saldırı en sert Şekilde karşılık bulmalıdır" dedi.
18 Kasım	Dışışleri Bakanı Mevlŕt ıavuoŐđu, Kudŕs'teki sinagog saldırısını kınadı.

TÜRKİYE-FİLİSTİN İLİŞKİLERİ

2014 yılında Türkiye’de hem iç hem de dış politikada Filistin konusu çok yoğun bir şekilde yer aldı. İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırısı ve Mescid-i Aksa baskını ile Filistinlilere yönelik saldırgan politikaları Türkiye’de hem hükümetin hem de toplumun tepkisini çekti. Türkiye’de kamuoyunun dış politikada en hassas olduğu ve toplumun büyük bir çoğunluğunun üzerinde uzlaştığı nadir dış politika meselelerinden biri olan Filistin konusunda yıl boyunca hükümet gerekli desteğin artırılması adına yoğun bir diplomasi yürüttü. Türkiye’nin Filistin’e yönelik en temel amaçlarından birisi olan “Filistinli aktörler arasındaki ihtilafın giderilmesi ve tüm tarafların tek bir çatı altında toplanması” 23 Nisan’da Fetih ile Hamas’ın ortak hükümet kurma konusunda anlaşması ve Ulusal Birlik hükümetinin 2 Haziran’da ilan edilmesi ile gerçekleşmiş oldu.

Hamas yönetimi Başbakanı İsmail Haniye sağlanan uzlaşıyla ilgili Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nu arayarak destek istedi. Davutoğlu ise “Batı Şeria ve Gazze’ye insani yardımlar yapılacağını ve ulusal birliğin başarıya ulaşması için çaba sarf edeceklerini söylemekle birlikte ABD ve diğer bazı devletlerin dışişleri bakanlarını arayarak, Filistin’de birliğe giden yola destek vermelerini isteyeceğini” ifade etti. 2 Haziran’da uzlaşma hükümeti sonrasında ise Başbakan Erdoğan Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas’ı arayarak, “Filistinliler arasında milli mutabakatın sağlanmasına yönelik çabaları başından bu yana desteklediğini, bu doğrultuda uzlaşma hükümetinin kurulmuş olmasından büyük memnuniyet duyduklarını” vurguladı.

İsrail’in 7 Temmuz’da başlattığı “Koruyucu Hat Operasyonu” sürecinde ise Türkiye, bir yandan Filistin’de kurulan birlik hükümetinin arkasında durduğunu ve devam ettirilmesi gerektiğini dile getirirken diğer yandan da Tel Aviv yönetimine yönelik sert eleştirilerde bulundu. Bu bağlamda Türkiye, İsrail’in saldırılarının sona erdirilmesi ve taraflar arasında sürdürülebilir bir ateşkesin tesisi için özellikle Washington yönetimi ve Hamas nezdinde yoğun bir temas trafiği yürüttü ve bütün bu görüşmelerde kalıcı ve etkili bir ateşkesin ilan edilmesi için inisiyatif üstlenerek destek sağladı. Bu bağlam-

da Dışışleri Bakanı Davutoğlu, Türkiye'nin czm önerilerini müzakere etmek üzere Paris'te ABD Dışışleri Bakanı Kerry ile bir araya gelerek Hamas ve Filistin yönetiminin kabul edebileceği bir ateşkesin oluşturulması için caba sarf etti. Bununla birlikte Davutoğlu Halid MeŐal ile de sürekli iletişim halinde bulundu ve MeŐal ile 25 Temmuz'da Doha'da bir araya gelerek ateşkes üzerinde Hamas'ın önceliklerini değerlendirmek ve czmn sağlanması konusunda devreye girdi. İsrail saldırılarının devam ettiği dönemde Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas ise 18 Temmuz'da Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Türkiye'nin diplomatik cabaları karşısında İsrail ve Mısır'ın Türkiye'yi ateŐkesi bloke etmekle suçlamaları ise Ankara tarafından; Filistinlileri dayatmacı bir ateŐkese mecbur bırakmayı hedeflediği için karşı cıkıldı. Ancak zellikle Hamas tarafında Türkiye'ye yönelik bir güven olması ve ABD'nin Türkiye ile süreci yönetmesi ateşkesin muhteiyatını doğrudan etkiledi.

Bununla birlikte Türkiye İsrail saldırısı sonrasında harabe haline dönen Gazze'de ciddi bir sosyal, ekonomik ve insani yardım faaliyetinde bulundu. Ekim ayı içerisinde Gazze'nin yeniden imarı için Mısır'ın başkenti Kahire'de düzenlenen uluslararası konferansa katılan ülkeler toplam 5,4 milyar dolar yardım yapacaklarını duyururken, Türkiye Gazze'nin imarı için 2014-2017 yılları arasında ilave 200 milyon dolar daha yardım taahhüdünde bulundu. Avrupa Adalet Divanı'nın Aralık ayı içerisinde Hamas'ı "terör rgt" listesinden cıkaran bir karar alması ve Filistin'i tanıyan Avrupa parlamentolarının sayısının artmasına ise Türkiye desteğini açıkladı. Türkiye bu bağlamda; "İsraililer 1948 yılında devletlerine kavuŐmuŐken, Filistinlilerin yıllardır bu temel haktan mahrum kalmasının da izahı yoktur. Bu tarihi adaletsizliğin giderilmesi doğrultusunda Filistin hükümeti ve halkına desteğimizi hep birlikte sürdüreceğiz. Başkenti Doğu Kudüs olan 1967 öncesi sınırları içinde egemen ve bağımsız bir Filistin devleti en kısa zamanda kurulmalıdır" açıklamasında bulunarak desteğini sürdürdü.

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - FİLİSTİN İLİŞKİLERİ

23 Nisan	Fetih ve Hamas ortak hükümet kurma konusunda anlaŐtılar.
2 Haziran	Filistin'de Ulusal Birlik hükümeti kuruldu.
7 Temmuz	İsrail Gazze'ye "Koruyucu Hat Operasyonunu" başlattı.
18 Temmuz	Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
30 Ekim	İsrail askerleri Mescid-i Aksa'ya girdi.
17 Aralık	Avrupa Adalet Divanı Hamas'ı terör listesinden cıkardı.

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

Türkiye-İran ilişkileri 2014 yılına önceki birkaç yılda olduğu gibi önemli problem alanları ve aynı zamanda işbirliği imkanları ile girdi. Siyaset alanında tarafların özellikle Suriye ve Irak meselelerindeki farklı yaklaşımları zaman içerisinde karşıtlığa dönüştü. Son dönemlerde Irak'ta Maliki'nin başbakanlıktan el çektilmesi ile bu ülke ile ilgili nispi bir uyum sağlandığı iddia edilebilir. Ancak Suriye meselesi söz konusu olduğunda böyle bir gelişmeden bahsetmek mümkün değildir. Öte yandan ekonomik ilişkilerde tarafların diğer alanlardaki sorunları dondurarak ekonomiyi bağımsız bir alan olarak görme ve bu alanda işbirliğini arttırma çabaları dikkate değerdir. Ancak yine de zaman zaman bu konuda da 2014 yılı içerisinde sorunlar ve karşılıklı hamleler gerçekleştiğine tanıklık ettik.

ÜST DÜZEY ZİYARETLER

İki ülke arasında 2014 yılında gerçekleşen ilk diplomatik temas yılın ilk ayında ve yüksek düzeyde yaşandı. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı İshak Cihangiri'nin daveti üzerine 28-29 Ocak tarihlerinde İran'ı ziyaret etti. Erdoğan açıklamasında "kendimizi ikinci evimizde hissediyoruz" cümlesiyle sıcak bir yaklaşım sergiledi. Ağırlıklı olarak ikili ilişkilerin değerlendirildiği görüşmelerde önemli kararlar alındı. Bunların başında Türkiye ile İran arasında 10 yıldır müzakereleri süren tercihli ticaret anlaşmasının ve iki ülke arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi kurulmasına ilişkin ortak siyasi bildirinin imzalanması sayılabilir. Buna göre Türkiye-İran Tercihli Ticaret Anlaşması ile Türkiye bazı tarım ürünlerinde İran'a tarife indiriminde bulunacak İran ise aynı tarife indirimini sanayi ürünlerinde gerçekleştirecekti Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısı ise Ruhani'nin Türkiye'ye gerçekleştireceği ziyaret sırasında yapılacaktı. Başbakan Erdoğan, temasları kapsamında İran Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney ile de görüştü. Görüşmelerde ekonomik ilişkilerin yanında gündeme gelen bir diğer konu da Suriye meselesiydi.

İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de seçilmesinin ardından Türkiye'ye ilk ziyaretini 9 Haziran 2014 tarihinde gerçekleştirdi. 18 yıl aradan sonra ilk kez bir İran

cumhurbaşkanının Ankara'ya resmi ziyarette bulunuyor olması başlı başına görüşmeyi önemli kılıyordu. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'le ve Başbakan Erdoğan'la görüşen Ruhani, Erdoğan ile birlikte ilk kez toplanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısını da yönetti. Ruhani'nin bu ziyareti esnasında iki ülke arasında birçok alanda önemli anlaşmalar imzalandı. Anlaşmaların ana eksenini ekonomi, turizm ve enerji alanları oluşturdu. Taraflar iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2015 yılında mevcut hacmin iki katına yani 30 milyar dolara çıkarılması konusunda mutabık kaldılar. Elbette bu görüşmelerde sorun alanları da konuşuldu ancak somut bir netice elde edilemedi. Bu alanların birincisi ve en önemlisi Suriye krizi, diğeri ise Türkiye'nin İran'dan aldığı doğalgaz fiyatının düşürülmesine yönelik talebidir.

SURİYE KRİZİ

İran ve Türkiye Suriye meselesinde ilk günden itibaren farklı yaklaşımlar sergilemekte ve bu yüzden Suriye zaman zaman iki ülke arasında gerginliklere kaynaklık etmektedir. İran'ın Esed yönetiminden, Türkiye'nin ise muhalif hareketlerden yana tavır aldıkları yaklaşım 2014 yılında da devam etti. Aslında iki taraf da Suriye'de değişikliklere ihtiyaç duyulduğu noktasında hem fikirler, ancak bu değişimlerin yöntemi, ölçüsü ve kapsamı konusundaki görüş farklılıkları iki ülke arasında bir sorun olarak durmaktadır. İran Suriye'de yapılan seçimlerle halkın Esed rejimini onayladığını iddia ederken Türkiye açısından Esed'in ve Esed'i tekrar cumhurbaşkanı yapan seçimlerin hiçbir meşruiyeti bulunmamaktadır. Birkaç yıllık geçmişi olan bu yaklaşım farkı zamanla Suriye'de kriz derinleştikçe farklılıktan karşıtlığa doğru evrilmeye başlamış, içine farklı dinamikleri katarak zaman zaman tarafların restleşmesine kadar varmıştır.

1 Ekim'de TBMM'de kabul edilen ve Irak ile Suriye'den Türkiye'ye yönelebilecek saldırıların bertaraf edilmesini öngören tezkere kabul edilmeden önce İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nu telefonla arayarak Türkiye'nin bölgede tansiyonun artmasına neden olacak hiçbir şey yapmaması konusunda uyardı. İran devlet televizyonunun haberine göre Zarif görüşmede "Terörizmle mücadele konusundaki yöntemi eleştirerek mevcut durumu daha da karmaşık hale getirecek her türlü eylemden kaygı duyduklarını" ifade etmişti. 12 Ekim'de haberlere yansıyan bilgilere göre İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Abdullahiyan, Türkiye'nin bölgede Yeni Osmanlılık peşinde olduğunu iddia etmiş ve kendilerinin Türkiye ve diğer ülkeleri, Suriye'ye girmeleri durumunda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalacakları konusunda uyardıklarını belirtmişti.

13 Ekim tarihinde ise Marmara Üniversitesi Yeni Akademik Yıl Açılış Töreni'nde konuşan Erdoğan –iddiaya göre– İran dini lideri Hamaney'i kastederek şöyle konuştu: "Kalkıp da bir dini lider, 'Suriye'de 250 bin kişi öldürülüyor, niye buna karşı koymadınız?' dediğimizde; 'İsrail zulmüne karşı ayakta dik duran tek kişi Esed'dir' diyor. Kendisine şunu diyorum, orada öldürülenler İsrail kendisine saldırırken dik durmadılar mı? Esed'in İsrail'e karşı bir tane kurşunu var mı? 250 bin insanı öldürüyor, siz hâlâ bunlara destek veriyorsunuz. Hâlâ bunlara silah, para gönderiyorsunuz. Böyle bir dini önder

olabilir mi?” 17 Ekim tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tanju Bilgiç, hem İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Emir Abdullahiyan’ın suçlamalarına hem de İran Genelkurmay Başkanı’nın isim vermeden “Türkiye’nin Kobani’ye yardım ulaştırılmasını engellediğine” ilişkin sözlerine oldukça sert bir yanıt verdi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Paris’e yaptığı ziyaret kapsamında 30 Ekim’de Fransız Uluslararası İlişkiler Enstitüsü’nde katıldığı konferansta İran’ın hem Irak’ta hem de Suriye’de mezhebi taassup içerisinde olduğunu belirterek eğer Irak ve Suriye konusunda iki ülke işi birlikte ele alabilmiş olsaydı, Batı ülkelerine iş düşmeyebileceğini dile getirdi.

Kısacası Suriye meselesi 2014 yılında da Türkiye-İran ilişkilerinin ana problemi olmayı sürdürdü. Tarafların pozisyonlarını gözden geçirme eşiğini aştığını varsayarsak –Suriye krizinin kısa vadede çözüme ulaşma ihtimalinin zayıf olduğu da dikkate alındığında– önümüzdeki dönem Türkiye-İran ilişkilerinin temel problem alanının bu sorun olacağını öngörebiliriz.

DOĞALGAZ SORUNU VE TIR KRİZİ

Yıllık 47 milyar metreküpe yakın doğalgaza ihtiyaç duyan Türkiye bu ihtiyacın yaklaşık yüzde 20’sini İran’dan satın almaktadır. Türkiye ile İran arasında 1996’da 30 yıllık bir doğalgaz anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre Türkiye İran’dan yıllık ortalama 10 milyar dolar değerinde doğalgaz satın alacak ve bu miktarı bulamaması durumunda da devreye “al ya da öde” maddesi girecekti. Bunun karşılığında İran da taahhüt ettiği gazı sözleşmede belirtilen kalite, miktar ve basınçta sağlamakla yükümlüydü. Ancak Türkiye ilk günden beri gaz teslimatında sorunlarla karşılaştı. Ayrıca Türkiye boru hattıyla gelen doğalgazda en yüksek meblağı İran’a ödemektedir. Örneğin Türkiye aldığı bin metreküp doğalgaz için Rusya’ya 420, Azerbaycan’a 340 dolar ödeme yapıyorken İran’a yaklaşık 480 dolar ödemektedir. Türkiye son dönemde İran’a yaptığı eksik teslimat ve fiyat revizyonu uyarısından sonuç alamayınca konuyu Uluslararası Tahkim Mahkemesi’ne taşıdı. Hem İran hem de Türkiye’deki bazı medya organları Kasım ayının sonunda yaptıkları haberlerde Türkiye’nin davanın eksik teslimat kısmını kaybettiği iddia edildiyse de bu konuda resmi bir açıklama yapılmadı.

Türkiye-İran ilişkilerinde ekonomi alanında sorun yaşanmaması konusunda iki tarafın da hassasiyetleri bilinmekte iken Ekim ayında ortaya çıkan Tır krizi bu alandaki iyi ilişkileri gölgeledi. İran’ın Türk kamyonlarından İran’daki akaryakıtın ucuzluğunu öne sürerek aldığı vergiye karşılık Türkiye de İranlı kamyonlardan geçiş ücreti almaya başladı. Aslında İran uzun zamandan beri Türk tırlarından 750 dolar geçiş ücreti almaktayken Türkiye, topraklarından geçen tırlardan herhangi bir ücret almamaktaydı. Türkiye 10 Ekim’den itibaren İran tırlarından İran’ın aldığı kadar yani 750 dolar geçiş ücreti almaya başladı. Bunun üzerine İran aldığı ücreti iki katına çıkartarak Türk tırlarından 1500 dolar almaya başladı. Türk makamları da İran’dan gelen tırlardan aldığı ücrete aynı oranda zam yapınca mesele krize dönüştü. Sonraki zamanlarda yapılan görüşmeler neticesinde Türk tırlarının depolarının mühürlenmesi gibi bazı çözüm önerileri ortaya atıldıysa da sorun henüz çözülemedi.

SONUÇ

Görüldüğü üzere Türkiye-İran ilişkileri özellikle Suriye krizindeki karşıt konumlanmalardan ötürü soğuk bir seyir izlemektedir. Taraflar her şeye rağmen Suriye konusundaki fikir ayrılıklarını ekonomiye yansıtılmaktan kaçınmakta ve bu alanda işbirliklerini arttırma çabasını sürdürmektedirler. İran'ın 5+1 ülkeleri ile yürüttüğü nükleer müzakereler neticesinde uluslararası toplumun İran'a yönelik ambargoları gevşetme ihtimali aynı zamanda Türkiye ile İran arasında gerçekleşen ticaret hacmini de arttırmakla sonuçlanacaktır. Fakat son yaşanan tır krizi de göstermiştir ki her ne kadar iki taraf sorunlu alanları dondurma yöntemini benimseseler de bir şekilde bu sorunlu alanlar diğer alanları da etkileme potansiyeline sahiptir. Bu yüzden iki ülke arasında başta ekonomi olmak üzere diğer alanlarda sorunsuz ilişkilerin geliştirilmesinin yolunun da Suriye krizinde ortak bir noktaya gelmekten geçtiğini göstermektedir.

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - İRAN İLİŞKİLERİ

28-29 Ocak	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan İran'ı ziyaret etti. Ziyarete başta tercihli ticaret anlaşması ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi konuları olmak üzere bir dizi önemli anlaşma imzalandı.
30 Ocak	Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Roma ziyareti esnasında gazetecilere "Suriye konusunda İran'la birlikte çalışmalıyız" açıklamasında bulundu.
27 Mayıs	İran Devrim Muhafızları Hava-Uzay Kuvvetleri Komutanı Tuğgeneral Emir Hacızade, Malatya'nın Kürecik beldesinde kurulan NATO füze sistemini gözetim altında tuttuklarını açıkladı.
9 Haziran	İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani kalabalık bir heyetle Türkiye ziyaretini gerçekleştirdi. Ziyarete ekonomi ağırlıklı birçok anlaşma imzalandı.
26 Temmuz	Türkiye-İran Ortak Gümrük Komitesi kurulmasına ilişkin anlaşma imzalandı.
24 Eylül	BM Genel Kurulu Görüşmeleri için ABD'de bulunan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani arasında ikili ve bölgesel konularda bir görüşme gerçekleşti.
1 Ekim	İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, TBMM'den geçen tezkere ile ilgili Türkiye'li mevkidaşı Mevlüt Çavuşoğlu'nu arayarak Türkiye'nin bölgede tansiyonun artmasına neden olacak hiçbir şey yapmaması konusunda uyardı.
10 Ekim	Türkiye-İran arasında "Tır Krizi" olarak adlandırılan süreç başladı.
12 Ekim	İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Abdullahiyan, Türkiye'nin bölgede yeni bir Osmanlılık peşinde olduğunu iddia etti.
17 Ekim	Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Tanju Bilgiç İranlı yetkililerin Suriye konusunda Türkiye'yi itham eden açıklamalarına oldukça sert yanıt verdi.
21 Kasım	Bir süredir iki ülke ilişkileri hakkında olumlu mesajlar veren İran'ın Ankara Büyükelçisi Ali Rıza Bıkdeli söylemini daha da ileri götürerek "Dünyada hiç kimse Türkiye'yi İran kadar sevemez" açıklamasında bulundu.
1 Aralık	İran Ekonomi Bakanı Ali Tayyipniya iki ülke ticaretinde, dolar yerine Türk Lirası ve İran Riyali kullanımını önerdi.
17 Aralık	Dışişleri Bkanı Mevlüt Çavuşoğlu İran'ı ziyaret ederek İranlı mevkidaşı Cevad Zarif ile görüştü.

TÜRKİYE-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

2014 yılında Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerinde öne çıkan en önemli konu 3 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleşen askeri darbe sonrasında Türkiye ile Körfez ülkelerinin Mısır siyaseti arasındaki farklılıklar olmuştur. Bu konu iki şekilde Türkiye-Körfez ülkeleri arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Birincisi, Türkiye ile Mısır arasındaki siyasi gerilim Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkileri üzerinde siyasi, ekonomik ve diplomatik yansımaları olmuştur. İkincisi, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn ve Kuveyt'in bölgede Türkiye'nin benzer görüşlere sahip olduğu Katar'la arasındaki diplomatik gerilim ve krize yönelik Türkiye'nin duruşu ve yaklaşımı olmuştur.

Mısır'da meydana gelen darbeye birlikte bölgesel güç dengesi büyük oranda yeniden değişime uğramıştır. Türkiye Katar, İran Umman üzerinden Basra Körfezi'nde nüfuzunu artırırken Suudi Arabistan bu iki bloğu dengelemek için Mısır ile ittifak ilişkisi kurmuştur. Birinci olarak, Suudi Arabistan tarafından Körfez'de yalnızlaştırılması karşısında Katar, Türkiye ile yakınlaşarak yalnızlıktan kurtulmaya ve Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler liderlerine ev sahipliği yapması dolayısıyla üzerinde kurduğu baskının üstesinden gelmeye çalışmıştır. İkinci olarak Suudi Arabistan, Mısır'daki darbe yönetimine verdiği siyasi ve ekonomik destekle Ortadoğu'da güç dengesini lehine çevirmek için statükocu ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir. Son olarak, Körfez ülkelerinden Umman, hem Suudi Arabistan'ın Körfez İşbirliği Konseyi'ni (KİK) siyasi bir birliğe dönüştürme çabasına karşı gelmiş hem de İran'ın ABD ile nükleer müzakerelerinin başlamasında arabuluculuk yapmıştır.

Böyle bir siyasi ortamda Suudi Arabistan'ın ve Mısır'ın Katar'a yönelik yalnızlaştırma politikası, Türkiye-Katar ilişkilerine yeni bir ivme kazandırmıştır. 5 Mart'ta Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn, "içişlerine müdahale ettiği ve KİK'in temel kuruluş felsefesine aykırı davrandığı" gerekçesiyle Katar'daki büyükelçilerini geri çekme kararı aldılar.³⁶⁰ Üç ülke yaptıkları ortak açıklamada, ülkelerinin güvenlik ve istikra-

360. "Saudi, UAE and Bahrain Withdraw Qatar Envoys", *Al Jazeera*, 5 Mart 2014.

rını güvence altına almak amacıyla böyle bir kararın gerekli olduğunu ifade ettiler.³⁶¹ Suudi Arabistan'ın Katar üzerinde baskı kuran bir diğer hamlesi ise elçisini geri çağırma kararı almasından iki gün sonra 7 Mart'ta Müslüman Kardeşler'i terör örgütü listesine aldığını açıklaması olmuştur.³⁶² Yusuf el-Karadavi gibi Müslüman Kardeşler'in bazı önemli isimlerine ev sahipliği yapan ve hatta bunlara vatandaşlık veren Katar, Suudi Arabistan tarafından açık bir şekilde hedef tahtasına konulmuştur.

Diplomatik bakımdan baskı altında tutulan ve "terörü destekleyen" bir ülke haline getirilen Katar, Türkiye ile yakınlaşmasını iyice derinleştirmek suretiyle bölgedeki diplomatik tecridini kırmaya çalışmıştır. Türkiye ise bu fırsatı kazanıma çevirmiş; Cumhurbaşkanı Erdoğan, göreve geldikten sonra Ortadoğu'ya ilk resmi ziyaretini kabalalık bir heyetle birlikte 15 Eylül'de Katar'a yapmıştır. Emir Tamim es-Sani ile ikili ilişkiler ve bölgesel gelişmelere dair temaslarda bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye-Katar arasında bir Yüksek Düzeyli Stratejik Konseyi oluşturulduğunu açıklamıştır.³⁶³ Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine yükselmiştir. Bu ziyarette ayrıca, 1,2 milyar metreküplük bir doğalgaz anlaşmasının imzalanmasıyla iki ülke arasında enerji alanındaki işbirliği de daha ileri bir düzeye taşınmıştır.

Öte yandan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Katar'a yaptığı resmi ziyareti sonrasında ulusal ve uluslararası basında Katar'daki Müslüman Kardeşler üst düzey görevlilerinden bazılarının Türkiye'ye yerleşmeye başladığı yazılmıştır. Mısır'da darbe öncesinde Diyanet İşleri Başkan Vekilliği görevinde bulunan ve Katar'a yerleşmiş olan Cemal Abdülsettar, el-Cezire Türk'e verdiği mülakatta, Katar'da bulunan 7 üst düzey Müslüman Kardeşler yöneticisinden ikisinin ülkeyi terk ettiğini ve bunlardan Müslüman Kardeşler dış ilişkiler sorumlusu Amr Derrac'ın Türkiye'ye yerleştiğini ifade etmiştir.³⁶⁴ Daha sonra Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada Amr Derrac'ın Türkiye'ye yerleştiği doğrulanmıştır.³⁶⁵

İki ülke ilişkilerinin geldiği düzeyin anlaşılması hususunda karşılıklı üst düzey ziyaretler önemli rol oynamaktadır. Katar Emiri Tamim es-Sani, 15 Şubat'ta ikili ilişkileri ve bölgesel meseleleri görüşmek üzere Türkiye'ye çalışma ziyareti gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile temaslarda bulunmuştur.³⁶⁶ Aynı yıl içerisinde yaklaşık beş ay sonra tekrar Türkiye'ye çalışma ziyareti gerçekleştiren Emir Tamim es-Sani, İsrail'in Gazze saldırılarını Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Gül ile masaya yatırmıştır.³⁶⁷ Son olarak cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan'ın Abdullah Gül'den görevi aldığı 28 Ağustos'taki devir teslim törenine Katar Emiri

361. "Saudi, Bahrain and UAE Recall Envoys to Qatar, *Al Arabia*, 5 Mart 2014.

362. "Saudi Arabia Designates Brotherhood a Terror Group", *Gulf News*, 7 Mart 2014.

363. Katar'ın Türkiye'deki Yatırımları Artacak", *Yeni Şafak*, 15 Eylül 2014.

364. "İhvan Yöneticisi Katar'dan Türkiye'ye Geldi", *Al Jazeera Türk*, 15 Eylül 2015.

365. "İhvan Yöneticisi İstanbul'da", *Hürriyet*, 17 Eylül 2014.

366. Cumhurbaşkanlığı resmim internet sitesi

367. "Katar Emiri Türkiye'de, *Al Jazeera Türk*, 16 Temmuz 2014.

de katılmış ve böylece Katar'dan Türkiye'ye bir yıl içerisinde üç kez en üst düzeyde ziyaret yapılmıştır.

2014 yılında Türkiye-Suudi Arabistan arasında hiç üst düzey ziyaret gerçekleşmemiştir. Türkiye'nin Mısır'daki askeri darbeye gelen yeni yönetimi meşru görmemesi, Katar ile bölgesel meselelerde birlikte hareket etmesi, Müslüman Kardeşler'i bölgede savunması ve ülkeye yerleşmelerine izin vermesi dolayısıyla iki ülke ilişkilerinde 2013 yılının ikinci yarısında başlayan bazı bölgesel sorunlara dair görüş ayrılığı 2014 yılında da devam etmiştir. IŞİD'in Irak ve Suriye'de ilerleyişi nedeniyle 11 Eylül'de Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde düzenlenen güvenlik zirvesi iki ülke görüş ayrılığını ortaya koymaktadır. ABD, Türkiye, Mısır, Ürdün ve altı Körfez ülkesi Dışişleri Bakanları'nın katılımıyla³⁶⁸ gerçekleştirilen toplantıda tüm ülkelerin IŞİD dahil "her türlü terör örgütüne" birlikte karşı koymasına yönelik ortak bildirge yayınlanmış, ancak Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlut Çavuşoğlu toplantı sonrası yayınlanan bu bildirgeye imza atmamıştır.³⁶⁹ Bildirgede "her türlü terör örgütü" ifadesinin yer alması ve Suudi Arabistan ve Mısır'ın Müslüman Kardeşler'i terör örgütü olarak tanımları Türkiye'nin bu politikasında etkili olmuştur.

Türkiye-BAE ilişkilerinin 2014 yılı gelişmelerine bakıldığında ikili ilişkilerde de düşük düzeyli bir gerilimden bahsedilebilir. Türkiye'nin Mısır'da darbeye yönetime geçen yeni yönetimi meşru görmemesi ve her fırsatta uluslararası platformlarda darbeye değinerek yeni Mısır yönetimini eleştirmesi darbeye destek veren Körfez ülkelerini rahatsız etmekte, ikili ilişkilerde gerilime yol açmaktadır. 25 Eylül'de ABD'de düzenlenen BM Genel Kurulu toplantısına katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan, yaptığı konuşmada Mısır'daki Sisi yönetimini ve onu meşru gören devletleri eleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Mısır'la ilgili bu ifadesi BAE'nin tepkisine neden olmuştur. BAE Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesinden yapılan açıklamada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın BM'de yaptığı konuşmasını kınayarak Mısır'ın içişlerine açık bir şekilde müdahale ettiğini ileri sürülmüş ve Erdoğan'ı BM kürsüsünü işgal etmekle suçlamıştır.³⁷⁰ BAE'nin bu açıklamasından rahatsız olan Türkiye Dışişleri Bakanlığı 27 Eylül'de yazılı bir açıklama yaparak tepkisini göstermiştir.

Sonuç olarak Türkiye'nin Mısır politikası ve Katar ile Ortadoğu siyasetinde ayrı bir blok olarak hareket etmesi Suudi Arabistan ve BAE gibi bölge ülkelerinin rahatsızlığına neden olmakta ve ikili ilişkilerin Türkiye-KİK ilişkilerinin son on yıldaki gelişme hızını düşürmüştür.

368. "Suudi Arabistan'da IŞİD Zirvesi", *Al Jazeera*, 9 Eylül 2014.

369. "Türkiye Cidde'de İmza Atmadı", *Yeni Şafak*, 11 Eylül 2014.

370. "Birleşik Arap Emirlikleri Erdoğan'ı Kınadı", *Al Jazeera Türk*, 26 Eylül 2014.

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

- 15 Şubat Katar Emiri Tamim es-Sani, ikili ilişkileri ve bölgesel meseleleri görüşmek üzere Türkiye'ye çalışma ziyareti gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile temaslarda bulunmuştur.
- 16 Temmuz Katar Emiri es-Sani Türkiye'ye gerçekleştirdiği çalışma ziyaretinde, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile İsrail'in Gazze saldırıları konusunda görüş alışverişinde bulunmuştur.
- 28 Ağustos Katar Emiri es-Sani, cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan'ın Abdullah Gül'den görevi aldığı devir teslim törenine katılmak için Ankara'ya ziyaret gerçekleştirmiştir.
- 15 Eylül Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan göreve geldikten sonra Ortadoğu'ya ilk resmi ziyaretini Katar'a yapmıştır.

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin bölgedeki en önemli komşularından biri olan Irak için 2014 yılı düşük yoğunluklu çatışmalar ve siyasi istikrarsızlık içinde başlamış ardından ise Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ve diğer milis gruplarının saldırıları ile tam bir iç savaşa dönüşmüştür. Ülkenin büyük bir kısmı İŞİD'in kontrolüne girerken, ABD öncülüğünde uluslararası koalisyonun müdahalesi, Maliki'nin iktidarı kaybetmesi ve Bağdat'ta yeni bir siyasi düzenin oluşması ile dinamik bir süreç yaşanmaktadır. Türkiye'nin Irak ile olan ilişkilerini de dolayısı ile Irak'ta yaşanan bu hızlı gelişmeler belirlemektedir. 2013 yılı itibariyle ihracatımızda, 11,9 milyar dolarla ikinci büyük ortak konumuna gelmiş olan Irak'ta 2014 yılında bu rakam görece azalsa da önemini muhafaza etmektedir. Ticari ilişkilerin yanı sıra, Türk şirketlerinin Irak'ta üstlendikleri müteahhithlik hizmetleri ve Irak'ın Türkiye'nin en önemli ham petrol sağlayıcı ülkelerden biri olmayı sürdürmesi eko-politik açıdan önem arz etmektedir. Ekonominin yanı sıra güvenlik parametreleri açısından da Irak'ta yaşanan etnik ve mezhebi çerçevedeki gelişmeler Türkiye'yi birinci dereceden etkileme potansiyeline sahiptir.

Bu bağlamda Türkiye açısından Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, iç barışın sağlanarak güvenlik ve istikrarının tesisi, ülkenin ekonomik refaha kavuşması, bölgesel istikrara hizmet eder hale gelmesi ve komşularıyla ve uluslararası toplumla yeniden bütünleşebilmesi, bu ülkeye yönelik dış politikasının temel parametrelerini oluşturmaya devam etmektedir. Ancak Irak içinde etnik-sekteryen fay hatlarının tetiklenmesi ile tezahür eden ve iç savaşı andıran çatışmaların yoğunlaşması, terör ve mülteci sorunlarını Türkiye'ye ihraç etme potansiyeli ilişkilerin seyrini de istikrarsız kılmakta ve Türkiye Irak ilişkilerini zorlamaktadır. 2008 yılında Irak'la tesis edilmiş olan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Maliki sonrası dönemde yeniden işlevsel kılınmaya çalışılmaktadır. Ahmet Davutoğlu ve Haydar Abadi'nin karşılıklı ziyaretleri ile olumlu bir raya giren Türkiye-Irak ilişkileri yeni bir döneme işaret etmekle birlikte, Irak hükümetinin etnik ve sekteryen dengeyi gözetmeyen adımlar atma potansiyeli çerçevesinde yeni meydan okumalara da açık bir görüntü vermektedir.

2014 yılının ilk aylarında Maliki'nin otokratik-sekteryan politikalarının gölgesi altında Türkiye-Irak ilişkileri, dozu artan bir şekilde gerginleşerek iki ülkenin siyasi aktörlerinin karşılıklı suçlamaları ile şekillenmiştir. 2013 yılının Kasım ayında dönemin Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Bağdat, Ncef ve Kerbela ziyareti ile gelişmesi beklenen ilişkileri Maliki'nin muhaliflerini sindirmek adına daha sert politikalar izlemeye devam etmesi ve Türkiye Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasındaki ilişkiler ile Bağdat'ın onayı olmadan Ceyhan üzerinden petrol ihracına izin verilmesi nedeni ile menfi yönde seyretmiştir.

IŞİD'İN İRAK'TA YÜKSELİŞİ

Sünni Milletvekili Ahmed el-Alvani'nin 28 Aralık 2013'te tutuklanmasının ardından Anbar eyaletinin en büyük kenti Ramadi'de bir yıldan uzun süredir devam eden hükümet karşıtı gösterilerin yapıldığı alan, Irak ordusu tarafından dağıtılmıştır. Bu zeminde Sünni aşiretler ve IŞİD ile Irak ordusu arasında Felluce ve Ramadi'de çatışmalar başlamış, Irak meclisindeki 44 Sünni milletvekili görevlerinden istifa etmişlerdir. Ülkede çatışmalar yayılma istidadı gösterirken, BM rakamlarına göre son yıllarda görece azalmış olan sivil can kayıpları tekrardan hızla artmaya başlamıştır. 2014 yılı boyunca Ocak ayında 618, Şubat ayında 564, Mart ayında 484, Nisan ayında 610 ve Mayıs ayında 798 sivil hayatını kaybederken; bir o kadar da asker ve militan çatışmalarda öldürülmüştür. el-Anbar eyaletinde yarım milyondan fazla insan evlerini terk ederek mülteci konumuna düşmüştür. Suriye'deki iç savaş ise Irak'ı her geçen gün daha fazla sekteryen bir güç mücadelesini içine çekmiş, ülkedeki gerginliği artırmıştır.

Sünni ve bazı Şii muhalif grupların sindirildiği, etnik-sekteryen çatışma ve güç mücadelelerinin artarak devam ettiği bir atmosferde icra edilen meclis seçimlerini yine Maliki'nin Dava Partisi'nin liderlik yaptığı Kanun Devleti Koalisyonu kazanınca, ayrımcı politikardan bunalmış aşiret güçleri, eski direniş grupları ve Baas dönemi Irak ordusu subayları Cihad ve Değişim Cephesi, Cihad ve Kurtuluş Cephesi, ve Cihad ve İslah Cephesi gibi çatı yapılanmalarla bir araya gelerek merkezi hükümete isyan bayrağını çekmiş; Ramadi ve Felluce gibi Sünni kentlerde IŞİD ile birlikte harekete geçerek saldırılar düzenlemeye başlamışlardır.

Bu süreçte ABD işgalinden bugüne koalisyon güçleri ile çatışan ve Maliki ile Şii milislere karşı mücadele veren IŞİD, Sünni Arap aşiretlerinin de desteğini almaya başlayarak sahada etkinlik kazanmıştır. Suriye'de yaşanan iç çatışmanın 2014 yılında yoğunlaşması, IŞİD'in Suriye'nin Rakka ve Deyrezor gibi bölgelerinde etkinlik kurması örgütün Irak-Suriye sınır hattını işlevsiz kılarak etkinliğinin artmasına sebep olmuştur. IŞİD'in Suriye Irak sınırında etkili olması, elde ettiği mali kaynak, silah, mühimmat ve adamları Irak'a da kanalize etmesiyle büyük çaplı yıpratma operasyonları gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu durum zamanla Irak ordusunu çöküőe sürüklemiş ve Sünni bölgede toplu bir ayaklanmayı tetiklemiştir. IŞİD çok kısa bir sürede Nakşibendi Ordusu, Irak İslam Ordusu, Irak Aşiret Devrimcileri Askeri Konseyi ve

1920 Devrim Tugayları gibi Sünni örgütlerle ittifak halinde başta Musul olma üzere Ninova eyaletinin büyük bir kısmında alan hakimiyeti kurmayı başarmıştır.

IŞİD'in Musul'da Türk konsolosluk çalışanlarını rehin alması ile de Türkiye'nin Irak'a yönelik siyasetinde rehinelere kurtarılmasına odaklanılmıştır. IŞİD liderliğindeki Sünni ayaklanma daha sonra güneye yönelmiş, Tikrit ve Beyci bölgeleri Maliki'ye bağlı Merkezi Irak Ordusu'ndan alınmış ve Bakuba eyaletine doğru ilerlemeye çalışılmıştır. IŞİD ve diğer Sünni örgütlerin nihai hedefleri Bağdat'ı almak iken, Ebu Musab ez-Zerkavi döneminde uygulanmaya çalışılan "Bağdat Kemerini" kuşatmasına benzer bir plan ile Bağdat'ın alınması hedeflenmiştir. Ancak Samara'nın şiddetli çatışmalara rağmen alınamaması, Anbar eyaletinde mutlak kontrolün sağlanamaması ve Bağdat'ın çevresindeki bölgelerde ilerleyişe devam edilememesi ile birlikte, IŞİD ilk dönemdeki avantajını kaybederek bu hat üzerinde merkezi Irak Ordusu ile cephe savaşına girmiştir. IŞİD, Bağdat'ın kısa sürede düşürülemeyeceğini gördükten ve Hilafet ilanının ardından ellerinde tuttıkları Sünni bölgelerdeki tahkimatlarını artırmış olmanın güveniyle yönlerini kuzeye çevirmişlerdir. Merkezi Irak Ordusu'nun çekilmesine paralel olarak, Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'ne (KBY) bağlı Peşmerge güçlerinin konuşulduğu ve Irak Anayasası'nda tartışmalı bölgeler olarak değerlendirilen Zummar, Rabia, Sincar, Celevle bölgelerine saldırı başlatarak, buraları kısa bir sürede almış ve Erbil'i tehdit eder hale gelmişlerdir. Peşmergenin ciddi bir mukavemet göstermeden bozguna uğraması ve geri çekilmesi, bununla birlikte çoğunluğu Kürtlerden ve Şii'lerden oluşan 500 binden fazla insanın Duhok başta olmak üzere KBY topraklarına sığınmak durumunda kalmaları Kürtler nezdinde KBY ve peşmergenin etkililiğine yönelik ciddi soru işaretleri oluştururken, Erbil'in düşme ihtimali ABD'yi harekete geçirerek 8 Ağustos'ta havadan IŞİD hedefleri bombalanmaya başlanmıştır.

Bu süreçte peşmergenin Türkiye'den istediği ölçüde askeri desteği alamamış olması KBY nezdinde eleştirilere neden olurken Türkiye ise IŞİD'in elindeki rehinelere güvenliğini tehdit etmeyecek şekilde askeri yardım da dahil olmak üzere desteğe devam etmiştir. Türkiye'nin temel tezinde Irak'ta yaşanan sekteryen temelli çatışmalar ile birlikte IŞİD'in tezahür etmesi bir sonuç iken bunu var eden en temel sebep ise Maliki'nin uyguladığı otokratik-sekteryen politikalarıdır. Sünnilerin zorla siyasi sistem dışına itildiği bir Irak'ın bütünlüğünü muhafaza etmesinin mümkün olmadığını gören Türkiye, Maliki'nin iktidarı bırakması ve tüm etnik-mezhebi tarafların içinde olacağı bir hükümet kurulmasının gerekliliğini savunmuştur.

YENİ DÖNEM

IŞİD tehdidinin artarak devam etmesi, ABD'nin yeniden belirleyici bir aktör olarak Irak'a dönmesi, ordusu dağılmış, Sünni ve Şii birçok gücün eleştiri odağında olan Maliki'ye nihayetinde İran'ın da desteğini çekmesi ile Haydar Abadi Irak'ta yeni hükümeti kurmayı başarmıştır. Irak'ta 30 Nisan 2014 tarihinde yapılan genel seçimlerin ardından yaklaşık beş buçuk ay sonra Haydar Abadi başbakanlığında bir hü-

kümet kurulabilmiştir. 8 Eylül 2014 tarihi itibariyle Irak Parlamentosu'nda yapılan oturumda 289 milletvekilinin katılımıyla güvenoyu alınmıştır. Önemli pozisyonlar olan İçişleri ve Savunma Bakanlıkları üzerine büyük pazarlıklar yapılarak ancak buralara da görevlendirme yapılabilmektedir. Türkiye'de Haydar Abadi'yi destekleyen ülkeler arasında yer almış ve Abadi ile birlikte tüm etnik ve sekteryen farklılıkları gözetken kapsayıcı bir hükümet kurulması telkininde bulunmuştur.

Türkiye'nin bu adımlarına karşı Abadi yönetimi de olumlu karşılık vermiş, Türkiye ve Irak arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yönünde beklenen ilk somut adım atılmış ve Irak Dışişleri Bakanı İbrahim el-Caferi, 5-7 Kasım 2014 tarihlerin arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Caferi ve Mevlüt Çavuşoğlu arasında yapılan görüşmeler sonrasında Türkiye ile Irak arasında diplomatik, hizmet ve hususi pasaportlar için vizeler kaldırılmıştır. Caferi'nin ziyareti sonrasında Başbakan Davutoğlu, 20-21 Kasım 2014 tarihlerinde Irak'ı ziyaret etmiş ve hem Bağdat'ta hem de Erbil'de yaptığı görüşmelerle Türkiye-Irak ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlangıcı ilan edilmiştir. Türkiye IŞİD ile mücadelede Abadi hükümetinin destekçisi olacağını vurgularken Erbil ve Bağdat arasında yaşanan bütçe ve enerji ihracı krizlerinin çözümü içinde arabulucu bir rol oynamıştır. Bu ziyaret akabinde 2008'de kurulan "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi"nin yeniden aktifleştirilebileceği gündeme gelmiştir. Abadi hükümeti ise Irak topraklarında yabancı asker istemediklerini vurgulamakla birlikte Türkiye'den lojistik ve istihbarat desteğine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. İlişkilerin olumlu seyri Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde de tekrardan Bağdat'ın desteğini almayı sağlayabilecektir. Ancak Irak'ın Şii kamuoyunda, uluslararası algı mühendisliği sonucunda ortaya atılan Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiği suçlamalarının hala yaygın olarak kabul görmesi ve Irak hükümetindeki bazı siyasiler tarafından da bunların dillendirilmesi Türkiye nezdinde rahatsızlık yaratmaktadır. Genel anlamda Maliki dönemine nazaran daha dengeli bir çerçevede oluşturulmuş olan Abadi hükümeti Türkiye-Irak ilişkilerinin olumlu seyretmesi açısından pozitif bir görüntü oluştursa da, Irak'ın kendi içindeki etnik sekteryen dengesi sağlayıp sağlayamayacağı ve IŞİD tehdidinin nasıl evrileceği temel olarak önümüzdeki dönemde Türkiye-Irak ilişkisinin seyrini belirleyecektir.

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - İRAK İLİŞKİLERİ

15 Mart	Neçirvan Barzani ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu Van'da bir araya geldi.
5 Haziran	IŞİD, Samarra şehrine saldırarak şehrin büyük bir bölümünü ele geçirdi.
6 Haziran	IŞİD, Musul şehrine girdi. 9-10 Haziran'da Irak ordusu şehirden çekildi ve şehir tamamıyla IŞİD'in eline geçti.
11 Haziran	IŞİD, Musul'daki Türk konsolosluğunu ele geçirdi ve 49 Türk vatandaşını rehin aldı. Aynı gün IŞİD Tikrit'i ele geçirdi.
26 Haziran	Başbakan Erdoğan, Neçirvan Barzani'yle Ankara'da görüştü.
10 Haziran	Peşmerge Kerkük'e girdi.
4 Ağustos	IŞİD Sincar dağına kuşattı ve Ezidilere saldırdı.
8 Ağustos	ABD IŞİD'e müdahale etti. Hava saldırıları başladı.
11 Ağustos	Haydar Abadi hükümeti kurmak için başbakan olarak atandı.
14 Ağustos	Maliki, görevinden istifa ettiğini duyurdu.
8 Eylül	Abadi, Irak'ta yeni hükümet kurdu.
5 Kasım	İbrahim Caferi Türkiye'yi ziyaret etti.
20 Kasım	Başbakan Ahmet Davutoğlu, Bağdat'a ve Erbil'e giderek Haydar Abadi ve Mesut Barzani'yle görüştü.
25 Aralık	Haydar Abadi Türkiye'yi ziyaret etti.

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Coğrafi yakınlığı ve Suriye’de halkın değişim talebine verdiği net destek sebebiyle Suriye krizinden en çok etkilenen ülkelerden birisi Türkiye oldu. Mart 2011’den beri önce barışçıl protestolar ardından da silahlı çatışma formunda devam eden Suriye’deki krize Türkiye önce arabulucu ve ikna edici rolüyle müdahil oldu. Esed rejiminin kendi halkına yönelik katliamlarını devam ettirmesi sebebiyle halkın yanında saf tutan Türkiye, geçen süreç içerisinde “Suriye’nin Dostları Grubu” içerisinde yer alarak başta insani olmak üzere birçok açıdan Suriye meselesine ilişkin kendi pozisyonunu ortaya koydu. Krizin kısa süre içerisinde bölgesel ve küresel aktörlerin dahil olduğu bir vekaletler savaşına dönüşmesi ve ardından ılımlı muhalefetin sahipsiz kalması ve de Suriye devrimini baltalamak isteyen istihbarat örgütlerinin devreye girmesi radikal grupları ön plana çıkardı. Bu noktadan sonra uluslararası toplumun Suriye meselesine dair zaten zayıf olan odağı, halkın maruz kaldığı sorunlardan öte “kendi kendini doğrulayan kehanet” hükmündeki radikal gruplar üzerine kuruldu. Türkiye bu süreçte radikal gruplara karşı en fazla mücadele ortaya koyan ülke olmakla birlikte bu mücadelenin uluslararası toplumun da katılımıyla birlikte kapsamlı bir şekilde yürütülmesi gerektiğini dillendirdi. Suriye’de 2011’den beri devam eden sıkıntılar, 2014 senesinde de artarak devam etti. Krize çözüm bulma konusunda irade yokluğu ve metodoloji farklılıkları, 2014 senesinde de Türkiye’nin Suriye krizine ilişkin sorunlarının ve meydan okumalarının devam etmesine sebep oldu.

2014’te özellikle IŞİD ve Irak bağlamında Musul’da rehin alınan 49 konsolosluk personeli konuşuldu ama Türkiye 2014 Suriye gündemine Suriye’de kaçırılan Milliyet gazetesi muhabiri Bünyamin Aygün’ü kurtarma operasyonu başladı. Suriye’de yaklaşık 40 gün rehin tutulan Aygün’ün kurtarılması için MİT devreye girdi ve Aygün, MİT’in Dış Operasyonlar Başkanlığına bağlı 8 kişilik bir tim eşliğinde Cilvegözü Sınır Kapısı’ndan Türkiye’ye geldi. Özellikle Batılı ülke basın mensuplarının infaz görüntülerine aşına olan Suriye gözlemcileri için Aygün’ün kurtarılması önemli bir başarı olarak kayda geçti.

Suriye'deki krizin Türkiye iç siyasetinde de önemli yansımaları oldu. En kritik hadiselerden bir tanesi yine Ocak ayının başlarında Suriye'deki Türkmenlere yardım malzemesi taşıyan MİT'in gözetimindeki tırların paralel yapıya mensup jandarma ve polis tarafından durdurulması şeklinde gerçekleşti. 17-25 Aralık faillerinin Türkiye'yi Suriye'deki radikal unsurlara yardım eden ülke olarak resmetme çabalarının bir ayağı olan bu hadise Türkiye genelinde büyük infiale sebep oldu. Ardından yayınlanan MİT mensuplarının darp edildiği görüntüler ve operasyondaki hukuk ihlalleri Türkiye'de uzun süre tartışıldı ve tartışılmaya devam ediyor. Paralel yapıya yönelik soruşturmaların önemli bir parçası olan bu operasyon, Suriyeli muhaliflerin IŞİD'e karşı mücadelesinin yoğunlaştığı bir döneme gelmesi sebebiyle de paralel yapının asıl amacı hakkında şüpheler oluşturdu.

CENEVRE-2 KONFERANSI VE ÇÖZÜMSÜZLÜK

Yine 2014'ün başlarında Anadolu Ajansı ile birlikte CNN ve The Guardian eş zamanlı olarak Suriye'de işlenen savaş suçlarından ve insanlığa karşı suçlardan dolayı uluslararası mahkemede yargılanmaya yol açabilecek 11 bin kişiye ait olduğu ileri sürülen 55 bin kare fotoğrafı yayınlandı. Eş zamanlı olarak yapılan bu yayın Cenevre 2 konferansı hemen öncesine denk gelmekte ve Esed rejimin toplantıda köşeye sıkıştırma amacını da taşımaktaydı. Rejimden firar eden bir polis fotoğrafçısının sızdırdığı bu görüntüler, normal şartlar altında güçlü bir kamuoyu oluşturabilirdi fakat Suriye meselesine ilişkin aylardır devam eden ilgisizlik ve umarsızlık bir kez daha devreye girdi ve ne kamuoyu nezdinde ne de uluslararası hukuki mercilerde istenilen hareketlilik oluşabilirdi. Dolayısıyla ortaya çıkan fotoğrafların Cenevre 2 Konferansı üzerindeki etkisi de oldukça sınırlı kaldı. Türkiye farklı uluslararası platformlarda bu fotoğraflara dikkatleri çektiyse de arzu edilen sonuç maalesef alınamadı.

Cenevre 2 Konferansı, bu arka plan üzerinde ve BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi El Ahdar el-İbrahimi'nin arabuluculuğunda İsviçre'nin Montrö kentinde başladı. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon tarafından yönetilen görüşmelerin birinci turuna Suriye Hükümeti ve Suriye Ulusal Koalisyonu ilk defa birlikte katıldı. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun güçlü bir konuşma yaptığı konferansta hem Esed rejimi hem de muhalif koalisyondan temsilciler birer konuşma yaptılar. 9 günlük ilk tur toplantıları devam ederken dar çerçeveli ikincil toplantılar da yapıldı. Bu toplantılarda özellikle Rusya-İran bloğunun Körfez-ABD bloğuyla Suriye konusunda ortak bir zemin oluşturması amaçlandı. 31 Ocak'ta görüşmelerin ilk turu sona erdiğinde Cenevre 2'den de eli boş dönüleceği anlaşılmıştı. Bir ay sonra ikinci tur da başarısızlıkla sona erdiğinde Cenevre konferansları toplama çabaları uzun bir süreliğine akamete uğrayacaktı.

Türkiye için Mart ayının en önemli Suriye gündemlerinden birisi sınır ihlali yapan bir Suriye rejimi uçağının Türk F-16 pilotları tarafından düşürülmesi oldu. Haziran 2012'de bir Türk keşif uçağının Lazkiye'nin güneyinde düşürülmesinden sonra,

Türkiye Suriye'ye ilişkin "angajman kurallarını" değiştirmişti. Bu doğrultuda Türkiye sınırına "güvenlik riski ve tehlikesi oluşturacak şekilde" yaklaşan her Suriyeli askeri unsur, askeri hedef haline gelmişti. Değişen angajman kurallarına binaen, Türk F-16 uçakları, Eylül 2013'te Türkiye sınırını ihlal eden M-17 tipi bir Suriye helikopterini düşürmüştü. Bu döngünün son halkası olan olay 22 Mart'ta yaşanmış ve sınır ihlali yapan Suriye'ye ait iki adet MIG-23 uçağından birisi Türk F-16'ları tarafından gerekli ikazlar yapıldıktan sonra düşürüldü. Esed rejiminin "saldırıcılık" olarak tabir ettiği bu hadiseden sonra Türk Hava Kuvvetleri'nin verdiği bilgiler eşliğinde Türk yetkililer başta NATO olmak üzere uluslararası toplum nezdinde girişimlerde bulunarak bilgilendirme toplantıları düzenledi.

Suriye rejimi 3 Haziran'da, çatışmaların ve toplu ölümlerin devam ettiği bir dönemde devlet başkanlığı seçimlerini yaptı. Beşşar Esed ile birlikte göstermelik adayların da katıldığı ve katılım oranının çok düşük olduğu seçimleri tahmin edildiği üzere büyük farkla Esed kazandı. Rejimin bir manipölasyon aracına dönuşen bu seçimleri İran ve Rusya gibi ölkeler dışında ciddiye alan olmadı. Türkiye de seçimlerin hiçbir meşru zemin üzerine oturmadığını, metodoloji, zamanlama ve hukuki çerçeve açısından sorunlara sahip olduğunu dile getirdi.

Yılın ikinci yarısından itibaren iki ana konu Türkiye'nin Suriye'ye ilişkin gündeminin merkezine oturdu. Bunlardan ilki Suriyeli sığınmacılar meselesiydi ki sene sonu itibariyle Türkiye yaklaşık 1.750.000 Suriyeli sığınmacıyı kamplarda ve şehirlerde misafir etmektedir. İkinci ve global ölçekte de daha fazla yankı bulan IŞİD ve özellikle Kobani merkezli gelişmelerdi.

IŞİD VE KOBANİ OPERASYONLARI

Musul'u hızlı ve beklenmedik bir şekilde ele geçiren IŞİD, Irak-Suriye hattındaki güç yığınağını ve hareket imkanını da kullanarak Suriye içerisinde de operasyonel kabiliyetini artırdı. Özellikle Musul'dan getirilen ağır silahlar ve elde edilen büyük miktardaki para ile Suriye'de özellikle Türkiye sınırına yakın bölgelerde etkinliğini artırma çabası içerisinde girdi. Sene boyunca Tel Ebyad, Azez, Atme, Çobanbeyli gibi şehir ve kasabalarda Türkmenler, Araplar ve Kürtler IŞİD ile çatışmalar yaşadılar. Bunun Türkiye'ye yansımaları bir taraftan artan sığınmacı sayısı diğer taraftan da sınır güvenliği açısından getirdiği sorunlar oldu. Sene boyunca seken kurşun ve havan topları sınırın Türkiye tarafında hem bölge sakinlerinin yaralanmasına hem de binaların isabet almasına sebep oldu. Bu sebepten yoğun çatışma alanlarına yakın köy ve kasabalarda çatışmaların arttığı dönemlerde sokağa çıkmama anonları yapıldığı gibi okullar da tatil edildi.

Bu şehir ve kasabalardan hiçbirisi Ayn el-Arab ismiyle de bilinen Kobani kadar konuşulmadı ve uluslararası medyada karşılık bulmadı. Eylül ayında ilerleyişe geçen IŞİD militanları Kürt nüfusun yoğun olduğu Kobani'yi kuşattı ve yoğun çatışmalar başladı. Kobani Türkiye'de diğer çatışma alanlarından farklı yansımalar

lara sebep oldu. Öncelikle diğerlerine benzer bir şekilde Kobani'den kaçan 200 bini aşkın Suriyeli Kürt, Türkiye sınırına dayandı. Türkiye, sınır kapısını açarak çatışmalardan kaçan tüm Suriyeli Kürtleri kabul etti ve kurulan kamplarda ihtiyaçlarını karşıladı.

Diğer çatışma alanlarından farklı olarak ise Türkiye iki yönlü ve iyi kurgulanmış bir baskıya maruz bırakıldı. Bir taraftan PKK'nın Suriye'deki uzantısı PYD/YPG Kobani üzerinden antik milliyetçi söylemler kurarak IŞİD'in Kobani'deki ilerleyişini Türkiye'ye mal etmeye çalıştı. Türkiye içerisindeki PKK lobisi yoğun bir şekilde "Türkiye'nin IŞİD'i desteklediği", "Kobanilileri sınırdan sokmadığı", "Kobani'ye savaşmaya gidenlere izin vermediği" ve "Kobani'ye yardım yapılmasını engellediği" gibi mesnetsiz ve provokasyon amaçlı söylentileri tedavüle soktu. Bunun sonucu olarak 6-7 Ekim tarihlerinde PKK yandaşları Türkiye'nin doğusunda birçok evi ve dükkanı ateşe verdi. Bu olaylarda 50'yi aşkın kişi hayatını kaybetti.

Oysa başından beri Türkiye Kobani'den gelen sığınmacılara kucak açtığı gibi Kobani'ye insani yardımın ulaştırılması konusunda da ilk hareket eden ülke oldu. Kızılay ve AFAD'dan yapılan ayrıntılı açıklamalarda da görüleceği üzere, Türkiye bu süreçte Kobani'nin insani olarak sırtını dayayabileceği tek ülke oldu. Diğer taraftan Aralık ayının başında Kuzey Irak'tan gelen, IŞİD'e karşı mücadele için Kobani'ye gidecek peşmerge güçlerinin kendi topraklarından geçişine izin vermesiyle yardımını farklı bir boyuta taşıdı.

Bu süreçte PKK'nın mesnetsiz argümanlarından hareketle uluslararası medya üzerinden Türkiye'ye yönelik yoğun operasyonlar başladı. Kısa bir süre sonra ABD'nin başını çektiği uluslararası koalisyonun Kobani'de IŞİD'e yönelik hava saldırılarına başlamasıyla hızlanan bu operasyon, Türkiye'yi Kobani'ye askeri müdahaleye zorlama amacı taşımaktaydı. Bir taraftan PKK Türkiye'nin kendisine silah yardımında bulunmasını isterken diğer taraftan da Batı dünyası Kobani de IŞİD'le karadan mücadele sorumluluğunu Türkiye'ye yüklemeye çalıştı.

Türkiye'de ise hükümete sınır dışına asker gönderme ve operasyon yapma yetkisi veren Irak-Suriye tezkeresi Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi. Fakat Türkiye, genelde Suriye özelde Kobani meselesinde diğer ülkelere nazaran çok daha dikkatli bir politika yürüttü. Kobani'de üstüne düşen insani vazifeyi fazlasıyla yerine getiren Türkiye, buna rağmen Kobani'nin büyük resmin sadece küçük bir parçası olduğunu dillendirdi. Diğer bir deyişle IŞİD'le mücadele konusunda daha kapsamlı ve Suriye ve Irak'ın geneline yayılmış, siyasi ve askeri adımları içeren bir stratejinin hayata koyulması gerektiğini dillendirdi. Uluslararası koalisyonun IŞİD'le mücadelesine destek vermekle birlikte metot ve anlayış açısından koalisyona üye ülkelerle fikir farklılığına sahip oldu. Benzer şekilde ABD'nin bile stratejik olarak önemsiz gördüğü Kobani üzerinden koparılmaya çalışılan fırtınaya şüpheli bir şekilde yaklaşan Türkiye, kapsamlı bir strateji ortaya koyulduğu taktirde üstüne düşeni yapmaya hazır olduğunu da beyan etti.

SIĞINMACI POLİTİKASI

Suriye krizinin Türkiye'ye doğrudan sosyo-ekonomik etkisi sığınmacılar konusu olmaya 2014'te de devam etti. 2011 yılından beri Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacı sayısı 1.750.000'e ulaşırken, Türkiye'nin sığınmacıların ihtiyaçları için harcadığı para miktarı 4,5 milyar doları aştı. 7 Kasım 2014 tarihi itibarı ile Hatay ili Altınözü ve Yayladağı ilçelerinde 2'şer çadır kent, Reyhanlı'da 1 geçici kabul merkezi, Şanlıurfa ili Ceylanpınar, Akçakale ve Viranşehir'de 1'er, Gaziantep ili İslahiye, Karkamış ve Nizip'te 1'er, Kahramanmaraş Merkez'de 1, Osmaniye Cevdetiye'de 1, Adıyaman'da 1, Mardin Midyat ve Nusaybin'de 1'er ve Adana Sarıçam'da 1 çadır kent ile Kiliş'te 2, Hatay Apaydın, Şanlıurfa-Harran, Malatya Beydağı ve Gaziantep Nizip'te 1'er konteynır kent olmak üzere toplam 16 çadır kent, 1 geçici kabul merkezi ve 6 konteynır kent bulunmaktadır.³⁷¹ AFAD'ın yönettiği bu barınma merkezlerine ek olarak Türkiye'nin hemen hemen tüm şehirlerine yerleşen Suriyeli sığınmacılar, Türkiye'de günlük hayatın bir parçası oldular. Beraberinde birçok tartışmayı da getiren sığınmacılara yönelik sadece sosyo-ekonomik çalışmaların değil akademik çalışmaların da sayısında artış görüldü.

Türkiye bir taraftan sığınmacılara karşı açık kapı politikasına devam ederken diğer taraftan da özellikle Batı dünyasının duyarsızlığını ve sorumluluğunu yerine getirmemesini birçok defalar en üst düzeyde dillendirdi. Halep'te muhalifler ve Esed rejimi arasındaki çatışmaların muhalifler aleyhine kritik noktaya geldiği zamanlarda da Halep'in düşmesinin diğer sakinleriyle birlikte yeni bir büyük sığınmacı akımına sebep olacağını ifade etti. Bu sebepten sığınmacı akımının durması ve mevcut sığınmacıların geri dönüş imkanının ortaya koyulması için en kuvvetli katalizör ko-numundaki Suriye krizinin sona erdirilmesi çabalarına büyük destek verdi.

2014 yılında Türkiye 2011 yılından itibaren devreden sorun ve meydan okumalarla yüzleşmeye devam etti. Suriye krizi askeri veya siyasi olarak sonlanmadan bu sorun ve meydan okumaların ortadan kalkacağını söylemek oldukça zor. Derinleşen çatışma aynı zamanda çözüm alternatiflerini de birer birer ortadan kaldırdığından dolayı, Suriye meselesinde genel karamsar hava yerini koruyacaktır. Bu da doğal olarak Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini 2015 senesinde de şekillendirmeye devam edecektir.

371. <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=747>

KRONOLOJİ - TÜRKİYE - SURIYE İLİŞKİLERİ

5 Ocak	Suriye'de kaçırılan Milliyet gazetesi foto muhabiri Bünyamin Aygün, MİT'in Dış Operasyonlar Başkanlığına bağlı 8 kişilik tim eşliğinde Cilvegözü Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye geldi.
21 Ocak	CNN, The Gurdian, Anadolu Ajansı(AA) tarafından eşzamanlı olarak Suriye'de işlenen savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan dolayı uluslararası mahkemede yargılanmaya yol açabilecek 11 bin kişiye ait olduğu ileri sürülen 55 bin kare fotoğraf yayınlandı.
22 Ocak	Suriye'deki iç savaşa çözüm bulmayı amaçlayan Cenevre-2 Konferansı, BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi El Ahdar el-İbrahimi'nin arabuluculuğunda İsviçre'nin Montrö kentinde başladı.
10 Şubat	Suriye'deki iç savaşın sona erdirilmesini amaçlayan Cenevre-2 Konferansı'nın ikinci turu başladı.
22 Mart	Sınır ihlali yapan Suriye uçağı, Türk F-16'ları tarafından havadan havaya füzeyle düşürüldü.
3 Haziran	Suriye'de rejimin kontrolü altındaki bölgelerde devlet başkanlığı seçimi yapıldı.
30 Haziran	IŞİD Örgütü, lideri Ebu Bekir el Bağdadi'yi halife ilan etti ve örgütün ismini "İslam Devleti" olarak değiştirdi.
18 Eylül	IŞİD Örgütü, Suriye'nin Türkiye sınırına yakın kentlerinden Tel Abyad ve Kobani'yi (Ayn el-Arap) kuşattı.
2 Ekim	Hükümete sınır dışına asker gönderme ve operasyon yapma yetkisi veren Irak-Suriye tezkeresi Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi.
26 Kasım	BM Acil Durumlar Koordinatörü Valerie Amos, 7,6 milyondan fazla Suriyelinin ülke içinde yerlerinden edildiğini, 3,2 milyon Suriyelinin ülkeyi terk ettiğini açıkladı.
4 Aralık	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi tarafından Kobani'ye gönderilen ilk peşmerge grubu Türkiye üzerinden Suriye'ye geçti.
12 Aralık	Güneydeki Suriyeli muhalifler ortak savunma anlaşmasıyla imzalayarak birleşti.

TÜRKİYE-LİBYA, CEZAYİR VE FAS İLİŞKİLERİ

TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ

Kaddafi rejiminin 2001'de devrilmesinin ardından Libya en çalkantılı dönemini 2014 yılında yaşadı. Siyasi istikrarsızlığın ciddi bir noktaya ulaştığı Libya'da devrim sonrası demokratik düzene geçişi engellemek adına girişimler yoğunlaşmıştır. Kaddafi döneminde Libya ordusunda görev almış ve daha sonra uzun yıllar ABD'de yaşamış General Halife Hefter, geçiş hükümetine karşı savaş açmış ve ülkede istikrarsızlığın devam etmesinde önemli etken olmuştur. Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi rejimler tarafından desteklenen Hefter, ülkenin doğu kesimindeki Bingazi'de İslami gruplara karşı bir operasyon başlattı. Bunun ardından merkezi hükümeti sonlandırma girişiminde bulunan Hefter'e karşı güçlü bir direniş baş göstermiştir. Mayıs ayında şiddetlenen bu çatışma süreci ve istikrarsızlık yıl sonuna gelindiğinde halen devam etmekte ve merkezi hükümet otoritesini sağlamakta güçlük çekmektedir.

Libya'daki gelişmelerden ciddi biçimde etkilenen ülkelerden olan Türkiye, ülkenin bir an önce istikrara kavuşmasını istemektedir. Bu çerçevede geçiş hükümetine desteğini devam ettiren Ankara, Libya ile daha yakından ilgilenmek adına girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Yılın ilk günlerinde Türkiye'yi ziyaret eden Libya Başbakanı Ali Zeydan, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la görüşmüştür. Temaslar sonucunda iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına ilişkin bildiri imzalanmıştır.³⁷² Bu dönemde ikili ilişkiler artırılmış, özellikle güvenlik alanında işbirlikleri yapılmıştır. Bu çerçevede Libya devlet erkanının korumasında görevli polisler VIP koruma eğitimi verilmesini içeren ve ilk aşamasının 2013 yılında tamamlandığı programın ikinci kısmı 2014'ün Ocak ve Şubat aylarında gerçekleştirilmiştir.

372. Dolmabahçe zirvesi, *Sabah*, 4 Ocak 2014.

rilmiş ve 25 kişilik polis grubuna eğitim verilmiştir. Bu kapsamda Türk eğitimciler, Libyalı korumalara VIP yakın, taktiksel ve teknik koruma eğitimi vermiştir.³⁷³ Güvenlik alanındaki bir diğer faaliyet de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiş, Isparta İç Güvenlik Eğitim ve Tatbikat Merkezi Komutanlığı'nda Libya ordusuna mensup askerlere meskun mahallerde ve göğüs göğüse çatışma başta olmak üzere birçok farklı alanda 14 haftalık eğitim verilmiştir.³⁷⁴

İşbirliği çabalarına rağmen Libya'da Mayıs ayında başlayan gerginlikler ülkede yaşayan ve çalışan Türkleri zor durumda bırakmıştır. Haziran ayında General Hefter'e bağlı birliklerin Katar ve Türk vatandaşlarına ülkeyi terk etmek için 48 saat süre tanımaları sonrasında işçilerin önemli bir kısmı ülkeyi terk etmeye başlamıştır.³⁷⁵ Türkiye Dışişleri Bakanlığı da bölgede yaşayan Türklere bir uyarı açıklaması yaparak derhal bölgeden ayrılmalarını tavsiye etti. Temmuz ayında çatışmaların artması sonrasında bakanlık yeniden bir açıklama yaparak mecbur kalınmadıkça Libya'ya seyahat edilmemesi gerektiğini duyurdu.³⁷⁶

Libya'daki gelişmelerin 2014 yılında Türkiye'yi en fazla etkilediği alan şüphesiz ekonomik ilişkilerdir. 2011 öncesinde Libya'da ciddi yatırımlar yürüten Türk müteahhitlik firmaları, devrimden sonra ülkedeki faaliyetlerini azaltmak zorunda kalmıştı. Ancak 2012 ve 2013 yıllarında görece bir istikrar ortamı oluşmasıyla Türkiyeli girişimcilerin bir kısmı yeniden Libya'da yatırımlara başlamıştı. 2014 ise bu süreçte yeni bir darbe vurmuştur. General Hefter liderliğindeki çatışmalar ülkede gerilimi artırmış ve bu da tüm yabancı yatırımcılara olduğu gibi Türkiye'den gelenlere de olumsuz yansımıştır. Kimi zaman kaçırılma olaylarına maruz kalan Türk işçiler, zaman zaman da çatışmaların ortasında kalarak hayati tehlike yaşamışlardır. Haziran ayında başkent Trablus'ta kaçırılan Türk işçiler Dışişleri Bakanlığı'nın özel girişimleri ve çabaları sayesinde Ağustos ayında serbest bırakılmışlardır.³⁷⁷ Türk işçi kabileleri özel girişimler sonucunda Türkiye'ye getirilebilmişlerdir. Eylül ayında çatışmalardan kaçan ve 5 gün boyunca havaalanında mahsur kalan 400'e yakın işçi özel seferler düzenlenerek iki uçakla Türkiye'ye getirilmişlerdir.³⁷⁸

Ülkenin iç savaşa ve bölünmeye doğru sürüklenmesi konusunda endişeler taşıyan Türkiye, Ekim ayında Emrullah İşler'i Libya Özel Temsilcisi olarak atamıştır. Bu bağlamda İşler Libya'ya ziyaretler gerçekleştirerek çatışan taraflar arasında arabulucu rolü oynamayı amaçlamıştır. İlk olarak Ekim ayında Tobruk'ta kurulan ve Hefter ile Suudi Arabistan, BAE ve Mısır yönetimlerinin desteklediği Temsilciler Meclisi ile gö-

373. Libyalılara VIP eğitimi, *Milliyet*, 9 Şubat 2014.

374. Libya askerleri, Türkiye'deki eğitimlerini tamamladı, *Hürriyet*, 25 Mart 2014.

375. Türkler Libya'dan ayrılıyor, *Milliyet*, 23 Haziran 2014; Libya'nın doğusunu 250 Türk terk ediyor, *Milliyet*, 24 Haziran 2014.

376. Dışişleri'nden Libya'yı terk edin uyarısı, *Radikal*, 24 Temmuz 2014.

377. Libya'da kaçırılan 3 Türk işçi serbest bırakıldı, *Habertürk*, 12 Ağustos 2014.

378. Libya'daki 36 Türk işçi döndü!, *Milliyet*, 29 Eylül 2014; 321 işçi Türkiye'de, *Milliyet*, 30 Eylül 2014.

rüşmeler gerçekleştirdi. Ziyaret kapsamında İşler, Libya Ulusal Kurtuluş Hükümeti Başbakanı Ömer el-Hasi ile de bir araya gelen ilk yabancı temsilci oldu.³⁷⁹ Tobruk, Misrata ve Trablus'ta tarafları dinleyerek uzlaşa konusunda arabuluculuk çalışmaları yürüten İşler, Türkiye'nin ülkede barış ve huzurun sağlanması konusundaki görüşlerini taraflara ilettili.³⁸⁰ Türkiye'nin dış müdahaleye kesinlikle karşı olduğunun altını çizen İşler, sürecin devamlılığı için çatışmaların durmasının şart olduğunu da söyledi.³⁸¹ Kasım ayında iki kez Libya'ya ziyaret gerçekleştiren İşler, çatışan tarafların uzlaşması için arabulucu rolü oynadı. Beyda şehrindeki görüşmelerin ardından iki taraf da Türkiye'ye yönelik olumlu açıklamalar yaptı. Tobruk hükümetinden yapılan açıklamada "Türk şirketlerinin faaliyetlerine devam edebileceği ve bu firmaların güvenliklerinin sağlanması konusunda en üst düzey önlemlerin alınacağı" duyuruldu.³⁸²

Türkiye Dışışleri Bakanlığı Kasım ayında Libya Anayasa Mahkemesinin Tobruk'ta kurulan Temsilciler Meclisi'ni anayasaya aykırı bulmasına dair bir açıklama yaparak "kararın, sorunun çözülmesinde olumlu bir adım" olduğunu belirtti.³⁸³ Anayasa Mahkemesinin Tobruk'taki Temsilciler Meclisi'ni geçersiz kılması ile Türkiye'nin Libya'daki pozisyonunun daha da güçlendiğini söylemek yerinde olacaktır. Ancak kaos içindeki siyasi ortamın her türlü sabotaja açık olduğui ve özellikle dış aktörlerin müdahalesi ile ülkedeki güç dengelerinin hızlı bir biçimde değişebileceği de unutulmamalıdır. Nitekim BM dahil birçok uluslararası aktör halen Tobruk hükümetini meşru yönetim olarak tanımaya devam etmektedir. Bu durumu göz önünde bulunduran Türkiye, "tarafsız arabulucu" rolünü Libya'da etkin olan aktörlere kabul ettirmeli ve diğer dış aktörlerin bölgesel çıkarları doğrultusunda ülkeyi iç çatışma dahil her türlü istikrarsızlığa sürüklemesine engel olmalıdır.

TÜRKİYE-CEZAYİR İLİŞKİLERİ

Arap Baharı süreci nedeniyle ortaya çıkan belirsizlikten olumsuz etkilenen Cezayir gibi hem kültürel hem de coğrafi anlamda Ankara'ya yakın olan ülkelerin önemi daha da arttı. Türkiye halihazırda iyi ilişkileri olan Cezayir'le daha derin işbirlikleri gerçekleştirme girişimlerinde bulundu. Bu çabalar bir taraftan hükümet aracılığıyla resmi yollardan gerçekleşirken, bir taraftan da iş dünyasıyla ve özel girişimlerle devam ettirilmektedir.

Türkiye'den Cezayir'e ilk resmi ziyaret Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından gerçekleştirildi. Bağlantısızlar Hareketi 17. Bakanlar Toplantısı için gittiği

379. Türkiye, Libya'da El Hasi ile görüşen ilk ülke oldu, *BBC Türkçe*, 22 Ekim 2014; Türkiye, Libya'da El Hasi ile görüşen ilk ülke oldu, *Radikal*, 22 Ekim 2014.

380. Türkiye, Libya'da arabulucu, *Hürriyet*, 23 Ekim 2014.

381. Emrullah İşler, Türkiye özel temsilcisi olarak Libya'da, *Dünya Bülteni*, 22 Ekim 2014.

382. Tobruk Hükümeti'nden Türk şirketlerine çağrı, *Anadolu Ajansı*, 5 Kasım 2014.

383. Libya Yüksek Mahkemesinin Temsilciler Meclisine İlişkin Aldığı Karar Hk., No: 344, T.C. Dışışleri Bakanlığı, 7 Kasım 2014.

Cezayir’de, Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflika tarafından kabul edildi. Toplantıdan sonra yapılan basın açıklamasında Davutoğlu Buteflika’nın tecrübesi itibarıyla yaşayan bir tarih, siyasi liderliği itibarıyla ise bütün bölge ülkelerinin ve dünyanın örnek alması gereken bir şahsiyet olduğunu ifade etmiştir. Toplantıda bölge sorunlarını da ele alma imkanı bulduklarına işaret eden Davutoğlu, özellikle Libya’daki ve Suriye’deki gelişmeler hakkında görüş alışverişinde bulduklarını dile getirdi. İki ülke arasındaki ilişkilerin son dönemde büyük bir ivme kazandığını vurgulayan Davutoğlu, son bir yılda ticaret hacminin 5 milyar doları, Cezayir’deki Türk yatırımlarının da 2 milyar doları aştığını ve Türkiye’nin toplam taahhütlerinin 7 milyar dolar olduğunu söyledi.³⁸⁴

İki ülke arasındaki diğer üst düzey görüşme ise Kasım ayında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Cezayir’i ziyaretiyle gerçekleşti. Ziyaretinde Erdoğan’a Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Millî Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, ve Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Binali Yıldırım ile kalabalık bir heyet eşlik etti. Görüşmelerde ikili ilişkilerin yanı sıra bölgesel konularda da görüş alışverişinde bulunuldu. Erdoğan, Irak’ın toprak bütünlüğü ile Filistinliler arasındaki ulusal uzlaşının perçinlenmesinin önemini iletirken, Libya konusunda her türlü dış müdahaleye karşı olduklarını da belirtti. Erdoğan, Cezayir-Türkiye İş Forumu toplantısında yaptığı konuşmada 12 yıl önce 1 milyar doları bile bulmayan ticaret hacminin 2013 yılsonu itibarıyla 4,5 milyar dolara kadar çıktığına ve bu rakamın 10 milyar dolara çıkarılması gerektiğine işaret etmiştir.³⁸⁵

Erdoğan’ın gezisi sırasında Türkiye’nin enerji ihtiyacıyla ilgili önemli bir karar da alınmıştı. İki ülke arasındaki yılda 4,4 milyar metreküp doğalgaz alımını içeren anlaşmanın 10 yıl daha uzatılmasına karar verildi. Ayrıca Cezayir’in Sonatrach firması ile Türk firmalarının ortak doğalgaz arama faaliyetleri yürütmesi konusunda anlaşma imzalandı.³⁸⁶ İki ülke arasında enerji alanındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla Cezayir Enerji ve Maden Bakanı Yusuf Yusufi Aralık ayında Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirdi. Enerji Bakanı Taner Yıldız’la görüşen Yusufi, Türkiye’ye enerji alanında gereken desteği vermekten memnuniyet duyduklarını belirtti.³⁸⁷ Cezayirli bakan DEİK’i de ziyaret ederek işadamları ile bir araya gelmiş ve iki ülke arasındaki yatırım imkanlarını değerlendirmiştir.

Cezayir’in 2014-2019 yılları arasında 260 milyar dolarlık bütçeyi yatırım için ayırdığının farkında olan Türk iş çevreleri ve hükümeti bu ülke ile olan ortaklığı derinleştirmek amacını taşıyor. 2014 yaşanan gelişmeler tam anlamıyla bu yöndeki

384. Türk-Cezayir ilişkilerinin 500’üncü yılı kutlanacak, *Yeni Şafak*, 29 Mayıs 2014.

385. Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Sayın Cumhurbaşkanımıza refakaten Cezayir’i ziyaret etti, T.C. Dışişleri Bakanlığı.

386. Türkiye ve Cezayir doğalgaz arayacak, *Sabah*, 20 Kasım 2014.

387. Bakan Yıldız: Cezayir ile görüşüyoruz, *Hürriyet*, 8 Aralık 2014.

abaların bir tezahürü niteliğinde. Bu kapsamda Türkiye'nin 2014 yılı Cezayir politikasının tarihsel birliktelik, kültürel yakınlık ve stratejik gelecek tahayyülü çerçevesinde olumlu bir biçimde gerçekleştiği görülmüştür. Her ne kadar Türkiye'ye yakın Ortadoğu coğrafyası Ankara'nın dış politikasında öncelikli alanı oluşturuyorsa da, özellikle ekonomik ilişkilerin önemli bir yer taşıdığı Cezayir'in bu anlamda önemli bir ortak olarak kalacağı muhakkaktır.

TÜRKİYE-FAS İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Fas arasındaki ilişkiler 2014 yılında resmi temaslar ve sivil inisiyatifler bağlamında gerçekleşti. En önemli ziyaret Fas Kralı 6. Muhammed'in geniş bir heyetle Türkiye'ye yaptığı ziyaret oldu.

Bakan düzeyindeki görüşmeler kapsamında Türkiye'den Çevre ve Şehircilik ve Fas'tan da Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma bakanları tarafından ziyaretler gerçekleştirildi. Bununla birlikte Türkiye-Fas Parlamentolararası Dostluk Grubu Fas'a bir ziyaret gerçekleştirerek temaslarda bulundular. Milli Eğitim Bakanlığı'nın davetlisi olarak Eylül ayında Türkiye'ye gelen Fas Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanı Sümeyye İbn Haldun ve beraberindeki heyet YTB Başkanı Kudret Bülbül'ü ziyaret etti. Görüşmede Fas'taki Türk diasporasının güçlendirilmesi, Fas'ta yer alan STK ve kamu kurumlarının Türkiye'deki müdavimleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve uluslararası öğrenciler konuları konuşuldu.³⁸⁸ Fas heyeti YÖK, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ve Gazi Üniversitesi gibi eğitim alanında öne çıkan kurumlarla görüşmeler gerçekleştirdi.

Bakanlar düzeyinde bir diğer görüşme de Çevre ve Şehircilik Bakanı İdris Güllüce'nin Faslı mevkidaşının daveti üzerine bu ülkeye yaptığı ziyaretle gerçekleştirilmiştir. Fas Enerji, Madenler, Çevre ve Su Bakanı Hatima el-Haite ile bir araya gelen Güllüce, Fas'ın Türkiye için olan önemini ve birçok alanda işbirliğini ilerletme isteklerini vurguladı. Görüşmelerde imzalanan mutabakat zaptıyla çevre kirliliğinin azaltılması ve çevrenin koruma ve kullanma dengesi ile sürdürülebilirliğinin sağlanması gayesiyle, bilgi, deneyim ve teknoloji paylaşımı konularında işbirliği yapılması kararlaştırıldı. Çevre ve Şehircilik Bakanı İdris Güllüce daha sonra Fas Şehircilik ve Ülke Topraklarının Düzenlenmesi Bakanı Mohand Laenser ile bir araya geldi. Türkiye'nin hızla gelişen yapısının tüm dünya için örnek bir model olduğunu belirten Laenser bu ziyaretin Türkiye'nin şehircilik ve kentsel dönüşüm alanındaki tecrübelerinden yararlanmak için de bir fırsat olduğunu vurguladı. Bakan Güllüce daha sonra Fas Şehircilik ve Kent Politikası Bakanı Nabil Benabdallah ile görüşerek temaslarını tamamladı.³⁸⁹

388. Fas Yüksek Öğretim ve Bilimsel Araştırma Bakanı YTB'yi ziyaret etti, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 25 Eylül 2014.

389. Türkiye Fas İlişkilerinde Yeni Dönem, <http://www.haberler.com/turkiye-fas-iliskilerinde-yeni-donem-6501538-haberi/cok-yorumlanan-haberler/>, 19 Eylül 2014.

Türkiye-Fas Parlamentolar Arası Dostluk Grubu Kasım ayında gerçekleştirdiği gezide heyet, ilk olarak Fas Temsilciler Meclisi Başkanı Raşid Telbi Alami ile Parlamento ve Sivil Toplum ile İlişkilerden Sorumlu Bakan Lahbib Choubani'yi ziyaret etti. Fas-Türkiye Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkanı Mohammed Bin Abdussadık, Fas Danışmanlar Meclisi Başkanı Mohammed Şeyh Biadillah, Fas Yüksek Öğretim, Bilimsel Araştırma ve Kamu Personeli Eğitimi Bakanı Sümeyye bin Haldun ile görüşmeler gerçekleştiren heyet Başbakan Abdülililah Benkiran tarafından da kabul edildi.³⁹⁰

2014 yılı içerisinde iki ülke arasındaki ilişkiler bağlamında öne çıkan diğer gelişmeler ise Fas Başbakanlık Müsteşarı Jamaa el-Mu'tasım'ın İstanbul'daki resmi temasları, Fas'ın önde gelen gazete editörleri ve medya çalışanlarının Anadolu Ajansı'nın davetlisi olarak ziyaretleri,³⁹¹ Tüm Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜMSİAD) başkanının Fas'a giderek Ulaştırma ve Tedarik Bakanı Aziz Rabbah ile bir araya gelmesi³⁹² ve Bahçeşehir Üniversitesi ile Siyaset, Ekonomi ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı'nın (SETA) Fas'ta düzenlediği etkinlikler olarak sıralanabilir.

Türkiye ile Fas arasındaki ilişkiler 2014 yılında daha önceki yıllarda inşa edilen ortaklıkların devamı niteliğinde gerçekleşmiştir. Üst düzey olmayan resmi ve özel temaslar iki ülke arasında farklı alanlardaki işbirliği ortamının gelişmesine katkıda bulunmuştur. Tarihsel ve kültürel bağları birbirine yakın iki ülke olan Türkiye ve Fas'ın daha yakın ilişkiler geliştirmesi ve işbirliğini artırması iki ülkenin de faydasına olacaktır. Fas'ın Türkiye'nin demokratik tecrübesinden yararlanması ve Türkiye'nin de Kuzey Afrika siyasetinde nitelikli bir ortağa sahip olması anlamında ilişkilerin derinleştirilmesi önem arz etmektedir.

390. Türkiye-Fas Parlamentolar Arası Dostluk Grubu Başkanı Yerlikaya, Fas'ta, Radikal, 28 Kasım 2014.

391. Faslı gazeteci heyeti Türkiye'yi ziyaret etti, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü.

392. TÜMSİAD, Fas'ta İkili Görüşmelerde Bulundu, Tüm Sanayici ve İşadamları Derneği, 10 Mart 2014.

KRONOLOJİ - TÜRKİYE-LİBYA, CEZAYİR VE FAS İLİŞKİLERİ

4 Ocak	Libya Başbakanı Ali Zeydan, Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.
29-30 Mayıs	Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Bağlantısızlar Hareketi 17. Bakanlar Toplantısı için geldiği Cezayir'de, Cumhurbaşkanı Abdulaziz Buteflika tarafından kabul edildi.
19 Eylöl	evre ve Şehircilik Bakanı İdris Gölöle temaslarda bulunmak üzere Fas'a gitti.
30 Eylöl	Libya'da yaŐanan iç savaŐ nedeniyle bir fabrikada çalıŐan 400'e yakın iŐçi bu ūlkede mahsur kaldı. DıŐiŐleri Bakanlığı'nın giriŐimleri ile gönderilen özel uçakla iŐçiler Türkiye'ye getirildi.
22 Ekim	Cumhurbaşkanı Libya Özel Temsilcisi olarak atanan Emrullah İŞler, Libya'ya bir ziyaret gerçekleştirdi.
3 Kasım	Libya Özel Temsilcisi Emrullah İŐler bu ūlkeye bir ziyaret gerçekleŐtirerek baŐta Beyda Őehri olmak üzere temaslarda bulundu.
19-20 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan resmi ziyaret için geldiği Cezayir'de, Cumhurbaşkanı Abdölaziz Buteflika ile görüştü.
8 Aralık	Cezayir Enerji ve Maden Bakanı Yusuf Yusufi Türkiye'yi ziyaret etti.

AFRİKA İLE İLİŞKİLER

Türkiye ile Sahra-Altı Afrika'sında bulunan devletlerarasında son yıllarda hızla gelişen siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin temeli 1998 yılında Afrika Açılım Planı çerçevesinde atılmış ve 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi sonrasında uygulanmaya konulmuştur. Orijinal plana göre daha kapsamlı ve sofistike bir ilişki biçimi geliştirilen bu dönemde, Türkiye hızla Afrika'daki varlığını artırmış ve önemli bir aktör olarak öne çıkmıştır. Birçok konuda sivil toplumun öncülük ettiği ve çok ciddi bir şekilde desteklediği Türkiye-Afrika ilişkileri, 2014 yılında da çeşitli düzeyde karşılıklı ziyaretler ve İkinci Türkiye-Afrika Zirvesi ile beraber derinleşme ve genişlemeye devam etmiştir.

2014 yılında Afrika'dan Türkiye'ye çok sayıda önemli ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, resmi ziyaret için Türkiye'de bulunan Gambiya Cumhurbaşkanı Yahya Jammeh'i 11 Ocak'ta kabul etmiş ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi üzerine görüşmeler yapılmıştır. Aynı şekilde Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou Mahamadou 11 Mart tarihinde resmi ziyaret için Türkiye'ye gelmiştir.

Kenya Cumhurbaşkanı Uhuru Kenyatta, Cumhurbaşkanı Gül'ün davetlisi olarak, 7-10 Nisan tarihlerinde ülkemize bir devlet ziyareti gerçekleştirmiştir. Ziyaret sırasında, Türk-Kenya İş Konseyi Kuruluş Mutabakat Zaptı, Kenya Ulusal Sanayi ve Ticaret Odası ve TOBB arasında İş Konseyi Kuruluş Mutabakat Zaptı, iki ülke arasında Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Teşviki ve Geliştirilmesi Alanlarında İşbirliği Mutabakat Zaptı, Teknik ve Mali İşbirliğine Dair Mutabakat Muhtırası, İkinci KEK Mutabakat Zaptı, Kültür, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması, Güvenlik İşbirliği Anlaşması, Enerji ve Hidrokarbon Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı, Madencilik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması imzalanmıştır.

29 Ağustos tarihinde Somali Cumhurbaşkanı Hassan S. Mohamud Türkiye'yi ziyaret etmiş ve çeşitli etkinliklere katılmıştır. Özellikle Türkiye'nin Somali politikasının değerlendirildiği bu toplantılarda aynı zamanda önümüzdeki dönemdeki politikalar üzerine fikir alışverişinde bulunulmuştur. 16 Aralık'ta Cibuti Devlet Başkanı

İsmail Ömer Guelleh ve aynı tarihte Çad Başbakanı Kalzeube Payimi Deubet resmi ziyaret için Türkiye'yi ziyaret etmiş ve ikili ilişkiler üzerine görüşmeler yapılmıştır.

2014 yılında Türkiye'den de Afrika'ya yönelik çeşitli üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilkinde Türkiye, Afrika Birliği'nin 30-31 Ocak 2014 tarihlerinde Addis Ababa'da gerçekleştirilen 22. Zirve Toplantısı'nda Dışışleri Bakanını Davutoğlu başkanlığındaki bir heyetle temsil edilmiştir. Türkiye'nin gözlemci ve stratejik ortak statüsünde temsil edildiği zirvenin açılış oturumuna katılan Dışışleri Bakanı Davutoğlu ayrıca Burkina Faso Dışışleri Bakanı Cibril Yipene Bassole ile bir araya gelmiş ve Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud, Etiyopya Cumhurbaşkanı Mulatu Teshome Wirtu, Etiyopya Başbakanı Hailemariam Desalegn ve Haiti Başbakanı Laurent Lamothe tarafından ayrı ayrı kabul edilmiştir. Görüşmelerde bölgesel konular başta olmak üzere, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği adaylığı ile Türkiye-Afrika ilişkileri ele alınmıştır.

28 Şubat tarihinde Sudan'ın Güney Darfur eyaletinin başkenti Nyala'da Başkan Erdoğan'ın talimatıyla inşa edilen Sudan-Türkiye Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nin açılıőı yapılmıştır. Sudan'da TİKA tarafından inşa edilen hastanenin açılıőını, Başbakan Yardımcısı Emrullah İşler, Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu ve Sudan Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Hasan Bekri gerçekleştirmiştir.

2014 yılı içerisinde Sudan, Tanzania, Liberya, Burundi, Nijerya, Zambiya ve Senegal'den dışışleri bakanları düzeyinde Türkiye'ye yapılan ziyaretler yanında; Uganda Cumhuriyeti Emniyet Genel Müdürü, Burkina Faso Ulusal Meclis Başkanı ve Kenya Garissa Eyaleti Valisi gibi çeşitli düzeylerdeki ziyaretler Türkiye'nin Afrika açılımının ne kadar derinleştirdiğini göstermektedir.

İstanbul'daki zirve sırasında kurulan izleme mekanizması uyarınca 2013 yılı içinde bir Afrika ülkesinde yapılması planlanan, ancak etkinliğe ev sahipliği yapmak isteyen Ekvator Ginesi ve Etiyopya arasındaki uzlaşmazlık nedeniyle düzenlenemeyen 2. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi, Türkiye'nin girişimleri sonucunda Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da 19-21 Kasım tarihlerinde yapılmıştır.

Afrika Birliği'nin mutabakat uygulaması çerçevesinde, "Banjul Formülü" olarak adlandırılan ve belli sayıda Afrika ülkesinin tüm kıtayı temsilen zirveye iştirakini öngören düzenlemeyle Afrika Birliği Dönem Başkanı Moritanya, Eski Dönem Başkanı Etiyopya, Cezayir, Nijerya, Güney Afrika, Senegal, Libya, Zimbabve, Kenya, Gana, Çad, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Mısır toplantıya davet edilmiştir. "Afrika'nın Sürdürülebilir Kalkınması ve Bütünleşmesinin Güçlendirilmesi İçin Yeni Bir Ortaklık Modeli" temalı zirveye bu ülkelerden üst düzeyde katılım sağlamış ve Türkiye de Cumhurbaşkanı Erdoğan başkanlığında bir heyetle katılmıştır. Zirvede, dünyadaki ülkelerin üçte birini oluşturan Afrika ülkeleri ile Türkiye arasındaki stratejik ortaklığın daha ileri götürülmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, toplantılarda ortaklığın mevcut durum ele alınmış, 2014-2018 uygulama planı ile gelecek döneme ilişkin bir çerçeve belirlenerek bir bildirme kabul edilmiştir.

Moritanya Cumhurbaşkanı Muhammed Veled Abdülaziz ve Benin Cumhurbaşkanı Thomas Boni Yayi ile ayrı ayrı görüşen Cumhurbaşkanı Erdoğan, zirvede Afrikalı liderlere hitaben bir konuşma yapmıştır. Başbakanlık görevini yaptığı 2002-2014 yılları arasında Afrika ile ilişkilere büyük önem verdiğini dile getiren Cumhurbaşkanı Erdoğan, “2005 yılını Türkiye’de Afrika yılı ilan ettiğimizde yürüttüğümüz politikayı Afrika Açılım Politikası şeklinde tanımladık. 2009 yılında Türkiye’nin kıtada 12, Afrika ülkelerinin ise Ankara’da 10 büyükelçiliği bulunuyordu. Bugün itibariyle Afrika’da 39 büyükelçilik ve 4 başkonsolosluk ile temsil ediliyoruz. Aynı şekilde Afrika ülkelerinin Ankara’daki diplomatik temsilcilik sayısı da 32’ye yükseldi. Kalkınma ortaklığından siyasi diyalog mekanizmalarına, eğitim kültür faaliyetlerinden ekonomik işbirliğine, ticaret hacminden yatırımlara, müteahhitlik hizmetlerinden ulaştırma altyapılarına kadar birçok alanda birlikte büyük ilerlemeler sağladık. Böylece karşılıklı olarak açılım sürecini tamamlamış olduk. Artık eşit ortaklığa dayalı yeni ve daha ileri bir aşamaya geçmemizin gerekli olduğunu görüyoruz” şeklinde konuşmuştur.

Sağlık sektörünün Afrika ülkeleriyle işbirliğinde önemli bir alan olarak belirgin hale geldiğine de işaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, bundan büyük memnuniyet duyduğunu dile getirerek Sudan’da açılan 150 yataklı hastanenin ardından Somali’de de 200 yataklı tam teşekküllü bir hastanenin açılışına hazırlandığını ve Türkiye’nin ebola salgınıyla mücadele için Afrikalı dostlarımıza şimdiye kadar yaptıklarımıza ek olarak 5 milyon dolarlık ilave bir kaynak ayırdığını açıklamıştır. Gerçekleştirilen ikinci zirve, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında yeni bir dönüm noktasına işaret etmekte olup 3. zirvenin 2019 yılında İstanbul’da yapılması kararlaştırılmıştır.

2014 yılı genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye-Afrika ilişkilerinin 2015 yılında da yoğun bir tempoyla devam edeceği öngörülebilir. Bu çerçevede Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 2015’in ilk aylarında yapması beklenen Etiyopya ziyareti öncesi Cibuti ve Etiyopya’ya 100’e yakın işadamıyla giden Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, burada hususi Ekonomik Bölge Kuruluşu anlaşmasını imzalamıştır. Buna göre Cibuti 500 hektarlık bir araziye 99 yıllığına Türkiye’ye tahsis etmiş ve altyapı çalışmalarının peşinden inşasına başlanacak dev üste, Türk hususi sektörü, üretim, montaj ve depolama benzeri faaliyetlerin tamamını yapacaktır.

KRONOLOJİ - AFRIKA İLE İLİŞKİLER

30-31 Ocak	Dışışleri Bakanı Davutoğlu Afrika Birliği Zirvesi'ne katıldı.
11 Şubat	Gambiya Cumhurbaşkanı Jammeh Ankara'ya resmi ziyaret geręekleŐtirdi.
28 Şubat	Başbakan Yardımcısı Emrullah İŞler ve Sağlık Bakanı Mehmet Muezzinoğlu Sudan'ı ziyaret etti.
11 Mart	Nijer Cumhurbaşkanı Issoufou Mahamadou Tırkiye'yi ziyaret etti.
20 Mart	Burkina Faso Ulusal Meclis Başkanı Tırkiye'yi ziyaret etti.
10 Nisan	Tırkiye-Senegal Dışışleri Bakanlıkları Arasında İŞbirliği Mutabakat Muhtırası imzalandı.
7-10 Nisan	Kenya Cumhurbaşkanı Kenyatta Ankara'ya resmi ziyaret yaptı.
8 Nisan	Tırkiye-Nijerya Siyasi istıŐareleri Ankara'da geręekleŐtirildi.
25 Nisan	Sudan Dışışleri Bakanı Tırkiye'ye bir ęalıŐma ziyareti geręekleŐtirdi.
8 Mayıs	Tanzanya Dışışleri Bakanı Tırkiye'yi ziyaret etti.
12-16 Mayıs	Liberya Dışışleri Bakanı Tırkiye'yi ziyaret etti.
22-24 Mayıs	Sağlık Bakanı Muezzinoğlu Gambiya'ya resmi ziyaret geręekleŐtirdi.
30 Mayıs	Dışışleri Bakanı Davutoğlu Tanzanya'ya resmi ziyaret geręekleŐtirdi.
2-5 Temmuz	Başbakan Yardımcısı Atalay Burundi, Ruanda ve Uganda'yı kapsayan Afrika turuna ęıktı.
29 Temmuz	Zambiya Dışışleri Bakanları Bakanı Tırkiye'yi ziyaret etti.
29 Ağustos	Somali Cumhurbaşkanı Hassan S. Mohamud Tırkiye'yi ziyaret etti.
29 Ağustos	Burundi Dışışleri Bakanı Tırkiye'yi ziyaret etti.
22 Eylöl	Nijerya Dışışleri Devlet Bakanı Tırkiye'yi ziyaret etti.
19-21 Kasım	II. Tırkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi Ekvator Ginesi'nde geręekleŐtirildi.
11-12 Aralık	Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekęi Cibuti ve Etiyopya'yı ziyaret etti.
16 Aralık	Cibuti Devlet Başkanı İsmail Ömer Guelleh Tırkiye'yi ziyaret etti.
16-18 Aralık	ęad Başbakanı Kalzeube Payimi Deubet resmi ziyaret için Tırkiye'ye geldi.

2014TE

EKONOMİ

SADIK ÜNAY • ERDAL TANAS KARAGÖL • HATİCE KARAHAN • NURULLAH GÜR • SALİHE KAYA

2014 yılı, siyasi ve sosyal alanlarda yaşanan önemli gelişmelere koşut olarak Türkiye ekonomisinde birçok kritik dönüm noktasının başarıyla aşılmasına şahitlik etmiştir. Öncelikle yılın hemen başında 17 ve 25 Aralık 2013 operasyonlarını izleyen sürecin tetiklediği istikrarsızlık algısı, enflasyon ve faiz cephesinde ani artışlara yol açmış ve makroekonomik parametrelerde ciddi bir bozulma eğilimi oluşturmuştur. Ancak izleyen aylarda ekonomik dengeler hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Küresel finansal piyasalarda Amerikan Merkez Bankası'nın sıkı para politikasına yönelme belirtilerinin doğurduğu likidite daralması sürerken Türkiye'de 30 Mart yerel seçimleri ile 10 Ağustos cumhurbaşkanlığı seçimleri ve 6-8 Ekim Kobani provokasyonları gibi bir dizi siyasi ve sosyal eşik atlatılmıştır. Bu kritik süreçte Türkiye'de son on yılda kurumsallaşan güçlü makroekonomik yönetim mimarisi ülkenin bir kriz girdabına girmesini engellerken, ekonomik büyüme ivmesinden fedakarlık yapılmak durumunda kalmıştır. İzleyen sayfalarda 2014 yılı boyunca Türkiye ekonomisinde büyüme, istihdam, cari açık, para politikası, kamu maliyesi ve dış ticaret alanlarında gerçekleşen temel gelişmeler mercek altına alınmaktadır.

EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM

KÜRESEL FİNANS krizi sonrasında küresel ekonominin itici gücü olan gelişmekte olan ülkeler, 2012 yılının sonları itibariyle ekonomik büyümede yavaşlama eğilimine girmişlerdir. Türkiye ekonomisi de bu yavaşlama eğiliminden nasibini almıştır. Ekonomik büyüme, 2013 yılında Orta Vadeli Plan'da (OVP) öngörülen yüzde 3,6'yı geçerek yüzde 4 seviyesinde gerçekleşmişti. OVP'de 2014 yılı büyüme oranı da yüzde 4 olarak belirlenmişti. Aralık 2013'de yaşanan gelişmeler 2014'ün ekonomik anlamda zor geçeceği habercisi oldu. 17-25 Aralık operasyonlarının yaratmış olduğu belirsizlik ortamının yanı sıra, Amerikan merkez bankası FED'in parasal genişleme politikasına son vermeye başlaması döviz ve finans piyasalarında dalgalanmalara neden oldu.

30 Mart seçimleriyle birlikte siyasi belirsizlikler azalmasına rağmen, küresel siyasette yaşanan sıcak gelişmeler başta Türkiye olmak üzere birçok ülke üzerinde baskı oluşturmaktadır. Rusya ve Ukrayna arasında tırmanan gerginliğin şoku henüz atlatılmadan 2014'ün yaz aylarında Suriye'de ve Irak'ta yaşanan IŞİD meselesi patlak verdi. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan gerginlik, küresel yatırımcıların Rusya ekonomisine yönelik olan algılarının bozulmasına neden oldu. Rusya'daki ekonomik olumsuzlukların bulaşma (*contagion*) etkisiyle yayılabileceği endişesi bazı gelişmekte olan ülkelere yönelik beklentileri de olumsuz etkilemektedir. Beklentilerdeki bu bozulma, Türkiye'de döviz ve finans piyasaları cephelerinde kısa süreli dalgalanmalara neden olmuştur. IŞİD'in gerçekleştirmekte olduğu faaliyetler ise Türkiye'nin Suriye'ye ve Irak'a yaptığı ihracatı önemli ölçüde düşürmektedir.

Türkiye ekonomisi, yaşanan bu olumsuzluklara rağmen 2009 yılı son çeyreğinden bu yana devam eden 20 çeyreklik aralıksız büyüme trendini sürdürmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan verilere göre, 2014 yılının üçüncü çeyreğinde gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) bir önceki yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla yüzde 1,7 büyüdü (bkz. Tablo 1). GSYH, böylece ilk dokuz ayda yüzde 2,8 büyümüş oldu.

Dış ticaret alanında yaşanan olumsuzluklara rağmen, TL'nin değer kaybetmesinin getirmiş olduğu artan rekabet gücü ile İngiltere ve Almanya gibi AB ülkelerinde yaşanan ekonomik toparlanma sayesinde ihracat 2014 yılında ekonomik büyümeye dinamizm kazandıran en önemli faktör olmuştur. Türkiye'nin 2014 yılının ilk dokuz ayında gerçekleştirdiği yüzde 2,8'lik büyümede ihracatın 2,1 puanlık katkısı olmuştur (bkz. Tablo 1). Kamu tüketim harcamalarının ekonomik büyümeye katkısı da makul düzeydedir. Ancak, gerek özel tüketim harcamaları gerekse de yatırımlardan (kamu ve özel sektör) beklenen destek gelmemiştir. Bu durum ekonomik büyümenin ilk dokuz ayda hedeflerin altında kalmasının temel nedenini oluşturmaktadır.

TABLO 1. HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GSYH BÜYÜMESİ (1998 FİYATLARIYLA)									
	2013					2014			
	Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Yıllık	Ç1	Ç2	Ç3	9 Aylık
Tüketim	3,0	4,5	3,9	5,0	4,1	3,2	0,6	0,8	1,5
Özel	2,2	3,6	3,7	4,0	3,4	2,3	0,3	0,1	0,9
Kamu	0,8	0,8	0,2	0,9	0,7	0,9	0,3	0,6	0,6
Yatırım	0,1	0,9	1,2	1,8	1,0	-0,1	-0,9	-0,1	-0,4
Özel	-1,3	-0,2	0,5	1,2	0,1	-0,2	-0,8	0,0	-0,3
Kamu	1,4	1,1	0,7	0,7	0,9	0,2	-0,2	-0,1	0,0
Stok Değişimi	1,4	2,9	1,2	0,9	1,6	-1,0	-0,4	-1,5	-1,0
Dış Ticaret	-1,4	-3,6	-2,0	-3,2	-2,6	2,6	2,9	2,5	2,6
İhracat	0,8	0,0	0,0	-0,3	-0,1	2,8	1,5	2,0	2,1
İthalat	-2,2	-3,6	-3,6	-2,9	-2,5	-0,2	1,4	0,5	0,6
GSYH	3,1	4,6	4,6	4,5	4,1	4,8	2,2	1,7	2,8

Kaynak: TÜİK ve İş Bankası

Not: Rakamlar yuvarlamadan ötürü toplamı vermeyebilir.

Gerek özel sektör gerekse de kamu yatırımlarında yaşanan duraksamanın istihdam piyasasına olumsuz etkileri olmuştur. Tablo 2'den görüleceği üzere, 2014 yılında istihdam edilen insan sayısındaki artışa rağmen işsizlik oranında bir iyileşme yaşanmamıştır. Ocak ayında yüzde 10,3 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, Mayıs ayında yüzde 8,8 seviyesine düşmüş, ancak son açıklanan Eylül rakamları işsizliğin yüzde 10,5 olduğunu göstermektedir. İstihdamdaki artışa rağmen oranın düşmemesinin temel sebebi genç nüfusun yüksek olmasının getirmiş olduğu artan işgücüne katılımı destekleyecek kadar yeni iş imkanlarının sağlanamamasıdır. Yatırımlarda yaşanan durgunluk, sanayi ve hizmet sektörlerinde istenen seviyede iş imkanlarının açılmasına neden olmuştur. Bu durum tarım dışı işsizlik oranında artışı da beraberinde getirmiştir. Öte yandan, yıl içerisinde yaşanan kuraklık ve don olaylarının sebep olduğu tarımdaki üretim azalışı da istihdam piyasasını olumsuz etkilemiştir.

Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi FED'in parasal sıkılaştırma kararından ve birçok AB ülkesinde yaşanan durgunluktan hem ticaret hem de finans piyasa-

ları kanallarıyla olumsuz etkilenmiştir. 2014 yılı boyunca yüksek seyreden jeopolitik tansiyon da Türkiye ekonomisi için bir diğer olumsuz risk unsuru olmuştur. Bütün bu olumsuz koşullar, Türkiye ekonomisiyle ilgili hedeflerinin kısa vadede aşağı çekilmesine neden olsa da, hükümetin ekonomide yapısal dönüşümle ilgili bu yılın sonuna doğru açıkladığı iki önemli reform paketi sürdürülebilir ekonomik büyüme ve gelişme hedeflerine ulaşılması açısından umut vaat etmektedir. Açıklanan bu reform paketlerinin olabildiğince kısa bir sürede hayata geçirilebilmesi, Türkiye'nin orta ve uzun vadeli ekonomik hedeflerine ulaşması açısından kritik bir öneme sahiptir.

TABLO 2. 2014 YILI İSTİHDAM GÖSTERGELERİ							
Aylar	15 ve yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	Tarım dışı işsizlik oranı (%)
Ocak	56.571	27.261	24.456	2.805	48,2	10,3	12,1
Şubat	56.648	27.824	24.999	2.825	49,1	10,2	12,1
Mart	56.718	28.330	25.583	2.747	49,9	9,7	11,6
Nisan	56.795	28.773	26.194	2.579	50,7	9,0	10,8
Mayıs	56.869	29.089	26.538	2.551	51,2	8,8	10,7
Haziran	56.946	29.240	26.586	2.654	51,3	9,1	11,1
Temmuz	57.021	29.276	26.410	2.867	51,3	9,8	12,0
Ağustos	57.098	29.257	26.313	2.944	51,2	10,1	12,3
Eylül	57.175	29.233	26.169	3.064	51,1	10,5	12,7

Kaynak: TÜİK

DIŞ TİCARET VE CARİ AÇIK

2014, Türkiye ekonomisinin ağırlıklı olarak dış ticaret desteğiyle büyüdüğü bir yıl olmuştur. Bu gelişme, bir yandan ihracatta kaydedilen büyümeden, diğer yandan da ithalatta yaşanan daralmadan destek almıştır. Bu doğrultuda dış talebin verdiği katkı, yılın ilk çeyreğinde güçlü bir şekilde ihracat kanadından gelirken, ikinci çeyrekte ise ihracatın ve ithalatın eşit sayılabilecek olumlu etkileriyle şekillenmiştir. Yılın üçüncü çeyreği ise, ithalattaki düşüşün hız kesmesi sonucu, yine ihracatın başrolde olduğu bir dış ticaret katkısı kaydetmiştir.

Bu çalışmanın hazırlandığı Aralık ayı itibariyle yayınlanmış olan mevcut dış ticaret verileri, 2014 Ocak-Ekim dönemindeki gelişime ışık tutmaktadır. Buna göre, söz konusu 10 ayda, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla ihracat dolar bazında yüzde 5,6 artış kaydederken, ithalat ise yüzde 3,9 gerilemiştir. Bu çerçevede, ihracat ve ithalat verilerinin bileşenlerini incelemek önem taşımaktadır.

Sektörel ürün gruplarını yansıtan fasıllar kapsamında analiz edildiğinde, söz konusu dönemde en yüksek değerde ihracat gerçekleştiren ilk üç faslın, sırasıyla yüzde 8,8, yüzde 7,4 ve yüzde 3,4 oranlarında yıllık artış kaydeden motorlu kara taşıtları, makineler ve elektrik-elektronik olduğu gözlenmektedir. Aynı dönemde yüzde 12,2 ihracat büyümesi kaydeden örme giyim 4. sırada, yüzde 5,1 ihracat daralması yaşayan demir-çelik grubu ise 5. sırada yer almıştır. Yılın ilk 10 ayında yıllık yüzde 5,6 oranındaki toplam ihracat büyümesine ise en büyük puan katkısı 1 puanla motorlu kara taşıtları yaparken, bunu sırasıyla 0,7 ve 0,6 puanlarla örme giyim ile makineler takip etmiştir. Bunun yanı sıra, plastik ile örülmemiş giyim de, 2014 yılında ulusal ihracat gelişim hızına en çok katkı veren fasıllar arasında gelmektedir.

Ocak-Ekim döneminde toplam ihracat büyüme oranını en olumsuz etkileyen fasıllar ise, sırasıyla yüzde 5,1 ve yüzde 7 oranlarında yıllık daralma kaydeden demir-çelik ve mineral yakıtlar ve yağlar grupları olmuştur. Tuz, kükürt ve topraklar faslı da, 2014 yılında Türkiye ekonomisinin ihracat hızını aşağı yönlü etkileyen kelimelerden biri olurken, ilgili dönemde ihracat sıralamasında ilk 20'de yer alan diğer

tüm fasıllarda artış yaşanmıştır. Fasıllar çerçevesinde ithalat verileri incelendiğinde ise, verilerin mevcut olduğu Ocak-Ekim ayları arasında en yüksek değerde ithalat yapılan fasılların, sırasıyla mineral yakıtlar ve yağlar, makineler ve elektrik-elektronik olduğu tespit edilmektedir. İthalat, enerji grubu olarak da anılan mineral yakıtlar ve yağlar kaleminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,3 artarken, makineler faslında ise yüzde 6,9 oranında bir düşüş sergilemiştir. Bu dönemde elektrik-elektronik ithalatı ise yüzde 2,3 oranında artmıştır.

Senenin ilk 10 ayında yıllık bazda yüzde -3,9 olarak kaydedilen ithalatın gelişim hızının negatif olmasında en büyük etken ise, yüzde 61,2 azalan kıymetli taşlar ve metaller ithalatı olmuştur. Büyük ölçüde altın ithalatındaki sert düşüş nedeniyle ortaya çıkan bu durum, Türkiye'nin bu dönemdeki ithalat hızını 4,1 puan aşağı yönlü etkilemiştir. Bunun yanı sıra, sırasıyla yüzde 6,9 ve yüzde 9 oranlarında ithalat daralması gerçekleştiren makineler ve motorlu kara taşıtları fasılları da, toplam ithalat hızına negatif katkı vermiştir. Söz konusu dönemde ithalatın düşüş sergilemesinde, ayrıca demir-çelik ve kauçuk gruplarının da rol oynadığı gözlenmektedir.

Öte yandan ilk 20'de yer alan diğer ithalat kalemlerinde genel itibariyle mütevazı artışlar saptanmaktadır. Dolayısıyla, 2014 yılında gözlenen ithalat daralmasında, altının hâkim bir etki yaptığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, altın hariç ele alındığında ise, ekonomik büyümenin mütevazı bir seyir izlemesinin de etkisiyle, ithalatta ciddi artışların olmadığı bir yıl geride kalmıştır.

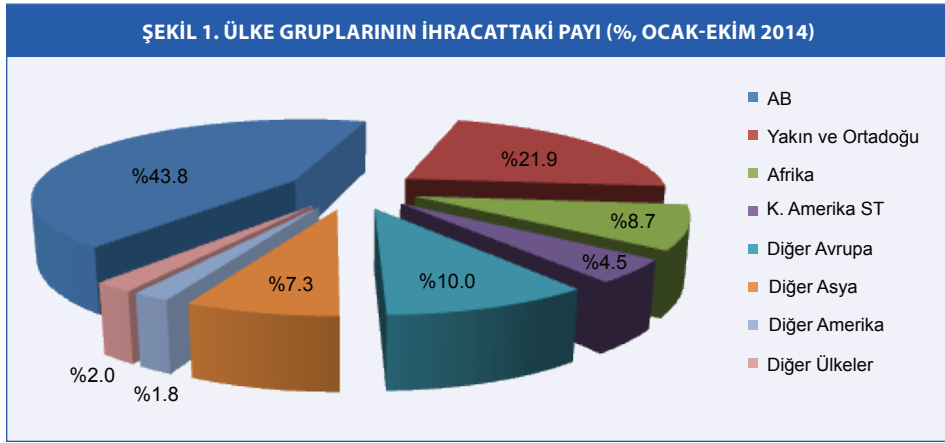
Dış ticaret verilerinin pazarlar kapsamında incelenmesi de, geride kalan yılın dinamiklerini anlamak açısından önem taşımaktadır. Nitekim 2014, özellikle ihracat açısından, Türkiye ekonomisini jeopolitik gelişmeler nedeniyle zorlayan bir sene olmuştur. Bunun en öne çıkan örnekleri, Irak ve Rusya pazarlarıdır.

Yılın ilk 10 ayına ait ihracat rakamları, 2014'ün bu döneminde en çok ihracat yapılan ülkelerin, Almanya, İngiltere, Irak, İtalya ve ABD olduğuna işaret etmektedir. Bu veriler, 2013 yılında 2. sırada yer alan Irak pazarının, IŞİD olayları nedeniyle 2014 Haziran ayı itibariyle sert bir daralma yaşamasına bağlı olarak, sıralamada gerilediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, 2013'te Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 4. pazar olan Rusya'nın da, 6. sıraya düşmüş olması, ülkenin Ukrayna gerginliği ve yaptırımların da etkisiyle durgunlaşan ekonomisinin yansımalarını içermektedir. Bu bağlamda, Ocak-Ekim döneminde Türkiye'nin yıllık bazda toplam ihracat gelişim hızını, Rusya 0,6 puan, Irak ise 0,5 puan aşağı yönlü etkilemiştir.

Bu dönemde Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki, özellikle yılın ilk dönemlerinde belirginleşen ekonomik toparlanma, Türkiye'nin ihracat performansının temel taşlarından olmuştur. Nitekim yüzde 5,6 olarak gerçekleşen toplam ihracat artışında en olumlu katkıları, sırasıyla yüzde 14 ve yüzde 15,9 oranlarında büyüme kaydeden Almanya ve İngiltere pazarları sağlamıştır. Bununla beraber, İspanya'ya yüzde 12,7 artış kaydeden ihracatı da, ulusal gelişim hızını etkileyen pazarlar arasında göze çarpmaktadır. Bu dönemde, İtalya ve ABD de, sergilenen kayda değer ihracat artışlarına

bağlı olarak sıralamada yükselirken, Romanya, Belçika ve Polonya pazarları da çift haneli büyümeleriyle dikkat çekmektedir. Ayrıca yılın ikinci yarısında, Mısır'a ve Suudi Arabistan'a yapılan ihracatta da hareketlilik gözlemlendiğini eklemek gerekir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin 2014 yılında ihracat portföyünde Avrupa Birliği'nin payı artarak, ilk 10 aylık dönemde yüzde 41,4'ten yüzde 43,8'e yükselmiştir (Şekil 1). Diğer Avrupa ülkelerinin pastadaki payının da, 0,6 puanlık artışla yüzde 10 seviyesine çıktığı gözlenmektedir. Kuzey Amerika bölgesinde de hafif çaplı olmakla birlikte artış kaydedilirken, buna mukabil, Yakın Doğu ve Ortadoğu pazarlarının payı 2013'teki yüzde 23,4 düzeyinden yüzde 21,9'a gerilemiştir. Afrika ve diğer Asya bölgeleri de, ilgili dönemde ihracat payı daralan gruplar arasında yer almıştır.

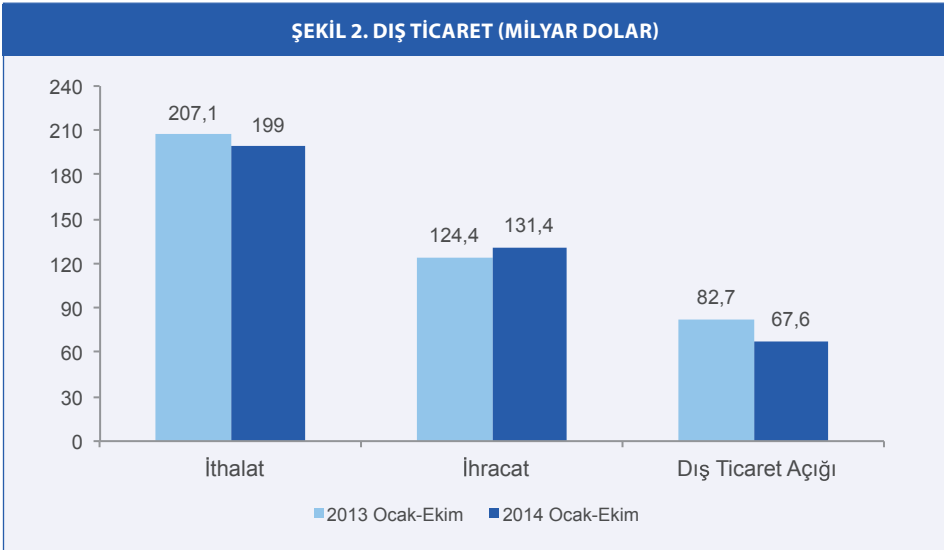

Kaynak: TÜİK

Pazarlar ithalat açısından incelendiğinde ise, altını içeren kıymetli taşlar ve metaller faslındaki keskin düşüşe paralel olarak, İsviçre'den yapılan ithalattaki yüzde 59,2 oranındaki azalma göze çarpmaktadır. Söz konusu düşüş, ulusal ithalatın yılın ilk 10 aylık dönemindeki gelişim hızını 2,3 puan aşağı çekmiştir. 2014 yılında en çok ithalat yapılan pazarların başında Çin, Almanya, Rusya, İtalya ve ABD gelmekle birlikte, Ocak-Ekim döneminde bu kalemlerde Çin ve Rusya dışında daralmalar gözlenmektedir. İthalatta ilk 20 ülke arasında en hızlı artışlar ise, sırasıyla yüzde 28,3 ve yüzde 12,8 ile Güney Kore ve Hollanda pazarlarında yaşanmıştır.

Bu veriler doğrultusunda, Ocak-Ekim döneminde dış ticaret açığı yıllık bazda yüzde 18,3 gerileyerek 67,6 milyar dolar olmuştur (Şekil 2). Bu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı ise, 2013 yılındaki yüzde 60,1 seviyesinden yüzde 66'ya yükselmiştir.

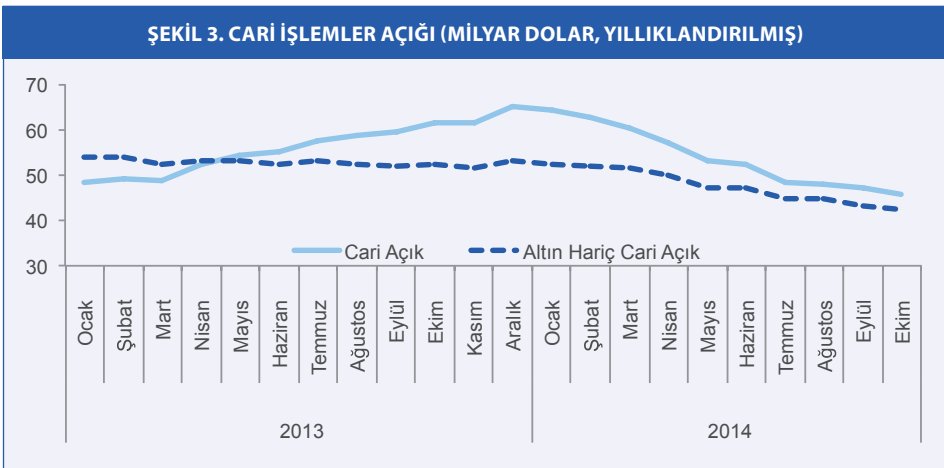
Tüm bu gelişmelerin sonucunda, 2014 yılında cari açık da gözle görülür bir gerileme trendi sergilemiştir. Söz konusu gelişmede, yukarıda incelendiği üzere, hem ihracatın hem de ithalatın önemli katkıları gözlenmiş, ithalat kanadında altın hatırı sayılır bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Ocak-Ekim döneminde cari işlemler açığı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 36,8 gerileme kaydederken, altın hariç açıkta

Kaynak: TÜİK

ise düşüş yüzde 25,7 olmuştur. Bu dönemde 33,1 milyar dolar olarak gerçekleşen cari işlemler açığı, mal ve birincil yatırım kaynakları dengelerindeki sırasıyla 50 ve 7,3 milyar dolarlık açıklarla aşağı yönlü hareket ederken, hizmetler dengesindeki 23,3 milyar dolarlık fazladan olumlu etkilenmiştir.

Buna paralel olarak, Ekim ayı itibariyle yıllıklandırılmış cari açık 45,7 milyar dolara, altın hariç cari açık ise 42,3 milyar dolara gerilemiştir (Şekil 3). Bununla beraber, yılın 3. çeyreği itibariyle altın ve enerji hariç yıllıklandırılmış cari dengenin, pozitif seviyelerde gerçekleştiği, bir başka deyişle fazla verdiği göze çarpmaktadır. Açığın yılın son aylarındaki performansında ise, ihracatın temposu önemli bir belirleyici olacakken, petrol fiyatlarında son dönemde görülen düşüşün etkileri de görülmeye devam edecektir.

Kaynak: TCMB, SETA Hesaplamaları

PARA POLİTİKASI

2013 yılında altında ve dövizlerde görülen dalgalanmalar, Amerika Merkez Bankası FED'in para politikası ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde küresel krizin etkilerinin devam etmesi piyasalara yön vermiştir. Küresel piyasaları etkisi altına alan bu gelişmeler 2014 yılında da devam etmiş ve FED'in nicel genişleme politikasından çıkış stratejisini uygulamaya devam edeceği açıklaması ile gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarında yavaşlama meydana gelmiştir. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından 28 Ocak'ta beklentilerin çok üstünde açıklanan faiz oranlarının piyasalar üzerinde şok etkisi yaratması Türkiye ekonomisindeki para politikasına ilişkin hedeflerin belirlenmesinde etkili olmuştur.

2014 yılının birinci çeyreğinde yıllık tüketici enflasyonu bir önceki çeyreğe kıyasla 1 puan artarak yüzde 8,39 oranına yükselmiştir. Enflasyondaki bu artışın önemli belirleyicisi yüksek seyreden temel mal fiyatları olmuştur. Bu gelişmeye ek olarak, hizmet fiyatlarının da yukarı yönlü bir seyir izlemesi ve enflasyon beklentilerinde bir önceki yıldan süregelen bozulma eğilimi bu çeyrekte de devam etmiştir. 2014 yılının ikinci çeyreğinde enflasyon bir önceki çeyreğe kıyasla artarak yüzde 9,16 oranına yükselmiştir (bkz. Tablo 3). Hem kuraklığın etkisi hem de döviz kuruunun yansımaları ile gıda ve temel mal fiyatları yaşanan bu artışta belirleyici olmuştur. Döviz kuru baskılarının hafiflemesiyle birlikte enerji ve temel mal gruplarında seyreden olumlu seyir 2014 yılının üçüncü çeyrek enflasyonunu bir önceki çeyreğe kıyasla azaltarak yüzde 8,86 oranına geriletmiştir. 2014 yılının son çeyreğinde ise enflasyonun Merkez Bankasının belirlediği 8,4-9,4 aralığında geleceği tahmin edilmektedir (Şekil 4).³⁹³

2013 yılının bitimine bir ay kalmışken 17-25 Aralık'ta yaşanan olaylar ülke ekonomisine yapılan bir darbe niteliğinde olmuştur. FED'in tahvil alımını giderek kısımasına karşın döviz kuru gelişmelerinin etkilerini azaltmak isteyen Merkez Bankası bu süreci öne sürerek beklentilerin çok üstünde artırdığı faiz oranları, özel sektörün yatırım hızını kesip büyüme ve üretim üzerinde baskı oluşturmuştur. Yatırımlara yönelik yapılan bu girişimle birlikte, Türkiye sahip olduğu üretim potansiyelini kul-

393. TCMB Enflasyon Raporu 2014-2, 3, 4.

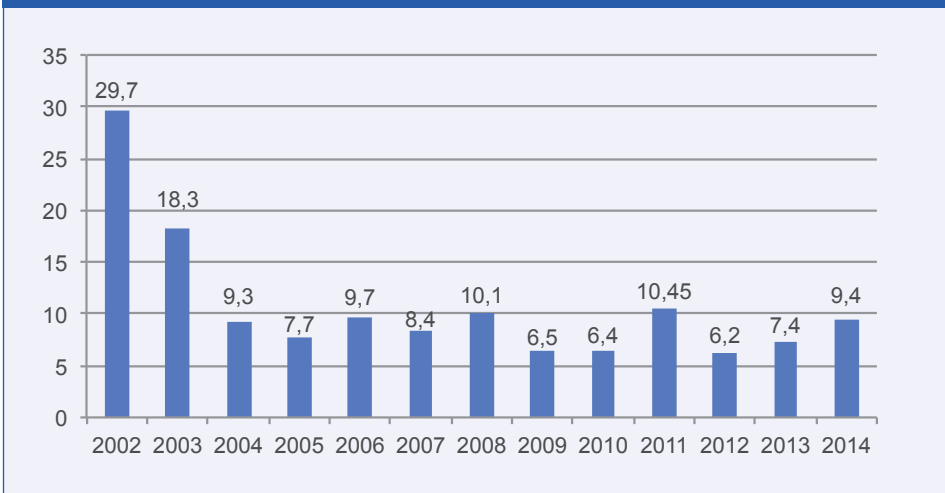
lanamamış ve Türkiye'nin hedeflediği yüksek büyüme rakamlarına ulaşması engellenmiştir. Politika faizinin yüzde 4,5'ten yüzde 10'a; gecelik borç alma faizinin yüzde 3,5'ten yüzde 8'e; borç verme faizinin yüzde 7,75'ten yüzde 12'ye ve geç likidite penceresi uygulaması çerçevesinde, borç verme faizinin de yüzde 10,25'ten yüzde 15'e yükseltilmesi beklentileri olumsuz etkilemiştir.

TABLO 3. ENFLASYON YILLIK DEĞİŞİM (BİR ÖNCEKİ YILIN AYNI AYINA GÖRE DEĞİŞİM)

Ay	TÜFE	ÜFE
Ocak	7,75	10,72
Şubat	7,89	12,40
Mart	8,39	12,31
Nisan	9,38	12,98
Mayıs	9,66	11,28
Haziran	9,16	9,75
Temmuz	9,32	9,46
Ağustos	9,54	9,88
Eylül	8,86	9,84
Ekim	8,96	10,10
Kasım	9,15	8,36

Kaynak: TÜİK

ŞEKİL 4. TÜFE YILLIK

Kaynak: TÜİK

Not: 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları OVP kapsamındaki hedeflerdir.

Merkez Bankasının faize yönelik attığı bu adım yatırımlar başta olmak üzere birçok ekonomik göstereyi olumsuz yönde etkilemiştir. 2000'ler öncesinde yüksek

bir maliyet kalemini oluşturan, yatırım, istihdam ve büyüme üzerinde negatif bir etkisi olan yüksek faiz, bir kesimin rant kapısı olmuştur. Gezi ve 17-25 Aralık süreciyle birlikte Merkez Bankasının aldığı faiz kararı da bu kesimleri sevindirmiştir.

30 Mart yerel seçimlerinden hükümetin güçlenerek çıkması, politik riskleri azaltarak Merkez Bankası'nın faiz oranlarını indirmesine yönelik bir beklenti oluşturmuştur. Merkez Bankası, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında art arda faiz indirimlerine giderek politika faizini yüzde 8,25'e çekmiştir.

Tüm bu olumsuz sürece ve sonuçlara rağmen, 2002 yılında faiz giderlerinin GSYH'ye oranı yüzde 14,8 iken; 2014 yılında ise bu oranın yüzde 3'e düşmüş olması Türkiye ekonomisinin gelmiş olduğu konumu göstermektedir. Bu anlamda faiz giderlerinin azalması kamu yatırımlarına, özellikle de yıllarca kaynak ayrılamayan alanlara kaynak aktarılmasını beraberinde getirmiştir.³⁹⁴

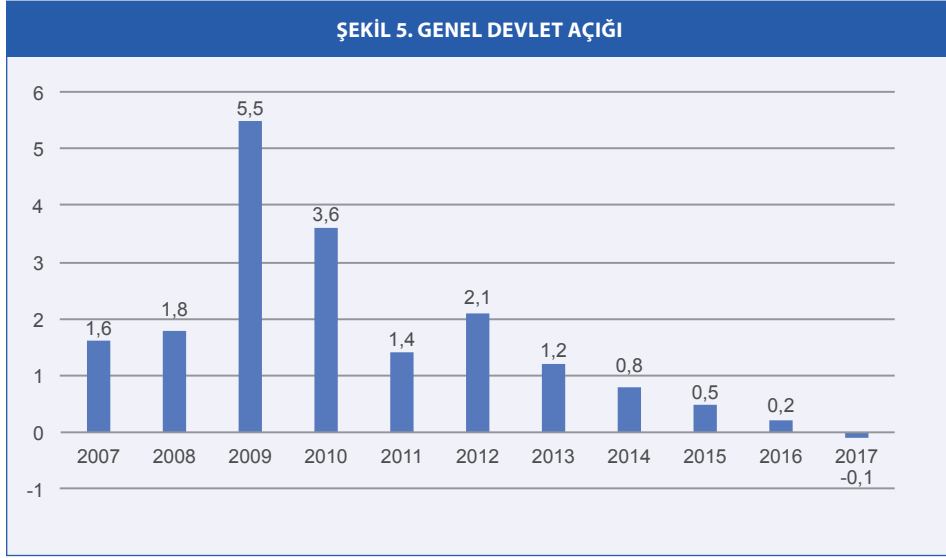
394. Erdal Tanas Karagöl, "Faiz Yükü Azaldıkça Ekonomiye Verilen Şoklar Artıyor", *Yeni Şafak*, 25 Aralık 2014.

KAMU MALİYESİ

2014 yılında Türkiye ekonomisinde yaşanan makro gelişmelere kamu maliyesi açısından bakıldığında mali disiplin kaygısının büyük bir hassasiyetle korunduğu göze çarpmaktadır. Orta vadede Türkiye ekonomisinde büyümeyi destekleyen unsurlar, siyasi istikrar, güçlü kamu mali dengeleri, sağlam bankacılık sektörü, sağlıklı hanehalkı bilançosu, esnek kur rejimi ve makro-ihtiyati politikalarıdır. Türkiye'nin son on yılda yakaladığı istikrarlı büyüme ve kalkınma ivmesinin temel çıpası mali disiplin olmuştur ve önümüzdeki dönemde de olmaya devam edecektir. Uluslararası standartlarda düşük bütçe açığı ve kamu borç yüküne rağmen, Türkiye'nin mali disiplin rotasından şaşmaması birkaç sebeple önemlidir. Bunlar, ulusal tasarrufları artırarak cari açığı düşürmek, enflasyonla mücadelede Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nı desteklemek ve ekonomideki yapısal reformlar için ek mali kaynak sağlamak olarak özetlenebilir.

Küresel ekonomik kriz sonrası dönemde birçok gelişmekte olan ülkenin yüksek kamu borcu ve bütçe açıkları ile boğuştuğu bir dönemde Türkiye'nin sağlam mali duruşunu koruması, sistemik risklere karşı önemli bir savunma mekanizması oluşturmuş ve Türkiye'yi benzer piyasalardan pozitif yönde ayırtmıştır. Genel devlet açığında Türkiye son on yılda, kriz yılı olan 2009 yılı hariç, yüzde 3 olan Maastricht kriterlerini gerçekleştiren bir performans ortaya koymuştur. Genel devlet açığının Gayrisafi Yurtiçi Hasılaya (GSYH) oranı, 2002 yılındaki yüzde 10,8 seviyesinden düzenli biçimde düşürülerek 2014 yılında yüzde 0,8 seviyesine indirilmiştir. Bu düşük açık oranı OECD ortalamasının dörtte birinden; Maastricht kriterlerinin üçte birinden ve gelişmekte olan ülkeler ortalamasının yarısından azdır. 2015-2017 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programın sonunda bütçe açığının tamamen ortadan kaldırılması ve milli gelirin yüzde 0,1'i kadar genel bütçe fazlası verilmesi hedeflenmektedir.

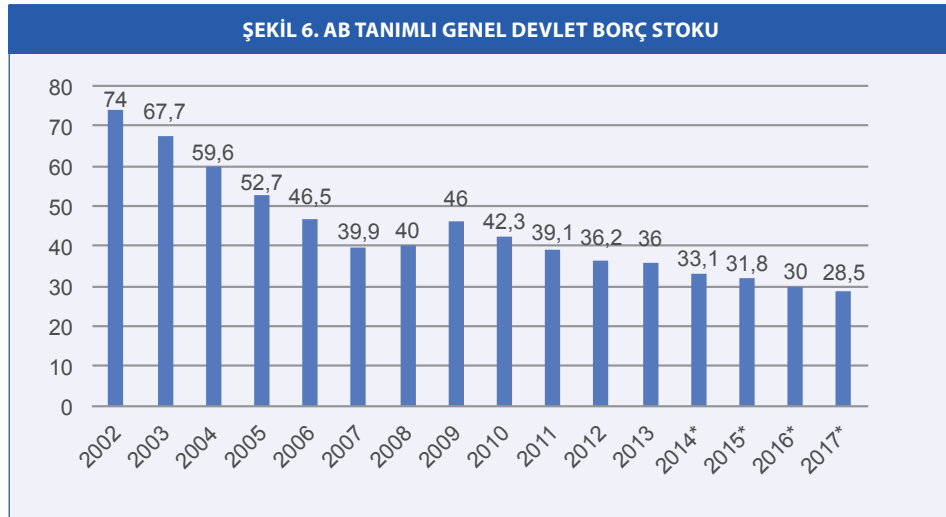
Kamu borcu açısından diğer bir önemli veri de, AB tanımlı kamu borç stokunun GSYH'ya oranının 2002 yılındaki yüzde 74 seviyesinden 2014 yılında yine Maastricht kriterlerinin altındaki yüzde 33 seviyesine indirilmiş olmasıdır. 2017 sonu itibarıyla AB tanımlı kamu borç stokunun yüzde 28,5 seviyesine indirilmesinin hedeflenmesi kamu maliyesindeki disiplinin devam edeceğinin bir göstergesi olarak okunmalıdır. 2014 yılı itibarıyla Türkiye'nin brüt kamu borç oranı yüzde 111 sevi-

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları OVP kapsamındaki hedeflerdir.

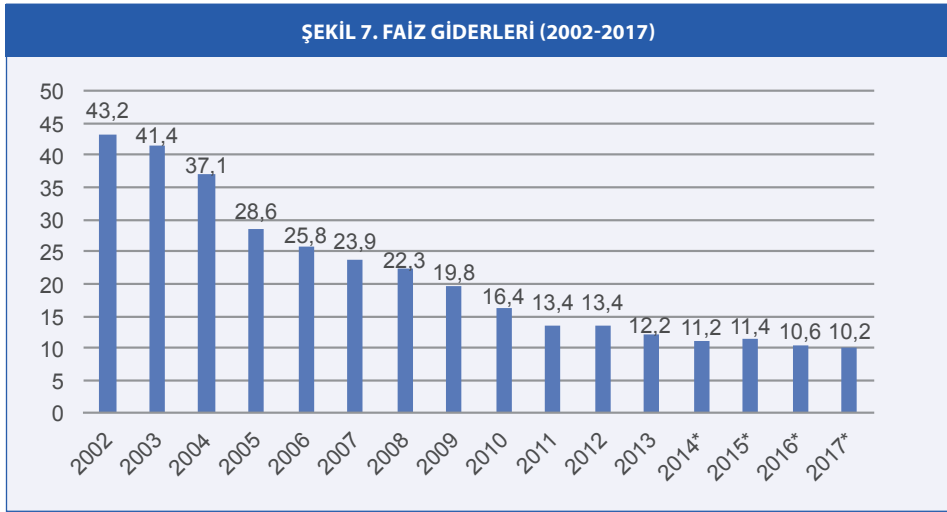
yesinde olan OECD ortalamasının üçte birinden az; yüzde 96,4 olan Avro Bölgesi ortalamasının yaklaşık üçte biri ve yüzde 60 olan Maastricht kriterinin neredeyse yarısı düzeyinde seyretmektedir. Özellikle dünya ekonomisinde yavaşlama eğilimlerinin güçlendiği ve FED'in muhtemel faiz artırımı kararları dolayısıyla finansal hareketliliğin artabileceği bir dönemde mali disiplinin korunabilmiş olması Türkiye ekonomisinin geleceği için hayati önemdedir. Estonya, Bulgaristan ve Lüksemburg gibi üç küçük ülke hesaba katılmaz ise Türkiye'nin borç yükü AB'nin 28 ülkesinden ve çoğu emtia ihracatçısı olan birçok gelişmekte olan ülkeden daha düşük seviyededir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Kalkınma Bakanlığı

Not: 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları OVP kapsamındaki hedeflerdir.

Son on yıldır kesintisiz sürdürülen mali disiplin sayesinde Türkiye önemli ekonomik kazanımlar elde etmiştir. 2014 yılında faiz giderlerinin bütçe içindeki payı yüzde 11,2 seviyesine indirilmiştir ki bu seviye Türkiye’de son 30 yıl içinde görülen en düşük seviyeyi temsil etmektedir. Ayrıca vergi gelirlerinin sadece yüzde 14,3’ü faiz ödemelerine ayrılarak bu alanda 1983’ten bu yana en düşük oran yakalanmıştır. Faiz giderlerinin GSMH’ya oranı 2014 yılında yüzde 2,8 seviyesine indirilerek 1992 yılından bu yana bu alanda en düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Hiç şüphe yoktur ki, bütçeden ve vergi gelirlerinden faiz ödemelerine ayrılan payın azalması, kamu otoritesinin temel altyapı, eğitim ve sağlık harcamalarına daha fazla kaynak ayırabilmesinin önünü açmıştır. Ayrıca araştırma-geliştirme teşvikleri ve benzeri üretimde verimliliği artırıcı alanlarda daha fazla kamu kaynağı kullanılabilmiştir.

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Not: 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları OVP kapsamındaki hedeflerdir.

Mali disiplin, dezenflasyon programı ve düşük risk primi sayesinde iç borçlanma faiz oranları 2014 yılı sonunda yüzde 9,5 seviyelerine çekilmiştir. Ki bu oranın Gezi Olayları ve 17-25 Aralık operasyonları öncesinde yüzde 4,6'lara kadar gerileyip Osmanlı Devleti'nden bu yana en düşük düzeyleri görmüş oldukları unutulmamalıdır. İç ve dış odaklar tarafından ülke imajı ve risk algısında oluşturulmaya çalışılan kötüleşmeye rağmen görece ekonomik istikrarın muhafaza edilebilmiş olması önemli bir başarıdır. Ayrıca yılın son aylarında açıklanan “yapısal dönüşüm eylem planı” da hem mali disiplin ve makroekonomik istikrarın korunmasında, hem de reel ekonomide önemli bir yapısal dönüşüm gerçekleştirilerek büyüme ivmesinin onarılmasında özellikle 2015 yılı ve sonrasında ciddi bir rol oynayacaktır.

KRONOLOJİ - EKONOMİ

28 Ocak	Merkez Bankası tarafından politika faizi yüzde 4,50'den yüzde 10'a; gecelik borç alma faizi yüzde 3,5'dan yüzde 8'e; borç verme faizi yüzde 7,75'den yüzde 12'ye yükseltildi. Geç likidite penceresi uygulaması çerçevesinde, borç verme faizi de yüzde 10,25'den yüzde 15'e artırıldı.
7 Şubat	Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu S&P Türkiye'nin "durağan" olan kredi notu görünümünün "negatif" seviyesine düşürdüğünü duyurdu. S&P, yatırım yapılabilir seviye olan kredi notunun bir kademe altında olan "BB+" olan kredi notunda ise herhangi bir değişiklik yapmadı.
31 Mart	Türkiye ekonomisinin 2013 yılı son çeyreğinde yüzde 4,4, yılın tamamında ise yüzde 4 büyüdüğü TÜİK tarafından açıklandı.
11 Nisan	Moody's Türkiye'nin kredi notu görünümünü "durağan"dan, "negatif"e çevirirken, "Baa3" olan kredi notunu teyit etti.
24 Nisan	Merkez Bankası geç likidite penceresi uygulaması çerçevesinde, borç verme faizini yüzde 15'ten yüzde 13,5'e indirdi.
22 Mayıs	Merkez Bankası, politika faizini yüzde 10'dan yüzde 9,50'ye indirdi.
10 Haziran	TÜİK tarafından açıklanan verilere göre Türkiye ekonomisi 2014 yılı ilk çeyreğinde yüzde 4,3 büyüdü.
24 Haziran	Merkez Bankası politika faizini yüzde 9,50'den yüzde 8,75'e indirdi.
11 Temmuz	Uluslararası Japon Kredi Derecelendirme Kuruluşu (JCR), Türkiye'nin "BBB-" olan kredi notunu teyit etti, not görünümünü durağan olarak belirledi.
17 Temmuz	Merkez Bankası tarafından politika faizi yüzde 8,75'ten yüzde 8,25'e; gecelik borç alma faizi yüzde 8'den yüzde 7,50'ye indirildi.
27 Ağustos	Merkez Bankası, gecelik borç verme faizini yüzde 12'den yüzde 11,25'e indirdi.
1 Eylül	Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından TBMM Genel Kurulu'nda 62. hükümet programı açıklandı.
10 Eylül	TÜİK tarafından, Türkiye ekonomisinin, 2014 yılı ikinci çeyreğinde yüzde 2,1; ilk altı aylık dönemde ise yüzde 3,3 büyüdüğü açıklandı.
3 Ekim	Fitch, Türkiye'nin kredi notunu "BBB-" olarak teyit etti, not görünümünü de "durağan"da tuttu.
8 Ekim	Kalkınma Bakanlığı tarafından 2015-2017 Orta Vadeli Program (OVP) açıklandı.
29 Ekim	ABD Merkez Bankası FED tahvil alım programına son verdi.
6 Kasım	Başbakan Ahmet Davutoğlu, 25 alanda geniş kapsamlı "Yapısal Dönüşüm Programı"nın ilk 9 maddesini açıkladı.
21 Kasım	S&P, Türkiye'nin kredi notunu "BB+", not görünümünü ise "negatif" olarak korudu.
1 Aralık	Türkiye'nin G-20 dönem başkanlığı resmen başlamış oldu.
10 Aralık	TÜİK tarafından, Türkiye ekonomisinin, 2014 yılı üçüncü çeyreğinde yüzde 1,7; ilk dokuz aylık dönemde ise yüzde 2,8 büyüdüğü açıklandı.
17 Aralık	Başbakan Davutoğlu "Yapısal Dönüşüm Programı" kapsamında 7 maddelik 2. paketini açıkladı.
24 Aralık	Merkez Bankası politika faizi yüzde 8,25; gecelik borç verme faizi yüzde 11,25 ve gecelik borçlanma faizi ise yüzde 7,50 seviyesinde sabit tuttu.

2014TE

EĞİTİM

ZAFER ÇELİK • İPEK COŞKUN • MÜBERRA GÖRMEZ

MİLLİ EĞİTİM

2014 YILINDA eğitim alanında önemli çalışmalar yapılmış ve yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Ortaöğretime yerleştirilme sistemindeki değişiklikler, dershanelerin özel okula dönüşüm süreçlerindeki düzenlemeler, özel okul teşvik programlarının uygulanması, eğitimin demokratikleşmesi ve temel hak ve özgürlüklerin sağlanması noktasında ortaokul ve ortaöğretim kademelerinde başörtüsünün serbest akılması gibi pek çok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna ilaveten, 2014 yılında öğretim programları ve haftalık ders çizelgeleri, öğretmen niteliğinin artırılması, eğitim yöneticilerinin niteliğinin artırılması ve okul güvenliği temalarının tartışıldığı 19. Milli Eğitim Şurası düzenlenmiştir. Şura'da alınan birçok karar uzun süre kamuoyunda tartışılmıştır. Eğitimde tartışılan en önemli hususlardan biri de Mili Eğitim Bakanlığının (MEB) tüm merkez ve taşra yöneticilerinin -okul yöneticileri de dâhil olmak üzere- kanun marifetiyle görevden alınmasıdır. Özellikle okul yöneticilerinin yeniden görevlendirilmesi sürecinde yaşananlar kamuoyunu meşgul etmiştir.

TEMEL EĞİTİMDEN ORTAÖĞRETİME GEÇİŞ SİSTEMİ

2013-2014 öğretim yılından itibaren uygulanan, kamuoyunda TEOG olarak adlandırılan, yeni ortaöğretime geçiş sistemini, sınavın uygulanma ve öğrencilerin yerleştirilme süreci olmak üzere iki aşamada değerlendirmek uygun olacaktır. Bakanlık, sınav sistemini değiştirmenin temel amacını, öğrenci üzerindeki sınav stresini azaltmak olduğunu vurgulamıştır. Nitekim gerek kamuoyunda gerekse yapılan görüşmelerde, öğrencilerin kendi okullarında sınava girmesi, sınavın yıl içinde iki kez yapılması, sınav müfredatının daha dar tutulması, sınava giremeyen öğrenciler için telafi hakkının sunulması gibi özellikleri bulunan bu sınav sistemi ile öğrenciler ve veliler üzerindeki sınav baskısının azaldığı tespit edilmiştir.³⁹⁵ Bunun yanında sınavın uygulanma sürecindeki bir diğer olumlu sonuç ise, sınav müfredatının okul müfredatı ile örtüşmesi, öğrencilerin değerlendirilme sürecinde devamsızlık durumlarının da etkili

395. "TEOG'da Hedefler Tuttu!", *Anadolu Ajansı*, 4 Aralık 2014.

olması nedeniyle öğrenci-öğretmen ve okul ilişkileri güçlenmiştir.³⁹⁶ MEB tarafından hazırlanan TEOG değerlendirme raporunda da belirtildiği gibi sınavın içeriğinin yeterince ölçücü ve seçici olmadığı, sınav güvenliğine ilişkin bazı eksikliklerin olduğu da ifade edilmiştir.³⁹⁷

Sistemin ikinci ve önemli aşaması olan yerleştirme sürecinde de değişikliğe gidilmiştir. Yeni yerleştirme sisteminde, öğrenciler 6., 7. ve 8. sınıf yılsonu başarı puanları ile 8. sınıfta girmiş oldukları TEOG'dan aldıkları puanların değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan Yerleştirme Esas Puanı'na (YEP) göre tercih yapmaları öngörülmüştür. Tercihler, A ve B grubu olmak üzere iki gruba ayrıştırılmıştır. Kılavuzda, öğrencilerin, A grubunda 15 okul tercih etmesi; B grubunda ise, 6 okul türünden (fen lisesi, Anadolu lisesi, Anadolu imam hatip lisesi, çok programlı lise, mesleki ve teknik Anadolu lisesi, sosyal bilimler lisesi) 4'ünü ve üç ilçe tercih etmesi gerektiği belirtilmiştir. Yerleştirme işlemi ise öğrencinin öncelikle A grubundaki tercihini esas alarak; A grubunda herhangi bir liseye yerleşemeyen öğrenciler ise B grubundaki okul türü ve ilçe tercihleri dikkate alınarak yerleştirme yapılması planlanmıştır. Yeni yerleştirme sistemindeki bir diğer yenilik ise herhangi bir sebepten dolayı hiçbir tercihte bulunamayan öğrencilerin yerleştirilmelerini Bakanlığın yapması öngörülmüştür. Geçmiş yıllarda birden fazla yerleştirme yapılırken yeni sistemde, yerleştirme işleminin bir defa yapılması planlanmıştır. Ancak, geçmiş yıllardan farklı olarak, taban puana bakılmaksızın boş kalan kontenjanlara puan üstünlüğüne göre Eylül ayı sonuna kadar haftalık periyotlarla nakil talebinde bulunmaları öngörülmüştür.³⁹⁸

Sınavın uygulanma sürecinde yaşanan olumlu atmosfer, yerleştirme sürecinde gerçekleşmemiştir.³⁹⁹ Bunun en temel sebebi ise, düz liselerin Anadolu liselerine dönüşmesi ile birlikte, daha önce az sayıda öğrenci belirli puanlardaki okulları tercih ederek yerleştirilirken, getirilen bu yeni sistem ile birlikte bütün sekizinci sınıf öğrencileri, TEOG'a girsin ya da girmesin, tercihte bulunsun ya da bulunmasın merkezi olarak tüm ortaöğretim kurumlarına yerleştirilmesidir. Tüm öğrencileri yerleştirmeyi hedefleyen yeni sistem birçok soruna neden olmuştur. Bu sorunlardan en önemlisi, öğrencilerin adreslerine en yakın liselere yerleştirilmesi hedeflenirken, birçok öğrenci ikametlerine uzak yerlerdeki okullara yerleştirilmiş olmasıdır.⁴⁰⁰ Bu nedenle öğrenci ve veliler sistem tarafından yerleştirilmiş oldukları okullarını değiştirebilmek, adresine yakın bir okula gidebilmek için nakil yoluna başvurmuşlardır. Ancak yaşanan yoğunluk sebebi ve gerek velilerin gerekse de nakil işlemleri ile ilgilenen idarecilerin

396. Bekir S. Gür, "TEOG'un karnesi", *Star*, 1 Mayıs 2014.

397. "TEOG'da Hedefler Tuttu!"

398. Temel eğitimden ortaöğretime geçiş uygulaması kapsamında 2014-2015 eğitim öğretim yılı için ortaöğretim kurumlarına yerleştirme işlemlerinin esas ve usulleri, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara: 2014. http://meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_06/Yerlestirmeye%20iliskin_Temel_Usul_ve_Esaslar.pdf.

399. Bekir S. Gür, "Peki, okul da evimize yakın olacak mı?", *Star*, 2 Eylül 2014; Müberra Görmez, "Orada bir lise var uzakta!", *Star Açık Görüş*, 6 Eylül 2014..

400. "Veliler nakil için okullara koşuyor dilekçeler çekmecelerde bekliyor!", *Haber Türk*, 29 Ağustos 2014..

yeteri kadar bilgilendirilmemesi nedeniyle, nakil işlemleri MEB'in öngördüğü takvime yetişememiş ve "tek seferde tek takvimde" gerçekleştirilmek istenen yerleştirme süreci uzamıştır.⁴⁰¹ Yerleştirme sisteminin görünmeyen ancak uzun vadede daha büyük problemlere neden olacak sorunu ise, sistemin bütün sekizinci sınıf öğrencilerinden bütün liseleri hiyerarşik olarak sıralamasını istemesidir. Bir başka ifadeyle, bütün liselerin puanla öğrenci almasıyla beraber, bütün liselerin puanla sıralanıyor oluşu liseler arasındaki farkı daha da derinleştirme riski taşımaktadır.⁴⁰² Dahası öğrenciler puanı yüksek bir liseye gidebilmek için kendi evlerinden, yaşadığı bölgeden uzaklaşmak zorunda kalmaktadır. Bu da öğrencilerin yaşadıkları coğrafyaya ve topluma uzaklaşma riskini doğurabilmektedir.⁴⁰³

MEB, 2014-2015 yeni eğitim-öğretim yılında yerleştirme sürecinde yaşanan bu problemlerin yaşanmaması için yerleştirme sürecinde birtakım değişikliklerin yapılacağını açıklamıştır.⁴⁰⁴ Yapılan açıklamada, öğrencilerin yerleştirme esas puanlarının belli olduğu ilk hafta, özel okula gidecek öğrenciler için kayıt takvimi başlatılacak ve bu süre bir hafta ile sınırlı tutulacaktır. Bu süre içerisinde hem özel okula hem de açık liseye gitmek isteyen öğrenciler gitmek istedikleri okula kayıtlarını yaptıracaklardır. Böylece, özel okula ve açık liseye gidecek olan öğrenciler sistemden çıkarılacak ve sistemdeki yoğunluk azalacaktır. Bakanlığın yerleştirme sürecinde yapacağı bu değişiklik, öğrenci nakil sürecini rahatlatacağı açıktır. Ancak, bu değişiklik, tüm öğrencileri ve okulları sıralayan ve sistemi aşırı hiyerarşik hale getiren yapısal sorunları çözmesi beklenmemektedir. Buna ilaveten, özel okullar tarafından alınan ön kayıt ücretleri, çocuğunun kaydını daha sonra devlet okuluna alıracak olan veliler için sorun teşkil edebilir. Bu nedenle Bakanlığın özel okulların almış oldukları ön kayıt ücretini, kaydını geri alan velilere iade edebilmesi gibi veliye külfet olmayacak önlemlerin alması önem arz etmektedir. Daha önceki çalışmalarımızda da belirtildiği üzere, yerleştirme sisteminin neden olduğu sorunları aşmak için tüm öğrencileri ve okulları sıralayan, sınava girsin girmesin, tercih yapsın yapmasın tüm öğrencileri merkezi olarak yerleştirmeyi hedefleyen yerleştirme yaklaşımından vazgeçilmeli ve merkezi sınavla öğrenci alan okul sayılarının ve türlerinin azaltılması ve sınavla öğrenci alan okul sayısının yüzde 3-5'lere çekilmesidir.⁴⁰⁵

EĞİTİMDE DEMOKRATİKLEŞME ÇALIŞMALARI

22 Eylül 2014'te düzenlenen Bakanlar Kurulu toplantısından sonra, Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, ortaöğretim kurumlarında başörtüsü yasağının kaldırılacağını

401. "MEB'den uzak okullara yerleşen öğrencilere nakil imkanı", *Anadolu Ajansı*, 30 Eylül 2014.

402. B. Gür, Z. Çelik, İ. Coşkun ve M. Görmez, 2013'te Eğitim, *SETA Analiz*, No: 75, Ocak 2014.

403. Müberra Görmez, "Orada bir lise var uzakta!"

404. "TEOG'a formül", *Hürriyet*, 1 Aralık 2014.

405. B. S. Gür, Z. Çelik, Z., İ. Coşkun, "Türkiye'de Ortaöğretimin Geleceği: Hiyerarşi mi, Eşitlik mi?" *SETA Analiz*, No. 69, Ağustos 2013.

açıklamıştır.⁴⁰⁶ Açıklamada, Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapıldığını söyleyerek, yönetmeliğin 4. maddesinin birinci fıkrasının e bendinde değişiklik yapılacağı belirtilmiştir. Arınç, Yönetmelikte yer alan “okul içinde baş açık, saçlar temiz ve boyasız olarak bulunur, makyaj yapamaz, bıyık ve sakal bırakamaz. 3. maddenin altıncı fıkrası hükümleri saklıdır” ifadesindeki “baş açık” ibaresinin ve aynı bendin son cümlesinin yürürlükten kaldırıldığını ifade etmiştir. Böylece 3. maddenin altıncı fıkrası gereğince, başörtüsü serbestliğini, imam-hatip ortaokul ve liseleri ile çok programlı liselerin imam-hatip programlarında tüm derslerde, ayrıca ortaokul ve liselerde ise seçmeli Kur’an-ı Kerim dersleri ile sınırlandırılan maddesi kaldırılarak inanç özgürlüğü ve demokratikleşme adına olumlu bir adım daha atılmış oldu. Ancak uygulamanın hangi kademelerde geçerli olacağı tartışma konusu olmuştur. 27 Eylül 2014’te yönetmelik değişikliğinin *Resmî Gazete*’de yayınlanması ile bu durum netlik kazanmıştır. Buna göre, yönetmeliğin 4. maddesinin (d) bendi, “Okullarda yüzü açık bulunur; siyasi sembol içeren simge, şekil ve yazıların yer aldığı fular, bere, şapka, çanta ve benzeri materyalleri kullanamaz; saç boyama, vücuda dövme ve makyaj yapamaz, pirsing takamaz, bıyık ve sakal bırakamaz”; (e) bendi ise, “Okul öncesi eğitim kurumlarında ve ilkokullarda okul içinde baş açık bulunur”⁴⁰⁷ şeklinde yeniden düzenlenerek, başörtüsü ortaokul ve ortaöğretimde serbest bırakılmıştır. Ancak yönetmelikte halen, “başı açık bulunur” ifadesi okul öncesi ve ilkokullar için devam etmektedir. Eğitim sistemleri gelişmiş pek çok ülkede bu gibi yasakların, eğitimin hiçbir kademesinde yer almadığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu özgürlüğün eğitimin her kademesinde sağlanması uzun vadede daha demokratik ve özgürlükçü bir eğitim sistemi inşa etmemiz adına önemlidir.

Geçmişten günümüze başörtüsü meselesi, Türkiye’de bir tabu haline gelmiş, sürekli tartışılmış ve hala da tartışılmaya devam etmektedir. Yıllarca kız öğrencilerin başörtülü bir şekilde eğitim görme ve kamuda çalışma hakkı tanınmamış, böylece en temel hak ve özgürlükleri engellenmiştir. Ancak son on yılda Türkiye’de demokratikleşme adına yaşanan olumlu gelişmelerle birlikte bu engellerde yavaş da olsa ortadan kalkmaya başlamıştır. Nitekim üniversitelerde başörtüsü yasağı ancak 2010 yılında aşılabılmıştır. Bununla birlikte 30 Eylül 2013’te açıklanan demokratikleşme paketi sayesinde kadınların başörtülü bir şekilde kamuda çalışması önündeki engeller kaldırılmıştır.⁴⁰⁸ Ancak yasağın öğrenciler için sürüyor olması, demokratikleşme adına eksiklik teşkil etmekteydi. Bu duruma ilişkin olarak, kimi zaman sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan bölgesel çalışmalarda, velilerin kız çocuklarını okula

406. “Ortaöğretimde Başörtüsü Serbest”, *Anadolu Ajansı*, 22 Eylül 2014.

407. Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, *Resmî Gazete*, No. 29132, 24 Eylül 2014, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140927-8.htm>.

408. Gür, Çelik, Coşkun ve Görmez, *2013’te Eğitim*.

göndermemeleri önündeki engelin başörtüsü yasağı olduğu da vurgulanmıştır.⁴⁰⁹ Bu nedenle toplumun taleplerini dikkate alan Bakanlığın başörtüsünü, okul öncesi ve ilkokul hariç tutulsa da, ortaokul ve ortaöğretimde serbest bırakan düzenlemesi, toplumda olumlu yansımaları olmuştur.⁴¹⁰ Dahası, toplumsal talebin dikkate alınarak, temel hak ve özgürlükler önündeki bir engelin daha kaldırılmış olması eğitim sistemimizin demokratikleşmesi adına oldukça önemli bir adım olmuştur.

ÖZEL OKULA DESTEK PROGRAMI

7 Ağustos 2014 tarihinde yayımlanan *2014-2015 eğitim ve öğretim yılında özel okullarda öğrenim görecek öğrenciler için eğitim ve öğretim desteği verilmesine ilişkin tebliğ* ile birlikte MEB, özel okullardaki öğrenci oranlarını artırma ve devlet okullarındaki öğrenci oranlarını azaltmak için eğitim-öğretim desteği verme kararı almıştır. Tebliğe göre, özel okul öncesi ve ilkokullara 50'şer bin, ortaokul ve liselere 75'er bin olmak üzere toplam 250 bin öğrencinin destekten yararlanması hedeflenmiştir. Buna ilişkin olarak, özel okul öncesi kurumlarına giden, 48-66 ay yaş grubunda olan öğrencilere 2 bin 500, özel ilkokullara giden öğrencilere 3 bin TL, özel ortaokul ve liselere gidenlere de yıllık 3 bin 500 TL ödeme yapılması, ayrıca dershanelerden özel okula dönüşecek temel liselere devam eden öğrencilere 3 bin TL destek verilmesi planlanmıştır.⁴¹¹

TABLO 1. EĞİTİM ÖĞRETİM DESTEĞİ VERİLMESİ ÖNGÖRÜLEN OKUL TÜRLERİ, DESTEK TUTARLARI VE ÖĞRENCİ SAYILARI.			
Okul Türü		Destek Tutarı (TL)	Destek Verilecek Öğrenci Sayısı
1	Okul Öncesi Eğitim Kurumu	2.500	50.000
2	İlkokul	3.000	50.000
3	Ortaokul	3.500	75.000
4	Lise	3.500	75.000
5	Temel Lise	3.000	75.000
Toplam			250.000

Kaynak: MEB, 2014c.

Kılavuzda desteğin, resmi ilkokul, ortaokul ve ortaöğretim okullarının ara sınıflarında veya azınlık okullarında kayıtlı olan öğrencilerin başarı durumu, ailesinin aylık geliri, ailede öğrenim gören kardeş sayısı, anne babanın durumu, öğrencinin aldığı disiplin cezaları gibi faktörler dikkate alınarak belirlenecektir. Destek alacak okulların ise, okulun bulunduğu ilin teşvik bölgesi, okulun öğrenci puan ortalaması,

409. İpek Coşkun, "Okullarda başörtüsü ve pedagojik yalanlar", *Star Açık Görüş*, 27 Eylül 2014.

410. "Öğrenciler başörtü yasağının kaldırılmasından memnun", *Memurlar.net.*, 24 Eylül 2014; <http://www.memurlar.net/haber/484432>.

411. *5580 Sayılı kanun kapsamındaki özel okullarda öğrenim görecek öğrenciler için verilecek eğitim ve öğretim desteği uygulama e-kılavuzu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara: 2014; http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_08/25031903_aitimveretimdestei_klavuz25082014.pdf.

ücretsiz öğrenim gören harp veya vazife malulü kişilerin çocuklarının sayısı, derslik başına düşen öğrenci sayıları, özel okul sayısı, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, okuldaki öğretmen sayısı, bina kontenjanı gibi faktörler dikkate alarak belirleneceği ifade edilmiştir. Kılavuzda, değerlendirme sonrasında ilkökul, ortaokul ve ortaöğretim okul türlerinde öğrenim gören öğrencilerden eğitim ve öğretim desteği almaya hak kazananların, okulun öğrenim süresi sonuna kadar bu destekten yararlanabileceği belirtilmiştir. Destek alan öğrenci, sınıf tekrarı yaptığı takdirde eğitim desteğinden yararlanamayacağı ifade edilmiştir.⁴¹² Ancak desteğin sadece resmi okullarda kayıtlı olup, özel okula geçiş yapacak öğrencilere verilecek olması, halihazırda özel okulda okuyan öğrencileri kapsamaması, velileri teşvikten yararlanabilmek için farklı yollara başvurmaya itmiştir. Örneğin, çocuğu zaten özel okula gitmekte olan veliler, destekten yararlanabilmek için çocuğunu özel okuldan alarak devlet okuluna “aday” öğrenci olarak kaydettirip teşvik için başvuruda bulunmuşlardır.⁴¹³

Özel okul desteği almak isteyen öğrenci ve özel okulların 8-18 Ağustos 2014 tarihlerinde başvuru yapmaları gerektiği belirtilmiş, fakat belirtilen sürede yeterli kadar başvuru olmadığı için başvuru süresi 25 Ağustos’a kadar uzatılmıştır.⁴¹⁴ Başvuru sonuçlarının açıklanmasından sonra, MEB özel okul teşvik programı için 8 Eylül 2014’te yeniden başvuru ilanına çıkmış, başvuruları 18 Eylül 2014 tarihine kadar başvuru almaya devam etmiştir.⁴¹⁵ Bakanlık tarafından yapılan değerlendirme sonrasında her iki başvuru sürecinden sonra toplamda 3 bin 859 özel okul ve 167.942 öğrenci teşvikten yararlanmıştır. 2013-2014 yılında özel okula devam eden öğrenci sayısı 698 bin iken bu yıl resmi olmayan rakamlara göre 760 bine ulaşarak yüzde 15 oranında bir artış yaşandığı belirtilmiştir.⁴¹⁶

TABLO 2. OKUL TÜRLERİNE GÖRE TEŞVİKLİ ÖĞRENCİ SAYILARI, KİŞİ BAŞINA ÖDENECEK TUTAR

Okul Türü	Teşvikli Öğrenci Sayısı	Kişi Başına Ödenecek Tutar (TL)	Toplam Tutar (TL)
Okul öncesi	27.938	2.500	69.845.000
İlkokul	47.627	3.000	142.881.000
Ortaokul	54.908	3.500	192.178.000
Ortaöğretim	34.031	3.500	119.108.500
Temel Lise	3.438	3.000	10.314.000
Toplam	167.942		534.326.500

Kaynak: Kasap, 2014b.

412. 5580 Sayılı kanun kapsamındaki özel okullarda öğrenim göreceğ öğrenciler için verilecek eğitim ve öğretim desteği uygulama e-kılavuzu.

413. “Özel okul öğrenci velisinin teşvik cinliği”, *Haber Türk*, 20 Ağustos 2014.

414. “Özel okul teşvik başvuru süresi uzatıldı”, *Anadolu Ajansı*, 25 Ağustos 2014.

415. “Özel okul desteğine ikinci başvurular başladı”, *Anadolu Ajansı*, 7 Eylül 2014.

416. “Teşvikle özel okula kayıtlar yüzde 16 arttı”, *Anadolu Ajansı*, 26 Kasım 2014.

Burada üzerinde durulması gereken husus, teşvikten kaç kişinin yararlandığından çok, hangi tür ailelerin ve okulların yararlandığıdır. Nitekim 250 bin kişiye verilmesi öngörülen teşvik paketinden 167 bin kişinin faydalanması ile geriye 83 bine yakın boş kontenjan kalmıştır. Teşvik alan bu aileler içerisinde teşvik olmadan çocuğunu özel okula gönderme imkânı olmayan kaç aile bulunmaktadır, bu teşvikler fırsat eşitliğini sağlama noktasında ne derece başarılıdır, uygulanan teşvikler zaten avantajlı olan, üst düzey sosyo-ekonomik duruma sahip bir azınlığın yükünü hafifletmekten mi ibaret, yoksa teşvik sayesinde çocuğunu özel okula gönderme imkânı bulan aileler için bir fırsat mıdır? Tüm bunların Bakanlık ve ilgili uzmanlar tarafından detaylı bir şekilde araştırılması gerekmektedir.⁴¹⁷ Zira özel okul masraflarının özellikle ulaşım, yemek, eğitim materyalleri gibi aileye külfet olacak pek çok masrafı olduğu aşikârdır. Dolayısıyla Bakanlığın sağladığı bu teşvik rakamlarının, çocuğunu özel okula gönderecek imkânı olmayan dar gelirli bir aile için yeterli olmadığı söylenebilir.⁴¹⁸ Bu sebeple, belirtilen teşvik rakamlarının miktarının artırılıp, toplamda destek verilecek kişi sayısının daha az tutulması, yapılan bu teşvik desteklerinin daha başarılı bir şekilde amacına ulaşmasını sağlayabilir.

DERSHANELERİN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

2012 yılında başlayan dersanelerin özel okula dönüşümü meselesinde 2014 yılında somut adımlar atılmıştır. Öncelikle MEB tarafından hazırlanan dersanelerin dönüşümüne ilişkin kanun tasarısı 6 Şubat 2014 tarihinde TBMM'ye sunulmuş; 22 Şubat 2014 tarihinde yasalaşmış ve 14 Mart 2014 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.⁴¹⁹ Kanun'da dersanelerin dönüşümüne ilişkin alınan kararlar şu şekildedir:

- Özel Öğretim Kurumları Kanunu'ndan "dershane" tanımının çıkarılması,
- "Çeşitli kurslar" tanımının içeriği değiştirilerek, bu kursların öğrencilerin sosyal ve kültürel aktivitelerine destek olmak amacıyla faaliyette bulunmaları,
- Öğrenci etüt eğitim merkezlerinin 12 yaş ve altındaki öğrencilere yönelik olması,
- Dersaneler ile öğrenci etüt eğitim merkezlerinde çalışan öğretmenler için KPSS'ye girme şartı aranmaksızın Bakanlıkça yapılacak sözlü sınavlarda başarılı olmak kaydıyla memur kadrolarına atanabilmeleri,
- Dershane ve öğrenci etüt merkezlerinin, 1 Eylül 2015'e kadar eğitim öğretim faaliyetlerine devam edebilmesi, 2018-2019 eğitim öğretim yılının bitimine kadar ise özel okullara dönüşmeleri kararlaştırılmıştır.⁴²⁰

417. Bekir S. Gür, "Özel okul teşvikleri", *Star*, 21 Ağustos 2014.

418. "Özel okul teşviki ne işe yarayacak?", *Al Jazeera*, 25 Ağustos 2014.

419. "Dersanelerle ilgili düzenlemeler komisyondan geçti", *Anadolu Ajansı*, 22 Şubat 2014; "Dersaneleri düzenleyen kanun Resmi Gazete'de", *Anadolu Ajansı*, 14 Mart 2014.

420. "Millî Eğitim Temel Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmi Gazete*, No: 6528. 14 Mart 2014; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140314-1.htm>.

Daha sonra MEB, 29 Mayıs 2014'te özel dersane ve özel etüt eğitim merkezlerinin özel okula dönüşümü için yol haritasını sunan bir kılavuz yayımlamıştır. Buna göre MEB, özel dersane ve etüt merkezlerinin dönüşümü için MEB Bilişim Sistemi'nde (MEBBİS), Dönüşüm Programı Modülü üzerinden 2 Haziran 2014-1 Eylül 2015 tarihleri arasında yedi ayrı dönemde başvuru alacağını beyan etmiştir.⁴²¹ Bununla birlikte, Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliğinde yapılan düzenlemelerde, dersane ve etüt merkezlerinden ortaöğretim kurumuna dönüşecek olan okullar “temel lise” adını alacağı ve bu liselerin 2018-2019 eğitim öğretim yılının sonuna kadar devam edeceği belirtilmiştir.⁴²²

MEB tarafından açıklanan verilere göre Haziran ayından Kasım ayına kadar geçen sürede 808 dersane özel okula dönüşmek için başvuruda bulunmuştur. Bakanlık, başvurulardan 578'inin dönüşüm programına alındığı; 1 Eylül itibarıyla da 45'i temel lise, 4'ü Anadolu lisesi, 4'ü ortaokul ve biri ilkokul olmak üzere toplam 54 dershanenin dönüşümü tamamlandığı açıklamıştır.⁴²³ Buna ilaveten, MEB öğrencilerin takviye ders almaları konusunda, öğrencilerin yine kendi okullarında veya halk eğitim merkezlerinde ücretsiz bir şekilde gideceği kurslar açılmasını öngörmüştür.⁴²⁴ Bu konuda MEB tarafından yapılan açıklamaya göre, Türkiye genelinde 81 ilde 147 bin 635 kurs açılmış, bu kurslara toplam 2 milyon 199 bin 34 öğrencinin kayıt olduğu belirtilmiştir. Ancak bu kurslarda eğitim verecek öğretmenler, ödenecek ek ders ücretini yetersiz bulmalarından dolayı öğretmenlerin bu kurslara ilgisinin az olduğu, bu nedenle bu kurslarda eğitim verecek öğretmenlere olan ihtiyacın arttığı bilinmektedir.⁴²⁵ Buna ilişkin olarak MEB Bakanı Nabi Avcı, bu konuda bir düzenlemeye gidileceğini, takviye kurslarında görev yapan öğretmenlere ödenen ücreti artırmak istediklerini dile getirmiştir.⁴²⁶ Henüz somut bir adım atılmasa da Bakanlığın bu talebi dikkate alması önemlidir. Genel olarak eğitim sisteminin kalitesini artırmak için dershanelerin dönüşümü ile birlikte öğrencilerin takviye ders ihtiyaçlarını karşılamaları için telafi eğitim hizmetlerinin sunulması ve bunların nitelikli bir şekilde yapılması gereklidir.⁴²⁷ Bunun için telafi eğitim verecek olan öğretmenlerin dikkatli bir şekilde seçilmesi ve onlara sağlanacak olan özlük haklarının bu motivasyona göre sağlanması şarttır. Bununla birlikte dersane dönüşüm süreçlerinde öngörülen yedi başvuru süreci ilgili dershaneci, uzman ve bu konudaki paydaşlarla bir araya gelerek

421. 5580 Kanun kapsamında 14/03/2014 tarihinde faal olan dersaneler ile öğrenci etüt eğitim merkezlerinin dönüşüm başvuru ve uygulama kılavuzu, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara: 2014; http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_05/30120339_klavuzz.pdf.

422. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara: 2014; http://ookgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/25103614_zelretimkurumlarynetmelik.pdf.

423. “Dershanelerin yüzde 60'ı dönüşmek istiyor”, *Anadolu Ajansı*, 25 Aralık 2014.

424. “Dershaneye ücret ödemeye gerek kalmayacak”, *Anadolu Ajansı*, 14 Mart 2014.

425. “Öğretmenlerin yüzde 8'i ders vermek için başvurdu”, *Haber Türk*, 27 Ekim 2014.

426. “Avcı'dan öğretmenlere ders ücreti müjdesi!”, *Milliyet*, 6 Kasım 2014.

427. Bekir S. Gür, “Paralel eğitimden telafi eğitimine”, *Star*, 21 Kasım 2013.

dershanelerin dönüşüm sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için istişarelerin ve buna yönelik çalışmaların yapılması elzemdir.

MİLLİ EĞİTİM ŞURASI

MEB, yaz aylarından itibaren yeni bir Milli Eğitim Şurası yapmak için hazırlıklara başlamıştır. Bunun için öncelikli olarak Temmuz ayında Milli Eğitim Şurası Yönetmeliği hazırlanmıştır. Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından kurulan 62. Hükümet Programı'nda da Ekim ayında Milli Eğitim Şurasının toplanacağı belirtilmiştir.⁴²⁸ Şura hazırlıkları için MEB, öncelikli olarak gündemi belirleme çalışmaları yürütmüştür. Bu çalışmalar sonrasında, 19. Millî Eğitim Şurası'nın, öğretim programları ve haftalık ders çizelgeleri, öğretmen niteliğinin artırılması, eğitim yöneticilerinin niteliğinin artırılması ve okul güvenliği hususlarını tartışmak üzere toplanması kararlaştırılmıştır. Daha sonra Bakanlık, Şura'ya hazırlık için her bir gündem konusunu tartışmak üzere Bakanlık temsilcileri ve akademisyenlerden oluşan bir özel ihtisas komisyonu oluşturmuştur. Özel İhtisas Komisyonları 28-29 Eylül ile 11-12 Ekim tarihleri arasında toplanmıştır. Daha sonra 11 ilde akademisyen, maarif müfettişi, okul yöneticisi, öğretmen, veli, öğrenci, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin katılımı ile toplantılar yapılmıştır. Bu toplantılara 2200 kişi katılmıştır.⁴²⁹ Ön hazırlıkların tamamlanmasının ardından, 19. Milli Eğitim Şurası, 2-6 Aralık tarihleri arasında yaklaşık 600 kişinin katılımı ile Antalya'da gerçekleştirilmiştir. Şura'ya, çeşitli kademelerdeki MEB yöneticileri, öğretmenler, veliler, öğrenciler, sendikalar ve sivil toplum örgütleri temsilcileri katılmıştır. Geçmiş Şuralara göre 19. Milli Eğitim Şurası'nda MEB dışı katılımcı oranın daha fazla olduğu, öğrenci ve veli sayısının artırıldığı ve Şuraya katılan herkese oy hakkının verilmesi gibi yenilikler yapılmıştır.⁴³⁰ Ancak Şura'nın toplumun tüm kesimlerini yeterince temsil etmediği konusunda eleştiriler de mevcuttur.⁴³¹

Milli Eğitim Şurası ve sonrasında Türkiye kamuoyu bir süre Şura'da alınan bazı kararları tartışmıştır: Din öğretiminin okul öncesi dönemde verilmesi, zorunlu "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" dersinin birinci sınıftan itibaren sunulması, Osmanlıca dersinin zorunlu olması ve kız okullarının açılması. Şura'da alınan bu kararlar ideolojik kamplara ayrılarak yürütülmüştür. Açıkçası, Şura ve sonrasında yürütülen tartışmalar, Türkiye'de eğitimi tartışma zemini, eğitimi daha iyi hale getirmek, çocuklara daha iyi bir eğitim sunma odaklı olmadığı görülmüştür. Tartışmalar, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu Çözüm Süreci ve Alevi sorunu gibi yapısal sorunları aşmak üzere rasyonel bir zeminde yürütülmemiştir. Açıkçası, tartışılan tüm bu hususlar, her-

428. "62. Hükümet Programı", 1 Eylül 2014; <http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HPProgram.pdf>.

429. 19. *Millî Eğitim Şurası özel ihtisas komisyonları hazırlık çalışmaları sonuç raporu*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara: 2014; <http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HPProgram.pdf>.

430. "Bu sefer öğrenciler anlattı", *Anadolu Ajansı*, 04 Aralık 2014.

431. Bekir S. Gür, "Milli Eğitim Şurası ve Türkiye'de taş devri entelektüelleri", *Star*, 11 Aralık 2014.

hangi bir Batı ülkesinde, doğrudan bir eğitim hakkı olarak sunulmaktadır. Ancak, Türkiye’de bu demokratik hak talepleri belirli kesimler tarafından “gericiliğin” ve “dinselleşmenin” sonucu olarak ele alınmıştır. Diğer yandan, bu talepler ve kararlar sistemi demokratikleştirme ve sivilleştirme adına kısmi bir adım olduğu, eğitim sistemindeki yapısal demokratikleşme, sivilleşme sorunlarını aşmaya yönelik olmadığı görülmektedir.⁴³² Şura’da Türkiye eğitim sistemini kısaca alan, çeşitliliğe ve farklılığa imkan tanımayan, eğitim sisteminin kurucu belgelerini demokratikleştirme ve sivilleştirmeye yönelik talepler gelmemiştir. Kısacası, Şura ve sonrasında kamuoyunda yürütülen tartışmalar ne Türkiye’nin karşı karşıya olduğu birçok yapısal sorunları çözmeye ve önündeki engelleri aşmaya ne de eğitim sistemini daha esnek, çoğulcu, demokratik ve sivil hale getirmeye ve herkes için nitelikli ve kaliteli eğitimi sağlamaya odaklanmıştır. Türkiye’nin ihtiyacı olan, rasyonel bir zeminde eğitimin daha nitelikli ve kaliteli hale getirilmesinin konuşulmasıdır. Buna ilaveten, eğitimin demokratikleşmesi ve sivilleşmesi konusunda eğitimin önündeki en temel engeller olan Anayasa ve eğitim kanunlarının ivedilikle daha esnek ve sivil hale getirilmesi gerekmektedir.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞINDAKİ YÖNETİCİLERİN DEĞİŞİMİ

2014 yılına Türkiye kamuoyunda eğitime ilişkin en çok tartışılan hususlardan biri de Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatlarında çalışan tüm kademelerdeki yöneticilerin görevlerine son verilmesi hususudur. 1 Mart 2014 tarihinde kabul edilen Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamedeki Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile birlikte, Bakanlık merkez teşkilatında çalışan daire başkanı ve üstü tüm yöneticiler (Müsteşar, Talim Terbiye Kurulu Başkanı ve Strateji Geliştirme Başkanı hariç) ile tüm il ve ilçe milli eğitim müdürleri, müdür yardımcıları ve şube müdürlerinin görevine “hiçbir işleme gerek kalmaksızın” son verilmiştir.⁴³³ Açıkçası, kanun marifetiyle, tüm milli eğitim merkez ve taşra teşkilatındaki üst düzey yöneticilerin görevden alınmasına ilişkin bir düzenleme 2011 yılında Ömer Dinçer’in bakanlığı döneminde gerçekleştirilmişti. Bakan Ömer Dinçer döneminde yapılan kanuni düzenleme, Bakanlık merkez teşkilatını yeniden yapılandıran ve Bakanlık teşkilatında kapsamlı örgütsel değişimleri içermekteydi. Bu Kanun ile 40’in üzerinde birimin olduğu merkez teşkilattaki birim sayısı 18’e indirilmiştir.⁴³⁴ Ancak, 2014’te yapılan düzenleme, Bakanlıkta yapısal bir düzenlemeden ziyade, üst düzey yöneticileri görevden almaya yöneliktir.

432. Zafer Çelik, Eğitimi konuşa(ma)mak. *Star Açık Görüş*, 20 Aralık 2014.

433. 6528 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamedeki Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *Resmî Gazete*.

434. 652 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, *Resmî Gazete*, 14 Eylül 2011; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/09/20110914-1.htm>

2011 ve 2014 yıllarında Bakanlık merkez ve taşra teşkilatını düzenleyen bu yasal düzenlemeler kıyaslandığında en temel fark, 2014 yılında yapılan düzenleme ile merkez teşkilatı ile taşra teşkilatı üst düzey yöneticilerine ilaveten, 4 yıl ve üzeri tecrübeye sahip tüm okul ve kurum müdürü, müdür başyardımcısı ve müdür yardımcılarının görevlerine son verilmesidir. Kanunda 4 yıl ve üzeri tecrübeye sahip okul tüm okul yöneticilerinin görevleri 2013-2014 ders yılı bitiminde hiçbir işleme gerek kalmaksızın sona ereceği; görev süresi dört yıldan az olanların ise görevleri dört yıl tamamlandığında sona ereceği belirtilmiştir. Kanun'da yapılan bir değişiklikte, okul ve kurum yöneticilerinin yöneticilik yapması 4 yıllık süreye bağlanmıştır. “Okul ve Kurum Müdürleri, İl Millî Eğitim Müdürünün teklifi üzerine, Müdür Başyardımcısı ve Yardımcıları ise Okul veya Kurum Müdürünün inhası ve İl Millî Eğitim Müdürünün teklifi üzerine Vali tarafından” görevlendirilmesi öngörülmüştür.⁴³⁵

Kurum ve okul yöneticisi olma ilkelerini düzenleyen Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Eğitim Kurumları ve Yöneticilerinin Görevlendirilmesine Dair Yönetmelik 10 Haziran 2014 tarihinde yayımlanmıştır. Yönetici görevlendirmede geçmiş uygulamalara göre en temel değişim, yazılı sınavın kaldırılması ve mülakatın getirilmesidir. Yaz aylarında başlayan yönetici adaylarını değerlendirme süreci kamuoyunda sıklıkla eleştirilmiştir. Mülakatların nesnel kıstaslara göre yapılmadığı, sadece belirli sendikaya üye kişilere yüksek puanların verildiği konusunda eleştiriler yapılmıştır.⁴³⁶ Açıkçası okul yöneticilerinin belirli süre esasına göre görevlendirilmeleri ve belirli dönemlerde performanslarına göre sürenin uzatılması kararı ilkesel düzeyde olumludur. Buna ilaveten, okul yöneticilerinin sadece yazılı sınav sonucunda aldığı puana göre belirlenmesi eksik bir değerlendirmeye neden olmaktadır. Çünkü yöneticilik, bilgiye ilaveten iletişim ve yönetim becerileri gibi birçok ek bazı beceriler de talep etmektedir. Ancak Türkiye’de mülakat uygulamalarının nesnellığı konusunda ciddi bir meşruiyet sorununun olması, yönetici değerlendirme sürecinde kamuoyuna yansıyan hususlar dikkate alındığında, yönetici belirleme sürecinin yeniden gözden geçirilmesi gereklidir.

435. 6528 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamedeki Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, *Resmî Gazete*.

436. Ali Aydın, Başbakan Ahmet Davutoğlu’na açık mektup, *Milat*, 5 Kasım 2014.

YÜKSEKÖĞRETİM

AKADEMİSYENLERİN ÖZLÜK HAKLARININ İYİLEŞTİRİLMESİ

Başbakan Ahmet Davutoğlu Eylül ayında katıldığı bir televizyon programında gazetecilerden gelen akademisyenlerin özlük haklarının iyileştirilmesi yönündeki soruya, Ekim ayında bu konuda bir adım atılacağını ifade ederek yanıt vermiştir. Başbakan Davutoğlu, üniversitelerde nitelikli insan kaynağı sorunu olduğu vurgusunu yaparak Ekim ayı içerisinde akademisyenler için hissedilir bir iyileştirmenin yapılacağını belirtmiştir. Bu açıklamanın ardından akademik zammı ele alan 6564 Sayılı Yükseköğretim Personel Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun TBMM’ce kabul edilmiş ve 14 Kasım 2014’te *Resmi Gazete*’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun değişikliğinde 11 Ekim 1983 tarihli ve 2914 sayılı Yükseköğretim Personel Kanununa ek maddeler eklenmiş, buna göre Devlet Memurları Kanununa tabi en yüksek devlet memuru brüt aylık (ek gösterge dâhil) tutarının;

- a) Profesör kadrosunda bulunanlara yüzde 100’ü,
- b) Doçent kadrosunda bulunanlara yüzde 100’ü,
- c) Yardımcı Doçent kadrosunda bulunanlara yüzde 100’ü,
- d) Araştırma Görevlisi kadrosunda bulunanlara yüzde 115’i,
- e) Öğretim Görevlisi ve Okutman kadrosunda bulunanlara yüzde 115’i,
- f) Uzman, Çevirici ve Eğitim-Öğretim Planlamacısı kadrosunda bulunanlara yüzde 115’i, oranında her ay yükseköğretim tazminatı ödeneceği ifade edilmiştir.

Yapılan bu düzenleme, 2014 yılı için profesör, doçent ve yardımcı doçentlere aylık 731.48 lira, araştırma ve öğretim görevlileri ile okutmanlara da aylık 841.20 lira ödenmesi anlamına gelmiştir. Yapılan iyileştirme ile birlikte yaklaşık 4 bin 281 ile 4 bin 932 lira arasında olan profesör maaşları 5 bin 7 ile 5 bin 656 liraya, 2 bin 931-3 bin 539 lira arasındaki doçent maaşı 3 bin 657- 4 bin 265 liraya, 2 bin 85-2 bin 845 lira arasında olan yardımcı doçent maaşı 3 bin 551-3 bin 571 liraya, 2 bin 365-2 bin 451 liraya arasında olan araştırma görevlisi maaşı 3 bin 200-3 bin 256 liraya, 2 bin 285-2 bin 590 lira arasında olan öğretim görevlisi ve okutman maaşı da 3 bin 20-3 bin 425 liraya yükselmiştir.⁴³⁷

437. “Akademisyen maaşına”, *Hürriyet*, 5 Kasım 2014.

SETA tarafından Ağustos 2013 tarihinde yayımlanan *Ulusal ve Uluslararası Karşılaştırmalarla Öğretim Üyeliği Maaşı* raporunda Türkiye'nin daha rekabetçi bir yükseköğretim sistemine sahip olması için öğretim üyelerinin maaşının yükseltilmesi önerilmiştir. Böylelikle, öğretim üyelerinin meslekte kalmasının ve daha nitelikli kişilerin yükseköğretimde çalışmasının sağlanacağı vurgulanmıştır.⁴³⁸ 14 Kasım'da yapılan düzenlemede SETA'nın önerisine benzer adımlar atılmış ve tavsiye edilen teşvik sistemi getirilmiştir. Buna göre akademisyenlere ayrıca 2015 yılından itibaren öğretim üyelerinin yaptıkları ulusal ve uluslararası bilimsel çalışmaları dikkate alınarak teşvik verilmesi kararı alınmıştır. Teşvik sisteminin temel ilke ve esaslarını belirleyecek bir yönetmeliğin hazırlanacağı da belirtilmiştir.⁴³⁹ Getirilen teşvik sistemi şüphesiz Türkiye yükseköğretim alanına bir hareketlilik getirmesi ve akademisyenlerin mesleki doyumunu artırması beklenmektedir. Başbakan Davutoğlu, yapılan zammın önemini ve Türkiye yükseköğretim sistemine katkısını şu şekilde ifade etmiştir:

Yaptığımız düzenleme, aslında hayata atılma düşüncesindeki genç mezunlara akademisyenlik size asgari hayat şartlarını sağlar güvencesini vermek. Bunu vermezsek bütün açtığımız üniversiteler mekan olarak bulunur, ama öğretim kalitesi itibarıyla gelişmez. Onun için bunu yaptık, yani bunu herhangi bir meslek grubunu diğerine tercih ettiğimiz için değil hakkaniyet gereği olarak yaptık. Ama şimdi üniversitemize düşen görev de, genç mezunlarımıza akademik hayata girerken düşen görev de, bu öğrencilerimizin, kardeşlerimizin, gençlerimizin iyi akademisyenler olarak yetişmesini sağlamak.⁴⁴⁰

Buna ilaveten, akademik zammın ve özellikle teşvik sisteminin daha verimli ve etkin bir şekilde yürütülmesi için şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri ekseninde izleme ve değerlendirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

YÖK'TE GÖREV DEĞİŞİKLİĞİ

YÖK'ün kuruluşunun 33. yıldönümü olan 6 Kasım 2014 tarihinde YÖK Başkanı Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya yürütmekte olduğu başkanlık görevinden ayrılmıştır. Çetinsaya'nın yerine YÖK Başkanvekili ve Yürütme Kurulu Üyesi olarak görev yapan Prof. Dr. Yekta Saraç başkan olarak atanmıştır. Yaşanan bu değişim, YÖK'ün 33 yıllık tarihinde bir ilktir. Bir YÖK Başkanı ilk kez görev süresi dolmadan başkanlığı bırakmıştır. Çetinsaya, 11 Aralık 2011'de İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörlüğünden YÖK Başkanlığına atanmıştı. Göreve başladığı ilk dönemlerden itibaren yükseköğretim alanında önemli çalışmaların altına imza atmış, reform niteliğinde düzenlemelere

438. Tekin Akgeyik, "Ulusal ve Uluslararası Karşılaştırmalarla Öğretim Üyeliği Maaşı: Tespitler ve Bir Model Önerisi", *SETA Rapor*, Ağustos 2013.

439. "Yükseköğretim personel kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun", *Resmî Gazete*, no: 6564, 14 Kasım 2014; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141114-1.htm>.

440. Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun Konuşması", *Yükseköğretim Akademik Arşiv Projesi Tanıtım Toplantısı*, 20 Ekim 2014; <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/2922270/Ba%C5%9Fbakan+Prof.+Dr.+Sn+Ahmet+Davuto%C4%9Flu%27nun+konu%C5%9Fmas%C4%B1.pdf/0eccecdf-f2b4-4620-a95a-db985738ed70>.

öncülük etmiştir. Yaklaşık üç yıllık görev süresinde özellikle üniversitelerdeki akademik özgürlük ihlallerinin üzerine giden Çetinsaya, üniversitelerde öğrenci ve öğretim üyelerinin özgür bir ortamda eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerinde bulunması için önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu minvalde, Çetinsaya döneminde Türkiye yükseköğretim tarihinde bir ilke imza atılarak “Akademik Özgürlük Bildirisi” yayınlanmıştır. 6 Kasım 2013 tarihinde açıklanan dokuz maddelik bildiride akademisyenler ve öğrencilerin akademik özgürlüklerinin Türkiye yükseköğretim alanında garanti altına alınacağı ifade edilmiştir.⁴⁴¹ YÖK’ün kuruluşunun 31. yıldönümünde sokaklarda ve kampüslerde YÖK karşıtı eylemler sürerken, YÖK Başkanının böyle bir adım atılmış olması büyük sürprizle karşılanmıştır. Metin yükseköğretim ve YÖK tarihi göz önüne alındığında Türkiye’de bir ilktir.⁴⁴²

Çetinsaya’nın YÖK Başkanlığı yaptığı dönemde bir diğer önemli girişim, yükseköğretim yasa taslağı olmuştur. Kasım 2012’de kamuoyuna sunulan taslağa ilişkin gelen eleştiri ve önerilerle 2013 Ocak ayında YÖK’ün son şeklini verdiği taslak, MEB’e iletilmiştir. Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı, Ocak 2013’te yaptığı açıklamada YÖK’ün hazırladığı yeni tasarı ile ilgili çalışmayı bitirdiklerini ifade etmiş, Başkanlık’ta bir çalışma grubu oluşturulduğunu açıklamıştır.⁴⁴³ Ancak bu yasa taslağı ile ilgili bir çalışma yürütülmemiş ve nihai olarak yasa çalışması sonuçlandırılmamıştır.

Gökhan Çetinsaya, başkanlığı döneminde YÖK’ün mevcut yapısı ile daha fazla yükseköğretim alanına hizmet edemeyeceğini farklı zamanlarda dile getirmiş; hatta YÖK’ün kaldırılması gerektiğini ve yerine yeni bir kuruma ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Örneğin, Mart 2014’te YÖK’ün bahçesinde Türkiye Öğrenci Konseyi ile birlikte düzenlenen kitap okuma etkinliğinde Çetinsaya, şu açıklamayı yapmıştır:

YÖK, 1970’lere tepki olarak, o dönemki askeri rejimin zihniyetini yansıtarak ve sadece 27 üniversitesi olan bir ülkede kuruldu. Dolayısıyla bugün artık ne savunulması, ne de izah edilmesi mümkün. O yüzden artık geçmişe bir tepki olarak değiştirmek de yetmez. Bizim tamamen 21. yüzyılın Türkiye’sine uygun bir yükseköğretim kurulumu, adı ne olursa olsun yaratmamız lazım. YÖK’ü de tamamen lağvetmemiz lazım. Umarım en kısa zamanda bu kurum özlemediği gibi 21. yüzyıl Türkiye’sinin beklentilerine uygun bir denetleme, planlama ve koordinasyon kurumu haline dönüştürülecektir.⁴⁴⁴

Çetinsaya dönemindeki bir diğer önemli çalışma ise kendisi tarafından kaleme alınan *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi için Bir Yol Haritası* isimli rapordur. Bu rapor, Türkiye’deki ve dünyadaki yükseköğretim alanını tanıtan ve gelecek projeksiyonları yaparak Türkiye yükseköğretim sistemindeki mevcut fırsatları ve tehdit alanlarını analiz eden önemli bir çalışmadır. Bu rapor aşağıda kısaca

441. Akademik Özgürlük Bildirisi, 06 Kasım 2013, <http://www.yok.gov.tr/web/guest/ozgurluk>.

442. İpek Coşkun, “Turkey’s first academic freedom declaration”, *Hürriyet Daily News*, 11 Kasım 2013.

443. Gür, Çelik, Coşkun ve Görmez, *2013’te Eğitim*.

444. “YÖK artık lağvedilmelidir!”, *Milliyet*, 22 Mart 2014.

tartışılacaktır. Çalışma, kamuoyunda önemli bir karşılık bulmuştur. Özellikle, Türkiye'nin nitelikli öğretim üyesi ihtiyacı basında sıklıkla yer almıştır.⁴⁴⁵

Çetinsaya'nın ardından YÖK Başkanlığına gelen Prof.Dr. Yekta Saraç'tan, beklenti oldukça yüksektir. Yaklaşık on yıldır, YÖK üyeliği görevinde bulunan Saraç'ın, yükseköğretim sisteminin önündeki sorunları çözmek için seleflerine göre daha hızlı hareket etmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, yeni YÖK Başkanı'nın ajandasında yer alması gereken ilk ve en önemli konuların başında yeni bir yükseköğretim yasasıdır. Türkiye'de 27 üniversitenin olduğu ve brüt okullaşmanın yüzde beşlerde seyrettiği bir dönemde hazırlanan yükseköğretim yasasının okullaşma oranının yüzde 80'e yaklaştığı ve yükseköğretim kurumu sayısının 180'i aştığı günümüzde uygulanması oldukça güçtür. Buna ilaveten, farklılığa ve çeşitliliğe izin vermeyen, birçok açıdan toplumsal talepleri karşılamayan yükseköğretim sisteminin reform edilmesi artık kaçınılmaz bir duruma gelmiştir. Bir diğer husus ise, akademisyen yetiştirme ve akademik yükselme konularıdır. Türkiye'de halen yeterli düzeyde öğretim üyesi yoktur ve bu durum özellikle yeni kurulan devlet üniversitelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin aksamasına neden olmaktadır. Benzer şekilde akademik yükselme, özellikle doçentlik konusunda, değerlendirme kriterlerinin daha zengin hale getirilmesi ve değerlendirme dönemlerinin artırılması gerekmektedir. Türkiye üniversitelerinin önemli sorunlarından biri olan akademik özgürlük meselesidir. Akademik özgürlüklerin üniversitelerde güvence altına alınması akademiye niteliğin de artmasına yardımcı olacaktır.

YÜKSEKÖĞRETİMDE BÜYÜME VE KALİTE RAPORU

12 Mayıs 2014 tarihinde Türkiye'de yükseköğretim tartışmalarına önemli katkılar sunan *Büyüme, Kalite ve Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası* başlıklı rapor, Gökhan Çetinsaya tarafından hazırlanmıştır. Türkiye'de ve dünyada yükseköğretimdeki gelişmeleri analiz eden bu raporun ilk bölümünde, tarihten bugüne bir fikir ve bir kurum olarak üniversitenin gelişimi özetlenmiş ardından, güncel küresel eğilimler ve tartışmalar ile gelecekte meydana gelmesi muhtemel gelişmeler analiz edilmiştir. İkinci bölümde yükseköğretime erişim, üçüncü bölümde akademik insan kaynağı, dördüncü bölümde uluslararasılaşma alanları tartışılmıştır. Bu alanlardaki temel göstergeler analiz edilerek, muhtemel gelecek senaryoları tartışmaya açılmış ve yükseköğretim sistemimizin temel yönelimlerinin ortaya konulmuştur. Son bölümde ise Türkiye yükseköğretim sistemine yönelik genel değerlendirme ve önerilerde bulunulmuştur.

Çetinsaya, raporda, Türkiye'de yükseköğretimde brüt okullaşma oranında yaklaşık yüzde 75'e yükseldiğini ve yükseköğretimdeki büyümenin devam edeceğini

445. "Çetinsaya: 45 bin öğretim elamanına ihtiyaç var", *Memurlar.net*, 29 Eylül 2014; <http://www.memurlar.net/haber/484937/>; "YÖK: 45 bin öğretim elemanına ihtiyaç var", *Dünya*, 12 Mayıs 2014; <http://www.dunya.com/yok-45-bin-ogretim-elemanina-ihtiyac-var-227752h.htm>; "YÖK Başkanı: 45 bin öğretim elemanına ihtiyaç var", *Hürriyet*, 12 Mayıs 2014.

vurgulamıştır. Raporda, önümüzdeki yıllarda her yıl ortalama 1 milyon 250 bin kişinin yükseköğretim talebinde bulunacağı belirtilmiştir. Raporda öne çıkan bir diğer husus Türkiye'deki öğretim elemanı ihtiyacıdır. Türkiye'de, öğretim üyesi başına 48, öğretim elemanı başına da 21 öğrenci düşerken, OECD ülkelerinde ise ortalama olarak 15-16 öğrenci düşmektedir. Rapor, bu verilerin, Türkiye'de ciddi anlamda bir öğretim üyesi açığı olduğunu gösterdiğini ve OECD ortalamaları dikkate alındığında Türkiye'nin 45 bin öğretim elemanı açığının olduğunu ifade etmiştir. Raporda, bu açığı kapatmak için, yılda 18 bin civarında öğretim elemanı, araştırma görevlisi istihdam edilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴⁶

Raporda vurgulanan hususlardan biri de, Türkiye'nin öğretim elemanı açığını kapatmak için doktora mezun sayısını artırması gerektiğidir. Rapora göre, ABD'de her yıl yaklaşık 60 bin, Almanya'da 25 bin, Fransa'da 11 bin, İngiltere'de 16 bin doktora mezunu verilirken, Türkiye'de her yıl 4 bin 500 doktora mezunu verilmektedir. Bu ise Türkiye yükseköğretim sistemi için önemli bir sorun teşkil etmektedir.⁴⁴⁷ Rapor, doktora yapan kişi sayısının artırılmasına ilaveten, mevcut doktora eğitiminin niceliğinin ve niteliğinin artırılması için çalışmalar yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Raporda vurgulanan bir diğer husus, Türkiye'nin yayın sayısı bakımından dünyada 20. sırada olmasına rağmen, yayınların etkin değeri bakımından 37. sırada yer almasıdır. Bu durum, akademik yayın sayısı kadar atıf oranlarının da artırılması gerektiğini göstermiştir. Çetinsaya'ya göre bu durum Türkiye'yi yayınların ve araştırmaların niteliği konusunda düşünmeye zorlaması gereken bir husustur.⁴⁴⁸

Raporun tartıştığı bir diğer önemli husus yükseköğretimde uluslararasılaşmadır. 1983'te 5.378 olan uluslararası öğrenci sayısı, 1990'da 7.661'e, 2000'de 16.656'ya, 2012'de 43.000'e ve 2014 yılında ise 55.000'e ulaşmıştır.⁴⁴⁹ Açıköğretim yurt dışı programları dahil edildiğinde bu sayı 70.000'e yaklaşmaktadır. Bugün dünyada 4 milyon uluslararası öğrenci var ve önümüzdeki on yılda bu sayısının 8 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Uluslararası öğretim sayısına bakıldığında, bu veriler, Türkiye yükseköğretim sisteminin uluslararasılaşma konusunda dünyanın önde gelen ülkelerinin gerisinde kaldığını göstermektedir. Yükseköğretimde uluslararasılaşmanın hem ülkenin yükseköğretim sisteminin kalitesinin gelişmesine yaptığı katkı, hem yumuşak güç olarak kullanılması hem de ekonomik katkıları dikkate alındığında ivedilikle uluslararasılaşmayı geliştirmek için gerekli adımlar atılmalıdır.

446. Gökhan Çetinsaya, *Büyüme Kalite ve Uluslararasılaşma*, YÖK: Ankara, 2014, s. 129.

447. Çetinsaya, *Büyüme Kalite ve Uluslararasılaşma*, s. 130.

448. YÖK Başkanı: 45 bin öğretim elemanına ihtiyaç var", 12 Mayıs 2014, *Hürriyet*.

449. Çetinsaya, *Büyüme Kalite ve Uluslararasılaşma*, s. 151.

YÜKSEKÖĞRETİME ERİŞİM

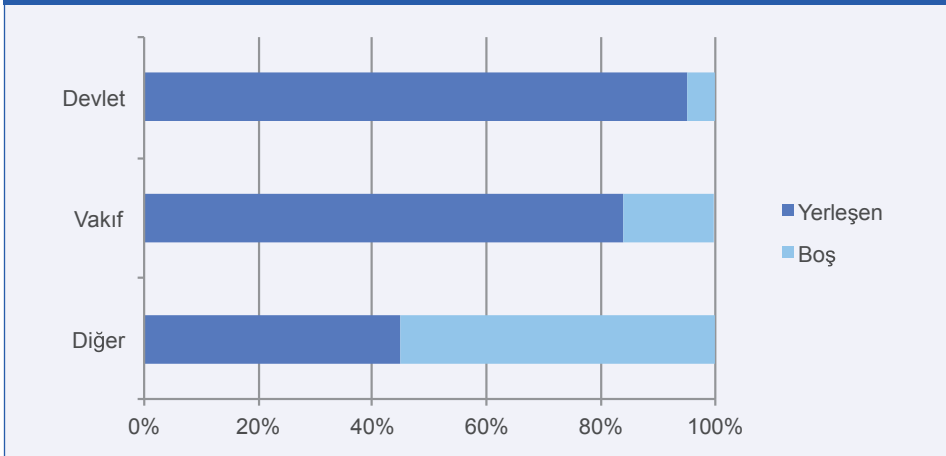
2014 yılında yükseköğretime geçiş sınavına 2.086.115 kişi başvurmuştur (ÖSYM, 2014a). Bu sayı son beş yılla kıyaslandığında rekor düzeydedir. 2010 yılından bu yana üniversite sınavına başvuran kişi oranı yüzde 28; geçen yıl ile kıyaslandığında ise yüzde 6 artmıştır. Talebin bu denli yoğun olmasına ilaveten halen Türkiye yükseköğretim sisteminde arz ve talep uyumunda önemli sorunlar vardır. Arz talep uyumsuzluğu en iyi şekilde yükseköğretime yerleştirme sürecinde görülmektedir. Daha somut ifade etmek gerekirse, 2014 yılında boş kalan kontenjan sayısı 59.012'dir. Bu sayının 27.440'ı devlet, 21.030'u vakıf üniversitelerinde geri kalan yaklaşık 10 binlik boş kontenjan ise Kıbrıs ve diğer ülkelerdeki Türkiye üniversitelerine aittir.⁴⁵⁰ Geçtiğimiz yıla benzer şekilde bu yıl da devlet üniversitelerinde boş kontenjanlar daha çok önlisans programlarında görülmektedir, vakıf üniversitelerinde ise lisans programlarında ön lisans programlarına nazaran daha fazla boş kontenjan vardır.

TABLO 1. ÜNİVERSİTE KONTENJANLARI, YERLEŞENLER VE BOŞ KONTENJANLAR (2013-2014)

	Kontenjan	Yerleşen	Boş
2013	781.606	672.417	109.189
2014	792.635	733.623	59.012

Kaynak: ÖSYM verilerden faydalanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

ŞEKİL 1. DEVLET, VAKIF ÜNİVERSİTELERİ VE DİĞER ÜNİVERSİTELERDE BELİRLENEN KONTENJANA GÖRE YERLEŞEN VE BOŞ KALAN KONTENJAN ORANLARI

Kaynak: ÖSYM, 2014b verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

450. 2014-ÖSYS Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler. <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/OSYS/yerlestirme/2014-OSYS-YerlestirmeSonuclar%C4%B1nalliskinSayisalBilgiler23072014.pdf>.

Bu verilere göre devlet üniversitelerinde belirlenen kontenjanın yaklaşık yüzde 5'i, vakıf üniversitelerinde ise yaklaşık yüzde 16'sı; farklı ülkelerde ve Kıbrıs'ta bulunan Türkiye üniversitelerinin belirledikleri kontenjanın yaklaşık yüzde 55'i boş kalmıştır. 2013 yılında devlet üniversitelerin yüzde 11 civarında olan boş kontenjan oranının yüzde 5'e inmiş olması önemli bir gelişme olarak dikkat çekmektedir.⁴⁵¹ Aynı iyileşmenin vakıf üniversitelerinde de yaşandığı görülmektedir. Burada özellikle Kıbrıs'ta bulunan üniversitelerin bölümlerine öğrenci bulmakta zorlandıkları görülmektedir. Bu durumun nedenlerini tespit etmek amacıyla derinlikli çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Ekim ayında öğrencilere ek yerleştirme hakkı tanınmıştır. Ancak bu dönemde de boş kontenjanların yeterli düzeyde doldurulamadığı görülmüştür. Devlet üniversiteleri için belirlenen ek kontenjanın yüzde 33'ü boş kalmıştır. Vakıf üniversitelerinde belirlenen ek kontenjanın sadece yüzde 34'ü doldurulabilmiş, yüzde 66 oranında boş kontenjan ortaya çıkmıştır.⁴⁵² Türkiye'de her yıl sınava giren öğrenci sayısı belirlenen kontenjandan fazla olsa da, pek çok bölüm ve programın kontenjanı doldurulamamaktadır. İlgili bölümlere ve programlara neden yeterli sayıda öğrenci çekilemediği ve hangi gerekçelerle bu bölümlerin öğrencilere cazip gelmediği konusunda öncelikle üniversitelerin araştırma yapması gerekmektedir.

Buna ilaveten, Türkiye'de bir üniversiteden mezun olduktan sonra yeniden üniversite öğrenimi görmek isteyen öğrencilerin sayısı da azımsanmayacak düzeydedir. Nitekim bir yükseköğretim programını bitirmiş olmasına rağmen yeniden üniversite sınavına girerek bir lisans programına yerleşmeye hak kazanan öğrencilerin sayısı 2013 yılına göre 2014'te artış görülmüştür. 2013'te bir yükseköğretim programını bitirmiş yaklaşık 90 bin aday üniversite sınavına başvurmuş ve bu adayların 9 bini bir lisans programına yerleşmiştir.⁴⁵³ 2014'te ise yükseköğretim programını bitiren 121.647 aday üniversite sınavına başvurmuş, bunların yaklaşık 12 bini bir lisans programına yerleşmiştir. Benzer şekilde daha önce bir yükseköğretim programına yerleşmiş, ancak yeniden sınava giren öğrenci sayısında da artış söz konusu olmuştur. 2014 yılında 437.766 aday önceki yıl bir yükseköğretim programına yerleşmiş olmasına rağmen yeniden sınava girmiştir. Bu veriler, bu hususların daha yoğun bir şekilde tartışılması ve nedenlerin ortaya çıkarılması gerektirmektedir. YÖK 2013 Eylül ayında yatay geçişleri daha esnek hale getirerek, bu sorunun etkisini kısmen azaltmayı hedeflemiştir.

451. 2013-ÖSYS Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler. <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2013/OSYS/2013-%C3%96SYS%20Yerle%C5%9Ftirme%20Sonu%C3%A7lar%C4%B1na%20C4%B0li%C5%9Fkin%20Say%C4%B1sal%20Bilgiler.pdf>.

452. 2014-ÖSYS Ek Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler. <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/OSYS/osys-ek/2014-OSYS-EK-YerlestirmeSonuclar%C4%B1naIliskinSayisalBilgiler02102014.pdf>.

453. 2013-ÖSYS Yerleştirme Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler.

TÜRKİYE SAĞLIK ENSTİTÜSÜ BAŞKANLIĞININ KURULMASI

Türkiye’de sağlık bilimleri ve teknolojileri alanında AR-GE çalışmalarının desteklenmesi, bilimsel araştırmaların artırılması, rekabet gücünü yüksek ve sürekli kılmak amacıyla 26 Kasım’da Türkiye Sağlık Enstitüsü Başkanlığı (TÜSEB) kurulmuştur. Başkanlığın en önemli amaçları kısaca, AR-GE, sağlık hizmetlerinde akreditasyon çalışmaları yürütmek ve Sağlık Bakanlığına bilimsel katkı sağlamak olarak tanımlanmıştır. TÜSEB’in, yönetim kurulu, yüksek danışma kurulu ve başkanlık ana birimleri ve başkanlığa bağlı birimlerle çalışmalarını sürdürmesi planlanmıştır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Kanuna göre, Yönetim Kurulu, Bakanın başkanlığında; Bakanlık Müsteşarı, Başkan, Bakan tarafından seçilecek iki üye, Yükseköğretim Kurulundan iki üye ile iki enstitü başkanı olmak üzere toplam dokuz üyeden oluşmaktadır. Seçilen üyelerin görev süresi iki yıl olarak tanımlanmıştır. Yönetim Kurulu, Yüksek Danışma Kurulunun tavsiyelerini dikkate alarak TÜSEB’in politika, strateji ve hedeflerini belirlemek, faaliyet sonuçlarını izlemek, değerlendirmek ve beklenen performansın sağlanmadığı alanlar için gerekli önlemleri almakla sorumludur. Ayrıca bütçe düzenlemeleri ve personel kadrolarının belirlenip atanması, Başkanlık’tan gelen teklife göre enstitülerin kurulması, bütçesi 1 milyon TL’yi aşan AR-GE projelerine izin vermek, başkanlık tarafından yurt içinde/dışında şirket kurmak ya da kurulmuş şirketlere ortak olma kararı da Yönetim Kurulu tarafından verilir. Yönetim Kurulunda en az beş üye ile karar alınır. Her ay yapılması gereken toplantılar için en az yedi üyenin bulunması gerekmektedir.

Yüksek Danışma Kurulu; Sağlık Bakanı’nın başkanlığında, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkın-

ma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı müsteşarları, Savunma Sanayii Müsteşarı, Başkan, Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, Türkiye Bilimler Akademisi, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İlaç ve Tıbbî Cihaz Kurumu, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türk Tabipleri Birliği, Türk Dış Hekimleri Birliği, Türk Eczacıları Birliği ve Türkiye İhracatçılar Meclisi başkanları, Bakanlık Sağlık Hizmetleri Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu tarafından seçilecek altı üye ile Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının bildireceği üç üye olmak üzere, toplam otuz iki üyeden oluşacaktır. Kurul üyelerinin görev süresi üç yıl şeklinde düzenlenmiş, üye olmak için en az doktora sahibi olma şartı aranmıştır. Kurul yılda bir kez toplanacaktır. Salt çoğunluk ile karar alınır. Kararlar tavsiye niteliğindedir. Yüksek Danışma Kurulu'nun dünya örnekleri ile kıyaslandığında çok bürokratik bir yapılanmaya sahip olduğu gözlenmektedir. Örneğin *National Institutes of Health* ya da *Robert Koch Institut* gibi yapılarda danışma kurulunda bürokratik temsiliyetten ziyade daha çok tıp doktorlarının kurulda yer aldıkları görülmektedir.

TÜSEB Başkanı, üç yıl süreyle görev yapmak üzere Bakan'ın teklifi üzerine Başbakan tarafından atanır. Süresi biten Başkan, iki dönem daha aynı usulle yeniden atanabilir. Başkan'a yardımcı olmak üzere iki başkan yardımcısı görevlendirilebilir. Başkan yardımcıları, Başkan'ın görev süresi ile sınırlı olarak görev yapmak üzere, Başkan'ın teklifi üzerine Bakan tarafından atanır. Başkan, başkan yardımcıları ve Genel Sekreter, gerektiğinde görev süresi dolmadan da görevden alınabilir. Genel Sekreter, Başkan'ın teklifi üzerine, Bakan tarafından atanır. Genel Sekreter de, Başkan'ın görev süresi ile sınırlı olmak üzere görev yapar. Enstitü başkanları, Başkan'ın teklifi üzerine Bakan tarafından üç yıllığına atanır. Süresi biten Enstitü Başkanı iki dönem daha aynı usulle yeniden atanabilir.

TÜSEB'a benzer yapılanmaların dünyada da örneklerinin olduğu görülmektedir. ABD'de *National Institutes of Health*, İngiltere'de *National Institute for Health Research*, yine Almanya'da *Robert Koch Institut* devlete az ya da çok bağlı yapılanmalara örnek oluşturmaktadır. Buna karşılık İngiltere'de *Wellcome Trust*, Fransa'da *Institut Pasteur* veya Almanya'da *Max-Planck-Gesellschaft* ve altındaki 83 enstitü devletten bağımsız dernek veya vakıf yapılanması içinde kurulmuştur.⁴⁵⁴ Dünyadaki örnekleri TÜSEB minvalinde değerlendirirken, şunun dikkatlerden kaçmaması elzemdir, TÜSAB benzeri yapılar farklı ülkelerde de vardır ama bu yapıların pek çoğu köklü bir tarihe sahiptir. Bu nedenle çalışma sistemleri ve teşkilatlanması önemli ölçüde olgunlaşmıştır. Örneğin *National Institutes of Health*'in kuruluşu 1800'li yıllara dayanmaktadır. Ve halen bu kurumun başkanlığına ABD Başkanının önerisi üzerine, Kongre

454. Yeşim M. Atamer, "Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı"nın değerlendirilmesi, 2014; http://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2014/11/Tuseb_Metin_Son_Son.pdf.

oylaması ile atama yapılmaktadır. Kurumsallaşmanın ülkemizde önemli sorun alanlarından biri olduğu düşünüldüğünde, Enstitünün önemli mirasa sahip dünya örneklerinin yapılanmasında olduğu gibi şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarını çok güçlü bir şekilde işletmesi gerekmektedir. Kanuna göre mali konularda pek çok esneklik sağlanmış olan enstitü için projeksiyon çalışmaları yapması, ortaya koydukları çalışma ve desteklerin de izleme çalışmasının yapılması gerekmektedir. TÜSEB gibi kurumların üniversitelerle de işbirliği yapacak şekilde düzenlenmesi, sağlık alanında ikili bir yapısının ortaya çıkmasını engelleyici olacaktır.

YÜKSEKÖĞRETİMDE MİSAFİR ÖĞRENCİLER

Suriye'de ve bölgede 2011 yılından bu yana yaşanan gelişmeler neticesinde pek çok insan bölgeyi terk etmek durumunda kalmış; başta Türkiye, Lübnan ve Ürdün olmak üzere pek çok farklı ülkeye göç etmişlerdir. Yaklaşık 2 milyon Suriyeli Türkiye'ye gelmiştir. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının (AFAD) 2013 rakamlarına göre, Suriye'deki iç savaş nedeniyle Türkiye'ye göç eden Suriyelilerin yüzde 33'ü 7-18 yaş, yüzde 42'si 19-54 yaş aralığındadır. Bu durum halen eğitimine devam etmesi gereken pek çok Suriyeli genç ve çocuğun savaş nedeniyle eğitimine devam edemediğini göstermektedir. Göç eden Suriyelerin yüzde 10'unun 18-22 yaş aralığında yani üniversite düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de ise üniversite düzeyinde 20 bin ile 30 bin arasında gencin olduğu varsayılmaktadır. Bu gençlerden yaklaşık 2 bini Türkiye'de bir yükseköğretim programına devam edebilmektedir.⁴⁵⁵ Suriyeli gençlerin yükseköğretime katılımını artırmak için MEB, YÖK ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) birçok önemli adım atmıştır.⁴⁵⁶ Aşağıdaki tabloda 2014 yılı itibari ile Türkiye'ye gelen Suriyeli gençler için Türkiye üniversitelerine başvurma yollarına ve Türkiye hükümeti tarafından sağlanan destekler sunulmuştur:

455. K.D. Watenpugh, A.L. Fricke, J.R. King, *We will Stop Here and Go No Further*, New York: Institute of International Education, 2014.

456. A. R. Seydi, "Türkiye'nin Suriyeli sığınmacıların eğitim sorununun çözümüne yönelik izlediği politikalar", *SDÜ Fen ve Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, No: 31, 267-305; Watenpugh, Fricke ve King, *We will Stop Here and Go No Further*.

TABLO 2. SURIYELİ GENÇLERİN TÜRKİYE ÜNİVERSİTELERİNE BAŞVURMA YOLLARI VE DESTEKLER

Başvuru Şekli	Kurum	Kolaylıklar	Sınırlılıklar
Düzenli uluslararası öğrenci olarak	Özel üniversiteler	-Resmi belge derleme süreçlerde daha esnek -Uluslararası öğrenciler için geniş kontenjan	-Harç var -Kişiyi özel kurumsal gereklilikler
Düzenli uluslararası öğrenci olarak	Devlet üniversiteleri	-Harç yok -Bütün düzeylerde geçiş hakkı	-Bütün akademik belgeler talep ediliyor -Türkçe ya da İngilizce yeterlilik sınavlarından geçerli bir puan almış olmak (başvurduğu alana göre) -Sınırlı uluslararası öğrenci kotası
Özel öğrenci olarak	Devlet üniversiteleri	-Harç yok -Resmi belgelerin derlenmesinde esneklik	-Birinci sınıftan başlayabilirler. -Uluslararası öğrenci kontenjanı uygulaması var. -Sadece belli üniversite ve bölümlerle sınırlı
YTB aracılığıyla	Devlet üniversiteleri	-Harç yok -Resmi belgelerin derlenmesinde esneklik	-Sadece birinci sınıf için -Belirli üniversitelerle ve bölümlerle sınırlı
Türkiye Bursları aracılığıyla	Devlet üniversiteleri	-Harç yok -Burs desteği -Resmi belgelerin derlenmesinde esneklik -Türkçe dil desteği -Uluslararası öğrenci kotası yok	-Sadece birinci sınıf düzeyinde başvuru alınabiliyor. -Belli üniversitelerle sınırlı

Kaynak: Watenpaugh vd., 2014.

Başvurularda sağlanan bu çeşitlilik ve destek Suriyeli öğrencilere ilaveten Mısır gibi kriz yaşayan bölgelerden gelen öğrenciler için de uygulanmaktadır. 18 Haziran 2014 tarih ve 9 Temmuz 2014 tarihli YÖK Yürütme Kurulu toplantısında alınan kararlar doğrultusunda, bu ülkelerden gelen ama farklı uyruklara sahip öğrenciler için de bu kolaylıkların sağlanması kararı alınmıştır.⁴⁵⁷

Türkiye’de gerek kamu kurumları gerekse de sivil kuruluşlarının atmış oldukları adımlar ve öğrencilere sağlanan destekler neticesinde, pek çok öğrencinin dil eğitimi alma ve yükseköğretime Türkiye’de devam etme şansı olacaktır. Yükseköğretime devam eden öğrenci sayısı da hızla artacaktır. Ancak burada en önemli husus, atılan samimi adımların belirli bir koordinasyonla atılmasıdır. Üniversitelerin bu konuda iyi bilgilendirilmesi, en önemli ön koşullardan biridir, üniversitelerin de personeli yaşanan bu süreçle ilgili olarak eğitmesi gerekmektedir. Örneğin özellikle öğrenci işleri dairesinde bir tercüman istihdam edilebilir ya da Arapça ya da İngilizce bilen memur alımı yapılabilir. Ayrıca AFAD ve İçişleri Göç İdaresi Genel Müdürlüğü gibi kurumların Türkiye’de bulunan Suriyeli sığınmacılara ilişkin olarak kapsamlı bir demografik çalışma yapması gerekmektedir. AFAD tarafından 2013 yılında hazırlanan

457. Yükseköğretim Kurumu, Ek Madde-2 Uyarınca Mısır ve Suriye’den Yapılabilecek Yatay Geçiş İşlemlerine İlişkin Esaslar. 2014.

rapor, kamp içinde ve kamp dışında bulunan Suriyelilerle ilgili olarak fikir vermesi açısından ehemmiyetlidir. Ancak mevcut durumun analizini yapmak açısından bu tarz çalışmaların güncellenerek sürdürülmesi gerekmektedir. Ayrıca daha detaylı demografik verilerin sunulması, sığınmacılara yönelik uygulamaya konulacak politikaların sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

YÜKSEK LİSANS VE DOKTORA PROGRAMI AÇMA KRİTERLERİ TASLAĞI

8 Aralık'ta YÖK tarafından yükseköğretimde niteliği artırmak amacıyla yüksek lisans ve doktora programı açma kriterlerinde birtakım değişiklikleri içeren bir taslak kamuoyunun değerlendirilmesine sunulmuştur. Yüksek lisans ve doktora programlarını açma kriterlerine ilişkin en son kararın 8 Ekim 2009 tarihli YÖK Genel Kurul toplantısında alındığı, o tarihten bugüne konuyu geliştirmeye yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmadığı YÖK tarafından ifade edilmiştir.⁴⁵⁸ Özellikle doktora programı açma kriterlerinde değişiklik öngören taslakta, doktora programının açılabilmesi için 6 kriter belirlenmiştir. Buna göre, belirlenen ilk kriter, ilgili üniversitenin lisans mezunu vermiş, disiplinler-arası programlar ile özellikli bazı alanlar hariç olmak üzere yüksek lisans programının mevcut ve mezun vermiş olması şeklinde belirlenmiştir. Her bir program ayrı olmak üzere üniversite kadrosunda görev yapmakta olan doktorası veya doçentliği program açılması istenen alandan ya da açılması istenen program, disiplinler-arası ise o alanla doğrudan ilişkili olmak üzere en az biri profesör, ikisi doçent toplam 5 öğretim üyesinin veya en az ikisinin profesör olması durumunda toplam 5 öğretim üyesinin bulunması koşulu da bir diğer kriter olarak yer almıştır.

Taslak metin YÖK'ün internet adresi ile paylaşılmış ve 20 Aralık tarihine kadar görüşlerin iletilmesi talep edilmiştir. Taslak metinle ilgili olarak, öncelikle yükseköğretim sistemi için bu kadar önemli değişiklikleri ön gören bir taslağın bu kadar kısa süre içerisinde değerlendirilmeye sunulmuş olması sorunlu bir yaklaşımdır. Paydaşların bu kadar kısa sürede konu üzerinde istişare ederek, evrensel bir modeli yakalaması için bu hususun daha uzun sürede farklı ortamlarda (üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, sendikalar vb.) tartışılması elzemdir. Ayrıca bütün üniversiteleri ve farklı alanları kapsayan tek bir kriter setinin ne derece anlamlı olduğu da tartışmaya açıktır. Örneğin, henüz kurumsallaşmamış ve dolayısıyla akademik camiada insan kaynağı sınırlı alanlar için, doktorası veya doçentliği “o alanla doğrudan ilişkili olmak üzere en az biri profesör, ikisi doçent toplam beş öğretim üyesinin veya en az ikisinin profesör olması durumunda toplam beş öğretim üyesinin bulunması” gibi bir şart, donuk bir bilimsel örgütlenmeye yol açabilme riskine sahiptir.⁴⁵⁹

458. “YÖK alıncak kararları askıya çıkaracak”, *Anadolu Ajansı*, 8 Aralık 2014.

459. Bekir S. Gür, “YÖK, bir profesör kaç doçent eder?”, *Star*, 18 Aralık 2014.

Ayrıca çok sayıda yayını olan genç ve akademik motivasyonu yüksek doçent ve yardımcı doçent olabilmektedir. Hatta pek çoğu mevcut profesörlerden daha verimli ve akademik performansları bir hayli yüksektir. Durum böyle iken, doktora programı açma kriterlerini akademik unvanlar üzerinden planlamak sürdürülebilir bir strateji olmayacaktır, hele ki Türkiye gibi öğretim üyesi açığı fazla olan bir ülke için. Elbette öğretim üyesi açığı nedeniyle niteliksiz doktora programları ile doktoralı enflasyonuna mahal verilmemelidir. Ancak evrensel kriterler dikkate alındığında, unvanlardan ziyade daha çok ilgili bölümün akademik verimliliği dikkate alınarak değerlendirme yapılmalıdır. Bununla birlikte, her bölüm ya da programın doktora açma kriterlerinin özerk bir şekilde ele alınması gerekir ki, işin doğasına uygun olan da budur. Örneğin “karşılaştırmalı edebiyat” alanında doktora programı açmak için “yeterli öğretim üyesi ve altyapı”nın ne olduğu konusunda, ilgili programın misyonu, kapsamı ve hedeflerini görmeden herhangi bir şey söylemek abes olur.⁴⁶⁰

460. Gür, “YÖK, bir profesör kaç doçent eder?”.

2014TE

MEDYA

İSMAİL ÇAĞLAR • YUSUF ÖZKİR • AFRA ABDELHALİM

GİRİŞ

Türkiye son yıllarda iç ve dış politikada, ekonomik ve toplumsal önemli yapısal değişiklikler yaşıyor. Çözüm Sürecinden vesayetle mücadeleye, ekonomideki yapısal reformlardan uluslararası ilişkilerde sürekli değişen bölgesel ve küresel dengelere kadar geniş bir alana yayılan bir dizi hareketlilik beraberinde yoğun bir gündem getiriyor. Türkiye'de hazırlanacak bir medya yillığı da medyanın tabiatı gereği geniş bir alanı ve sürekli değişen gündemi kapsamalıdır. Bu kadar geniş bir alanın medya yansımalarını ele almak zor olsa da, 2014 gündemini ana hatlarıyla irdelemek yerinde ve faydalıdır. Bu tür bir değerlendirmeyi onlarla kısıtlı olmamakla birlikte temel olarak gazeteler üzerinden yapmak yerinde olacaktır. Parçası olduğu genel ülke gündeminin yanında, medyanın kendi sektörel gündemi de vardır. Medyanın yapısında meydana gelen değişiklikler, yenilik arayışları ve gündemi baskı altına alan kamuoyu oluşturuvcu gelişmeleri de bu bağlamda 2014 yılı medya değerlendirmesine eklemek gerekir.

MEDYADA TÜRKİYE GÜNDEMİ

17-25 ARALIK MÜDAHALELERİ VE PARALEL YAPI

2014 YILI başladığında Türkiye'nin gündemi, 17-25 Aralık operasyonlarının sonuçlarına odaklandı. Tartışmanın önemli boyutlarından birisi 17-25 Aralık operasyonlarını yapan emniyet ve yargı merkezli yapının devlet içinde alternatif bir mekanizma kurarak paralel yapı oluşturduğuna dairdi. Paralel yapı tarafından gerçekleştirilen yasa dışı dinlemeler 2014'ün farklı zamanlarında farklı gazeteler tarafından manşetten kamuoyu ile paylaşıldı. Bu konuda *Sabah* ve *Yeni Şafak* gazetelerinin yayınladığı bilgiler Türkiye'nin paralel yapı tarafından bir dinleme üssüne çevrildiğine işaret ediyordu. Gazetelerde yer alan ve iş adamı, siyasetçi, bürokrat, gazeteci ve her kesimden insanın dinlendiğini gösteren bu yayınlarda paralel yapının dinleme kayıtlarını arşivlediği ve bunları daha sonra şantaj amaçlı kullandığı vurgulandı. Paralel yapı tarafından telefonları dinlenen isimler arasında devleti yöneten üst düzey isimlerin olduğu ve genel olarak darbeye yönetimi devirmenin hedeflendiğine dair içerik gazetelerde yer aldı. Ayrıca iki gazetenin yayınlarda darbe yapmayı hedefleyen paralel yapının o zaman Başbakan olan Tayyip Erdoğan için önceden iddianame hazırladığı; metnin içinde "Dönemin Başbakanı"⁴⁶¹ ifadesini kullanarak darbenin doğrudan Başbakan Erdoğan'ı hedeflediğini gösteren bilgilere yer verildi.

Paralel yapı tarafından yasa dışı dinleme yapıldığını ve elde edilen verilerin çıkar amaçlı kullanıldığını dile getiren manşetler 2014 yılında medyada sıkça yer aldı. Elde edilen verilerin istihbarat servislerine satılması ve dinlenen isimler arasında onlarca gazetecinin yer alması da gündemden düşmeyen bir başka konuydu. 30 Mart Yerel Seçimleri'nden hemen önce Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan "Suriye ve Süleyman Şah Türbesi" konulu çok gizli toplantının kayıtlarının servis edilmesi de hem yasa dışı dinleme iddialarının derinliğini göstermesi hem de 30 Mart seçimlerini AK Parti aleyhine dönüştürme çabası açısından önemliydi. Yasadışı dinlemeler bah-

461. Abdülkadir Selvi, "İşte dönemin Başbakanı'nın belgesi", *Yeni Şafak*, 5 Haziran 2014.

Resim 1: Hürriyet, 3 Aralık 2014

Resim 2: Sabah, 25 Şubat 2014

Resim 3: Sabah, 12 Mayıs 14

Resim 4: Sabah, 8 Mart 14

Resim 5: Star, 24 Şubat 2014

Resim 6: Yeni Şafak, 24 Şubat 2014

Resim 7: Yeni Şafak, 28 Mayıs 2014

Resim 8: Akşam, 25 Şubat 2014

Resim 9: Zaman, 20 Aralık 2013

Resim 10: Hürriyet, 28 Mart 2014

sinde, medyanın tutumu açısından dikkat çekici husus *Hürriyet* gazetesinin ancak Aralık 2014 gibi geç bir tarihte yasadışı dinlemelerin yaygınlığına dikkat çeken bir manşet atmış olmasıdır. Bu tarihe kadar *Hürriyet* ve bağlı olduğu medya grubunun diğer organları, Dışişleri Bakanlığı dinlemeleri haricinde konuya ağırlıklı olarak yer vermemiştir. Dışişleri Bakanlığı dinlemeleri haberleştirilirken de dinlemelerin yasadışılığına, dinlemeyi yapan odaklara ağırlık vermek yerine sadece dinlemelerin içeriğine odaklanmıştır.

30 MART YEREL SEÇİMLERİ

2014 yılının bir diğer önemli konusu ise yıl içerisinde gerçekleşen seçimlerdir. Özellikle 30 Mart Yerel Seçimleri, Gezi Parkı eylemleri ve 17-25 Aralık operasyonları sonrasında yapılan ilk seçim olması nedeniyle ayrıca önemliydi. Seçimle birlikte Türkiye kendisine dayatılan farklı vesayet odaklarını demokrasi sınırları içinde kalmayı başararak aşmış oldu. 30 Mart seçimleri öncesinde seçmen iradesini etkilemek için sürdürülen kaset siyasetinin ve sosyal medya kampanyalarının millet nezdinde etkili olamadığı görüldü. Toplum mühendisliği yapılarak siyasetin şekillendirilemeyeceği ortaya çıktı.

Seçimde kaybeden sadece muhalefet partileri olmadı. Aynı zamanda seçim süreci boyunca toplum karşıtı, üsttenci ve anti demokratik yayın yapan Gülen medyası

Resim 11: Hürriyet, 31 Mart 14

Resim 12: Vatan, 31 Mart 14

Resim 13: Akit, 31 Mart 14

Resim 14: Türkiye, 31 Mart 14

Resim 15: Star, 31 Mart 14

Resim 16: Takvim, 31 Mart 14

Resim 17: Cumhuriyet, 31 Mart 2014

Resim 18: Sözcü, 31 Mart 2014

da kaybetti.⁴⁶² Aynı şekilde 30 Mart seçimleri Kemalist medya açısından da benzer bir netice doğurdu. Tam anlamıyla bir güvenoyuna dönmüş olan seçimlerde sandıktan çıkan sonuçları *Cumhuriyet* gerilim söylemi ile *Sözcü* ise daha önceki seçimlerde olduğu gibi seçime şaibe karıştığı iddiaları ile perdelemeye çalıştı.

SOMA VE ERMENEK MADEN FACIALARI

Türkiye 13 Mayıs 2014 Salı günü öğle saatlerinde Manisa'nın Soma ilçesindeki maden ocağından gelen felaket haberiyle sarsıldı. 301 işçinin öldüğü maden felaketini medya yakından takip etti. Özel bir şirkete ait kömür ocağında meydana gelen kaza, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en fazla can kaybı ile sonuçlanan iş ve madencilik kazası olarak kayıtlara geçti. 13 Mayıs 2014 tarihinde gerçekleşen kazayla ilgili onlarca haber ve yorum yayınlandı. Geleneksel medya aygıtlarında ve sosyal medya platformlarında facianın boyutları ele alındı, tartışıldı. Gazetelerin internet siteleri de Soma'da 301 kişinin ölümüyle sonuçlanan maden faciasını ana gündem maddesi olarak işlediler.

Resim 19: Sabah, 15 Mayıs 14

Resim 20: Radikal, 17 Mayıs 14

Kasım ayında bir maden faciası daha yaşandı. Karaman'ın Ermenek ilçesindeki kömür ocağına su basması sonucunda meydana gelen kazada 20 kişi hayatını kaybetti. Kazaların ertesinde kömür madenlerinin güvenilirliği, çalışma koşulları ve işçi hakları üzerine kamuoyunda pek çok tartışma yapıldı. Tartışmaların bir kısmı AK

462. Fahrettin Altun, "Türkiye siyasetinde yeni sayfa", *Akşam*, 1 Nisan 2014.

Parti hükümetlerini hedef aldı, bir kısmıysa kazaları ve kötü şartları işverenlerin daha fazla kâr etme hırsına bağlayarak konuya değindi. Yaşanan kazaların ardından 2014 yılı sonunda kamuoyunda oluşan genel kaniyssa kömür madenlerindeki çalışmaların güvenli iş ortamı oluşturularak devam etmesi gerektiği şeklindeydi.

Soma maden faciasının ertesinde muhalif gazetelerin manşetlerindeyse yoğun bir hükümet eleştirisi vardı.

Resim 21: Sözcü, 14 Mayıs 2014

Resim 22: Milli Gazete, 20 Mayıs 2014

Maalesef Türkiye'nin kronikleşmiş bir yapısal sorunu daha mecrasından saptırılarak, medyanın siyaset kurucu pozisyonu için araçsallaştırıldı ve Türkiye iç güvenliği konusunu tartışmadı. Konunun bütün paydaşlarına bir baskı mekanizması olarak işleyebilecek iş güvenliği konusundaki yükselen toplumsal duyarlılık, hükümet karşıtı medya tarafından bir yıpratma unsuru olarak araçsallaştırıldı.

10 AĞUSTOS CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİ

Türkiye, tarihinde ilk kez cumhurbaşkanını halkın oyları ile seçti. 10 Ağustos'ta yapılan seçimleri Başbakan Tayyip Erdoğan yüzde 52 oy alarak kazandı. Erdoğan'ın seçimi kazanarak halkın desteğiyle Köşk'e çıkması iç ve dış kamuoyunda geniş yankı buldu.

CHP-MHP ve oy oranları düşük diğer partilerin desteğiyle seçime katılan Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu yüzde 38'de kalarak seçimi kaybetti. HDP'nin desteğiyle

Resim 23: Akşam, 31 Mart 14

Resim 24: Haber Türk, 31 Mart 14

Resim 25: Aydınlık, 11 Ağustos 14

Resim 26: Taraf, 11 Ağustos 14

seçime katılarak yüzde 9,5 oy alan Selahattin Demirtaş'ın seçimden başarıyla çıktığına dair kamuoyunda yaygın bir kanı oluştu. Demirtaş'ın oy oranı HDP'nin etnik siyasetin açmazından kurtularak Türkiye genelinde siyaset üretmesi durumunda elde edebileceği neticeler açısından fikir verici oldu.

Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte ülke yönetiminde ve AK Parti'de görev değişiklikleri oldu.

Resim 27: Yeni Şafak, 28 Ağustos 14

Resim 28: Sabah, 22 Ağustos 14

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan oldu. Ahmet Davutoğlu, AK Parti Kongresi'nde yapılan seçimde delegelerin tamamının oyunu alarak görevi devraldı. Teşekkür konuşmasında Türkiye'nin bugüne kadar yaşadığı yükselişi daha ileri taşıyacaklarını, niteliksel sıçramaya önem vereceklerini belirtti. Davutoğlu'nun konuşmasında vurgulanan noktalardan birisi de paralel yapıyla mücadele oldu.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin siyasi öneminin yanında medyanın süreci ele alış biçimi de dikkat çekiciydi. Sabah, Star, Akşam ve Türkiye gazetelerinin temsil ettiği merkez medya ve Yeni Şafak ve Akit'in temsil ettiği muhafazakar medya dışındaki medya organlarının, Cumhurbaşkanlığı Seçimi'ni, seçimin halk oyuyla yapılmasını ve Recep Tayyip Erdoğan'ın kazandığı kesin başarıyı gölgeleyerek, hem seçim öncesinde hem de seçim sonrasında AK Parti içerisinde var olduğunu iddia ettikleri li-

derlik yarışı ve rekabet üzerinden okumaları Türkiye’de medyanın tarafsızlığı, medya etiği ve meslek ilkeleri etrafında şekillenen tartışma açısından oldukça fikir vericiydi.

REHİN ALINAN MUSUL KONSOLOSLUĞU PERSONELİNİN KURTARILMASI

Resim 29

Haziran ayında Musul IŞİD tarafından ele geçirilince Türkiye’nin Musul Büyükelçiliği’nde çalışan 49 kişi terör örgütü IŞİD tarafından rehin alındı. Türkiye, vatandaşlarını kurtarmak için yoğun çaba sarf etti. Bu süre zarfında mahkeme, medyanın rehinelere ilgili haber yapmasına kısıtlama getirdi. Yayın yasağının gerekçesi rehinenlerin can güvenliği ve muhtemel yayınların kışkırtması sonucu karşılaşılabilecek risklerdi. Eylül ayında Türkiye, IŞİD’in elindeki rehinelere başarılı bir operasyonla kurtarması iç ve dış basında geniş yankı buldu.⁴⁶³

Rehine krizi Türkiye medyasında meslek ilkeleri ve özdenetim tartışmaları açısından da önemli bir gelişmeydi.⁴⁶⁴ Kriz devam ederken hükümet karşıtı medya, meselenin hassasiyetine ve mahkeme tarafından verilen yayın yasağı kararına rağmen, rehinenlerin can güvenliğini tehlikeye sokacak şekilde yayın yapmaya devam etti. Bu medya organlarında devamlı dillendirilen “Hükümetin rehinelere nedeniyle IŞİD’i desteklediği” iddiaları gerçeği yansıtmamanın ötesinde rehinenlerin can güvenliğini de tehlikeye soktu. Hükümet karşıtı medyanın gündelik siyasi hesaplar için rehinelere adeta Türkiye’ye karşı bir şantaj unsuru olarak kullanarak hükümeti köşeye sıkıştırmak istemesi, Türkiye’de medya ahlaki açısından son derece kötü bir tutum olarak kayda geçti. Maalesef hükümet karşıtı medya rehinenlerin kurtarılmasından sonra da meseleyi hükümet karşıtı bir pozisyon için araçsallaştırmaktan vazgeçmedi. Türkiye’nin rehinelere başarılı bir şekilde kurtarması yine medyanın ürettiği suni “operasyon yapıldı mı yapılmadı mı” tartışmasının gölgesinde bırakılmaya çalışıldı.

KOBANİ OLAYLARI VE ÇÖZÜM SÜRECİ

Suriye’de Kürtlerin yaşadığı Kobani (Ayn El Arab) kentinin terör örgütü IŞİD tarafından kuşatılması ve ele geçirilme ihtimali sonrasında Türkiye’de yaşanan sokak

463. “Dünya Türk rehinenlerin serbest bırakılmalarını böyle öğrendi”, *Hürriyet*, 20 Eylül 2014.

464. İsmail Çağlar, “Yayın Yasağının Çözümü Medya Özdenetimi”, *Al Jazeera Türk*, 02.12.2004.

Resim 30: Haber Türk, 21 Eylül 14

Resim 31: Milliyet, 20 Eylül 14

eylemleri de 2014 yılı medya gündemi açısından ele alınması gereken bir konu. Siyasi literatüre 6-7 Ekim olayları adıyla geçen sürecin bilançosu ağır oldu. PKK'nın ve HDP'nin çağrısıyla sokağa çıkanların başlattığı olaylarda 40'a yakın kişi öldürüldü, binlerce kişi yaralandı. Olayların sonucunda kentler harabeye döndü ve göstericiler onlarca marketi yağmaladı.

Medya olayların aktarılmasında eleştirel bir üslubu benimsedi. Doğrudan olayların kendisi ve işlenen cinayetler eleştirilirken aynı zamanda meselenin arka planına değinilerek asıl hesabın daha büyük olduğuna ve Türkiye'nin hedef alındığına dair detaylara yer verildi.

Kobani olayları 3 yıldır devam eden Çözüm Sürecini de sıkıntılı bir viraja soktu. Olaylar sırasında işlenen cinayetler toplumsal hafızada psikolojik kırılmaya neden oldu. 17 yaşındaki Yasin Börü ve arkadaşlarının kurban eti dağıtırken linç edilerek öldürülmesi, dindar esnafın hedef alınması ve sakallı olduğu için insanların öldürülmesi, İslam karşıtlığından hareketle kendini inşa eden yeni bir nefret suçu olarak medyada yer aldı.

Türkiye medyası için kayda değer olan nokta marjinal bazı yayın organları haricinde ana akım bütün gazetelerin Kobani eylemlerini kışkırtıcı ve devam eden Çözüm Sürecini baltalayıcı bir dille değil Çözüm Sürecinin ve toplumsal barışın devamına ve önemine vurgu yapan bir dille haberleştirmiş olmasıdır.

Resim 32: Haber Türk, 8 Ekim 2014

Resim 33: Akşam, 9 Ekim 2014

Resim 34: Hürriyet, 8 Ekim 2014

Resim 35: Star, 10 Ekim 2014

MEDYADA YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER

Türkiye’de medyanın pozisyonu ideolojik tercihlerine ve iktidardaki siyasi partinin politikalarına bakış açısına göre sınıflandırılmaktadır. Bu yüzden iktidar partisinin görüşünün ne olduğu, ilgili yayın organlarının yayın politikasının çerçevelenmesi açısından önemlidir. 3 Kasım 2002 yılından bu yana Türkiye’yi yöneten AK Parti hükümetleri ile medya arasındaki ilişkinin de büyük ölçüde aynı parametreler tarafından biçimlendirildiğini söylemek mümkündür.

Bazı medya organları 2002 yılından beri Türkiye’nin kat ettiği mesafeyi ve AK Parti hükümetlerinin bu alandaki katkısını teslim ederken, diğer yayın organları ise meseleye kısır bir ideolojik perspektiften yaklaşmaktadır. Medya-siyaset ilişkisinde bu türden kısır ideolojik konumlar belirleyici olabildiği için bazı yayın organlarının çeşitli gelişmelerden dolayı konum değiştirmesi alışılga gelen bir durumdur. Mesela 3 Kasım 2002’den Aralık 2013’e kadar AK Parti’yi destekleyen *Zaman* gazetesi ve aynı çerçevede yayın yapan Gülen grubu ile ilişkili diğer organlarının bu tarihten sonra mutlak muhalif çizgiye kaydıkları görüldü. *Zaman* gazetesi daha önce pozitif söylem geliştirdiği olaylar hakkında negatif bir haber dili kullanmaya başladı. İstanbul’a yapılan üçüncü köprü ve Taksim Gezi Parkı protestolarının aktarılma biçimi bu bağlamda haber içeriği açısından verilecek en bilinen örneklerdir. Basın özgürlüğü, yolsuzluklar, dış politika vb. konuları da aynı kapsamda ele almak gerekir. Benzer şekilde *Taraf* gazetesi de kurulduğu 2007 yılı sonundan itibaren büyük ölçüde AK Parti hükümetlerinin ülkede başlattığı vesayet karşıtı tutumu destekler nitelikte yayın yapmaktaydı. 2014 yılından önce Nisan 2013’te Neşe Düzel’in genel yayın yönetmeni⁴⁶⁵ olmasından sonra *Taraf* gazetesi de radikal bir şekilde muhalif çizgiye kayd ve 2014 yılında da radikal muhalif çizgisini sürdürdü.

Dolayısıyla medya kuruluşları hem yayın politikalarının tamamını ilgilendiren pozisyonları bakımından kulvar değiştirebilmekte hem de medya çalışanları çeşitli

465. “Taraf’ın yeni genel yayın yönetmeni Neşe Düzel oldu”, *T24*, 27 Nisan 2013.

faktörlerin etkisiyle iş yeri değişikliğine gidebilmektedir. Böylesi değişiklikler medya için alışılmış bir durumdur. Değişikliklerin kökenindeyse medya-sermaye ve medya-iktidar ilişkisi veya salt iş değiştirme kaygısı yer alır. Ana hatlarıyla ele alırsak 2014, köşe yazarları ve medya profesyonelleri açısından hareketli ve değişken bir yıl oldu. Köşe yazarları ve medya profesyonellerinin iş yeri değiştirme sürecinde rol oynayan nedenlere bakıldığında “medya-sermaye” ilişkisi, “medya-iktidar” ilişkisine göre daha güçlüdür. Medyaya tek bir mahalle olarak bakarsak değişikliklerin geneli kapsayan nitelikleri olduğu görülür. Yine de iş yeri değişikliklerini iki başlık altında ele almak daha açıklayıcı olacaktır.

MUHAFAZAKAR VE MERKEZ MEDYADA DEĞİŞİKLİKLER

2013 yılında yaşanan Taksim Gezi Parkı olayları ve 17-25 Aralık operasyonu, genelde AK Parti hükümetini özeldeyse o dönemde başbakan olan Tayyip Erdoğan'ı hedef almaktaydı. İki olayın medyada aktarılma biçimi de benzer tonlara sahipti. Bu süreçte medyanın bir kısmı “Erdoğan gitsin” kampanyası yaparken diğer kısmı AK Parti ve Erdoğan üzerinden demokratik ve vesayet karşıtı bir yayın politikasını benimsediler. 17-25 Aralık sürecinde de aynı durumun tezahürü yaşandı. Bu yüzden AK Parti'yi destekleyen medyadaki üst düzey yöneticilerin değiştirilmesi kamuoyunda ses getirdi. 24 Kasım'da AK Parti hükümetinin politikalarını destekleyen *Star* ve *Akşam* gazetelerinde “genel yayın yönetmeni” pozisyonunda değişiklikler yaşandı. *Star* Medya Grubu çatısı altında ve Kanal 24 ile *Star*, *Akşam* ve *Güneş* gazetelerini elinde bulunduran işadamı Ethem Sancak, *Star* ve *Akşam* gazetelerinin yayın yönetmenleriyle yollarını ayırdı. *Star* Medya Yayıncılık Grup Başkanı Mustafa Karaalioğlu, *Star* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Yusuf Ziya Cömert ve *Akşam* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Ocaktan, buldukları görevlere veda ettiler. Görevden almaların yankıları sürerken, görevden alınmalara ilk tepki *Star* gazetesi yazarlarından geldi. Duruma tepki gösteren Hakan Albayrak, Elif Çakır ve İbrahim Kiras yazılarına son verdiklerini belirttiler.⁴⁶⁶ Üç ismin aynı anda görevden alınmasıyla birlikte kamuoyunda yaşanan tartışmalar genel olarak medya-sermaye ilişkisinin gazetecilik üzerindeki etkisine yoğunlaştı. Tepki istifalarını bir kenara not edersek görevden almalara en güçlü eleştiriyi *Yeni Şafak* gazetesindeki yazarlar yaptı. *Star*'ın ve *Akşam*'ın tepesinden ayrılan üç yazar daha sonra *Yeni Şafak* gazetesinde köşe yazmaya başladı. İbrahim Kiras ise *Vatan* gazetesine geçti. Bunun yanında, *Türkiye* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Nuh Albayrak'ın Mart ayında görevinden ayrılarak *Star* Medya Grubu'nda çalışmaya başlaması ve yazar Cemil Ertem'in Kasım ayında *Star*'daki yazılarına son verilmesi de dikkat çekici değişiklikler arasındadır. Senenin son günlerinde ise Mustafa Karaalioğlu'nun NTV ile anlaştığı duyuruldu.

466. “Star ve Akşam Grubu'nda yöneticiler değişti”, *Dünya Bülteni*, 25 Kasım 2014.

2014 yılında bazı köşe yazarlarının mecra değiştirdiği görüldü. Fehmi Kuru *Star* gazetesinden ayrılarak *Habertürk* gazetesinde yazmaya başladı.⁴⁶⁷ Temmuz ayında gerçekleşen transferle Kuru'nun *Star* gazetesindeki 3 yıllık çalışma süreci de sona ermiş oldu. *Akşam* gazetesi yazarı Fahrettin Altun ise Kasım ayında *Sabah* gazetesinde yazmaya başladı. *Sabah* gazetesinin 2014 yılında yaptığı bir diğer yazar transferi Burhanettin Duran oldu. *Yeni Şafak* gazetesinin ekonomi köşelerine yeni isimler katıldı. Hatice Karahan, Erdal Tanas Karagöl ve Kerem Alkin *Yeni Şafak*'ın yazar kadrosuna katıldı. *Star* gazetesi yazarı Hikmet Genç de *Yeni Şafak*'a transfer oldu.

HÜKÜMET MUHALİFİ MEDYA

AK Parti hükümetine muhalefetiyle öne çıkan medya organlarında yaşanan mecra değişiklikleri 2014 yılında yoğundu. Birçok yazarın fikir ayrılığından veya patronla yaşadığı uyum sorunundan dolayı iş değiştirdiği görüldü. Gazeteci-yazar Bekir Coşkun *Cumhuriyet* gazetesinden istifa ederek *Sözcü* gazetesinde yazmaya başladı. *Hürriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeni değişti. 2010 yılında Ertuğrul Özkök'ün yerine koltuğa oturan Enis Berberoğlu görevinden ayrıldı ve gazetenin köşe yazarı Sedat Ergin Ağustos ayında genel yayın yönetmeni oldu.⁴⁶⁸ Enis Berberoğlu 2014 içinde CHP Parti Meclisine seçildi. Bu örnek medya-siyaset ilişkilerinin ne kadar esnek ve geçişken olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Öte yandan *Hürriyet* yazarı Yılmaz Özdil'in yazılarında eleştiri yerine hakaretin öne çıkması kamuoyunda tepkilere neden olmuştu. *Hürriyet* gazetesi, yine böyle bir yazı sonrasında Yılmaz Özdil ile yollarını ayırdı. Özdil, Ekim ayında *Sözcü* gazetesinde yazmaya başladı. *Aydınlık* gazetesinden ayrılan yazar Ümit Zileli Eylül ayında Odatv internet sitesinde yazmaya başladı. Daha önce *Cumhuriyet* gazetesindeki yazılarına son verilen yazar Mustafa Sönmez, 2014 yılında *Sözcü* gazetesindeki köşesini de kaybetti. Yazar, iki gazete tarafından da yazılarının sansürlendiğini belirtti.⁴⁶⁹

Dikkat çekici değişikliklerden bir kısmının *Cumhuriyet* gazetesinde yaşandığı söylenebilir. Cumhuriyet Vakfı Yönetim Kurulu *Cumhuriyet* gazetesi genel yayın yönetmeni İbrahim Yıldız'ın yerine Ankara temsilcisi Utku Çakırözer'i atadı. Bu çerçevede Temmuz ayında yapılan duyuruyla birlikte Aydın Engin, Murat Sabuncu, Ahmet Şık, Ceyda Karan ve Özgür Mumcu *Cumhuriyet*'te yazmaya başladı. Aynı süreçte üç gazetecinin işine son verildi ve İstihbarat Şefi Cengiz Yıldırım, Ekonomi Haberleri Şefi Hasan Eriş ve Dış Haberler Şefi Özgür Ulusoy'la yollar ayrıldı. Gazete yönetimi, yaptığı yazar transferleriyle kendi içinde ve ideolojik çevresinde yeni bir tartışma başlattı. Gazetenin Kemalist duruştan farklı bir duruşa geçtiğine

467. Fehmi Kuru, "Bu Bir Hoşbulduk Yazısıdır", *Habertürk*, 11 Temmuz 2014.

468. "Hürriyet'te Sedat Ergin dönemi", *Hürriyet*, 26 Ağustos 2014.

469. "Mustafa Sönmez Sözcü'den kovuldu", *Ensonhaber*, 26 Ağustos 2014, <http://www.ensonhaber.com/mustafa-sonmez-sozcuden-kovuldu-2014-08-26.html>.

dair tartışma özellikle Odatv, *Aydınlık* ve *Cumhuriyet* yazarlarını karşı karşıya getirdi. Tartışmaya T24 sitesi yöneticisi ve *Cumhuriyet*'e transfer olan Aydın Engin de dahil oldu. *Aydınlık* gazetesi *Cumhuriyet*'teki yazar ve genel yayın yönetmeni değişikliğini gazetesinin Gülen grubunun etkisine girdiği şeklinde yorumladı. “Cumhuriyet’in C’si” düştü başlığıyla *Aydınlık* gazetesinde yer alan haber cemaat iddiası vurgusuyla verildi.

Haberde *Cumhuriyet* yönetiminin Atatürkçülerin tasfiye edildiği vurgulandı.⁴⁷⁰ Öte yandan *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Bedri Baykam’ın yazılarına Ağustos ayında son verildi. Yazarın CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu’nu eleştiren son yazısı ise sansürlendi. Bedri Baykam, *Cumhuriyet*’in basmadığı “Başkanlığı Bırakmanız İçin 11 gerekçe”⁴⁷¹ başlıklı yazısını blogunda yayımladı. *Cumhuriyet* başta olmak üzere hükümet karşıtı medyada gerçekleşen kovulmalar ve sansürlenmiş yazılar Türkiye’de devam eden basın özgürlüğü tartışmaları bağlamında ayrıca bir önem kazanmaktadır. Bu medya organları hükümetin demokratikleşme ve vesayetin sonlandırılması yolunda attığı adımları destekleyen medya organlarını, itaat kültürüne sahip olmak ve ifade özgürlüğünü kısıtlamakla suçlarken, kendi yayın organlarındaki aykırı seslere tahammülsüzlükleri, basın özgürlüğü kavramının nasıl araçsallaştırıldığını gösterdi.

17 ve 25 Aralık 2013 tarihlerinde yaşanan örtülü darbe girişiminden sonra AK Parti hükümeti ile Gülen Grubu arasında yaşanan mücadelenin görünür olduğu alanlardan birisi de medya oldu. Paralel yapının yasadışı faaliyetlerini desteklemeyen yazarların işlerine Gülen grubuna yakın gazeteler tarafından son verildi. Karikatürist Osman Turhan, yazarlar Etyen Mahçupyan ve Hüseyin Gülerce *Zaman* gazetesinden ayrıldı. Ahmet Taşgetiren ve Gülay Göktürk *Bugün* gazetesinden istifa etti. Taşgetiren *Star*’da, Göktürk ve Mahçupyan *Akşam*’da yazmaya başladı.

Resim 36: *Aydınlık*, 28 Şubat 14

470. “Cumhuriyet’in C’si düştü”, Ulusal kanal, 3 Mart 2014, <http://www.ulusalkanal.com.tr/gundem/cumhuriyetin-csi-dustu-h23559.html>

471. Bedri Baykam, “BAŞKANLIĞI BIRAKMANIZ İÇİN 11 GEREKÇE”, 19 Ağustos 2014. http://www.bedri-baykam.com/bb/makale_politik_190814.html

Resim 37: *Aydınlık*, 30 Mayıs 14

Osman Turhan'ın yeni adresi ise *Yeni Şafak* oldu. *Radikal* gazetesinden ayrılan Orhan Kemal Cengiz, Gülen grubuna yakınlığıyla bilinen *Bugün* gazetesine transfer oldu. Eyüp Can'ın ise *Radikal* gazetesindeki genel yayın yönetmenliği görevine ve yazılarına son verildi.⁴⁷²

Ulusalçı çizgide yayın yapan gazeteler transferler açısından dikkat çeken diğer yayın organları oldular. CNN Türk'teki programı "Aykırı Sorular" yayından kaldırılan Enver Aysever, Ekim ayında *BirGün* gazetesinde yazmaya başladı. *Aydınlık* gazetesi yazar kadrosuna yeni yazarlar katıldı. Can Ataklı, Birgül Ayman Güler, Mustafa Pamukoğlu ve Ülkü Tamer *Aydınlık*'ta yazmaya başladı.

YAYINA BAŞLAYAN VE KAPANAN GAZETELER

2014 yılında yeni gazeteler yayına başladı. Bazı gazeteler ise kapandı. Bu gazeteler içinde en dikkat çekici olanı 9 Şubat 2014 tarihinde yayına başlayan ve 13 Nisan 2014 tarihinde son sayısını yayınlayarak kapanan *Karşı* gazetesi oldu. Gazeteye ilgili yapılan yorumlarda 30 Mart Yerel Seçimleri'ne ayarlı olarak yayımlandığı; AK Parti karşıtı yayınlar yaparak seçime etki etmesi beklendiği ve seçim sonrasında kapatıldığına değinildi.⁴⁷³ *Karşı* gazetesi macerası her ne kadar sonuç alamamış olsa da Türkiye'de operasyonel gazeteciliğin vesayet dönemlerinde hala bir seçenek olarak gündeme gelebildiğini göstermektedir. 2014 yılında yayına başlayan diğer gazete ise *Millet* adıyla bayilerde yerini aldı.⁴⁷⁴ 29 Ekim 2014 tarihinde ilk sayısı yayınlanan gazete Gülen grubuna yakınlığıyla bilinen işadamı Akın İpek'in sahibi olduğu Koza İpek Holding bünyesinde çıktı. Gazete, genel yayın politikası olarak daha çok bulvar basınına yakın bir çizgiyi takip ediyor.

Sözcü grubu, "Açık Mert Korkusuz" adıyla yayınladığı spor gazetesini yeni bir formatta başka bir gazeteyle birlikte, *Korkusuz* gazetesıyla birlikte, dağıtmaya başladı.

472. "Doğan Holding Eyüp Can ile yollarını ayırdı", *Cumhuriyet*, 14 Ekim 2014.

473. "Karşı gazetesi kapandı", *Takvim*, 13 Nisan 2014.,

474. "Göz Göre Göre Facia", *Millet*, 29 Ekim 2014.

Bulvar gazetesi olarak nitelendirilebilecek *Korkusuz*'un TV reklamlarında hedef kitle olarak sokaktaki insanın seçildiği vurgusu yapıldı. 2014'te yayına başlayan *Millet* ve *Korkusuz* gazetelerinin bulvar gazetesi kimlikleriyle öne çıkması, yayın içeriklerinde bolca magazinden beslenmesi ve reklamlarında maço bir dili tercih etmeleri sosyolojik açıdan tartışılması gereken bir durumdur. İki gazeteyi yayınlayanların birbirlerinden farklı ideolojilere sahip gruplar olması, AK Parti hükümeti muhalifi olmaları ve nihayetinde okur-yazarlık açısından kendilerine ayrı bir önem atfetmeleri, yayına başlayan gazetelerin içerikleriyle çelişmektedir. İki gazeteyi ortaya çıkartan etkenin siyasi hedefler taşıdığı ve hâlâ oy deposu olarak görülen sokaktaki insanı hedeflediği söylenebilir.

Resim 38: *Korkusuz* gazetesi reklamından bir kesit

Resim 39: *Millet* gazetesi, 11 Kasım 14

Resim 40: *Radikal*, 21 Haziran 14

ken internetten yayın yapan *Radikal*'in günde 1 milyon kez tıklanıyor olması da en önemli gerekçeler arasında gösterildi.

Esasında burada vurgulanan gerekçe tanıdık. İnternetin hızla yaygınlaşmaya başladığı son 10 yıldan itibaren konuşulmaya başlanan ve geleneksel medyanın internet medyası karşısında kan kaybedeceğini savunan yaklaşımı haklı çıkartan bir sürecin içinde olduğunu kanıtladı. Dijitalleşme, geleneksel medyanın hareket alanını günden güne daraltmakta ve dönüşüme zorlamakta. Ancak *Radikal*'in baskısına son verilmesiyle ilgili not edilmesi gereken bir diğer husus ise, gazetenin ilk çıktığı zamanlarda tutturmaya çalıştığı özgürlükçü çizgiden uzaklaşıp, daha Kemalist bir çizgi benimsedikçe satış rakamlarının düşmesidir. Bu açıdan bakılınca şüphesiz konunun bir yönü medyadaki genel yapısal dönüşümle alakalıyken, bir diğer yönü de medya-siyaset ilişkileri ile alakalıdır.

ABD'de yayınlanan *Newsweek* dergisi, 31 Aralık 2012 tarihinde benzer nedenlere vurgu yaparak 1933'ten bu yana sürdürdüğü yayınına son vermiş, internetten devam edeceğini kamuoyu ile paylaşmıştı. Derginin yayın yönetmeni, "ekonomik gerekçeler ve reklam gelirlerinin azalmasını" ve "internet üzerinden çok daha fazla kişiye ulaşabildiklerini" gerekçe olarak göstermişti. *Newsweek*'in Yayın Yönetmeni Tina Brown'un "Müthiş yıkıcı inovasyonların yaşandığı bir dönemi değiştiremezsiniz. Hiç kimse bu trendi tersine çeviremez. Arkasını da dönemez" ifadeleri ise yeni iletişim ortamlarının gücüne vurgu yapıyordu.

2014 yılında bazı gazeteler okuyucuya veda etti. Bunlar arasında öne çıkan gazete ise *Radikal* oldu.

18 yıldır yayın yapan *Radikal*, 21 Haziran tarihinden itibaren internet gazetesi olarak yoluna devam ediyor. Türkiye'nin en güçlü medya grubu tarafından yönetilen gazete, vedaya gerekçe olarak birkaç konu üzerinde durdu. Kuşkusuz bunların arasında en güçlüsü, gelir-gider dengesinin bozulması ve dolayısıyla gazetenin zarar ettiği yönündeydi. Yola dijital ortamda devam etmenin çok daha ekonomik olacağı düşüncesi ağır basmış ve bu yönde bir karar alınmıştı. Ayrıca gazetenin bayi satışı sadece 25 bin civarınday-

2014 biterken *Vahdet* ismiyle yeni bir gazete yayına başladı. İlk sayısı 15 Aralık tarihinde okuyucuyla buluşan gazeteyi *Yeni Akit* gazetesinin Ankara temsilcisi Yener Dönmez yayına hazırladı. Logosunda *Akit* gazetesinin tasarımını örnek alan gazete, yayın politikası olarak da, aynı okuyucu kitlesine hitap ediyor. Slogan olarak tercih edilen “Vahdet” ifadesinden hareketle Türkiye’de birlik ve beraberliğin olması gerektiğine dair vurgu yapıyor.

Resim 41: *Vahdet* gazetesi, 15 Aralık 14

MEDYADA ULUSLARARASILAŞMA

2014 yılı Türkiye’de medyanın uluslararasılaşma çabalarının hızlandığı bir yıl olarak kayda geçti. İnternet gazeteleri İngilizce haber yayınlamaya başladı ve bazı gazeteler ise İngilizce gazete basmaya başladı. Bu yayınlar arasında *Daily Sabah* 24 Şubat’ta Turkuvaz Grubu bünyesinde okuyucuyla buluştu.⁴⁷⁵ Grup tarafından İngilizce hazırlanan gazete ekonomiden siyasete, kültür sanattan spora, stilden magazine pek çok alanı kapsamaktadır.

Serdar Karagöz’ün genel yayın yönetmenliğinde İngilizce olarak hazırlanan *Daily Sabah*’ta Yazı İşleri Müdürü ise Nejat Başar’dır. Gazetede Burhanettin Duran, Hilal Kaplan, Markar Esayan, Mehmet Barlas ve Osman Can gibi isimler köşe yazarlığı yapmaktadır. Gazete, hafta sonları tek gazete olarak çıkmaktadır. Ayrıca *Yeni Şafak* gazetesi de bu dönemde internet sitesinden

Resim 42: *Daily Sabah*, 24 Şubat 2014

475. T24 haber sitesi, Daily Sabah yayın hayatına başladı, <http://t24.com.tr/haber/daily-sabah-yayin-hayatina-basladi,251871>. 24 Şubat 2014.

İngilizce yayın yapmaya başladı. Köşe yazılarının bazıları da İngilizceye ve Arapça'ya çevrilmektedir.

ANADOLU AJANSI (AA) VE TRT: KAMUSAL YAYINCILIĞIN KÜRESEL ETKİSİ

Türkiye'de kamusal yayıncılığın temsilcileri TRT ve Anadolu Ajansı'nın 2014 performansı uluslararası haber akışını etkileyecek şekildeydi. Şubat ayında Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan Suriye'de işkence fotoğrafları, Esad yönetiminin işlediği cinayetler ve izlediği katliam yöntemleri hakkında dünyada farkındalık oluşturması açısından dikkat çekici oldu.

Anadolu Ajansı tarafından yayınlanan fotoğraflar küresel ölçekte pek çok haber ajansı tarafından servis edildi. Toplam 55 bin kareden oluşan fotoğraflar Suriye'deki zulme dikkat çekmek isteyenlerin başvuru kaynaklarından birisi oldu. Örneğin ABD Senatörü John McCain, Senato genel kurulunda Suriye'de yaşanan zulme dikkati çekmek için AA'nın fotoğraflarını Kongre'de gösterdi.⁴⁷⁶ Suriye'deki Esad yönetiminin savaş suçu işlediğini kanıtlayan fotoğraflar dünya kamuoyunda ve insanların vicdanında etki yaptı. Ajans, ulusal ve uluslararası medyada çıkan haberleri temsil eden bir çalışmayı kendi sitesinde yayınladı.

Türkiye'nin milli haber ajansının küresel haber gündemine yaptığı katkıyı gösteren bu fotoğraflar, geniş yelpazede düşünüldüğünde kamusal yayıncılığın işlevini göstermesi açısından önemlidir.

Kamusal yayıncılık adına 2014 yılında benzer bir başarıyı da TRT gösterdi. Temmuz-Ağustos aylarında İsrail Filistin'in Gazze bölgesini işgal etti. İsrail, Gazze'de görev yapan gazetecilerin bölgeden ayrılması için farklı yöntemler izledi. Bazı zamanlarda doğrudan gazetecilerin araçları veya kendileri hedef seçildi. Bu ortamda TRT, Gazze'de kalarak ne olup bittiğini, yaşanan acıyı, yıkımı ve 2 bin kişinin nasıl öldürüldüğünü dünyaya duyurdu. Anadolu Ajansı da İsrail tarafından öldürülen kişilerin isim listesini yayınlarak yaşanan cinayetleri kayıt altına aldı ve dünyaya duyurdu. Kamusal yayın yapan TRT'nin uluslararası boyutları olan bir işgal durumunu yerinden canlı olarak aktarabilmesi küresel ölçekte belirli bir istikamet doğrultusunda devam eden haber akışına alternatif bir çabayı da gözler önüne sermiş oldu.

BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ KONUSU

Daha önce de aktarıldığı gibi basın özgürlüğü 2014 yılında hükümet muhalifleri tarafından sıkça araçsallaştırılan bir söylem oldu. Basın özgürlüğü konusunda Türkiye'de işlerin kötü olduğunu iddia eden raporlardan birini ABD merkezli Freedom House yayınladı. Rapora göre, Türkiye basın özgürlükleri alanında çok geridedir.

476. "AA'nın yayınladığı Suriye'deki katliam fotoğrafları ABD Kongresi'nde", Anadolu Ajansı, 13 Şubat 2014.

Türkiye o kadar kötü durumdadır ki; Meksika, Zambia, Kuveyt, Liberya, Nepal, Tanzanya, Bangladeş, Güney Sudan ve Libya bile Türkiye'den üst sıralardadır veya Türkiye'yle birlikte değerlendirilmektedir. Türkiye'de basın özgür olmadığına hükmeden raporun dayanak noktalarını hapis yatan gazeteciler ile işten atılan ya da ayrılmak zorunda bırakılan gazeteciler oluşturmaktadır. AK Parti hükümeti ise tüm bu gerekçelerin hazırlayıcısı ve azmettiricisi olarak hedefe yerleştirilmiştir. Raporu hazırlayanlar doğrudan hedefe ulaşmak istediklerinden olsa gerek mevcut problemlerin temelleri üzerinde durma gereği veya Türkiye'deki genel sorunlar ile medyanın dünya genelindeki sorunları arasında benzerlikler olduğunu belirtme gereği hissetmemişlerdir. Elbette Türkiye'de de tıpkı Avrupa'da ve Amerika'da olduğu gibi medya alanında sorunlar vardır. Ama bu sorunlar kesinlikle raporda çizilen karamsar ve kötümser tabloyla aynı kefeye konulamaz. Mesela bu sorunlardan birisi sermayenin medya mülkiyeti üzerindeki egemenliği problemi. İkincisi ise gazetecilik yapanların yazdıklarından veya ifadelerinden dolayı değil farklı alanlarda işledikleri suçlardan dolayı yargıyla yüzleştikleri konusudur. Türkiye'de medya alanında yaşanan her türlü problemin doğrudan hükümetle ilişkilendirmek, medya sahipliğinden ve medyanın yapısal durumundan kaynaklanan problemleri göz ardı etmek art niyetli bir yaklaşımın ürünüdür. Bir diğer örnek işten atılan gazetecilerle ilgilidir. Rapor işten atılan gazetecilerin sayısına bakarak Türkiye'nin basın özgürlüğü karnesinin kötü olduğunu iddia etmektedir ve AK Parti hükümetini bu durumdan sorumlu tutmaktadır. Ancak önceki bölümlerde ifade edildiği gibi işten atılan gazetecilerin büyük bir kısmı Kemalist çizgide yayın yapan ve örneğin CHP hakkında yazdıkları eleştirel yazıları sansürlenmiş gazetecilerdir. Freedom House'un raporundaki toptancı bakış açısına göre AK Parti hükümetine muhalif yayın yapan Artı 1 televizyonunda yaşanan işten çıkartmaların arkasında da hükümetin olması gerekir. Kendilerine müdahale edildiği iddiasıyla Can Dündar, Yavuz Oğhan, Tahir Özyurtseven, İnan Demirel, Mehmet Güç, Tuluhan Tekelioğlu, Koray Çalışkan, Pelin Batu ve Yekta Kopan kanaldan istifa etmişti. Benzer şekilde daha önce Mustafa Sönmez ve Bekir Coşkun da *Cumhuriyet* gazetesinden ayrılmışlardı. Bu istifaların hemen tamamındaki gerekçeler "yönetim müdahalesi" şeklinde olmasına rağmen rapor bu işten atılmalarının da arkasında hükümetin olduğunu iddia etmiştir.

Türkiye'de medyaya baskı olduğu yönündeki tartışmalar Aralık ayında yeniden alevlendi. Paralel Yapı ile ilişkisi olduğu iddiasıyla *Zaman* gazetesi Genel Yayın Müdürü Ekrem Dumanlı ve Samanyolu Grubu Başkanı Hidayet Karaca'nın gözaltına alınması ve nihayetinde Dumanlı'nın tutuksuz Karaca'nın ise tutuklu yargılanmasına dair karar alınmasıyla birlikte Türkiye'deki basın özgürlüğü konusu yeniden uluslararası alanda tartışılan bir konu oldu. *Zaman* gazetesi başta olmak üzere AK Parti hükümetine muhalif tavır geliştiren diğer yayın organları bu tezi küresel medyayı da harekete geçirerek yoğun şekilde işledi. Cumhurbaşkanı Erdoğan'a ağır hakaretler edilerek sürdürülen Türkiye'de basın özgürlüğü olmadığı yönündeki iddia halen

varlığını korumaktadır. Buna karşın hükümet cephesinden yapılan açıklamalarda ve diğer medya gruplarında yer alan değerlendirmelerde Gülen grubuna üye gazetecilerin gözaltına alınmasının gazetecilikle ilgili olmadığı, gazetecilik kimliği altına farklı suç ilişkilerine girildiği yönündedir. Bu konuda uluslararası medya örgütlerinin bilgilendirilmesine rağmen bu örgütlerin kendi belirledikleri tezi işlemeye devam ettikleri vurgulanmaktadır. Böylesi değerlendirmelerden birinde şu ifadeler kullanılmaktadır:

“CPJ (Committee to Protect Journalists) 2014 raporunda Türkiye cezaevlerinde 7 gazetecinin tutulduğu söyleniyor. Adalet Bakanlığı’na durumu sorduğumuzda aldığımız cevap şu: 7 kişiden 3’ü yaralama, öldürme, banka soygunu, patlayıcı madde bulundurma, gasp vb. suçlar nedeniyle müebbet hapis cezası almış. 3 kişi sahte belge taşıma, ateşli silah bulundurma, ateşli silahla yaralama, küçük yaştaki çocukları örgütün dağ kadrosuna kazandırma vb. suçlara binaen 10 yılın üstünde hapis cezası almışlar ve cezaları Yargıtay tarafından onanmış. Bir kişi ise “uzun namlulu silah ve mermi bulundurma ve ayrıca kolluk birimlerine ait bilgileri ele geçirme” suçuyla yargılanıyor. Bakanlık yetkilileri, CPJ ve IPI heyetleriyle Ekim’de görüştiklerini ve bu bilgileri bütün açıklığıyla paylaştıklarını belirtiyorlar. Buna rağmen, bu söylemin tutturulması ne anlama geliyor? Cevabı, çok zor olmasa gerek.”⁴⁷⁷

Uluslararası kamuoyunu şekillendiren küresel medya grupları, Taksim Gezi Parkı protestolarıyla başlayan ve 17-25 Aralık müdahale girişimiyle devam eden süreçte basın özgürlüğü söylemini Türkiye karşıtı konumlarının bir aracı olarak kullanmaktadır. Türkiye’de medyanın yapısına bakıldığında basın özgürlüğünü garanti altına alan temel ilkelerin varlığı açıkça görülmektedir. Türkiye’de medyanın çoğulcu yapısı; herkese kendi düşüncesini aktarabilme ve duyurabilme imkanı tanımaktadır. En uçta yer alan marjinal gruplar bile rahatça yayın yapabilmektedir. Atilla Yayla’nın ifadesiyle belirtirsek “Bugün medyada 1960’tan beri karşılaşılmamış ölçüde bir çoğulluk mevcut. Her meşrepten gazete-yayın organı var. Bunların haber ve yorumlarını karşılıklı okumalar yaparak doğrulamak veya yanlışlamak mümkün. Hiç kimse tek sese tek kaynağa mahkûm değil.”⁴⁷⁸ Türkiye’de gazeteden televizyona internet sitesinden dergi yayıncılığına ve sosyal medyaya uzanan geniş bir yelpaze içinde yayıncılık yapılabilmektedir.

ULUSLARARASI MEDYADA TÜRKİYE ELEŞTİRİSİ

Taksim Gezi Parkı protestolarıyla birlikte ABD ve AB medyasında ivme kazanan “Türkiye eleştirisi” 2014 boyunca devam etti. Neredeyse her gün farklı bir medya organında Türkiye’nin gidişatına dair üst perdeden değerlendirmeler yer aldı. CNN, BBC, *Wall Street Journal*, *New York Times*, *Washington Post*, *Independent*, *Economist*, *Le Monde* ve *Der Spiegel* gibi yayın organları peşi sıra Türkiye karşıtı yayınlara imza attı.

477. Fahrettin Altun, “Başkaldırıyorum Hey”, *Sabah*, 22 Aralık 2014.

478. Atilla Yayla, “Basın özgürlüğü kimin hakkı?”, *Yeni Şafak*, 10 Temmuz 2014.

Batı medyasında yakın zamanda çıkan eleştirilerin içeriğine bakınca dört bağla-
mın öne çıktığı söylenebilir. Bunların ilki ve en klasik olanı Türkiye'nin insan hakları,
basın ve ifade özgürlüğü gibi alanlarda gidişatının kötü olduğunu iddia etmektedir.
İkinci odak, ekonominin bozulduğu ve Türkiye'nin hızla ekonomik krize yaklaştı-
ğı vurgusuyla yapıldı. Bu eleştirilerde büyük ölçüde ekonomik kötüleşmenin “te-
menni” edilen bir tablo olduğuna dair güçlü işaretler görüldü. Üçüncü nokta, biraz
daha kapsayıcı ve genel olarak Türkiye'nin dış politikasını hedef tahtasına yerleştirip,
Türkiye'nin bölgede yalnızlaştığı ve küresel etki gücünün sıfırlandığı iddiasından
hareketle “politik” mesaj verilmektedir. Dördüncü eleştiri noktası doğrudan Cum-
hurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın şahsını hedef almaktadır. *New York Times* gibi bazı
yayın organlarının seviyesi ve metin kalitesi düşük içeriklerle Erdoğan'ı hedef alması
ve *The Guardian* çizerinin Erdoğan karşıtı karikatür kampanyası başlatması onlarca
örneği temsil edebilir. Benzer şekilde Batı medyasındaki oryantalist bakış açısının te-
zahürü olarak kurgulanan ve Erdoğan simgesi üzerinden aktarılan göstergelerde hem
Türkiye hem de coğrafyamızın tarihsel medeniyet birikimine dair dışlayıcı bir portre
çizilmektedir. Batı medyasında çıkan Türkiye eleştirilerinin bir diğer açmaz noktası
ise eleştiriye kaleme alan kişilerle alakalıdır. Türkiye'den sektörün içerisinde seçilen
bu kişiler genelde militan bir hükümet karşıtlığını ve laiklik anlayışını benimsemiş
kişiler olmaktadır. Dolayısı ile bu kanallarla üretilen yorumlar, eleştirel bir gazetecilik
faaliyeti olmaktan çok uzak kalmakta ve siyasi bir pozisyonu yeniden üretmektedir.

KRONOLOJİ - MEDYA VE İLETİŞİM

9 Şubat	“Yalana Karşı Gerçeğin Gazetesi” sloganı ile <i>Karşı</i> gazetesi yayın hayatına başladı. Gazete 17 ve 25 Aralık operasyonları ile başarısızlığa uğrayan Gülen hareketinin seçim projesi olarak görülüyor.
20 Mart	Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB), Twitter'a erişimin İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının kararı doğrultusunda kapatıldığını açıkladı.
3 Nisan	Yüksek Mahkemenin, “erişimin engellenmesinin ifade özgürlüğünün ihlali” olduğuna karar vererek, engellenmenin kaldırılması gerektiğine hükmetmesi üzerine TİB, Resmi Gazete'de yayımlanan kararı uygulamaya koymak için sitesinde bulunan, erişim engeline yönelik mahkeme kararını kaldırdı. Twitter erişime açıldı.
13 Nisan	Gülen hareketinin finanse ettiği ve 30 Mart seçimlerine odaklı kurulduğu iddia edilen <i>Karşı</i> gazetesi kapandı.
14 Nisan	Twitter yetkilileri Türkiye'ye gelerek Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) ve Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) yöneticileriyle görüşmeler gerçekleştirdi.
27 Mart	Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu, MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve Genelkurmay 2. Başkanı Yaşar Güler'in katılımıyla gerçekleştirilen gizli toplantının yasa dışı dinleme yoluyla alınan kayıtların yayınlanması üzerine video paylaşım sitesi YouTube TİB'in kararıyla Türkiye'den erişimi engellendi. YouTube'a erişimin engellenme gerekçesi, ulusal güvenliği birinci dereceden tehdit olarak açıklandı.

KRONOLOJİ - MEDYA VE İLETİŞİM

1 Mayıs	Her yıl ülkelerin basın özgürlüğünü inceleyen Freedom House, 2014 raporunda Türkiye'yi son 15 yıldır ilk kez "kısmen özgür ülkeler"den "özgür olmayan ülkeler" kategorisine düşürdü.
21 Mayıs	İrlanda'nın başkenti Dublin'de Twitter ile BTK Başkanı Tayfun Acarer ve beraberindeki heyet ikinci kez bir araya geldi. Görüşmede en somut gelişme, "Türkçe canlı destek hattının kısa süre içinde devreye gireceğinin" açıklanması oldu.
3 Haziran	TİB, YouTube'a tedbir amaçlı erişim engeline yönelik kararı kaldırdı. Youtube erişime açıldı.
22 Haziran	1996 yılından beri yayınlanan <i>Radikal</i> gazetesi basılı yayın hayatına son vererek yalnızca dijital ortamda yer alacağını açıkladı. Gazete son defa 21 Haziran'da okuyucuları ile buluştu.
24 Ağustos	Enis Berberoğlu'nun istifa ettiği <i>Hürriyet</i> gazetesinin genel yayın yönetmenliğine gazetenin köşe yazarlarından Sedat Ergin getirildi.
25 Ağustos	Twitter ile üçüncü görüşme yapıldı. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) Başkanı Dr. Tayfun Acarer ile Twitter'ın üst düzey yetkilileri BTK'nın İstanbul Bölge Müdürlüğü'nde bir araya geldi.
10 Eylül	Cumhuriyet Vakfı Yönetim Kurulu İbrahim Yıldız'ın istifasıyla boşalan <i>Cumhuriyet</i> gazetesi genel yayın yönetmenliği görevine Utku Çakırözer'in atanmasına karar verdi.
15 Eylül	İŞİD üzerinden Türkiye'yi karalayan haberler yapan <i>New York Times</i> , Türkiye'den İŞİD'e terörist akını olduğu ve Hacı Bayram-ı Veli Mahallesi'nden İŞİD'e birçok kişinin katıldığını öne sürdüğü haberde, algı operasyonunun parçası olarak da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ve Başbakan Davutoğlu'nun cuma namazı için gittikleri Hacı Bayram Camii'nden çıkış görüntülerini kullandı. Erdoğan'ın bu karalama kampanyası ile ilgili sert açıklamaları üzerine gazete fotoğrafı web sitesinden kaldırarak düzeltme notu ekledi.
29 Ekim	<i>Millet</i> gazetesi, Gülen grubuna yakınlığı ile bilinen Koza İpek Holding bünyesinde yayın hayatına başladı.
29 Ekim	Sözcü grubu <i>Korkusuz</i> isimli yeni bir gazete yayınlamaya başladı.
24 Kasım	Star Medya Yayıncılık Grup Başkanı Mustafa Karaalioğlu, <i>Star</i> gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Yusuf Ziya Cömert ve <i>Akşam</i> gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Ocaktan görevden alındı.
11 Aralık	Mustafa Karaalioğlu, Doğuş Grubu bünyesindeki NTV'yle Yönetim Kurulu Danışmanı olarak anlaştı.
14 Aralık	İstanbul merkezli emniyet operasyonu kapsamında <i>Zaman</i> gazetesi genel yayın müdürü Ekrem Dumanlı, Samanyolu Yayın Grubu Başkanı Hidayet Karaca hakkında gözaltı kararı çıkarıldı. Dumanlı'nın gözaltına alınması esnasında gazete çalışanları "özgür basın susturulamaz" sloganları ile operasyonu basın özgürlüğüne müdahale olarak değerlendirdi.
15 Aralık	Uzun süredir <i>Yeni Akit</i> 'in Ankara temsilcisi yapan gazeteci Yener Dönmez'in yayına hazırladığı <i>Vahdet</i> gazetesi yayın hayatına başladı.
19 Aralık	14 Aralık operasyonunda gözaltına alınan <i>Zaman</i> gazetesi genel yayın müdürü Ekrem Dumanlı yurtdışı yasağı konularak tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. Operasyonda gözaltına alınan Samanyolu Yayın Grubu Başkanı Hidayet Karaca ise tutuklu yargılanacak.

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org